

SÕJATEADLANE

Estonian Journal of Military Studies

17 / 2021

CULTURAL, PEACE AND CONFLICT STUDIES SERIES

Volume I

Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges

Edited by Alar Kilp and Andres Saumets

Volume II

Extremism Within and Around Us

Edited by Alar Kilp and Andres Saumets

Volume III

The Law of Armed Conflict: Historical and Contemporary Perspectives

Edited by Rain Liivoja and Andres Saumets

Volume IV

Sõna sõjast ja sõda sõnast. Tekste ja tõlgendusi

War of Words, Words of War. Texts and Interpretations

Edited by Andres Saumets and Vladimir Sazonov

Volume V

Operatsioon „Iraagi vabadus“: kümme aastat hiljem

Operation “Iraqi Freedom”: Ten Years Later

Edited by Andres Saumets, Holger Mölder and René Värk

Volume VI

The Crisis in Ukraine and Information Operations of the Russian Federation

Edited by Vladimir Sazonov, Andres Saumets and Holger Mölder

Volume VII

Kümme aastat Vene-Georgia 2008. aasta sõjast: peegeldusi hübriidsõjast ja Venemaa poliitilistest ambitsioonidest

Ten Years after the Russo-Georgian War of 2008: Reflections on Hybrid Warfare and Russia's Political Ambitions

Edited by Karl Salum and Andres Saumets

Volume VIII

Zapad 2017 infosõja vaatepunktist

Zapad 2017 from the Perspective of Information Warfare

Edited by Andreas Ventsel, Vladimir Sazonov and Andres Saumets

Volume IX

Russia, Syria and the West: From the Aftermath of the Arab Spring in the Middle East to Radicalization and Immigration Issues in Europe

Edited by Vladimir Sazonov, Illimar Ploom and Andres Saumets

Volume X

Laiapidne riigikaitse ja olukorratundlikkus

Comprehensive National Defence and Situational Awareness

Edited by Kaide Tammel and Andres Saumets

Volume XI

Strateegiline loojutustamine infomõjutusvahendina

Strategic Storytelling as a Means for Informational Influence

Edited by Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov and Andres Saumets

ESTONIAN MILITARY ACADEMY

SÕJATEADLANE

Estonian Journal of Military Studies

CULTURAL, PEACE AND CONFLICT STUDIES SERIES

SERIES EDITORS:
ANDRES SAUMETS AND KARL SALUM

VOLUME XI:

**STRATEEGILINE LOOJUTUSTAMINE
INFOMÕJUTUSVAHENDINA**

**STRATEGIC STORYTELLING
AS A MEANS FOR INFORMATIONAL INFLUENCE**

EDITED BY
ANDREAS VENTSEL, MARI-LIIS MADISSON,
VLADIMIR SAZONOV AND ANDRES SAUMETS

SÕJATEADLANE
17 / 2021

SÕJATEADLANE
ESTONIAN JOURNAL OF MILITARY STUDIES

Peatoimetaja / Editor-in-chief:
Andres Saumets (Estonia)

Toimetuskolleegium / Editorial Board:

Heiko Biehl (Germany)
Ivar Jõesaar (Estonia)
Ken Kalling (Estonia)
Kairi Kasearu (Estonia)
Erik Männik (Estonia)
Holger Mölder (Estonia)
Andreas Pawlas (Germany)

Nele Rand (Estonia)
Claus Freiherr von Rosen (Germany)
Karl Salum (Estonia)
Vladimir Sazonov (Estonia)
Zdzisław Śliwa (Poland)
René Värk (Estonia)

Keeletoimetajad / Language Editors:

Karen Kuldnokk (Estonia)
Raili Lass (Estonia)

David W. E. Thomas (UK)
Elle Vatsar (Estonia)

Termini- ja keelekonsultant / Language and Terminology Advisor:
Reet Hendrikson (Estonia)

Nõuandev kogu / International Advisory Committee:

Enno Mõts (Committee Manager, Estonia)
Raul Järviste (Estonia)
Hubert Annen (Switzerland)
Richard H. Clevenger (USA)
Angelika Dörfler-Dierken (Germany)
Sharon M. Freeman-Clevenger (USA)
Martin Herem (Estonia)
Thomas R. Kämmerer (Germany)
Jakob Kübarsepp (Estonia)

Ants Laaneots (Estonia)
Tõnu Lehtsaar (Estonia)
Rain Liivoja (Australia)
Gale A. Mattox (USA)
Ago Pajur (Estonia)
Robert Rollinger (Austria)
Michael N. Schmitt (USA)
Martti Turtola (Finland)

Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies) on Kaitseväe Akadeemias väljaantav, eelretsen-seeritav ja rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga sõjateaduslik ajakiri.

Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), the journal of the Estonian Military Academy (EMA) is a peer-reviewed military journal with an international board of editors and open to international contributors.

Väljaandja ja autoriõigus / Publisher and Copyright: Kaitseväe Akadeemia, 2021

Toimetuse kontakt / Editorial Contact:

Riia 12, 51010 Tartu, Estonia
Tel: +372 717 6275
E-mail: andres.saumets@mil.ee

Ajakirja koduleht / Homepage of the Journal:

<https://www.kvak.ee/sojateadlane/>

Kaastööd/Submissions:

publikatsioonid@mil.ee

Kirjastus / Publishing House:

Eesti Ülikoolide Kirjastus, www.eyk.ee

ISSN 2461-4378 (print)
ISSN 2461-4386 (online)

SISUKORD

SÕNA SAATEKS: STRATEEGILINE LOOJUTUSTAMINE INFOMÕJUTUSVAHENDINA	7
<i>Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov</i>	
STRATEEGILINE NARRATIIV: PEHME JÕU UUS KÄSITLUS	13
<i>Laura Roselle, Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin</i>	
ÜLEILMNE TEADMISTESÕDA, STRATEEGILINE ETTEKUJUTUS, EBAKINDLUS JA HIRM	33
<i>Holger Mölder, Eric Shiraev</i>	
KUIDAS MÕJUTAB INFOSÕDA AVALIKKU DIPLOMAATIAT? RAHVUSVAHELISE KOMMUNIKATSIOONI KONTSEPTUAALSE RAAMISTIKU KRIITILINE ANALÜÜS	62
<i>Joanna Szostek</i>	
ANTITEETILINE IDENTITEEDILOOME VENEMAA FÖDERATSIOONI STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES	90
<i>Daniel Tamm</i>	
COVID-19-TEEMALISTE VANDENÕUDE JA VANDENÕUTEORiate KUJUTAMISEST STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES: RT JA SPUTNIKU LUGUDE SEMIOOTILINE ANALÜÜS	119
<i>Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel</i>	
5G-TEEMALISED SÜÜNARRATIIVID VENEMAA STRATEEGILISES KOMMUNIKATSIOONIS: RT, SPUTNIKU, PERVÕI KANALI, NTV, ITAR-TASSi MEEDIAKAJASTUSE VÕRDLEV ANALÜÜS	159
<i>Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Sten Hansson</i>	

EESTI JA NATO KÜBERKAITSEVÕIME NARRATIIVNE KONSTRUEERIMINE EESTI AJAKIRJANDUSVÄLJAANNETES	195
<i>Maia Klaassen</i>	
AJALOO JA PROPAGANDA VAHEL: EESTI JA LÄTI KUJUTAMINE VENEMAA AJALONARRATIIVIDES	230
<i>Vladimir Sazonov, Sergii Pahhomenko, Igor Kopõtin</i>	
VEENE TEABEMÕJUTUSTE GEVUSELE VASTAMINE BALTI RIIKIDES: EESTI, LÄTI JA LEEDU LÄHENEMISTE VÕRDLUS	266
<i>Johannes Voltri</i>	
RAAMATUARVUSTUS	300
<i>Igor Kopõtin</i>	
SUMMARIES	307
AUTORID	317
CONTRIBUTORS	319

SÕNA SAATEKS: STRATEEGILINE LOOJUTUSTAMINE INFOMÕJUTUSVAHENDINA

Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov

Inimesed armastavad lugude jutustamist ehk narratiive, sest need on üks loomulikumaid viise, mille abil sündmusi mõista, meelde jätta ja teistega jagada. Siinses Sõjateadlase erinumbris käsitletakse strateegilist loojutustamist infomõjutustegevuse ühe osana. Viimast mõistetakse siin kui seda, kuidas välisriigid või nende esindajad auditooriumis arvamusid kujundavad. Infomõjutustegevust kasutatakse diplomaatilise, majandusliku ja sõjalise surve toetamiseks ja võimendamiseks; seega peetakse seda hübriidmõju oluliseks teguriks¹. Niisugune infomõjutustegevus ei pea olema tingimata ebaseaduslik, kuid sageli kuulub selle alla kallutatud väärinfo levitamine, kontekstist väljarebitud sõnumite kasutamine ja paljud teised manipulatiivsed kommunikatsioonivõtted².

Infomõjutustegevuse eesmärk võib olla n-ö infoudu loomine ehk sihtauditooriumis umbusu ja segaduse tekitamine³. Inimestes soovitakse tekitada tunnet, et nad pole võimelised õigel ja valel vahet tegema. Tegemist on teatava kurnamistaktikaga, mille puhul on informatsiooni nii palju, see on nii intensiivne ja lood nii vasturääkivad, et kergem on käega lüüa kui nendest aru saada. Niisuguse infomõjutustegevuse eesmärk on tekitada sihtauditooriumis umbusaldust riiklike institutsioonide ja meedia vastu, et edendada oma taotlusi. Sageli tugineb niisugune manipulatsioon sõnumitele, mis päästavad valla hirmu, ärevuse või viha. Neid sõnumeid võib leida erinevatest

¹ **Pamment, J.; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A.** 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, version 1.4. Department of Strategic Communication, Lund University, p. 8.

² *Ibid.*

³ **Nissen, T. E.** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Riigikaitse Raamatukogu: Tallinn. Taolist infoudu on tekitatud ka tänapäeva sõjanduses, näiteks on teinud seda Venemaa Föderatsioon Ukrainas. Vt lähemalt **Tamm J.** 2014. Sõjaudu Ukrainas: mis, kuidas ja kes tegi. – Sõdur, nr 2 (77), lk 17–22.

kommunikatsioonikanalitest ning need varieeruvad alates uudistest ja pressiteadetest sotsiaalmeediapostituste, videote, kommentaarideni.

Teisalt, üksiku väärinfokillu (nt valeuudise) mõju pole enamasti kuigi suur, pealegi on valeuudist faktikontrollijatel kerge ümber lükata. Samas võib süsteemne ja strateegiliselt läbikaalutud eksitavate lugude levitamine mõjutada inimeste olukorrataju ning kujundada nende püsivamaid hoiakuid. Siinses erinumbris käsitleme strateegilist loojutustamist Kremli mõjutus- ja pettegevuse kontekstis, artiklid keskenduvad eelkõige Venemaa Föderatsiooni loodud ja levitavatele strateegilistele narratiividele.

Strateegilisi narratiive saab määratleda kui diskursiivseid vahendeid, mille abil poliitilised toimijad püüavad konstrueerida rahvusvahelise poliitika mineviku, oleviku ja tuleviku ühist tähendust, et selle abil kujundada nii sise- kui ka välisauditooriumi käitumist endale sobivas suunas. Strateegiliste narratiivide ülesanne on õigustada erinevate kriisiolukordadega (nt majanduse, julgeoleku, poliitika jms) seotud vastumeetmeid, luua rahvusvahelisi liite ning kujundada nii sise- kui ka välisauditooriumi avalikku arvamust.⁴

Venemaa Föderatsiooni infomõjutustegevus sisaldab lisaks kõigele muule erinevate strateegiliste narratiivide levitamist. Nende lugude eesmärk on kujundada ja muuta hoiakuid rahvusvahelistes suhetes, ennekõike aga mõjutada USA, EL-i ja terviklikult Lääne avalikku arvamust Kremli välispoliitikale sobivas suunas. Viimasel ajal, eriti koroonapandeemia tõttu, on nendes narratiivides tõusnud esile Hiina-Venemaa suhete kujutamine. Euroopa Liit⁵ ja mitmed rahvusvaheliselt tunnustatud väärinfojälgi (nt EUvsDisinfo) on väljendanud muret, et Venemaa Föderatsioon ning Hiina Rahvavabariik kasutavad koroonaviirusega kaasnenud infodeemiat oma infomõjutustegevuses, et oma mõjuvõimu suurendada ning oma narratiive üleilmse auditooriumi silmis maksma panna. Samale tendentsile osutati Euroopa välisteenistuse (EEASi) COVID-19 väärinfoteemalises eriraportis⁶, kus märgiti, et välisriigid, eelkõige Kremli-meelsed allikad, levitavad koroonaviirusega seotud väärinfot ja vandenõuteooriaid.

⁴ **Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2015. Strategic Narratives: a response. – *Critical Studies on Security*, Vol. 3, Issue 3, pp. 341–344. <https://doi.org/10.1080/21624887.2015.1103023>.

⁵ **Briefing** 2020. COVID-19 foreign influence campaigns Europe and the global battle of narratives. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI\(2020\)649367_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI(2020)649367_EN.pdf).

⁶ **EEAS Special report** 2020. <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2020/05/EEAS-Special-Report-May-1.pdf>.

Paljudele neile teemadele on pühendatud ka sinne erinumber, mis on ilmunud Eesti Kaitseväge Akadeemia ja Tartu Ülikooli koostööprojekti „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana“ tulemusena.

Erinumbri avab Laura Roselle'i, Alister Miskimmoni ja Ben O'Loughlini ühisartikkel „**Strateegiline narratiiv: pehme jõu uus käsitlus**“, mis annab kriitilise ülevaate pehme jõu kontseptsioonist ja kus autorid pakuvad uue raamistiku – strateegilise narratiivi teooria – rahvusvahelise poliitika uurimiseks. Mitmed siinse kogumiku artiklid lähtuvad strateegilise narratiivi definerimisel muuhulgas traditsioonist, millele need autorid on aluse pannud.

TalTechi õppejõud Holger Mölder ja George Masoni Ülikooli professor Eric Shiraev avavad oma artiklis „**Üleilmne teadmistesõda, strateegiline ettekujutus, ebakindlus ja hirm**“ mõiste *üleilmne teadmistesõda* (ingl *global knowledge warfare*) tähendus- ja rakendusvälja. Autorite järgi hõlmab see nii psühholoogilist kui ka ideoloogilist sõjapidamist, mille eesmärk on teadmisi sihipäraselt kasutada ja hallata. Nad osutavad, et Venemaa Föderatsioon ning Hiina on hetkel üleilmse teadmistesõja eestvedajad, kes kasutavad edukalt uusi kommunikatsioonivahendeid oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks.

Glasgow' Ülikooli uurija Joanna Szosteki artikkel „**Kuidas mõjutab infosõda avalikku diplomaatiat? Rahvusvahelise kommunikatsiooni kontseptuaalse raamistiku kriitiline analüüs**“ käsitleb probleeme, mis kaasnevad infomõjutustegevuse (sh strateegiliste narratiividega taotletavate eesmärkide) mõju uurimisega: kas ja kuidas saab rääkida konkreetsete Venemaa telekanalite ja sotsiaalmeedias levitatava informatsiooni mõjust auditooriumi otsustusprotsessidele ning kas ja milliseid vastumeetmeid saaksid riigid rakendada vaenuliku infomõjutustegevuse ja väärinfoga võitlemiseks.

Tartu Ülikooli doktorandi Daniel Tamme artikkel „**Antiteetiline indetiteediloome Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides**“ täiendab strateegiliste narratiivide kontseptsiooni kultuurisemiootikast laenatud antiteetilise modelleerimise käsitlusega. Autor näitab, et antiteetilise konflikti konstrueerimise mudeli abil saab uurida erinevaid narratiivides esitatud oma-võõra vastandusi. Viimane osutab ühtlasi, millist konflikti soovib strateegiline toimija oma narratiivis kujutada ja milliseid eesmärke saavutada. Analüüsiosa käsitleb antiteetilise mõõtme avaldumist erinevates Venemaa välispoliitikat suunavates strateegilistes narratiivides ja autor pakub välja ühe võimaliku lahenduse nende tõlgendamiseks.

Tartu Ülikooli semiootikud Mari-Liis Madisson ja Andreas Ventsel käsitlevad oma artiklis „**COVID-19-teemaliste vandenõude ja vandenõuteooriate kujutamisest strateegilistes narratiivides: RT ja Sputniku lugude semiootiline analüüs**“ RT ja Sputniku pealtnäha paradoksaalsena näivat

nihet, kus salajaste manipulatsioonide ja vandenõude paljastajatest muututakse vandenõuteooriate karmideks kriitikuteks. Autorid osutavad, et kuigi Venemaa Föderatsiooni ingliskeelsed kanalid RT ja Sputnik väljendasid esimese koroonalaine ajal levinud vandenõuteooriate suhtes negatiivseid hinnanguid, ilmnes vandenõuteooriate meediakajastuses kaks strateegilise esitamise eripära: a) vandenõuteooriate valikuline kriitika ja b) vandenõuteoreetiline seletus vandenõuteooriate levitamise kohta.

Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson ja Tartu Ülikooli ning Birminghami Ülikooli teadur Sten Hansson analüüsivad oma artiklis „**5G-teemalised süünarratiivid Venemaa strateegilises kommunikatsioonis: RT, Sputniku, Pervõi Kanali, NTV, ITAR-TASS-i meediakajastuse võrdlev analüüs**“ strateegilise narratiiviteooria ja diskursuseanalüüsi raamistikus Venemaa peamiste vene- ja ingliskeelsete meediakanalite lugusid, mis käsitlesid 5G-mobiilsidevõrkude arendamist NATO riikides. Autorid näitavad, kuidas kujutati 5G-ga seotud ohte ja peamisi toimijaid (USA, Hiina, NATO, EL), kuidas kasutati Kremli rahastatud meedias erinevaid süünarratiive ning kuidas need on seotud Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides taotletud üldisemate eesmärkidega.

Maia Klaasseni artikli „**Eesti ja NATO küberkaitsevõime narratiivne konstrueerimine Eesti ajakirjandusväljaannetes**“ eesmärk on analüüsida meediatekstide narratiive Eesti ja NATO küberkaitsevõime kohta ehk näidata, kuidas konstrueeritakse Eesti ajakirjandusväljaannetes infokeskkonna muutumist, potentsiaalseid e-ohтусid, tegutsejaid (Venemaa, Hiina, NATO, Eesti) ning lahendusi. Lisaväärtuseks on see, et artiklis analüüsitakse kuue eksperdi (Riigikantselei, Kaitsepolitsei ameti, Kaitseväe Akadeemia, NATO Strateegilise Kommunikatsiooni Keskuse, Propastopi ning Riigi Infosüsteemi Ameti) seisukohti.

Kaitseväe Akadeemia teadlased Vladimir Sazonov, Igor Kopõtin ning Ukraina teadlane Sergii Pahhomenko keskenduvad artiklis „**Ajaloo ja propaganda vahel: Eesti ja Läti kujutamine Venemaa ajaloonarratiivides**“ ajaloo-teemade kasutamisele Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevuses. Autorid uurivad Eesti ja Läti ajaloo kujutamist Venemaa nüüdisaegses narratiivis erinevate akadeemiliste publikatsioonide, populaarteaduslike kanalite ning samuti meediakajastuse kaudu. Vaadeldakse ka varasema Läti ja Eesti ajalookäsitluse politiseerimist ja ideologiseerimist Kremli-meelsete ajaloolaste seas ning nende vene ajaloolaste muutumist nn mälusõdalasteks. Samuti on tähelepanu all Venemaa Föderatsiooni ametliku mälupoliitika peamised osalised ja see, kuidas ajalugu kasutatakse mõjutusoperatsioonide tööriistana.

Johannes Voltri võrdleb oma artiklis „**Vene teabemõjutustegevusele vastamine Balti riikides: Eesti, Läti ja Leedu lähenemiste võrdlus**“ Eesti, Läti ning Leedu vastumeetmeid vaenulikule (mh Venemaa Föderatsiooni) infomõjutustegevusele. Autor analüüsib nii Baltimaade riiklikke dokumente ja juhiseid kui ka strateegilise kommunikatsiooni eest vastutavate ametkondade esindajate ja ekspertidega tehtud intervjuusid.

Kogumiku lõpetab Kaitseväe Akadeemia strateegia ja innovatsiooni õppetooli juhataja Igor Kopõtini kirjutatud raamatuarvustus Julia Kantori teose kohta (Юлия Кантор. **Прибалтика 1939–1945 гг. Война и память**. Москва: Росспэн, 2020, 359 с., ISBN 978-5-8243-2405-1).

Häid lugemiselamusi ja kaasamõtlemist!

Tartu, november 2021

Toimetajad

Kirjandus

Briefing 2020. COVID-19 foreign influence campaigns Europe and the global battle of narratives.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI\(2020\)649367_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI(2020)649367_EN.pdf) (12.10.2021).

EEAS Special report. 2020.

<https://euvsdisinfo.eu/uploads/2020/05/EEAS-Special-Report-May-1.pdf> (12.10.2021).

Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2015. Strategic Narratives: a response. – Critical Studies on Security, Vol. 3, Issue 3, pp. 341–344.

<https://doi.org/10.1080/21624887.2015.1103023> (12.10.2021).

Nissen, T. E. 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Riigikaitse Raamatukogu: Tallinn.

Pamment, J; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H; Fjällhed, A. 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, version 1.4. Department of Strategic Communication, Lund University.

Tamm, J. 2014. Sõjaudu Ukrainas: mis, kuidas ja kes tegi. – Sõdur, nr 2 (77), lk 17–22.

STRATEEGILINE NARRATIIV: PEHME JÕU UUS KÄSITLUS

Laura Roselle, Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin

ÜLEVAADE. Tänapäeval levinud arusaam pehmest jõust on hakanud kammitsema inimesi, kes üritavad aru saada võimust ja kommunikatsioonist rahvusvahelistes suhetes. Tavaliselt keskendutakse pehme jõu analüüsidest selle n-ö omadustele ja võimalustele ning nende rakendamisele, mitte sellele, kas ja kuidas pehme jõud mõjub. Pehmest jõust on saanud üldine termin, mille tegelik sisu jääb ähmaseks, just nagu kunagi juhtus kõva jõuga. Artikli¹ autorid väidavad, et strateegilise narratiivi kontseptsioon annab intellektuaalse aluse tänapäeva rahvusvahelise poliitika keerulise struktuuri, eriti uue meedia mõju selgitamiseks. Autorid usuvad, et meedia ja sõja uurimisele tuleks kasuks, kui pööraksime strateegilistele narratiividele rohkem tähelepanu.

Võtmesõnad: kommunikatiivne jõud, mõju, narratiivid, võim, pehme jõud, strateegilised narratiivid

Keywords: communication power, influence, narratives, power, soft power, strategic narratives

1. Sissejuhatus: kuidas Nye ideed pihta pandi

1990. aastal tõstatas Joseph Nye rahvusvaheliste suhete teemal olulise küsimuse: kuidas mõistetakse pidevalt muutuvast rahvusvahelises kliimas uusi mõju vorme²? Külma sõja ajal keskendusid poliitilised ja akadeemilised ringkonnad traditsiooniliste võimuorganite kahestunud struktuuri tõttu suuresti tuumarelvadele ja tavapärastele sõjapidamise vormidele. Nye rõhutas, et muutunud rahvusvahelises keskkonnas peaks Ameerika Ühendriigid leidma uusi (või taasleidma unustatud) võimalusi tärkava uue maailmakorra mõjutamiseks. Nye pakkus välja meetodeid, kuidas USA saaks muutunud keskkonda mõjutada. Külma sõja ajal oli aga keskmest sõjavägi, mistõttu eiras

¹ Artikli valmimist pole toetatud ühegi konkreetse grandiga, ei avaliku, kommerts- ega mittetulundussektori rahastusega. Artikkel „Strategic narrative: A new means to understand soft power“ ilmus esimest korda ajakirjas *Media, War & Conflict* 2014, Vol. 7 (1), pp. 70–84.

² Nye, J. S. Jr. 1990. Soft power. – *Foreign Policy*, Vol. 80, pp. 153–171.

USA meetmeid, mis polnud otseselt jõuga seotud³. Nye väitis kindlalt, et kui rahudividend on olemas, peaks USA keskenduma hoopis rahu sõlmimisele ja tulevikule. Nye küsis, millised vahendid ja oskused aitaksid rakendada veenmiseks vajalikke meetodeid ning säilitada Ameerika Ühendriikide mõjuvõim külma sõja järgses maailmas.

Selle asemel, et keskenduda selliste oskuste toimele, loetletakse pehme jõu analüüsid pigem kõikvõimalikke vahendeid. Pehme jõu analüüsid soovitatakse valitsustel arendada ja hoida pehme jõu oskuseid. Vähem tähelepanu pööratakse küsimusele, kuidas need oskused võiksid midagi muuta või mõjutada. Nye Jr. avaldab kahetsust: „Konkreetsus pimestab meid /.../ me loetleme vahendeid, aga peaksime hoopis selgitama, kuidas need muudavad inimeste käitumist⁴.“ Oskustele keskendunud mõtteviis sai peagi valdavaks ka interneti loomisega alanud kommunikatsioonirevolutsiooni ajastul: tuumarelvade ja traditsiooniliste relvade reastamise asemel loetleme nüüd Twitteri ja Facebooki jälgijate arvu ning keeltevoogu välisministeeriumis. Enam ei küsita, kas neil vahenditel on ka mõju. Omavaheliste suhete muutumine ja nende haldamine jäeti tihti kõrvale, sest see on kontseptuaalselt ja metodoloogiliselt keeruline⁵.

21. sajandil tähendabki pehme jõud strateegilist narratiivi. Strateegiline narratiiv sai alguse lähtekohast, mis sarnaneb Nye 1990. aasta ideega, mille aluseks on fundamentaalsete muutuste mõistmine rahvusvahelises süsteemis ja küsimus, kuidas oleks kõige parem rahvusvahelisi suhteid mõjutada. Strateegiline narratiiv toob meid taas nende teemadeni, mis on rahvusvahelistes suhetes kesksed, paneb küsima, millised veenmise ja mõjutamise viisid, meetodid toimivad erinevates tingimustes kõige edukamalt, ning keskenduma nendele kommunikatsiooni tingimustele, mis on põhjanevalt muutunud pärast seda, kui Nye avaldas 1990. aastal oma murrangulise artikli.

³ Eiras eelarve aspekti, kuid kommunikatsiooni kasutamine inimeste veenmiseks kuulus ikkagi USA strateegia juurde. **Cull, N. J.** 2008. *The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989*. Cambridge: Cambridge University Press; **Cull, N. J.** 2012. *The Decline and Fall of the United States Information Agency: American Public Diplomacy, 1989–2001*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

⁴ **Nye, J. S. Jr.** 2013. Transcript of witness testimony to the House of Lords Select Committee on Soft Power and UK Influence, 15 October. <http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-uk-influence/uc151013Ev10.pdf> (26.11.2013). [**Nye Jr.** 2013]

⁵ **Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2014. *Strategic Narratives in International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press; **Pamment, J.** 2012. *New Public Diplomacy in the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice*. London: Routledge.

Tõepoolest, ka Nye ütleb, et tänapäeval käib rahvusvahelistes suhetes võistlus selle pärast, „kelle lugu võidab“⁶. Ta rõhutab pidevalt narratiivide rolli rahvusvahelistes suhetes⁷. Samas ei uuri ta narratiivide olemust ega ürita selgitada, kuidas muutub narratiiv sihtgrupi jaoks veenvaks⁸. Strateegiliste narratiivide loomise, kajastamise ja – mis kõige tähtsam – vastuvõtmise ning sellele järgneva interaktsiooni analüüs teeb võimalikuks selle, mida seni on alusetult lubatud pehme jõu analüüsid.

2. Pööre pehme jõu poole

Seda, et suurriigil puuduks pehme jõu strateegia – kui mitte paberil, siis vähemalt tegudes –, ei ole juba kümmekond aastat eriti juhtunud⁹. Püüdlusele pehmet jõudu rakendada viitab näiteks suurem rahvusvaheline meedia-kajastus, võistlus rahvusvaheliste spordisündmuste korraldamise eest ning kultuuriorganisatsioonide, -partnerluse ja -vahetusprogrammide kiire levik. Nye taipas, et pehmet jõudu pole võimalik analüüsida ega mõista, arvestamata selle seost kõva jõuga, ja nimetas kahe jõu koosluse targaks jõuks¹⁰. 2013. aastal üritasid nii Suurbritannia Briti Nõukogu kui ka parlamendi ülemkoda pehmet jõudu uut moodi mõtestada. Nye seisis lordide komitee ees ja kinnitas, et

⁶ Nye, J. S. Jr. 2013, viidatud Arquilla, J.; Ronfeldt, D. 1999. *The Emergence of Noopolitik: Towards an American Information Age Strategy*. Santa Monica, CS: RAND.

⁷ Nye, J. S. Jr. 2008b. *The Power to Lead: Soft, Hard and Smart Power*. New York: Oxford University Press [Nye Jr. 2008b]; Nye, J. S. Jr. 2011. *The Future of Power*. New York: Public Affairs. [Nye Jr. 2011]

⁸ Siin on mõeldud veenvust laiemas mõttes, eeldades, et Brent Steele'i lähenemise järgi on veenvust võimalik paigutada skaalale ratsionaalne-kommunikatiivne-refleksiivne-poststruktuuriline. Vt Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York, Routledge [Miskimmon et al. 2013]; Steele, B. J. 2012. *Defacing Power*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁹ Hall, I. 2012. *India's new public diplomacy*. – *Asian Survey*, Vol. 52, No. 6, pp. 1089–1110; Hall, I.; Smith, F. 2013. *The struggle for soft power in Asia: Public diplomacy and regional competition*. – *Asian Security*, Vol. 9, No. 1, pp. 1–18; Kurlantzick, J. 2007. *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. Newhaven, CT: Yale University Press; Tharoor, S. 2012. *Pax Indica: India and the World in the 21st Century*. London: Allen Lane; Tsygankov, A. P. 2005. *Vladimir Putin's vision of Russia as a normal great power*. – *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No. 2, pp. 132–158.

¹⁰ Nye, J. S. Jr. 2009b. *Get Smart: Combining hard and soft power*. – *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 4, pp. 160–163.

eesmärk on „panna teised enda tahtmist tegema”¹¹. Praegu on soov selgitada ja rakendada jõuta osalust rahvusvahelistes suhetes suurem kui kunagi varem.

Nye rõhutab oma pehme jõu käsitluses, kui tähtsal kohal on ideed ja kultuur rahvusvahelistes suhetes ja välispoliitikas. Teadlased ja poliitikud kinnitavad pidevalt, et vastupidi kõvale jõule, millega üritatakse kedagi sundida või suunata, tähendab pehme jõud oskust mõjutada teisi kultuuri, väärtushinnangute ja atraktiivse poliitika ehk pehme jõu vahendite kaudu¹². Pehmet jõudu võib võtta ka kui oskust ühiseid tähendusi üksmeelselt mõtestada. Näiteks, kui inimesed peavad inimõiguste edendamist ja kaitsmist tähtsaks, soosituks ja õigeks, on palju keerulisem muuta seaduslikuks midagi, mis käib sellisele arusaamale vastu. Üksmeelt saavutada selleks, et panna teisi endale soovitud viisil käituma, on palju keerulisem kui kõva jõudu kasutada, kuid tulemusi peetakse püsivamaks. Pehme jõu vahendid võivad olla ühiste arusaamade kasulava, mis omakorda edendab kokkupuuteid teistel tasanditel, sealhulgas ettevõtlusvõimalusi ja ühiste humanistlike eesmärkide seadmist, näiteks kannatuste vähendamist. Nye järgi tähendab see, et pehmet jõudu kasutatakse allaheitliku miljöö saavutamiseks¹³. Pole siis ime, et poliitikakujundajate ja poliitkommentaatorite sõnul aitab pehme jõud pingeid vähendada, konflikte maandada ja leida ühisosa rahvusvahelistes suhetes¹⁴.

Kui uurida lähemalt atraktiivsuse teemat, tekib küsimus, kuidas on võimalik saavutada soovitud tulemusi pehme jõu abil. Näiteks ütleb Nye, et

¹¹ Nye Jr. 2013.

¹² Nye järgi on pehme jõu olulised vahendid kultuur, väärtushinnangud ja poliitika. Need pole muidugi eraldiseisvad, vaid omavahel läbi põimunud. Väidame, et strateegiline narratiiv on vahend, mis võimaldab edasi arendada Nye 1990. aastal algatatud võimu ja mõju uurimist. Kontseptuaalselt suunavad narratiivid tähelepanu kommunikatiivsetele protsessidele, mida praegu seostatakse pehme jõuga, kuid mida pole seni lõpuni välja arendatud. Nye, J. S. Jr. 2006. Think again: Soft power. – Foreign Policy, Vol. 22, No. 2. http://www.foreign-policy.com/articles/2006/02/22/think_again_soft_power (09.10.2013) [Nye Jr. 2006]

¹³ Nye Jr. 2011, p. 97

¹⁴ Suurbritannia välisministeerium on konflikti vältimiseks loonud viimasel ajal mitu meediakeskset ja ringhäälingu juhitud pehme jõu kampaaniat. Diplomaatilised pingutused Muqdishos viisid rahvusvaheliste Somaalia-teemaliste konverentside korraldamiseni Londonis 2012. ja 2013. aastal, mille eesmärk oli suurendada rahvusvahelist poliitilist ja rahalist tuge Somaalia föderaalsele üleminekuvalitsusele uues, konfliktijärgses etapis. 2012. aasta mais kaasati konfliktiolukorras seksuaalvägivalla ennetamise kampaaniasse mitu valitsusvälist organisatsiooni ja Angelina Jolie, et vähendada vägistamise ja seksuaalvägivalla juhtumite arvu konfliktiolukorras. Selle tagajärjel liitus 24. septembril 2013 New Yorgis 119 riiki deklaratsiooniga konfliktiolukorras toime pandava seksuaalvägivalla lõpetamise kohta. Vaata Suurbritannia välisministeeriumi Storify lehte aadressil <http://storify.com/foreignoffice/this-week-at-the-foreign-office-16/elements/f8fd39d6b6ca0f5d87c1f75e>.

atraktiivsus pole ainult ratsionaalsete argumentidega veenmine¹⁵. Tema sõnul on pehme jõud laiem mõiste – see puudutab ka poolehoidu ja tundeid. Hiljutistes uurimustes ratsionaalsuse ja emotsioonide rolli kohta inimese kognitiivses tajus rõhutatakse, et nii loogiline mõtlemine kui ka poolehoid on väga tähtsal kohal selles, kuidas inimesed mõistavad rahvusvahelisi suhteid. Samas väidab Bially Mattern¹⁶, et sellised aspektid ei ole selgesti piiritletavad ning atraktiivsus võib olla ja sageli ongi sunduslik – seda nähtust nimetab ta representatiivseks jõuks. See tähendab, et inimesed püütakse keelelise retoorikaga lõksu. Bially Matterni sõnul kasutas USA seda võtet 1956. aasta Suessi kriisis, rõhutades Suurbritannia väidete vastuolulisust riigi juhtide identiteedi õonestamisel ja nende tegevuse piiramisel. Teatavates tingimustes võib pehme võim toimida sunduslikult. Suurbritannia näite puhul lasti see käiku kindlaks kujunenud väärtushinnangute säilitamiseks. On teinegi võimalus. Pehme jõu atraktiivsust võib seletada ka vajaduste rahuldamisega. Atraktiivsus võib põhineda kultuuri, väärtushinnangute ja/või poliitika ratsionaalsetel või emotsionaalsetel aspektidel. Näiteks sellised väärtused nagu demokraatia, vabadus, vaesuse leevendamine ja inimõigused võivad tunduda atraktiivsed, sest need on suunatud nii individuaalsetele kui ka kollektiivsetele ihadele ja vajadustele. Inimesi ei pea tingimata sundima neid väärtushinnanguid omaks võtma, kuid siinjuures on huvitav (lisaks Bially Matterni argumentidele), et kunagi nimetati selliseid väärtushinnanguid individuaalseks, kuid sellele vaatamata võivad need representatiivse jõu kontekstis hakata meie käitumist piirama. Näiteks kui riik väidab, et hindab R2P-doktriini (kaitsekohustuse doktriini), sest see tegeleb inimõigustega, siis on juba ette kindlaks määratud selle riigi poliitilised seisukohad olukorras, kus mõni muu riik rikub inimõigusi.

Pehme ja kõva jõu eristus ning omavaheline suhe tõstatab tähtsaid kontseptuaalseid küsimusi. Pehme ja kõva jõu eraldusjoont on alati keeruline paika panna. Kõva jõu vahendid on muuhulgas sõjalised ja majanduslikud. Tänapäeva käsitluse järgi on pehme jõu vahendid kultuur, väärtushinnangud ja poliitika. Pehme ja kõva jõu vahendeid rakendatakse aga erinevalt. Kõva jõu vahendid hoitakse pigem varuks, need võetakse kasutusele kindlal ajahetkel ja kindlas valdkonnas ning konkreetsete strateegiliste ja taktikaliste

¹⁵ Nye, J. S. Jr. 2009a. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Washington, DC: Public Affairs, p. 6.

¹⁶ Bially Mattern, J. 2005a. Why 'Soft power' isn't so soft: Representational force and the sociolinguistic construction of attraction in world politics. – *Millennium – Journal of International Studies*, Vol. 33, No. 3, June, pp. 583–612; Bially Mattern, J. 2005b. *Ordering International Politics: Identity, Crisis, and Representational Force*. New York: Routledge.

eesmärkidega. Esimestes pehme jõu analüüsides puudus lõpuni välja arenatud operatiivne ehk strateegiline pool: pehme jõu idee seisnes tollal pigem atraktiivsuses kui eesmärgistatud välispoliitilistes kavatsustes. Isegi kui riik ei kasuta kõva jõu vahendeid, võib ta nendega ähvardada ja sellegipoolest võimu haarata. Pehme jõu vahendeid ei hoita tagavaraks, vastupidi – neid tuleb jagada. Näiteks ei oleks mingit mõtet rahastada kultuuriprogrammi, mis jääb korraldamata, või toota BBC dokumentaalfilmi, mida eetrisse ei lastagi. Pehme jõu vahendid on alati avalikud. Samas võib juhtuda, et pehme jõu vahendite ja narratiivide teemalist kommunikatsiooni kasutatakse ära strateegiliselt. Pehme jõu vahendeid võib sihtrühmale reklaamida ja nähtavaks teha instrumentidena (näiteks strateegiline jõud või strateegilised narratiivid), just nagu kõva jõu vahendeid saab kasutada sihtrüma käitumise mõjutamiseks. Hilisemates arutlustes räägib Nye oskusest muuta vahendid käitumises kajastuvateks tulemusteks¹⁷. „Jõu muutmise strateegiad osutuvad olulise tähtsusega teguriteks, mis ei pälvi piisavalt tähelepanu,“ lisas ta¹⁸ ning kirjutas terve raamatu juhtimisest ja strateegilistest oskustest, mida sellise muutuse saavutamiseks on vaja¹⁹.

Lisaks hoitakse kõva jõu vahendeid vähemalt sõjategevuse vallas riigi kontrolli all. Pehme jõu vahendeid leidub nii avalikus sektoris kui ka mujal. Igasugune plaan rakendada pehmet jõudu peab arvesse võtma, et riigi kõige tähtsamad pehme jõu vahendid on muuhulgas väärtushinnangud, mida seostatakse avatud, tervikliku ja mitmekesise ühiskonnaga. Pehmet jõudu valdavad näiteks riiklikud ülikoolid, ettevõtted, religioossed ühendused, spordimeeskonnad ja kodanikud. Igaüks neist võib saada osaks pehme jõu strateegiast, kuid vähemalt mitteautoritaarsetes riikides tuleb need seada riiklike eesmärkide teenistusse.

Eriti põnev on pehme jõu kasutamine kaitseväes. Oleme juba näidanud, et kõva ja pehme jõud on kontseptuaalselt väga erinevad. Tänapäeval on aga kombeks rakendada pehme jõu puhul põhimõtteid, mis kuuluvad traditsiooniliselt kõva jõu juurde. Näiteks Afganistani puhul on sõjalised jõud võtnud riigi stabiliseerimise ja arengu suuresti enda kanda²⁰. See tähendab, et armee rakendab nii pehme kui ka kõva jõu vahendeid. Selline lähenemine

¹⁷ Nye Jr. 2011, p. 22.

¹⁸ *Ibid.*, p. 10.

¹⁹ Nye Jr. 2008b.

²⁰ Williams, M. J. 2011. (Un)sustainable peacebuilding: NATO's sustainability for postconflict reconstruction in multiactor environments. – *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, Vol. 17, No. 1, pp. 115–134.

arendab edasi Nye ideed, et hästi juhitud sõjavägi võib olla pehme jõu vahend²¹.

Diplomaatiat peetakse samuti pehme jõu vahendiks nii traditsioonilises valitsuselt-valitsusele-vormis kui ka avalikus diplomaatias, mille all mõeldakse valitsuse suhtlust avalikkusega. Pehme jõu ja avaliku diplomaatia ühisosast on palju kirjutatud²². Üks oluline mõte on see, et pehme jõu vahendeid saab suunata avaliku diplomaatia kaudu²³. Näiteks Seib ütleb Balti riikide turvalisuse kohta järgmist:

Pehme jõud /.../ aitab saavutada riikide poliitilist ja kultuurilist identiteeti sellisel moel, mis võimaldab koguda rahvusvahelist toetajaskonda. Kui võõrmaalased tunnevad Balti riikidega „isiklikku sidet“, pööravad nad Balti riikidele rohkem tähelepanu ja toetavad neid vaidlustes Venemaaga.

Kindlatel tingimustel võib avalik diplomaatia pehme jõu vahendeid võimendada ja tugevdada riigi atraktiivsust.

Pehme jõu uurimisel osutub keeruliseks see, et rahvusvahelistes suhetes ei saa selle mõju tõhusalt jälgida ega mõõta. Mõni uurija on üritanud pehme jõu mõju kindlaks teha, kuid isegi siis on keskendunud suuresti sellele, milliseid võimeid ja kuidas kasutada, mitte pehme jõu võimaliku mõju jälgimisele²⁴. Finnemore²⁵ on öelnud: „Isegi USA on sunnitud järeldama, et soovitud sotsiaalsete tulemuste saavutamine ei ole lihtne ka suure materiaalse võimu puhul.“ Nye sõnul ei tule kindlaks teha mitte lihtsalt mõne riigi pehme jõu atraktiivsust ja mõju välisriikide avalikule arvamusele, vaid ka selle tulemusel muutunud käitumisviisid. See on aga ajakirjanike ja ajaloolaste, mitte

²¹ Nye Jr. 2006.

²² Hayden, C. 2012. *The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts*. Lanham, MD: Lexington Books; Melissen, J. (ed.) 2007. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan; Nye, J. S. Jr. 2008a. Public diplomacy and soft power. – *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, pp. 94–109; Seib, P. (ed.) 2009. *Toward a New Public Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan.

²³ Seib, P. 2013. *Russia's Regional Militarism and the Case for Public Diplomacy*. USC Center on Public Diplomacy, 25 September. <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/russia%E2%80%99s-regional-militarism-and-case-public-diplomacy> (09.10.2013).

²⁴ Kroenig, M.; McAdam, M.; Weber, S. 2010. Taking soft power seriously. – *Comparative Strategy*, Vol. 29, No. 5, pp. 412–431.

²⁵ Finnemore, M. 2009. Legitimacy, hypocrisy, and the social structure of unipolarity: Why being a unipole isn't all it's cracked up to be. – *World Politics*, Vol. 61, No. 1, pp. 58–85.

rahvusvaheliste suhete uurijate ülesanne²⁶. Selline analüüs võib praegu olla kulukas ja koormav²⁷.

3. Strateegilised narratiivid kui võimu saavutamise vahend

Pehme jõud on tänapäeval rahvusvaheliste suhete mõistmiseks esmatähtis. Kuigi selle üldistava väitega pigem nõustutakse, on sellegipoolest keeruline (1) tuvastada pehme võimu vahendeid, (2) määratleda pehme jõu toimimise protsesse ja (3) mõista, millistel tingimustel saab pehme jõu vahendeid kasutada välispoliitika toetamiseks. Arvame, et strateegilised narratiivid aitavad lahendada nii mõnegi pehme jõu mõistmise ja analüüsiga seotud põhi-küsimuse.

Kuigi narratiive on alati kasutatud ümbritseva maailma mõtestamiseks, oleme seisukohal, et strateegilistel narratiividel on tänapäeval eriti tähtis koht rahvusvahelistes suhetes. Ratsionaalsed teooriad sobivad korrastatud maailmale ja selle juhtidele. Tänapäeva maailm on aga kaootiline ja juhid pole sellega kaasnevateks raskusteks piisavalt valmistunud. Kaose korrastamiseks on narratiivid veel eriti tähtsad²⁸.

Narratiivid on kahtlemata tähtis osa kommunikatsiooniprotsessi ülesehituses – teadlaste sõnul on narratiivid vähemalt mingil määral inimestele olemuslikult omased²⁹. Esiteks võib mõjus narratiiv olla võimu vahend, sest inimesi paeluvad teatavad asjaosalised, sündmused ja selgitused, millega antakse edasi näiteks riigi ajalugu või poliitikale omaseid jooni. Teiseks lubab narratiivne kommunikatsioon kui protsess võimu vahenditel laiemalt toimida³⁰. Pehme jõu vahendid, näiteks kultuur, väärtushinnangud ja poliitika, võivad olla atraktiivsed seetõttu, et sobituvad juba olemasoleva või kujunemisjärgus isikliku narratiiviga. Sellisel juhul tegeleb strateegiline narratiiv otseselt rahvusvahelises süsteemis valitsevate ideede loomise, kujutamise, levitamise ja vastuvõtmisega. Viimaks kui me taipame, et riigid

²⁶ Nye Jr. 2011, p. 86.

²⁷ Nye Jr. 2013.

²⁸ Aitäh Timothy McKeownile, kes selle mõtte välja käis. Lisaks täname Chapel Hilli Põhja-Carolina Ülikooli rahvusvaheliste suhete tööühma magistrante, doktorante ja teaduskonda, kes seda artiklit sisukalt kommenteerisid.

²⁹ Salmon, C. 2010. *Storytelling: Bewitching the Modern Mind*. London: Verso.

³⁰ Nt Maus, F. E. 1991. *Music as narrative*. MausMusicAsNarrativeV12.pdf;jsessionid=00BAC0039657DE3C43EBEC5BC352793A (iu.edu) (09.10.2013).

üritavad kasutada narratiive strateegiliselt sihtrühma mõjutamiseks, hakkame mõistma ka rivaalitsemist, eriti keerulisema meediaökoloogia kontekstis. Need, kes üritavad narratiive strateegiliselt ära kasutada, peaksid kindlasti pöörama narratiivide vastuvõtmisele ja tõlgendamisele sama palju tähelepanu nagu nende loomisele ja kajastamisele, sest just niimoodi moodustub tähendus ning inimesed kogevad, kui paeluv ja veenev võib narratiiv olla³¹. Nye on väitnud: „Sihtrupi arvamus on eriti tähtis ja sihtgrupp ise on võrdsel tasemel mõjuagentidega.“³² Paraku nägime, et pehme jõu analüüs ei paku nende protsesside mõtestamiseks mingit raamistikku.

Meie strateegiliste narratiivide käsitlus hõlmab rahvusvahelistes suhetes toimuva kommunikatsiooni tuvastamist ja mõistmist. Siinjuures tähendab kommunikatsioon nii verbaalset kui ka muus vormis toimivat suhtlust. See on tähtis, sest strateegilised narratiivid täidavad kõva ja pehme jõu vahel asuva tühimiku. Näiteks võib sõjalise jõu kasutamist võtta osana riikliku narratiivi väljendamisest.

Burke'i³³ narratiivikäsitluse alusel piiritlesime järgmised narratiivide osad. Lisasime igale osale näited rahvusvaheliste suhete kohta.

- Asjaosaliste iseloom. Asjaosalised on need, kellel on teovõime (*agency*) ja keda peetakse narratiivi jaoks tähtsaks. Riiklikud ja mitteriiklikud tegutsesjad, suured jõud, keskmised jõud, paariariigid, terroristid, valitsusvälised organisatsioonid ja rahvusvahelised korporatsioonid on asjaosalised, keda või mida seostatakse tänapäeva rahvusvahelise süsteemiga. Riigi piires arvatakse poliitilise ja riikliku narratiivi hulka sageli näiteks erakonnad, huvigrupid, sotsiaalsed klassid ja üksikisikud. Selline määratlus näitab muuhulgas, keda peetakse tähtsaks. Lisaks seostatakse narratiivi asjaosalisi omaduste, huvide ja käitumisega. Näiteks on tõestatud, et riigi määratlumine n-ö suure jõuna kujundab ja vahel kammitseb selle käitumist, et n-ö keskmisest jõust erineda³⁴. See tähendab, et suur jõud on rahvusvahelise süsteemi narratiivi asjaosaline.

³¹ Skuse, A.; Gillespie, M.; Power, G. (eds.) 2011. *Drama for Development: Cultural Translation and Social Change*. New Delhi: Sage India.

³² Nye Jr. 2011, p. 84.

³³ Burke, K. 1969. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.

³⁴ Oates, S. 2006. 'Through a lens darkly?' Russian television and terrorism coverage in comparative perspective. Paper prepared for the Mass Media in Post-Soviet Russia International Conference, University of Surrey, April; Roselle, L. 2011. *Media and the Politics of Failure: Communication Strategies, and Military Defeats*. New York: Palgrave Macmillan.

- Tegevuspaik/keskkond/ruum. Kuidas moodustub lava? Kus toimub tegevus? Rahvusvaheliste suhete ja välispoliitika kontekstis viitab tegevuspaik sellele, kuidas rahvusvahelist süsteemi kujutatakse ja kuidas see toimib. Kas üldiselt arvatakse, et maailmas on suurenenas riikide vastastikune sõltuvus ja globaliseerumine ning koostöö ühiste eesmärkide saavutamiseks, või nähakse maailma kui sõprade ja vaenlaste jaotust ehk poolda- ja vastaseid? Asjaosaliste jaoks on tegevuspaik või keskkond täis eelduseid, tõendeid, põhimõtteid ja tagamõtteid. Need määravad, kui suures ulatuses on võimalik leida lahendamist vajavaid probleeme ja saavutada võimalikke eesmärke. Kes loob või muudab seda ruumi ja miljööd?³⁵
- Konflikt või tegevus. Kes teeb mida kellele või millele ja milline reaktsioon või vastasmõju sellele järgneb? Kesksel kohal on siin ajalikus, sest narratiivid tegelevad sageli nii mineviku, oleviku kui ka tulevikuga. See võib aidata tuvastada mõne oletatava ohu ning selle, kes ja kuidas peaks sellise ohuga tegelema. Näiteks kui maailma iseloomustatakse ühtse tervikuna, kus terroritegevus puudutab kõigi julgeolekut, nimetab järjest enam riike eri grupe terroristlikeks, mis vaikimisi eeldab sõjaväe ja ulatusliku seire rakendamist.
- Lahendus või pakutud lahendus. Narratiivid on inimeste jaoks põnevad osalt seetõttu, et nendes kujutatakse konflikti lahendamiseks vajalikke tegevusi või *status quo* häirimist. Narratiivis pakutud lahendus piiritleb mitmes mõttes seda, mis on mõtetes ja tegudes võimalik. Näiteks rahvusvahelise süsteemi narratiiv, milles rõhutatakse rahvusvahelise koostöö tähtsust olukorras, kus keegi on rikkunud keemiarelvade kasutamise reegleid, kajastab ühtlasi rahvusvahelises süsteemis n-ö aktsepteeritud käitumist. See tähendab, et sõjalist jõudu on keerulisem ühepoolset kasutada.

Narratiivid, lähtudes eespool antud struktuurist, selgitavad maailmakorraldust, määravad, mis on mõeldav ja tehtav, ning kujundavad arvatavaid huvisid. Kindlate omaduste ja identiteediga riigid on asjaosalised rahvusvahelises süsteemis, nagu seda tänapäeval mõistetakse. Narratiiv võib olla võimu allikas, mis määrab ära kõigi riikide omadused ja maailma toimimise.

Narratiive on kasulik rõhutada kolmel eri tasandil³⁶ koos asjakohaste näidetega. Need tasandid ja nendes sisalduvad narratiivid on lahutamatu seotud. Esimesel tasandil on rahvusvaheliste süsteemide narratiivid, mis

³⁵ Wolfers, A. 1962. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

³⁶ Miskimmon *et al.* 2013.

kirjeldavad maailma struktuuri, selles tegutsejaid ja selle toimimist. Siin võib näiteks tuua külma sõja, terrorismiga võitlemise ja Hiina tõusu narratiivid. Näiteks, terrorismiga võitlemise narratiivi järgi kaitsevad riigid inimesi julgeolekuvõitluses mitteriiklike asjaosaliste ehk terroristide eest. Terrorismiga võitlemise narratiiv võib poliitika kujundamist piirata, näiteks kui teised riigid nimetavad poliitilist asjaosalist terroristiks.

Teisel tasandil on riiklikud narratiivid, mis kajastavad riigi või rahva lugu ning selle väärtusi ja eesmärke³⁷. Riikliku narratiivi näitena võib tuua USA kui rahu armastava riigi, mis on ajalooliselt pühendunud vabadusele ja demokraatiale (narratiiv Ameerika Ühendriikides), või USA kui maailma kiusaja (narratiiv muudes riikides). Berenskoetteri järgi on riigi biograafiline narratiiv „kogemustega ruum (mineviku mõtestamine), mis on põimunud kujuteldava ruumiga (tuleviku mõtestamine) ning mida kirjeldatakse vastavalt kogemuste ja võimaluste kaudu³⁸.“

Viimasel tasandil on probleemide narratiivid, mis määravad kindla poliitilise plaani tähtsuse ja (tavaliselt) ihaldusväarsuse ning võimaluse seda edukalt rakendada või saavutada. Probleemide narratiivid lisavad valitsuse tegevusele konteksti ning selgitavad, kes on tähtsamad asjaosalised, mis on konflikt või probleem ja kuidas valitud tegevusplaan aitab probleemi lahendada. See on seotud Alexander George'i käsitlusega poliitika legitiimsusest – tema sõnul tuleb valitud poliitikat selgitada nii võimueliidile kui ka koduriigi ja välisriigi elanikele ning põhjendada, miks on just selline suund õige, hea ja saavutatav³⁹.

Iga tasandi narratiivid võivad olla jõu vahendid ja on samamoodi nagu kultuur või väärtushinnangudki olemas nii avalikus kui ka teistes sektorites. Lisaks on vabaduse ja häälte tähtsust rõhutav demokraatlik struktuur iseenesest märkimisväärse pehme jõuga narratiiv. Iga tasandi iga narratiivi pole võimalik kontrollida ja sellel oleks tegelikult vastupidine toime. Samas,

³⁷ **Holsti, K. J.** 1970. National role conceptions in the study of foreign policy. – *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, pp. 233–309; **Thies, C. G.** 2012a. International socialization processes vs. Israeli national role conceptions: Can role theory integrate IR theory and foreign policy analysis? – *Foreign Policy Analysis*, Vol. 8, No. 1, pp. 25–46; **Thies, C. G.** 2012b. The roles of bipolarity: A role theoretic understanding of the effects of ideas and material factors on the Cold War. – *International Studies Perspectives*, Vol. 14, No. 3, pp. 269–288; **Walker, S. G.** 1987. Role theory and foreign policy analysis: An evaluation. – Walker, S. G. (ed.). *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, NC: Duke University Press, pp. 241–259.

³⁸ **Berenskoetter, F.** 2013. Parameters of a national biography. – *European Journal of International Relations*, Online First Version, October 16, p. 3.

³⁹ **George, A.** 1989. Domestic constraints on regime change in US foreign policy: The need for policy legitimacy. – Ikenberry, G. I. (ed.). *American Foreign Policy: Theoretical Essays*. Glenview, IL: Scott Foresman, pp. 583–608.

nagu eespool mainitud, väidab Bially Mattern, et strateegiliselt saab narratiive kasutada representatiivse jõuna.

Me ei väidagi, et poliitilised asjaosalised kasutavad strateegiliselt ära kõiki rahvusvahelise süsteemi narratiive. Küll aga oleme arvamusel, et strateegilised narratiivid, mida kasutatakse ühel tasandil, võivad mõjutada ka teiste tasandite narratiive ning piirata seekaudu tulevase poliitilisi valikuid ja käitumist. Suurepärase näitena võib tuua külma sõja alguse narratiivi, sest poliitika-uurijad ja ajaloolased on selgesti näidanud, et strateegilised narratiivid, mille järgi soositakse kindlaid USA tegevusi (nt Kreeka ja Türgi rahaline toetamine 1947. aastal, mille järel koostati Trumani doktriin, ja NSC 68 loomine 1950. aastal), aitasid kaasa külma sõja rahvusvahelise narratiivi arendamisele, mille kohaselt on maailm kahestunud ja väga konfliktne⁴⁰.

Narratiivi rolli tasub analüüsida kolmel tasandil, sest see annab selgema ülevaate kommunikatsiooni, veenmise ja mõju toimimisest rahvusvahelistes suhetes. See aitab jälgida, kuidas poliitilised osalised narratiive strateegiliselt kujundavad ja kuidas narratiivid kujundavad strateegiliselt neid endid. Võrreldes pehme jõu analüüsiga saame niimoodi võimu ja mõju põhjalikumalt selgitada.

4. Uus kommunikatsiooniökoloogia ja -strateegiad

Märkisime, et külma sõja järgne rahvusvaheline süsteem andis võimaluse narratiive laialdaselt vaidlustada. Samasugust võimalust pakub uus kommunikatsiooniökoloogia. Rahvusvaheliste suhetega seotud valitud ametnikud ja poliitikakujundajad usuvad, et kiiresti muutuv maailmas on sellised välissuhted, mis pole kohustuslikud ega lihtsalt valitsustevahelised, uutmoodi ja olulise tähtsusega. Ühenduvus jaotab jõu ümber. BRICS-i, Türgi, Iraani ja teiste riikide investeeringud mediakanalitesse ja veebiplatvormidesse on loonud erinevatele arusaamadele ja tagasisidele pigem pluralistliku globaalse turu. Diplomaadid küsivad, kas me peaksime leidma lugematutes meediaruumides oma koha, näiteks esinema Al-Jazīrahis või suhtlema kodanikega Twitteri säutsude kaudu. Kas riik peaks investeerima pigem regionaalsetesse või globaalsetesse mediakanalitesse (kui riigil neid üldse on)? Kas vanad meediahiid nagu BBC, CNN ja Deutsche Welle suudavad veel oma ajaga kujunenud positsiooni, haaret ja mõju säilitada või isegi suurendada? Kas nüüd, kui järjest rohkem inimesi on sotsiaalmeedia kaudu

⁴⁰ Gaddis, J. L. 1974. Was the Truman doctrine a real turning point? – *Foreign Affairs*, Vol. 52, No. 1, pp. 386–402; Miskimmon *et al.* 2013.

ühendatud ja harrastavad massilist enesekommunikatsiooni, kui kasutada Castelli⁴¹ terminit, peaks riik usaldama pehme jõu kajastamise n-ö kodaanikest diplomaatide kätte tavapärase sotsiaalmeediapostituste kaudu?

Mida rohkem narratiive vaidlustatakse, seda enam kerkib esile võimu ja kontrolli teema. Meie väidame, et see rõhutab strateegiliste narratiivide tähtsust olukorras, kus suurem läbipaistvus seab välispoliitika ning diplomaatia uude ja hapramasse olukorda. Kogu maailmas tarbitakse meediat järjest rohkem ja seda enam hakatakse mõistma kommunikatsiooni toimimist. Ouline pole ainult see, et valitsuse tegevus on avalikum, salvestatud, arhiveeritud ning nüüd ja tulevikus kättesaadav. Tähtis on ka see, et inimesed jälgivad hoolikalt, kuidas valitsused läbipaistvusega hakkama saavad: liigne kontrollimine jätab autoritaarse mulje, liigne avatus muudab otsuste tegemise keeruliseks. Õige tasakaalu leidmine ja erinevate pealtvaatajate tunnustus leitud tasakaalule on suur proovikivi. Juhid aduvad, et on kaotanud info ja aja üle suhtelise võimu ning nii kõrvaltvaatajad kui ka poliitilised asjaosalised – see hõlmab muuhulgas üksikisikuid, mitteriiklikke asjaosalisi, valitsusväliseid organisatsioone, terrorirühmitusi ja rahvusvahelisi organisatsioone – saavad ligipääsu kommunikatsioonitehnoloogiale, mis jõuab suure hulga inimesteni⁴².

Oleme varemgi väitnud:

Tänapäeval loob „globaalne lahing ideede vahel“ suurema konkurentsi ja võistlusmomendiga turu, kus valitsused peavad arvamuste mitmekesisusega võistlema või seda ohjes hoidma. Riikidel pole enam võimalik luua rahvusvahelisi suhteid uhketel diplomaatilistel kogunemistel, kus saab kontrollida, keda ruumi lubatakse. Monroe Price ütleb, et kuigi juhid võivad otsustada, et ei hakka kodanike meelt ja poolehoidu muutma, peab riik siiski aktiivselt tegutsema, kui selline muutus näib vajalik ja maailma kujundavaid ideid pidevalt vaidlustatakse. Richard Holbrooke ütles kord Michael Ignatieffile antud intervjuus: „Diplomaatia pole male /.../ pigem on see džäss – pidev improvisatsioon

⁴¹ **Castells, M.** 2007. Communication, power and counter-power in the network society. – International Journal of Communication, Vol. 1, No. 1, pp. 238–266; **Castells, M.** 2009. Communication Power. Oxford: Oxford University Press.

⁴² **Brown, R.** 2005. Getting to war: Communication and mobilization in the 2002–03 Iraq crisis. – Seib, P. (ed.). Media and Conflict in the Twenty-First Century. New York: Palgrave; **Chadwick, A.** 2013. The Hybrid Media System: Politics and Power. Oxford: Oxford University Press; **Price, M. E.** 2002. Media and Sovereignty: The Global Information Revolution and Its Challenge to State Power. Cambridge, MA: MIT Press.

samal põhiteemal. "Oskus luua sidus strateegiline narratiiv ja see ka käiku lasta sõltub sündmuste keerdkäikudest ja teiste inimeste vaadetest."⁴³

Loomulikult kaasneb narratiivide strateegilise kasutamisega ka raskusi. Läbipaistvus ja suurem meediakirjaoskus võivad tekitada võrdsel määral nii küünilisust kui ka poolehoidu, eriti kui eelnevad narratiivid on jäänud mõistmatuks. See on seotud vaidlustamise ja usaldusväärsusega. On tõendeid, et uue meedia, sealhulgas sotsiaalmeedia kommunikatsioon võib kasvata kriitilisema ja küünilisema kuulajaskonna⁴⁴. Vaadagem või pilapilte, mis loodi pärast seda, kui Vene president Vladimir Putin avaldas 2013. aasta septembris ajalehes New York Times arvamuskirjelduse Süüria olukorrast⁴⁵. Tähtsad on ka teod, poliitika ja maailmas aset leidvad sündmused. Narratiive ei saa luua tühja koha pealt ning teod, poliitika ja sündmused võivad seada võimu kahtluse alla. Sündmused, mille inimesed on ise läbi teinud või mille toimumisega nad on kursis, võivad ümber pöörata ka kõige läbimõelduma strateegilise narratiivi. Viimaks ja mis põhiline – me teame, et kui riik soovib ära kasutada strateegiliste narratiividega kaasnevaid eeliseid, peab ta leppima, et ei kontrolli kogu protsessi kõiki aspekte.

5. Strateegiliste narratiivide uurimise meetodid

Siinkohal vaatame lühidalt meetodeid, mis aitavad uurijatel ja poliitika-kujundajatel narratiive (ja nende osi) mitmel tasandil tuvastada ning mõista nende kujunemist, kajastamist (sh vaidlustamist) ja vastuvõttu. Esiteks, kommunikatsiooni ruum ja tähendus moodustuvad kõrvuti ja sellist ruumi on keeruline uurida. Abiks võib olla, kui mõtleme strateegiliste narratiivide uurimisest kui voolavasse vette sukeldumisest. Oleme varem väitnud, et analüütilised valikud sõltuvad sellest, millist strateegilise narratiivi protsessi ja kui veenvalt soovib uurija seletada⁴⁶. Siin arutame sama teemat lihtsustatud kujul, et tuua rohkem esile meetodeid, mis võivad anda infot narratiivide kujunemise, kajastamise ja vastuvõtu kohta.

⁴³ Miskimmon *et al.* 2013, p. 69.

⁴⁴ Osas uurimustes pole suuremat küünilisust täheldatud, nt Hanson *et al.* 2010. Pearce, K. E.; Kendzior, S. 2012. Networked authoritarianism & social media in Azerbaijan. – Journal of Communication, Vol. 62, pp. 283–298.

⁴⁵ Inimeste reaktsioone võib lugeda veebilehelt <http://www.vocativ.com/09-2013/on-the-world-stage-putin-may-be-stiff-but-hes-a-laugh-riot-on-the-internet/> (eemaldatud); vt ka Putin 2013.

⁴⁶ Miskimmon *et al.* 2013, pp. 14–16.

Kui keskenduda sellele, kuidas poliitilised asjaosalised strateegilisi narratiive kujundavad, võivad nende hoolikas jälgimine, tekstianalüüs ja intervjuud aidata aru saada poliitiliste narratiivide uurimisel ilmnenu riiklikust poliitilisest survest või sellest, kuidas piiravad riiklikud või rahvusvahelised narratiivid poliitiliste asjaosaliste arusaama oma võimalustest. Narratiivide kajastamist käsitlevad uurimused jälgivad narratiivide voogu meedia-ökoloogias. Võrgustike analüüs, sisu-uuringud, tekstianalüüs ja ulatuslikud andmeanalüüsid, mida kasutatakse kõigis meedia vormides narratiiviosade eristamiseks, aitavad mõista narratiivide vaidlustamist ja nende kajastamisega seotut. Viimaks, vastuvõtu uurimine nõuab tervet metodoloogilist tööriistakasti, mis kujuneb välja aastatepikkuse poliitilist kommunikatsiooni käsitleva kirjanduse uurimise põhjal. Eriti hästi aitavad narratiivide mõtestamist uurida sellised põnevad meetodid nagu Q-meetod ja fookusgrupid. Pehme jõu analüüsi eesmärk on teha kindlaks, kas inimesed peavad kindlat riiki atraktiivseks, sõbralikuks ja edukaks. Selliste narratiivide uurimine, mille kaudu poliitikud või ühiskonnad maailma mõtestavad, võimaldab põhjalikumat analüüsi. Näitasime, et narratiiv sisaldab kindlaid tegelasi või asjaosalisi, ruumi või keskkonda, konflikti või tegevust ja tulemust. Nüüd saame kindlaks teha, kas inimesed mõtestavad rahvusvahelisi suhteid nende märksõnade kaudu või kui nad seda ei tee, siis kuidas teisiti.

Strateegiliste narratiivide uurimise keerukus ja potentsiaal seisnevad nende põhimõttelises idees, mis soosib erinevat metodoloogiat tänapäeva maailmas toimiva mõju mõtestamiseks.

6. Kokkuvõtte. Meedia, sõja ja konflikti tähendus

Võimu ja mõju mõtestamine rahvusvahelistes suhetes on meedia, sõja ja konflikti valdkonnas väga tähtsal kohal. Riikide omavaheliste suhete ning riikide ja mitteriiklike asjaosaliste suhete ülesehitus ja iseloom võivad pingeid ja vaenulikkust tekitada või hoopis vähendada, aidata liitlassuhteid ja institutsioone moodustada või hävitada ning õigustada sõjaväelist sekkumist, ülestõusu või vastupanu. Kui rahvusvahelise osaluse ülesehitus ja iseloom peaksid muutliku meediamaastiku tõttu muutuma, näeme otsest ja fundamentaalset seost nii rahvusvaheliste suhete ja globaalse kommunikatsiooni kui ka sõja ja konflikti vahendamise vahel. Iga uurimus, milles käsitletakse meediat, sõda või konflikti, ei pea seda laiemat konteksti tingimata arvestama. Küll aga innustame uurijaid sellel muutuval maastikul aset leidvaid juhtumeid ja olukordi mõtestama selle järgi, kuidas need kujundavad juhtide ootuseid kommunikatsiooni toimumise ja toimiva kommunikatsiooni mõistmise kohta.

Me saame ühtlasi täpsemalt kindlaks teha, kuidas strateegilisi narratiive selles valdkonnas rakendatakse. Strateegilisi narratiive on vaja uurida selleks, et mõista konflikti defineerimise, kujunemise ja mõtestamise kõiki aspekte. Vastaspooli tuleks iseloomustada ühes nende vastumeelsuse, arusaamade ja eesmärkidega, leida nende motiivid ja pöörata tähelepanu saavutatud mainele. Erinevatest juhtumitest moodustatakse narratiivid, leitakse põhjuse-tagajärje seos ja antakse tähendus konflikti üldise narratiivi valguses. Kahelda ja vaidlustada ning väiteid või tegevusi õigustada võib nii iseloomustamise kui ka narratiivi kujundamise abil.

Teiseks aitab narratiivi tüüpide omavaheline seostamine seletada, kuidas iseloomustavad asjaosalised lugude ilmselgeid kangelasi ja olukorda ning loovad nende ümber narratiivi. Konflikti juurde kuuluvat probleeminarratiivi võib seostada riikliku narratiiviga, mille kaudu omistatakse valitud riigile pidevalt järeleandmatu või koostööaldis iseloom. Probleeminarratiivi on võimalik siduda ka süsteeminarratiiviga, mis käsitleb suurte jõudude, piirkondade või liitude ulatuslikku võimuvõitlust ja rivaalitsemist. Sellisel juhul saame prognoosida tõenäolist käitumist ja tagajärge, mis võib omakorda mõjutada meie otsuseid või kindla tegevusplaani toetamist.

Kolmandaks mõjutab sõda ja konflikte palju laiem ja intensiivsem ühenduse hoidmine, mis käib kokku uue meediaökoloogiaga. Laiem ühendus tähendab, et inimesed saavad virtuaalruumis järjest rohkem infot jagada, suhelda ja eri arvamusi avaldada ükskõik kui suure vahemaa tagant. Intensiivsema ühenduse all mõeldakse, et kõik on otsekohe kättesaadavad, võimalikke osalisi ja kõrvaltvaatajaid on rohkem ning see omakorda kiirendab sõjapidamist ja eesmärkide saavutamist.

Neljandaks häirib digitaliseerimine konflikti narratiivide etapiviisilist struktuuri. Nii ajutine võimendus kui ka hetkeline haprus on kohe näha. Minevikusündmuste kindlaksmääratud tähendusi lõhub uute andmete või piltide ilmsikstulek ja me oleme sunnitud juhtunu ümber mõtestama. Tänapäeva sõdade osalised teavad hästi, et nende tegevust on võimalik salvestada ning kasutada ettenägematul ja kontrollimatul moel. Kuigi enamikus sõdade ja konfliktide uudistes järgitakse küllaltki sarnast narratiivi – toetatakse ametlikele allikatele, edastatakse kindlaskujunenud uudisväärtuse põhjal (esikohal on verised sündmused) ja professionaalse filmimaterjali vahele pistetakse kodanike filmitud amatöörkaadreid –, tekitab uue narratiivi haprus armeele nõrgad kohad.

Viiendaks ja ühtlasi viimaseks peaksid poliitilised ja sõjaväelised juhid, kellele pannakse süüks strateegiliste narratiivide kujundamist ja kajastamist sõja, konflikti või lepituse õigustamiseks, hakkama esimest nelja punkti

põhjalikumalt järgima. Nad peaksid teiste narratiive tundma õppima. Nad peaksid leidma erinevatele kõrvaltvaatajatele meeldivaid narratiive ja tegema selgeks, miks just need on veenvad. Nad peaksid olema võimelised leidma seosed süsteemi, riikliku ja probleeminarratiivi vahel ning avalikustama vastase eri tasandite narratiivide ebakõlad. Nad peaksid valmistuma juhuks, kui digitaalne sekkumine õõnestab nende soovitud narratiivi, et siis endale sobiv kord taastada. Nad peaksid hoidma oma avalikku narratiivi ja kogu maailma ekraanidel kajastatavaid sündmusi sünkroonis. Inimeste isiklikud kogemused või teadmised mõne sündmuse kohta võivad ümber lükata ka kõige põhjalikuma strateegilise narratiivi. Probleem on seda pakilisem, et uued jõud on hakanud Ameerika Ühendriikide ülimust kahtluse alla seadma. Kui võim ja autoriteet on süsteemi sees rohkem hajutatud, tuleb rahvusvahelistele probleemidele leida enam üksmeelseid lahendusi ja neid ka uurida. Eri riikide ja rahvaste reaktsioone kriisile on tõhusate strateegiliste narratiividega väga keeruline mõjutada, kuid seda vajalikum, mida rohkem hakatakse ühepoolseid tegevusi piirama.

Lugejad on nüüdseks võib-olla märganud olulist paralleeli. Joseph Nye nägi 1990. aastal ette külma sõja ajal kehtinud korra lõppemist ja meedia muutumist ning arendas välja idee, mis selgitab riikide omavahelisi suhteid ja vastastikust mõjutamist mittesunduslikul moel, ehk pehme jõu teooria. Umbes samal ajal innustasid Berliini müüri langemine, aastatel 1991–1992 peetud Lahesõda ning terve hulk lääne militaarseid ja humanitaarseid sekkumisi erinevaid meedia-, sõja- ja konfliktiteemalisi uurimusi CNN-i efekti kohta, mis keskendusid sellele, kuidas mõjutavad globaalsed teleülekanDED otsustamisprotsessi ja avalikku toetust nimetatud sekkumistele. Lõpetuseks kinnitame, et sarnased sündmused toimuvad ka tänapäeval. Muutus rahvusvaheliste suhete maastikul on mõjutanud meedia ja sõja fookust ja põhjendamist. Uute globaalsete jõudude, näiteks Hiina ja India n-õ ilmumine ning pidevad suured muudatused meediaökoloogias vajavad sellise käsitluse loomist, mis selgitaks võimu ja selle teenistuses olevat mõjutamist. Selleks on strateegiline narratiiv. Muutused on juba loonud meedias, sõjas ja konfliktis uusi mustreid, mis panevad aluse uutele uurimisküsimustele ja lähenemistele: nende kaudu soovitakse mõista pealtvaatajate ning pakkujate puhast ja hajutatud sidusust ja ühisosa, võimu ja mõju uusi vorme ja suhteid, tähelepanu, autoriteedi ja uudiste muutuvat olemust ning loendamatuid muid viise, kuidas asjaosalised kohanevad meediavahenditega, et pidada sõda, sõlmida rahu ja mõtestada kogu tegevust.

Kirjandus

- Arquilla, J.; Ronfeldt, D.** 1999. *The Emergence of Noopolitik: Towards an American Information Age Strategy*. Santa Monica, CS: RAND.
- Berenskoetter, F.** 2013. Parameters of a national biography. – *European Journal of International Relations*, Online First Version, October 16.
- Bially Mattern, J.** 2005a. Why 'Soft power' isn't so soft: Representational force and the sociolinguistic construction of attraction in world politics. – *Millennium – Journal of International Studies*, Vol. 33, No. 3, June, pp. 583–612.
- Bially Mattern, J.** 2005b. *Ordering International Politics: Identity, Crisis, and Representational Force*. New York: Routledge.
- Brown, R.** 2005. Getting to war: Communication and mobilization in the 2002–03 Iraq crisis. – Seib, P. (ed.). *Media and Conflict in the Twenty-First Century*. New York: Palgrave.
- Burke, K.** 1969. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Castells, M.** 2007. Communication, power and counter-power in the network society. – *International Journal of Communication*, Vol. 1, No. 1, pp. 238–266.
- Castells, M.** 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Chadwick, A.** 2013. *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Cull, N. J.** 2008. *The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cull, N. J.** 2012. *The Decline and Fall of the United States Information Agency: American Public Diplomacy, 1989–2001*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Finnemore, M.** 2009. Legitimacy, hypocrisy, and the social structure of unipolarity: Why being a unipole isn't all it's cracked up to be. – *World Politics*, Vol. 61, No. 1, pp. 58–85.
- Gaddis, J. L.** 1974. Was the Truman doctrine a real turning point? – *Foreign Affairs*, Vol. 52, No. 1, pp. 386–402.
- George, A.** 1989. Domestic constraints on regime change in US foreign policy: The need for policy legitimacy. – Ikenberry, G. I. (ed.). *American Foreign Policy: Theoretical Essays*. Glenview, IL: Scott Foresman, pp. 583–608.
- Hall, I.** 2012. India's new public diplomacy. – *Asian Survey*, Vol. 52, No. 6, pp. 1089–1110.
- Hall, I; Smith, F.** 2013. The struggle for soft power in Asia: Public diplomacy and regional competition. – *Asian Security*, Vol. 9, No. 1, pp. 1–18.
- Hanson, G.** 2010. The 2008 Presidential campaign: Political cynicism in the age of Facebook, MySpace, and YouTube. – *Mass Communication and Society*, Vol. 13, No. 5, pp. 584–607.
- Hayden, C.** 2012. *The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Holsti, K. J.** 1970. National role conceptions in the study of foreign policy. – *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, pp. 233–309.

- Kroenig, M.; McAdam, M.; Weber, S.** 2010. Taking soft power seriously. – *Comparative Strategy*, Vol. 29, No. 5, pp. 412–431.
- Kurlantzick, J.** 2007. *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. Newhaven, CT: Yale University Press.
- Melissen, J.** (ed.) 2007. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York, Routledge.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2014. *Strategic Narratives in International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Maus, F. E.** 1991. Music as narrative.
MausMusicAsNarrativeV12.pdf;jsessionid=00BAC0039657DE3C43EBEC5BC352793A (iu.edu) (09.10.2013).
- Nye, J. S. Jr.** 1990. Soft power. – *Foreign Policy*, Vol. 80, pp. 153–171.
- Nye, J. S. Jr.** 2006. Think again: Soft power. *Foreign Policy*, Vol. 22, No. 2.
http://www.foreign-policy.com/articles/2006/02/22/think_again_soft_power
(09.10.2013).
- Nye, J. S. Jr.** 2008a. Public diplomacy and soft power. – *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, pp. 94–109.
- Nye, J. S. Jr.** 2008b. *The Power to Lead: Soft, Hard and Smart Power*. New York: Oxford University Press.
- Nye, J. S. Jr.** 2009a. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Washington, DC: Public Affairs.
- Nye, J. S. Jr.** 2009b. Get Smart: Combining hard and soft power. – *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 4, pp. 160–163.
- Nye, J. S. Jr.** 2011. *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- Nye, J. S. Jr.** 2013. Transcript of witness testimony to the House of Lords Select Committee on Soft Power and UK Influence, October 15.
<http://www.parliament.uk/documents/lords-committees/soft-power-uk-influence/uc151013Ev10.pdf> (26.11.2013).
- Oates, S.** 2006. 'Through a lens darkly?' Russian television and terrorism coverage in comparative perspective. Paper prepared for the Mass Media in Post-Soviet Russia International Conference, University of Surrey, April.
- Pamment, J.** 2012. *New Public Diplomacy in the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice*. London: Routledge.
- Pearce, K. E.; Kendzior, S.** 2012. Networked authoritarianism & social media in Azerbaijan. – *Journal of Communication*, Vol. 62, pp. 283–298.
- Price, M. E.** 2002. *Media and Sovereignty: The Global Information Revolution and Its Challenge to State Power*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Putin, V. V.** 2013. A plea for caution from Russia. *New York Times*, September 11.
https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html?pagewanted=all&_r=0 (09.10.2013).
- Roselle, L.** 2011. *Media and the Politics of Failure: Communication Strategies, and Military Defeats*. New York: Palgrave Macmillan.

- Salmon, C.** 2010. *Storytelling: Bewitching the Modern Mind*. London: Verso.
- Seib, P.** (ed.) 2009. *Toward a New Public Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Seib, P.** 2013. *Russia's Regional Militarism and the Case for Public Diplomacy*. USC Center on Public Diplomacy, September 25.
<https://uscpublicdiplomacy.org/blog/russia%E2%80%99s-regional-militarism-and-case-public-diplomacy> (09.10.2013).
- Skuse, A.; Gillespie, M.; Power, G.** (eds.) 2011. *Drama for Development: Cultural Translation and Social Change*. New Delhi: Sage India.
- Steele, B. J.** 2012. *Defacing Power*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Tharoor, S.** 2012. *Pax Indica: India and the World in the 21st Century*. London: Allen Lane.
- Thies, C. G.** 2012a. International socialization processes vs. Israeli national role conceptions: Can role theory integrate IR theory and foreign policy analysis? – *Foreign Policy Analysis*, Vol. 8, No. 1, pp. 25–46.
- Thies, C. G.** 2012b. The roles of bipolarity: A role theoretic understanding of the effects of ideas and material factors on the Cold War. – *International Studies Perspectives*, Vol. 14, No. 3, pp. 269–288.
- Tsygankov, A. P.** 2005. Vladimir Putin's vision of Russia as a normal great power. – *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No. 2, pp. 132–158.
- Walker, S. G.** 1987. Role theory and foreign policy analysis: An evaluation. – Walker, S. G. (ed.). *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, NC: Duke University Press, pp. 241–259.
- Williams, M. J.** 2011. (Un)sustainable peacebuilding: NATO's sustainability for postconflict reconstruction in multiactor environments. – *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, Vol. 17, No. 1, pp. 115–134.
- Wolfers, A.** 1962. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

LAURA ROSELLE, PhD

Eloni ülikooli politoloogia ja poliituumingute professor ning Duke'i ülikooli avaliku poliitika külalisprofessor

ALISTER MISKIMMON, PhD

Londoni Royal Holloway ülikooli poliitika ja rahvusvaheliste suhete osakonna juhataja

BEN O'LOUGHLIN, PhD

Londoni Royal Holloway ülikooli rahvusvaheliste suhete professor ja uue poliitilise kommunikatsiooni osakonna kaasdirektor

ÜLEILMNE TEADMISTESÕDA, STRATEEGILINE ETTEKIJUTUS, EBAKINDLUS JA HIRM¹

Holger Mölder, Eric B. Shiraev

ÜLEVAADE. Valitsused edendavad küberruumis mõjutusoperatsioonide strateegiaid. Üleilmne teadmistesõda hõlmab psühholoogilist ja ideoloogilist sõjapidamist, mille eesmärk on teadmisi sihipäraselt kasutada ja hallata. Psühholoogilise sõja korral manipuleeritakse sihilikult informatsiooniga, et mõjutada indiviidide või rühmade emotsioone, hinnanguid ja käitumist kindlate poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Ideoloogiline sõda on majanduse, valitsuse, poliitika, elustiili ja üldiselt eluga seotud ideede või põhimõtete kokkupõrge. Venemaa ning Hiina on üleilmse teadmistesõja eestvedajad, kes kasutavad oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks edukalt uusi kommunikatsioonivahendeid. Strateegiline ettekujutus on võimalike julgeolekuohtude loova ja kriitilise hindamise meetod, mida siiani on rohkem kasutatud majandusteaduses, kuid see aitab ka julgeolekuekspertidel mõelda tulevikule, kaaluda kõiksugu võimalikke olukordi ja hinnata erinevate, isegi absurdsena näivate ohtude tõenäosust. Tõendus põhised prognoosid, mis toetuvad lisaks ajaloo faktidele tänapäevasele arengule ja strateegilisele ettekujutusele, on olulisel kohal edukate turvastrateegiatega ja seda toetava avaliku poliitika loomises. Strateegiliste narratiivide levitamine kommunikatsioonivõrgustike kaudu on üleilmse teadmistesõja üks komponente. Üleilmse teadmistesõja osalised tegutsevad nende staatusega seotud eesmärkide saavutamiseks ebakindluse, hirmu ja irratsionaalsete reaktsioonide tingimustes.

Võtmesõnad: üleilmne teadmistesõda, psühholoogiline sõda, ideoloogiline sõda, hirmukultuur, mõjutusoperatsioonid, küberturvalisus, narratiivid

Keywords: global knowledge warfare, psychological warfare, ideological warfare, culture of fear, influence operations, cybersecurity, narratives

¹ Artikli ingliskeelse versiooni kohta vt **Mölder, H.; Shiraev, E.** 2021. Global Knowledge Warfare, Strategic Imagination, Uncertainty and Fear. – Mölder, H.; Sazonov, V.; Chochia, A.; Kerikmäe, T. (eds.). *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare – Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*. Springer Nature, pp. 13–32.

1. Sissejuhatus

Vana-Hiina sõjastrateeg Sun Zi olevat öelnud: „Sajast lahingust sada võitu ei ole sugugi parimast parim. Sundida teine armee ilma lahinguta alla andma on parimast parim.“² Selline eesmärk aitab suurepäraselt selgitada üleilmset teadmistesõda: kui mõjutada vaenlase riigi kodanike mõtteviisi, on see riik vastasena nõrgestatud³. 2020. aasta jääb paljude muude õppetundide hulgas meile alati meelde tuletama, millist üleilmset ohtu kujutavad endast bioloogilised mõjurid. Koroonaviirus ohustas füüsilisi piire eirates ja rahvuslikku poliitikat trotsides üleilmse rahvusvahelise süsteemi stabiilsust, kus bioohtude kõrval tõusis esile ka nende levikuga kaasnev infokaos.

Küberrobotid ja -trollid suudavad käsu peale Internetis edastada tuhandeid säutse ja lihtsamaid postitusi. Samas võib provokatiivsete arvamuste ja valeinfo edasisäutsumine või -postitamine olla väga odav. Igal juhul võivad niimoodi toodetud väärad narratiivid muutuda informatsiooniks, mida riigid kasutavad relvana ning sageli strateegilistel eesmärkidel – nii kujunevadki strateegilised narratiivid. Tänapäeva uurijad koguvad empiirilisi fakte kübertrollide ja robotvõrkude ning nende psühholoogiliste ajendite kohta. Trollid kui üleilmse teadmistesõja osalised ei demonstreeri tingimata oma psühholoogilist ebakindlust, vaid tegelikult on suur hulk neist luureagentuuride palgatud ja põhjaliku koolituse läbinud professionaalid. Nende kõrval on veel aga tavalisi ideoloogiliselt motiveeritud ja poliitikast inspireeritud inimesi, kes võitlevad oma tõe eest virtuaalsel lahinguväljal.

Digitaalsetes kommunikatsioonivõrgustikes levitatavate strateegiliste narratiividega rünnatakse ka inimeste usaldust rahvusvaheliste liitude, institutsioonide ja liberaaldemokraatliku maailmavaate vastu. Rünnaakute eesmärk on kujutada neid institutsioone kas kasutuna (nt NATO) või diskrimineeriva ja pealetungivana (nt Euroopa Liit) ning veenda inimesi, et tänapäeva liberaaldemokraatlikud valitsused on mandunud, ebatõhusad, inimvaenulikud, rassistlikud, diskrimineerivad ja korrumpeerunud. Meie väitel aitaksid põhjalikumad empiirilised ja kriitilised teadmised kübertrollide ja -robotite kohta, mis tegutsevad vastaste huvides ning kujutavad ohtu liberaaldemokraatiale

² Sun Zi 2001. Sõja seadused. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, lk 135. Inglise keeles kättesaadav <http://classics.mit.edu/Tzu/artwar.html> (25.06.2021).

³ Shiraev, E.; Mölder, H. 2020. Global Knowledge Warfare: Using Strategic Imagination to Harness Uncertainty and Fear. – The Cipher Brief, August 31. <https://www.thecipherbrief.com/global-knowledge-warfare-using-strategic-imagination-to-harness-uncertainty-and-fear> (01.10.2020).

ja tänapäeva rahvusvahelisele korrale, arendada küberimmuunsust ja muud kaitset selliste ohtude vastu.

Ekspertid pole suutnud edukalt toime tulla äkiliste muutustega rahvusvahelises süsteemis, näiteks ei osatud ennustada külma sõja lõppu või araabia kevadet⁴. Strateegilise ettekujutuse meetod, mida autorid selles artiklis tutvustavad, aitaks strateegilis-poliitilise tasandi otsustusprotsessi operatsionaliseerida ning võimaldaks analüütikutel selgitada olemasolevate teadmistesõja mustrite uurimise kaudu välja osaliste levinumad taktikad ja meetodid ning ennustada tulevikus kavandatavaid rünnakumeetmeid.

2. Strateegiline ettekujutus kui meetod üleilmse teadmistesõja hindamiseks

Strateegiliselt motiveeritud narratiivide loomine ja levitamine on muutumas kõikvõimalike mõjutusoperatsioonide oluliseks osaks. Tulevikusõjad ei tarvitse tingimata olla traditsioonilised kahe armee vastasseisud, vaid hoopis narratiivide lahingud, mida toetab piiratud hulk sõjalisi erioperatsioone, mille eesmärk on suurendada võimalike vastaste hirmu ja viha⁵. Sellisel juhul muutuvad inimeste asemel lahinguväljaks inimeste teadmised. George Orwell kujutas oma düstoopilises teoses „1984“ igavest sõda, mida võideldakse kuskil kaugel ja kus kodanikeni jõuab info ainult tundmatutel sõjatandritel võidetud lahingute kohta.

Tähelepanu! Palun tähelepanu! Just praegu saabus välkuudis Malabari rindelt. Meie väed on Lõuna-Indias hiilgava võidu saavutanud. Mind on volitatud teatama, et see sündmus, millest me kohe räägime, võib sõja lõpu käegakatsutavasse lähedusse tuua.⁶

Eelmainitu võiks kirjeldada igasugust tänapäeva konfliktidega kaasnevat info-kampaaniat, kus väljamõeldud uudistest saab poliitlahingute lahutamatu osa:

⁴ **Marten, K.** 2015. Putin's Choices: Explaining Russian Foreign Policy and Intervention in Ukraine. – The Washington Quarterly, Vol. 38, No. 2, p. 199. [Marten 2015]

⁵ **Achcar, G.** 2010. The Arabs and the Holocaust: the Arab-Israeli war of narratives. New York: Metropolitan Books; **Rickli, J.-M.; Kaspersen, A.** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. – World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media/> (01.10.2020); **Mölder, H.** 2016. The War of Narratives – Putin's Challenge to International Security Governance in Ukraine. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), No. 2, pp. 88–113.

⁶ **Orwell, G.** 2010. Loomade farm. 1984. Tallinn: Tänapäev, lk 123.

seada oli näha näiteks viimaste USA presidendivalimiste ja Brexiti referendumi ajal Ühendkuningriigis ning eriti jõuliselt ilmnis see Euroopa migratsiooni-kriisis. Samad mustrid iseloomustavad ka rahvusvahelise ühiskonna tulevikku, kus meelevaldselt loodud ja sageli vaenulikud maailmad on üksteisega pidevas konfliktis ning muudavad rahvusvahelise süsteemi äärmiselt ebastabiilseks ja haavatavaks⁷. Sellised vastandlikud maailmad toetuvad tihti suuremal või vähemal määral totalitaarsele või autoritaarsele ideoloogiale. Aron on öelnud, et hirm sõja ees pakub türannidele võimalust säilitada totalitaarset (ja autoritaarset) režiimi⁸. Tõejärgne maailm näitas meile, et inimühiskond ei ole loomupäraselt kaugelki liberaaldemokraatiale avatud. Totalitaarsed ja autoritaarsed režiimid suudavad väga tulemuslikult mändida liberaaldemokraatia nõrkadele külgedele ning koguda seaduse ja korra loosungite all rahva toetust.

Riigid on sajandeid loonud strateegiaid, mille toel valmistuda tava-konfliktideks ehk traditsiooniliseks armeede kokkupõrkeks lahingus, mida peetakse üldiselt äratuntaval sõjatandril. Massihävitusrelvade lisandumine nõudis juba teistsugust ettekujutust ja strateegiaid, et uuenenud tingimustes toime tulla. Traditsiooniline arusaam sõjapidamisest kui konfliktist kahe eristuva rahvusvahelise osalise (nt riigi, liidu, koalitsiooni) vahel on oma põhi-olemuselt jäänud aga samaks. Selleks, et oskaksime tulevikus kriisiolukorras reageerida, peame suutma edasisi sündmusi ette näha, kusjuures vajadus tõhusama strateegilise kujutlusvõime järele on tänapäeval üha olulisem. Seda meetodit on seni edukalt rakendatud majandusteaduses, kus strateegiline ettekujutus tähendab, et „lõhutakse juurdunud arusaamad ja kaotatakse harjumus hinnata uuendusi ning uusi võimalusi kehtivate süsteemide ja standardite järgi“⁹. Kui meid huvitavad tulevikku suunatud strateegilised lahendused, tuleks sama meetodit rakendada ka rahvusvaheliste suhete uurimises.

Rahvusvahelise julgeoleku uurimises tähendab **strateegilise ettekujutuse meetod** võimalike julgeolekuohtude loominguist ja kriitilist hindamist. See võimaldab erinevate valdkondade julgeolekuekspertidel mõelda tulevikule, kaaluda kõiksugu võimalikke olukordi ja loominguist hinnata erinevate,

⁷ Vt ka **Krastev, I.** 2014. Putin's world. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia?barrier=accesspaylog> (30.04.2017).

⁸ **Aron, R.** 1958. On War: Atomic Weapons and Global Diplomacy. London: Secker & Warburg, p. 73.

⁹ **Schmierer, E.** 2019. Strategic Imagination: The Breakthrough Mindset. <https://nebocompany.com/strategic-imagination/> (01.10.2020).

isegi absurdsena näivate ohtude tõenäosust. Tõenduspõhised prognoosid, mis põhinevad ajaloo faktidel, tänapäeva sündmustel ja strateegilisel ettekujutusel, on edukate turvastrateegiatega ja toetava avaliku poliitika loomises olulisel kohal.

Stan Glaser on kirjutanud strateegilise ettekujutuse kohta järgmist: „Me võime saavutada strateegilise edumaa, kui muudame reegleid või tekitame tahtlikult turbulentsi.“¹⁰ See meetod hõlmab strateegilist sobivust (võimest ja turunõudlusest lähtuv pädevus), struktuuri (keskendumise ja küpsuse tase), konkurentsieelseid (kui suurel määral saab rakendada vahendeid, mis konkurendil puuduvad, nt ligipääsu uuenduslikule tehnoloogiale) ja strateegilisi eesmärke (nt kulueelised, diferentseeritud toodang või turuniši ära kasutamine). Kõike seda saab üle kanda ka julgeoleku-uuringutesse. Seega peaks strateegilise ettekujutuse vaatepunktist lugema iga strateegiaõpikut kui ajalooraamatut: „Need on alati aegunud ja nende peamine kasu seisneb veel selles, et need aitavad piiritleda kaduvat tavatarkust ja võib-olla viidata võimalikele murenemiskohtadele.“¹¹

Liigne rahulolu põhjustab sageli seda, et valmistatakse n-ö viimase sõja pidamiseks, mis tähendab eelmisest konfliktist saadud õppetundide rakendamist lootusega järgmine võita. Kujutlusvõime puudumine viib tõsiste vigadeni julgeolekus. Seda mainiti Ameerika Ühendriikide valitsuse aruannetes kui üht tähtsamat luure ebaõnnestumise põhjust enne 11. septembri terrorirünnakuid 2001. aastal. Teisest küljest peaks edukas strateegiline ettekujutus aitama luua põhjalikumaid ja tõhusamaid julgeolekumeetmeid ja -eeskirju. Edasi kirjeldavad artikli autorid mõnda strateegilise ettekujutuse põhimõtet teadmiste valdkonnas peetavas nüüdisaegses sõjas.

3. Strateegiliste narratiivide roll üleilmses teadmistesõjas

Riikidevaheliste kommunikatsioonivõrgustike laialdane levik viimastel aastatel on loonud platvormi, mis soodustab kübersõja algatamist ja pidamist, muuhulgas riikide ning ettevõtete arvutite ja võrgustike sihilikku ründamist. See tingib küberrelvade (vahendite ja meetodite) kasutamise, mille abil on võimalik häirida ja nõrgestada vastase riiklikke institutsioone ja eraettevõtteid. Üleilmne teadmistesõda kui laiapõhjaline kübersõda tähendab ühtlasi teadmiste sihipärast kasutamist ja haldamist, et saavutada vastaste ees

¹⁰ Glaser, S. 1994. The Strategic Imagination. – Management Decision, Vol. 32, No. 6, p. 31.

¹¹ *Ibid.*, p. 34.

konkurentsieelis. Teadmised on kindla eesmärgi või kasutusala teave, mis nõuab selle spetsiifilist mõistmist. Teadmistesõda seisneb inimeste teadmistes, nende teadmiste tõlgendamises ja rakendamises. Sellistele kujunemisejärgus tegevustele saame reageerida, kui toetume oma teadmistele mineviku infosõdadest ning astume sammu edasi ja määratleme võimalikud viisid, kuidas sõda tulevikus võib toimuda¹². Selleks peame mõtlema strateegiliselt.

Strateegilised narratiivid on üleilmse teadmistesõja iseloomulik vahend, sest visualiseeritud kuvanditele ehitatud narratiivid suudavad kergesti ligi meelitada suurt hulka inimesi ja mõjutada juhtpoliitikute otsustusprotsesse, mille strateegiline eesmärk on „luua hirmu mitte mõnes tuhandes surnud ohvris, vaid miljonites inimestes, kes on tulnud sõjast välja füüsiliste vigastusteta, kuid on emotsionaalselt läbinisti kurnatud“.¹³ Pidev hirm võimaliku rünnaku ees on sama laastav kui tegelik tuumarünnak ja seda võib võrrelda neutronipommiga, mis hävitab inimesed, kuid füüsilist keskkonda väga ei puuduta.

Miskimmon, O’Loughlin ja Rosselle¹⁴ väidavad, et strateegilised narratiivid võivad mõjutada järgmist: 1) rahvusvahelist süsteemi, mis väljendub selles, kuidas poliitiline toimija (riik, rahvusvaheline organisatsioon, huvigrupp vms) kujundab arvamust rahvusvaheliste suhete ülesehitusest; 2) poliitikat, näiteks poliitiliste tegutsejate soovi mõjutada rahvusvahelise relvakontrolli läbirääkimisi või sekkuda relvastatud konfliktide haldamise valdusesse; 3) identiteeti ehk seda, millist muljet üritavad poliitilised toimijad endast rahvusvahelistes suhetes jätta. Kui poliitilisel toimijal õnnestub kooskõlastada süsteemi, poliitikat ja identiteeti kujundavad narratiivid enda seatud strateegiliste eesmärkidega, suudab ta tõenäoliselt suurendada oma mõjuvõimu rahvusvahelistes suhetes¹⁵. Strateegilise ettekujutuse meetodist võiks julgeoleku-uuringutes saada progressiivne tööriist, mis aitaks ära hoida demokraatlike ühiskondade kitsaskohtade ründamist võimalike strateegiliste eelistega, mida pakuvad läbimõeldud strateegilised narratiivid.

¹² Vt ka **Baumard, Ph.** 1996. From Infowar to Knowledge Warfare: Preparing for the Paradigm Shift. – Intelligence Online. https://www.researchgate.net/publication/5066427_From_Infowar_to_Knowledge_Warfare_Preparing_for_the_Paradigm_Shift (26.01.2021); **Jones, A.; Kovacich, G. L.** 2016 Global Information Warfare: The New Digital Battlefield, Second Edition. Boca Raton: CRC Press.

¹³ **Ganser, D.** 2005. Fear as A Weapon: The Effects of Psychological Warfare on Domestic and International Politics. – World Affairs, Vol. 9, No. 4, p. 30. [**Ganser** 2005]

¹⁴ **Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order. London: Routledge.

¹⁵ **Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2018. Forging the World. Strategic Narratives and International Relations. Ann Arbor: University of Michigan Press, p. 3.

Kasvava mõjujõuga riigid nagu Venemaa või Hiina levitavad laialdaselt strateegilisi narratiive, mis vastanduvad Lääne juhitud rahvusvahelisele süsteemile ning mille eesmärk on luua alternatiiv lääneriikide institutsioonidele ja tekitada umbusku Lääne liberaaldemokraatia vastu, mille keskmes on isikuvabaduse ja inimõiguste kaitse. Euraasia partnerluse idee, mida Venemaa levitab, hõlmab keerulise ja mitmekihilise vastastikuse koostöö loomist, milles osaleks ka Euraasia Majandusühenduse, Kagu-Aasia Maade Assotsiatsiooni, Aasia ja Vaikse Ookeani Majanduskoostöö ning Shanghai Koostööorganisatsiooni riigid¹⁶. Sellel eesmärgil edendab Venemaa koostööd Hiinaga, kuid nende strateegiline huvi on sarnane – nõrgestada lääne juhitud süsteemi. Üleilmne teadmistesõda tekitab suurepärase võrgustiku, mis süvendab ja suurendab mitteliberaalsete strateegiliste narratiivide mõju, juurutades ebakindlust, hirmu ja irratsionaalseid reaktsioone.

4. Üleilmne teadmistesõda ja selle vormid

Üleilmne teadmistesõda on psühholoogilise sõja üks tõhus vorm, mille puhul ei rünnata vaenlase hävitamiseks sihtmärke mitte füüsiliselt, vaid rünnatakse nende mõtteid, psüühikat¹⁷. Sellises olukorras jätab populaarsetel narratiividel põhinev usk faktid varju, mis omakorda selgitab, miks nimetatakse praegust maailmakorda tõejärgseks. Uued eksitavad lood süvendavad hirmu ja vihkamise kuvandit ning neist võib selles nii-öelda tõejärgses keskkonnas tekkida hirmuäratava mõjuvõimuga fenomen, mis sarnaneb hobbesliku idee „kõigi sõda kõigi vastu“ taassunniga. Üleilmne teadmistesõda võib esineda kahes tihedalt seotud vormis: ideoloogiline ja psühholoogiline sõda.

Ideoloogiline sõda tegeleb sellega, milline strateegia oleks inimkonna jaoks valdavalt parim. Siin põrkuvad omavahel majanduse, valitsuse, poliitika, elustiili, avaliku elu fundamentaalsed ideed ja põhimõtted. Näiteks marksism ja muud sarnased sotsiaalsed konfliktideoloogiad keskenduvad kapitalismile ja ebavõrdsusele. Neomarksistid tegelevad pigem rasside ja kolonialismiga. Poliitilised ideoloogiad nagu konservatism ja liberalism kritiseerivad majanduslike, sotsiaalsete ning poliitiliste jõudude ülesehitust ja toimimist. Natsionalism osutab rahvuskesksetele arengumudelitele – näiteks ameeriklased, prantslased, venelased ja hiinlased rõhutavad tugevalt iseenda erakordsust.

¹⁶ IgiGlobal 2020. What is Greater Eurasian Partnership? <https://www.igi-global.com/dictionary/greater-eurasian-partnership/74972> (31.10.2020).

¹⁷ Ganser 2005, p. 28.

Tsivilisatsiooniideoloogiad on tihedalt põimunud kultuuriga, näiteks võib tuua läänemaailma, Euraasia, islamismi, hinduismi või konfutsianismi põhimõtted. Need on muidugi ainult kõige esileküündivamad ideoloogilised konfliktid tänapäeva maailmas.

Psühholoogiline sõda tähendab sihilikku manipuleerimist informatsiooniga, et mõjutada üksikisikute või rühmade emotsioone, suhtumist ja käitumist ning saavutada sedasi kindlad poliitilised eesmärgid. Need tegevused ei hõlma ilmtingimata pseudoteaduslikke kontseptsioone nagu kuues meel, telepaatia, alateadlik mõjutamine või muud ulmefilmidest ja komöödiatest pärit jaburused. Tänapäeva psühholoogiline sõda põhineb juba peamiselt teadusel. Samantha Bradshaw ja Philip Howard¹⁸ selgitavad uurimuses, et modernne arvutikeskne propaganda hõlmab avaliku arvamuse kujundamist algoritmide, automatiseerimise ja suurandmetega. Nad tegid Oxfordi ülikoolis uuringu, milles väidavad, et mõned riigid, näiteks Venemaa, Hiina, Iraan, India ja Venezuela, on kasutanud mõjutusoperatsioonides välisriikide vastu spetsiaalset arvutipõhist propagandat, ning tõendavad, et rohkem kui 70 riigis on vähemalt üks poliitiline partei või riigiasutus kasutanud sotsiaalmeediat koduriigi või rahvusvahelise avaliku arvamusega manipuleerimiseks.

2000. aastate alguses hakkasid Lõuna- ja Ida-Aasia juhtpoliitikud ja -õpetlased (nt Lee Kuan Yew, Park Chung Hee, Mahathir Mohammed, Shinzo Abe, Narendra Modi) arutlema oma teostes ja esseedes Aasia väärtuste eeliste üle läänelike väärtushinnangute ees¹⁹. Nii mõnigi tänapäeva Venemaa ideoloog (nt Aleksandr Dugin) on asunud levitama venelaste Euraasia-tsivilisatsiooni ideed, mida Venemaa mõjuvõimsad juhtpoliitikud – mõni neist ka president Putini lähikondne – on lubanud iga hinna eest kaitsta. Aasia väärtushinnangutes on loomupäraselt eelistatud sotsiaalset harmooniat, kollektivismi ja kommunitarismi, lojaalsust ja võimu austamist ning sotsiaalmajanduslikku heaolu lääne liberaalsete väärtushinnangute, näiteks isikuvabaduse ja inimõiguste asemel.

Kremlu kauaaegse strateegi Vladislav Surkovi sõnul on Putini administratsiooni ülim strateegiline eesmärk muuta Venemaa maailma liidriks ja seetõttu

¹⁸ **Bradshaw, S.; Howard, Ph. N.** 2019. The Global Disinformation Disorder: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation. – Working Paper, No. 2. Oxford, UK: Project on Computational Propaganda.

¹⁹ **Sen, A.** 1997. Resources, Values, and Development. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; **Welzel, Chr.** 2011. The Asian Values Thesis Revisited: Evidence from the World Values Surveys. – Japanese Journal of Political Science, Vol. 12, pp. 1–31. <https://ssrn.com/abstract=2390665> (31.10.2020).

peab riik tagama ennekõike oma kodanike heaolu²⁰. Surkovi idee – moderniseerimine ilma läänestumiseta – on tugevasti mõjutanud Venemaa poliitikat ja strateegiliste narratiivide arengut. Surkovi vaateid Venemaa suveräänsele demokraatialle võib pidada ainulaadseks võimaluseks, kuidas riik saaks täita oma eesmärgid ilma, et keegi väljaspool Venemaad ei dikteeriks, millist teed peab järgima. Surkovi idee üks keskseid motiive on Venemaa majanduse konkurentsivõime tugevdamine. Venemaa materjalipõhine majandus tuleks muuta uuendusmeelseks ja intellektuaalseks²¹. Surkov lahkus Putini administratsioonist 2020. aastal, kuid tema strateegilised ideed valitsevad siiani Venemaa Föderatsiooni administratsiooni loodud ja levitatud strateegilistes narratiivides ning poliitilises diskursuses. President Putin on nimetanud Venemaad ainulaadseks tsivilisatsiooniks, mida tuleb kaitsta, arendades geenmuundamist, tehisintellekti, mehitamata sõidukeid ja muid kõrgtehnoloogilisi uuendusi²². Nagu eelöeldust näha, on Putini administratsiooni väärtushinnangud olemuslikult sarnased pigem Aasia, mitte lääne liberaaldemokraatlike väärtushinnangutega, mis võib omakorda selgitada, miks Venemaa vastandub lääne liberalismile ja esitleb ennast kui traditsiooniliste konservatiivsete väärtuste kaitsjat. See on ka mitme tänapäeva lääne parempopulistliku liikumise keskne idee.

2015. aasta detsembris tutvustas president Xi Jinping oma visiooni Hiina interneti tulevikust: „Me peaksime austama iga riigi õigust otsustada ise oma küberarengu üle.“²³ Pärast Xi presidendiks saamist 2012. aastal hakati Hiinas internetti rohkem kontrollima. Valitsus on teinud investeeringuid tehnilistesse uuendustesse, millega jälgitakse ja tsenseeritakse sisu, samuti on vastu võetud uusi internetikasutust piiravaid seaduseid²⁴.

Saksamaa kantsler Angela Merkel, kes arutas 2014. aastal president Putiniga telefonis Ukraina kriisi, ütles, et Venemaa Föderatsiooni president

²⁰ **Mäkinen, S.** 2011. Surkovian Narrative on the Future of Russia: Making Russia a World Leader. – Journal of Communist Studies and Transition Politics, Vol. 27, No. 2, pp. 143–165.

²¹ **Surkov, V.** 2008. Russian political culture: The view from utopia. – Russian Social Science Review, Vol. 49, No. 6, pp. 81–97. <https://doi.org/10.1080/10611428.2008.11065310>.

²² **The Moscow Times.** 2020. The Russia Is a ‘Distinct Civilization’, Putin Say, May 18. <https://www.themoscowtimes.com/2020/05/18/russia-is-a-distinct-civilization-putin-says-a70295> (31.10.2020).

²³ **Economy, E. C.** 2018. The great firewall of China: Xi Jinping’s internet shutdown. – The Guardian, June 29. <https://www.theguardian.com/news/2018/jun/29/the-great-firewall-of-china-xi-jinpings-internet-shutdown> (25.08.2020). [**Economy** 2018]

²⁴ *Ibid.*

on reaalsusest täielikult irdunud²⁵. Üleilmne teadmistesõda loob uue normaalsuse, mis võimaldab reaalsusest eemalduda ja üles ehitada sellise uue maailma, mida saab strateegilisel turul müüa. Ekspertid arutavad Merkeli, Putini, Trumpi ja Xi maailmu selle järgi, kas nende valitsuste ideoloogilised ja majanduslikud mudelid sobivad tulevikumaailmaga. Kui ideoloogia on muudetud relvaks, saavad luureagentuurid aktiivselt edendada oma riigi huve. Info üksi on kasutu, kuni sellest saab teadmine – see nõuab pealtvaatajaid ja meetodeid nende veenmiseks.

5. Ebakindlus, hirm ja irratsionaalsed reaktsioonid

Üleilmne teadmistesõda sõltub suures osas selle osaliste staatusega seotud ambitsioonidest. Kui vaadata praegust staatuskonflikti Hiina ja Lääne või Venemaa ja Lääne vahel, näeme suurenevat skeptilisust läänemaailma poliitilise kultuuriga tihedalt seotud liberaaldemokraatlike väärtuste vastu, eriti pärast 1990. aastaid ja külma sõja lõppu. Venemaa kui suurvõimu staatuse ihaleja ja kasvava mõjuvõimuga riik on strateegiliselt keskendunud pigem teiste stabiilsuse lõhkumisele kui oma konkurentsivõime demonstreerimisele. Venemaa tegevust toetavad tihti Lääne poliitilised äärmusliikumised, mis järgivad sarnaseid ideid ning viljelevad natsionalistlikku ja protektsionistlikku poliitikat²⁶. Venemaa lähenemine on selgelt lõhkuv: ta levitab sotsiaalmeedias oma võimalike vastaste kohta negatiivset kuvandit ja mõjutab niimoodi eri riikide inimeste arvamust.

Praegust vastandlike narratiivide infosõda iseloomustavad kõige paremini pidevad staatuskonfliktid Venemaa, Hiina ja Lääne vahel²⁷. Pärast Putini kõnet Müncheni julgeolekukonverentsil 2007. aastal hakkas Venemaa

²⁵ **Kalb, M.** 2014. Is Putin “in Another World?” – Brookings, March 4. <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/03/04/is-putin-in-another-world/> (01.10.2020).

²⁶ Kui võrrelda Venemaal loodud narratiive lääneriikide populistlike äärmusliikumiste levitatud narratiividega, on märgata mitut sarnasust. Näiteks väited, et Ungari-Ameerika ärihiid ja Avatud Ühiskonna Sihtasutuse looja George Soros juhib salajast üleilmset valitsust, on juba pikalt olnud Venemaa vandenõuteoreetikute ja nende Euroopa kamraadide levitatud narratiivide keskmes. Sarnast narratiivi levitavad ka Ameerika QAnoni pooldajad.

²⁷ **Lebow, R. N.** 2010. The Past and Future of War. – *International Relations*, Vol. 24, No. 3, pp. 243–270; **Wohlforth, W. C.** 2009. Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. – *World Politics*, Vol. 61, No. 1, pp. 28–57; **Neumann, I.** 2008. Russia as a great power 1815–2007. – *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 2, pp. 128–151; **Larson, D. W.; Shevcenko, A.** 2010. Status seekers: Chinese and Russian Responses to US Primacy. – *International Security*, Vol. 34, No. 4, pp. 63–95.

aktiivselt rõhutama staatuskonflikti Läänega, alavääristama demokraatlikke väärtushinnanguid ja edukalt lõhkuma Lääne liberaaldemokraatlikku ühiskonda, toetades äärmusliikumisi, mille eesmärk on samuti lääneliku solidaarsuse hävitamine. Kimberly Marteni²⁸ sõnul hakkas Putin ajama agressiivsemat poliitikat seetõttu, et tema meelest ei austatud teda läänemaailmas piisavalt. Venemaa levitatava strateegilise narratiivi kohaselt on lääneriigid nõrgad ja vastutustundetud ning võimetud tagama rahvusvahelist julgeolekut. Selleks, et õigustada oma positsiooni tookord taaselustatud ja mütologiseeritud ida ja lääne vastasseisus, loob Moskva sageli narratiive, milles süüdistab Läänt agressiivsete strateegiate rakendamises Venemaa vastu. Samal ajal on Venemaa seadnud riiklikuks eesmärgiks taastada enda kuvand mõjuvõimsa riigina (mis sarnaneb Trumpi kuulsal loosungi parafraseeringuga: Venemaa tuleb taas suureks teha).

Pärast külma sõja lõppu ja Nõukogude Liidu lagunemist hakkasid Venemaa ja Hiina õõnestama Läänest alguse saanud ja 1990. aastatel tugevalt kanda kinnitanud liberaaldemokraatlikku maailmakorda, et staatusega seotud mured väljenduksid globaliseerunud maailmas ka tegude kaudu. Üleilmne teadmistesõda pakub osalistele mitut pehmet lahendust, kuidas suurendada oma mõju rahvusvahelistes suhetes.

Esiteks on üleilmse teadmistesõja osaliste ideoloogiline eesmärk nõrgestada üksikisikute usku liberaaldemokraatlikesse väärtustesse ja põhimõttesse, millel põhineb riiklik ja rahvusvaheline poliitika. Need põhimõtted on näiteks poliitilised, majanduslikud ja individuaalsed vabadused, õigusriik ning riigiametite tegevuse läbipaistvus ja vastutus. Iraani, Hiina ja Venemaa strateegiliste narratiivide kohaselt on liberaaldemokraatia läbi kukkunud ning demokraatlike valitsuste alustala ehk liberaalsed põhimõtted juba olemuslikult vigased.

Teadmistesõja osaliste teine eesmärk on veenda inimesi, et tänapäeva liberaaldemokraatlikud valitsused on dekadentlikud, ebatõhusad, inimvaenulikud, rassistlikud, diskrimineerivad ja korrumppeerunud. Kolmas eesmärk on õõnestada lääneriikide rahvusvahelisi liite ja institutsioone, kujutades neid kasutuna (nt NATO) või diskrimineeriva ja pealetungivana (nt EL). Hiina, Venemaa ja teised läänelikku demokraatiat ründavad valitsused keskenduvad külma sõja järgse USA ülemvõimu hävitamisele rahvusvahelises süsteemis ning üritavad luua alternatiivset multipolaarset süsteemi, milles läänevastased koostöövõrgustikud (nt BRICS, Shanghai

²⁸ Marten 2015, p. 195.

Koostööorganisatsioon, Euraasia Ühendus) oleksid konkurentsivõimelised ja hakkaksid viimaks valitsema lääneliku neoliberalismi üle.

Psühholoogid on tõestanud, et hirm süvendab ebakindlust²⁹. Koroonapandeemia ajal levisid veebilehtedel, blogides ja sotsiaalmeedias viited kahtlase teadusliku väärtusega uurimustele, kontekstist välja rebitud tsitaadid, jaburad statistilised näitajad ja veidrad ennustused, mille eesmärk oli külvata ebakindlust. Ebakindlus suurendab inimlikku hirmu. Küsitlustest on selgunud, et hirm on avaliku arvamuse kujunemisel valitsev tegur ning tekitab miljonites elanikes uusi muresid ja suuremat ebakindlust. Kui ärevus ühiskonnas kasvab, siis riigivõim reageerib inimeste ärevusele ja nõudmisele n-ö midagi ette võtta. Taktikalised vead poliitikas võivad viia strateegiliste prohmakate ja valearvestusteni, millel on negatiivsed ühiskondlikud ja poliitilised tagajärjed ning mis nõrgestavad riiki globaalsel tasemel.

Üleilmses teadmistesõjas ei kasutata füüsilist jõudu ning selle ülim eesmärk on mõjutada sihtrühmade mõtteviisi ja selle kaudu nende käitumist. Psühholoogilise sõja kontekstis rakendavad üleilmse infosõja osalised vähe-malt üht järgmisest kolmest avalikkuse mõjutamise vahendist: ebakindluskultuur, hirmukultuur ja irratsionaalsete reaktsioonide kultuur. Hirmul ja ebakindlusel on tänapäeva infoühiskonnas viljakas pinnas: üks nendele omane strateegiline eesmärk on müüt ajaloo kordumisest, mis on hoogsalt levinud ka mitmes populistlikus uusrahvuslikus liikumises, kusjuures Venemaa ja Hiina toetavad strateegiliselt erinevaid Lääne demokraatia alternatiivi pakkuvaid liikumisi. Kohati meenutab praegune olukord üleilmset infoanarhiat, tänapäevast „kõigi sõda kõigi vastu“, kui kasutada 17. sajandi inglise filosoofi Thomas Hobbesi³⁰ (1651) sõnu. Hirm ja ebakindlus toetavad kõige tõhusamalt hobbesliku kultuuri loogikat³¹.

Ebakindluskultuur tähistab mitmetähenduslikkuse, segaduse ja kahtluste ülemvõimu. See tekitab suurtes inimmassides abitust ja ärritust. Abitus on seotud valitsuse ja valitsetavate omavahelise usalduse lõhkumisega, mille puhul inimesed hakkavad tundma, et keegi ei aita neid. Ebakindel inimene

²⁹ Carleton, R. N. 2016 Fear of the unknown: One fear to rule them all? – Journal of Anxiety Disorders, Vol. 41, p. 5.

³⁰ Hobbes, T. 1651. The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury. http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=585&chapter=89842&layout=out=html&Itemid=27 (20.06.2017).

³¹ Mölder, H. 2011. The Culture of fear in International Politics – Western-dominated international system and its extremist challenges. – Kilp, A.; Saumets, A. (eds.). Extremism Within and Around Us. Tartu: Tartu University Press, p. 260.

pöörduv sageli suvaliste meedias levinud ja tihtipeale väärte narratiivide või sotsiaalmeediapostituste poole, mis hoogsalt levivad. Ebakindluskultuur annab hoogu populistlikele juhtidele, kes kipuvad selle najal valimisi võitma.

Hirmukultuur. Abitus soodustab kaitsepositsioonile asumist ning ärevuse ja püsiva hirmu tekkimist. Kui hirm muutub ühiskonna igapäevaseks osaks, saabki alguse hirmukultuur. Hirmunud kodanik on manipulatsioonile vastuvõtlikum. Zbigniew Brzezinski³² on öelnud, et hirmukultuur „varjutab mõistuse hääle, võimendab emotsionaalsust ja aitab demagoogilistel poliitikutel soovitud poliitika läbisurumiseks rahvast mõjutada“. Tänapäeval manipuleerivad vastanduvad riigid informatsiooniga, et süvendada teistes riikides hirmu ja saavutada sedasi enda soovitud eesmärk.

Irratsionaalsete reaktsioonide kultuur. Pikalt kestnud ebakindlus ja hirm tekitavad irratsionaalseid nõudmisi. Riigivõim, kes on sattunud hirmu ja ebakindluse surve alla, teeb poliitilisi vigu, mis omakorda tekitavad inimestes irratsionaalseid reaktsioone. Naeruväärsetele ideedele leidub emotsionaalselt üles köetud rahva hulgas alati toetajaid.

Kõik kolm omavahel seotud kultuuri mõjutavad paratamatult poliitikat. Pingutused, vahendid ja raha, mis suunatakse hirmu ja ebakindlusega tegelemisse, raisatakse sageli kasutute reaktsioonide peale.

6. Teadmistesõja osalised ja nende relvad

Teadmistesõda vajab haritud ja koolitatud eksperte-autoreid. Samas on provokatiivsete arvamuste ja valeuudiste edasisäutsumine või -postitamine väga kulukas. Küberrobotid ja -trollid suudavad käsu korral taastoota tuhandeid säutse ja postitusi. Igal juhul loovad valeuudised ja edasisäutsutud lood vääri narratiive, millest aga kujunevad kindlate poliitiliste eesmärkide teenimiseks vajalikud teadmised.

Tegelikult on valeinfo levitamine olnud juba sajandeid eri riikide välispoliitikas soositud vahend. Saksa riik levitas meelega valeinfot Poola vaenukkuse kohta, et õigustada Poolasse tungimist 1939. aastal. Nõukogude Liit, kes soovis säilitada kommunistliku partei ja selle juhtide head rahvusvahelist kuvandit, valetas sihilikult Stalini ja Hitleri salajase kokkuleppe kohta, mis allkirjastati enne Teist maailmasõda. Iraagi sõja puhkemine 2003. aastal oli suuresti mõjutatud erinevate allikate kaudu levinud valeinfost Iraagi

³² **Brzezinski, Z.** 2007. Terrorized by 'War on Terror'. – The Washington Post, March 25. <https://rikkoolsaet.be/files/2007/03/brzezinski-250307.pdf> (20.04.2020).

massihävitusrelvade kohta. 2020. aastal väitis president Putin, et Nõukogude okupatsioon ja anneksioon Balti riikides toimus „vastastikusel kokkuleppel“³³.

Tänapäeva valitsused arendavad kiiresti üleilmse teadmistesõja strateegiaid. Moskva ja Peking üritavad leida strateegiliste eesmärkide saavutamiseks pidevalt uusi kommunikatsioonivahendeid. Infosõda peetakse enneolematute tehnoloogiliste vahenditega, mida kasutatakse üleilmses ja strateegilises võitluses inimeste mõtete kontrollimiseks. Erinevalt hävitussõjast või lennukikandjate ehitamisest ei pea valitsused kulutama kümneid miljardeid dollareid propagandistlikele projektidele, kus eesmärki on võimalik saavutada ka mõistliku hinnaga.

Hiina Rahvavabastusarmee pani mitmesuguste uut tüüpi sõdade tarvis kokku eriüksuse, mida nimetatakse strateegiliseks toetusväeks ning mis peaks tegutsema nii info- kui ka kosmose-, küber-, elektroonilise sõja ja psühholoogilise sõja missioonidel. Hiina Kommunistliku Partei eriosakond tegeleb muuhulgas välismaal elavate hiinlastega, et koguda toetust Hiina sise- ja välispoliitilistele eesmärkidele³⁴. Pärast koroonapuhangut muutusid Hiinameelsed veebilahingud Kagu-Aasias eriti intensiivseks. Kasutusele võeti termin *Piimatee Allianss (Milk Tea Alliance)*, mis tähistas Tais, Hongkongis ja Taiwanis aset leidnud veebipõhist demokraatlikku liikumist viirusega seotud Hiina propagandakampaania vastu³⁵.

Iraan on juba aastaid kasutanud valitsuse eesmärkide edendamiseks ja inimestega manipuleerimiseks sotsiaalmeediat ehk postituste ja säutsude edastamist. Mõned eksperdid väidavad isegi, et Iraan oli sotsiaalmeediaga manipuleerimise eestvedaja ja tegi sellega algust enne Venemaad. Iraaniga seotud mõjutusoperatsioonides kasutatakse pigem Ühendriikides asuvate või Palestiina Jordani jõe läänekalda aktivistide teadmisi, mitte ei looda algupäraseid tekste³⁶.

³³ **Putin, V.** 2020. The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. – The National Interest, June 18. <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982> (01.10.2020).

³⁴ **Costello, J.; McReynolds, J.** 2018. China's Strategic Support Force: A Force for a New Era. – China Strategic Perspectives 13. Institute for National Strategic Studies. https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/china/china-perspectives_13.pdf (31.10.2020).

³⁵ **Banka, N.** 2020. Southeast Asian social media warriors has the Chinese fuming. – The Indian Express, April 21. <https://indianexpress.com/article/explained/china-thailand-taiwan-coronavirus-nnevy-bright-6370850/> (25.06.2020).

³⁶ **Baroian, D.** 2019. Eight Takeaways From Iranian Information Operations. – Signal AFV-CEA, April 1. <https://www.afcea.org/content/eight-takeaways-iranian-information-operations> (25.06.2020).

Vene sõjaväeluure (GRU) ja teised sarnase profiiliga üksused kuuluvad infooperatsioonide vägede juurde. Näiteks asutati 2012. aastal Peterburis internetiuuringute agentuur, millest pidi saama Facebookis, Twitteris ja Instagramis edukaid sotsiaalkampaaniaid korraldav trollivabrik ja mis kujunes menukaks ka Ühendriikides, kus selle postitused jõudsid kümnete miljonite sotsiaalmeedia kasutajateni³⁷. Trollivabrikud kuuluvadki selliste üksuste juurde, mis levitavad valeinfot ja korraldavad kampaaniaid Facebookis, Twitteris, Instagramis või muudes võrgustikes. Venemaa mahitusel tegutsevad netikommentaatorid on aktiivselt levitanud vandenõuteooriaid Euroopa Liidu loomise taga peituvate salaplaanide (sh väljamõeldud Kalergi plaan³⁸), vaksineerimise tagajärjel tekkinud autismi ja muude krooniliste haiguste, marksistide Ameerikasse tungimise plaanide ning palju muugi kohta³⁹.

Hiina ja Venemaa loovad ja levitavad väga erinevaid strateegilisi narratiive. Hiina on tehnoloogilises võiduajamises esirinnas ja tal on märkimisväärne majandusvõim. Venemaa keskendub siiani vanakooli sõjajõudude ülesehitamisele, sest tema majanduspotentsiaali ei saa lääneriikidega võrrelda, mispärast üritab ta staatuskonfliktis Läänega keskenduda pigem infosõjale just suure osas seetõttu, et Venemaa pole majanduslikult nii konkurentsivõimeline nagu Hiina⁴⁰.

Venemaa on üks üleilmse infosõja eestvedaja ja kasutab oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks edukalt uusi kommunikatsioonivahendeid. Venemaa kui staatuse ihaleja ja kasvava mõjuvõimuga riik keskendub pigem teiste nõrgestamisele kui enda konkurentsivõime demonstreerimisele, leides oma tegevusele küllaltki palju tuge lääneriikide poliitilistelt äärmusliikumistelt, millel on Venemaaga sarnased eesmärgid ning mis toetavad natsionalistlikku ja protektsionistlikku poliitikat. Venemaa lähenemine on selgelt lõhkuv: ta

³⁷ **Howard et al.** 2018. The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012–2018. – Working Paper 2. <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/12/The-IRA-Social-Media-and-Political-Polarization.pdf> (01.10.2020).

³⁸ Kalergi plaan on vandenõuteooria, mille järgi on olemas plaan eurooplaste väljasuretamiseks. Tegemist on valetõlgendusega Austria poliitiku ja kirjaniku Richard von Coudenhove-Kalergi tööst, eriti teosest "Practical Idealism" (1925).

³⁹ **Mölder, H.** 2021. Culture of Fear: The Decline of Europe in Russian political imagination. – Krouwel, A.; Önnersfors, A. (eds.). A Continent of Conspiracies: Conspiracy Theories in and about Europe. Abingdon-on-Thames, England, UK: Routledge.

⁴⁰ **Washington Post** 2020. Russia and China are taking different but equally dangerous approaches to coronavirus. – The Washington Post, February 26. https://www.washingtonpost.com/opinions/russia-and-chinas-coronavirus-response-is-endangering-lives/2020/02/26/cfc8441e-58d9-11ea-ab68-101ecfec2532_story.html (31.10.2020). [**Washington Post** 2020]

levitab sotsiaalmeedias oma võimalike vastaste kohta negatiivset kuvandit ja mõjutab niimoodi eri riikide inimeste arvamust.

Võrreldes Venemaaga, keda siiani mõjutab tugevasti traditsiooniline geopoliitilis-strateegiline mõtteviis, huvitab Hiinat rohkem kaubandussõja võitmine ja Lääne ees tehnoloogilise eelise saavutamine⁴¹. Hiinast rääkides tuleb meele pida, et tema strateegiline mõtteviis võib erineda traditsiooniliselt läänelikust mõtteviisist, millele on üles ehitatud kõik suured rahvusvaheliste suhete teooriad. Säilitades kontrolli kommunikatsioonitaristu üle, keskendub Hiina riikidele, mis võivad tunda end Lääne võimude suhtes n-õ perifeerselt. Selline piirkond on näiteks Aafrika, aga ka Ladina-Ameerika, kus Hiina on globaalse jõuna edukalt kanda kinnitanud. Aafrikasse on Hiina viinud hulgaliselt madala kvaliteediga arenguprojekte, mida saab samuti strateegilistel eesmärkidel ära kasutada. Rahvusvaheline siiditee algatus on järjekordne suur rahvusvaheline ettevõtmine, millest on näha Hiina kasvavaid strateegilisi ambitsioone⁴².

Hiina eesmärk on olla üleilmselt konkurentsivõimeline Läänega ja kasutada ära Lääne ühiskondade avatust, seades samas kommunikatsioonivõrgustikele riiklike piiranguid. Globaalselt keskendub Hiina pigem kübervaldkonnale kui vaeuudiste levitamisele. Alates 2012. aastast on Hiinas hakatud internetti rohkem kontrollima ning Hiina valitsus on teinud investeeringuid tehnoloogilistesse uuendustesse, millega saab jälgida ja tsenseerida veebilehti. 2015. aasta detsembris tutvustas president Xi Jinping oma visiooni Hiina internetist, milles rõhutas, et Hiina peaks austama riikide õigust otsustada ise oma küberarengu üle⁴³.

Infosõja kontekstis järgib Hiina endale sobivaid strateegilisi narratiive, mida toetavad diplomaatilised, militaarsed ja majanduslikud pingutused. Taktikaliselt eelistab Hiina pigem traditsioonilisi diplomaatilisi vahendeid ja vaikseid diplomaatilisi pingutusi, kui koguda rahva toetust sotsiaalmeedial kanalites⁴⁴. Samal ajal arendab Hiina aktiivselt oma üleilmset spionaaživõimet ja pürgib juhtpositsioonile infooperatsioonide sõjalise kontseptuaalse arengu

⁴¹ *Ibid.*

⁴² **Rolland, N.** 2017. China's "Belt and Road Initiative": Underwhelming or Game-Changer? – *The Washington Quarterly*, Vol. 40, No. 1, pp. 127–142; **Tekdal, V.** 2018. China's Belt and Road Initiative: at the crossroads of challenges and ambitions. – *The Pacific Review*, Vol. 31, No. 3, pp. 373–390.

⁴³ **Economy** 2018.

⁴⁴ **Nt Servaes, J.** 2012. Soft power and public diplomacy: The new frontier for public relations and international communication between the US and China. – *Public Relations Review*, Vol. 38, No. 5, pp. 643–651.

vallas. Viimased sündmused Hongkongis näitavad, et Hiina on valmis võtma kasutusele veel ulatuslikumaid infosõja vahendeid, nende hulgas kübersissetung, valeinformatsioon ja sotsiaalmeedia, eriti Hiina informuümiga manipuleerimine⁴⁵.

Venemaa tähtsamate välispoliitiliste eesmärkide hulka kuulub soosiva väliskeskonna loomine, Venemaa massimeedia- ja kommunikatsioonivahendite positsiooni toetamine üleilmses informuümis ning Venemaa vaatenurga rahvusvaheliste protsesside tutvustamine laiemale üleilmsse kuulajaskonnale⁴⁶. Oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks üleilmses teadmistesõjas on Venemaa edukalt rakendanud trolle, roboteid, libakontosid ja küberkuritegevust. Enim kasutatakse üleilmses teadmistesõjas valimistesse sekkumist kandidaatide toetamise või nendele vastandumise kaudu, valeuudiste postitamist, tellimusartikleid, strateegilise sisuga kommentaaride avaldamist ja poliitikute isiklikku ründamist⁴⁷.

7. Koroonapandeemia ja üleilmne teadmistesõda

Kõik nimetatud kolm kultuuri (ebakindlus-, hirmu- ja irratsionaalsete reaktsioonide kultuur) mõjutasid üleilmset koroonapandeemiaga toimetulekut 2020. aastal, kus valitsused ei hakanud viiruse tagajärgedega tegelemiseks mitte arendama laiapõhjalist rahvusvahelist koostööd, vaid tegelesid kulukate rahvuslikke huve eelistavate vaidlustega. Koroonaviirus ohustas füüsilisi piire eirates ja rahvuspoliitikat trotsides üleilmse rahvusvahelise süsteemi stabiilsust. Uute bioohtude taustal tõusis esile ka infokaos. Valitsuse ametlikele uudistele pandeemia kohta järgnes tellimusuudiste, kuulujuttude, ennustuste ja vandenõuteooriate laviin.

2020. aasta pandeemia ajal levitasid Hiina ja Venemaa vandenõuteooriad infot Washingtoni rolli kohta biorelvade väljatöötamises ja sellele järgnenud ulatuslikus varjamises Ameerika Ühendriikides. Varem on sarnaseid narratiive valitsuste varjatud tegevuse kohta levitatud HIV-i ja ebolapuhangute ajal. Vääratel narratiividel – nagu nendel, mida levitasid Venemaa mediakanalid

⁴⁵ Wallis, J. 2019. China and Russia aren't the same when it comes to information warfare. – The Strategist. <https://www.aspistrategist.org.au/china-and-russia-arent-the-same-when-it-comes-to-information-warfare/> (31.10.2020).

⁴⁶ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2016. https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ (26.01.2021).

⁴⁷ Washington Post 2020.

Russia Today ja Sputnik – on samuti oluline roll vaenlase kuvandi kinnistamises ja koduriigi avaliku arvamuse mõjutamises⁴⁸.

Pandeemia tuletas meelde biorelvade tegelikku ohtu – viirust saab üleilmnes teadmistesõjas kasutada relvana, et edendada eespool nimetatud kolme kultuuri. Koroonapandeemias avaldus uut tüüpi kriis, millele globaliseerunud maailm peab vastu astuma, ja üleilmne infosõda sobib ideaalselt praegusesse järjest ebastabiilsemaks muutuvasse maailma. Ohtliku viirushaiguse levik on ainult üks nähtav osa kriisist, kuid pikas perspektiivis võib kaasnev infosõda tekitada hoopis tõsisemaid tagajärgi. Seega saame võtta koroonapandeemiat kui hoiatust, et tulevikus ootavad meid sarnased katsumused uues vormis. Revisionistlikud⁴⁹ staatuslike huvidega jõud nagu Venemaa ja Hiina võivad kriisist tugevamaks saada ja ohustada seniseid võimuliine.

Globaalset pandeemiat saab lihtsasti kasutada edu saavutamiseks üleilmnes teadmistesõjas. Paanika, mis kaasnes kogu maailma haaranud koroonapandeemiaga, näitab rahvusvahelise korra haavatavust, mida revisionistlikud jõud võivad kasutada kindlustunde lõhkumiseks ning süsteemi nõrgestamiseks ja destabiliseerimiseks. Belgia 2010.–2016. aasta sisejulgeoleku-teenistuse aruannetest selgub, et biorelvad ja vaktsiinid pakuvad Hiina luureteenistusele suurt huvi⁵⁰. Seda nii kaitse-eesmärgil, sest Hiina kui üle-rahvastatud riik on epideemia suhtes eriti haavatav, kui ka ründe-eesmärgil, nagu lähtub Hiina uurimustest ebola kui ründevektori kohta.

Lääne demokraatia, eelkõige Euroopa Liit ja Ameerika Ühendriigid, ei tulnud viiruse ohjeldamisega ilmselgelt toime. Veebruaris 2020 ütles Philip Reeker, USA asevälisminister Euroopa ja Aasia alal, Prantsuse meediale järgmist: „Venemaa eesmärk on rõhutada ebakõlasid ning õõnestada Ameerika institutsioone ja alliansse seestpoolt, muuhulgas salajaste ja agressiivsete kahjulike mõjutuskampaaniate kaudu.“⁵¹ Venemaa väljamõeldud vandenõu-narratiivid, mida levitati meediaväljaannetes ja internetifoorumites, peaksid meid veenma, et lääneriigid kasutavad koroonaviirust relvana oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Lääne eksperdid on täheldanud, et ka Hiina

⁴⁸ **Broad, W. J.** 2020. Putin's Long War Against American Science. – The New York Times, April 13. <https://www.nytimes.com/2020/04/13/science/putin-russia-disinformation-health-coronavirus.html> (10.05.2020).

⁴⁹ Jõud, kes on huvitatud jõuvahekorra muutmisest kehtivas rahvusvahelises süsteemis.

⁵⁰ **Rettman, A.** 2020. China suspected of bio-espionage in 'heart of EU'. – EU Observer, May 6. <https://euobserver.com/science/148244> (31.10.2020).

⁵¹ **Agence France Press** 2020. Russia-linked disinformation campaign fueling coronavirus alarm, US says. – AFP, February 22. <https://www.france24.com/en/20200222-russia-linked-disinformation-campaign-fueling-coronavirus-alarm-us-says> (25.10.2020).

tugevdab kontrolli koroonaviirusega seotud informatsiooni üle. Lääne aja- kirjanike ligipääsu otseallikatele piirati või takistati sootuks.

8. Teadmistesõja põhimeetodid

2016. aastal ütles Vladimir Putin uudisteagentuurile Interfax: „Me elame info- ajastul ja väide „See, kes valdab informatsiooni, valitseb maailma“ kirjeldab hästi tänapäeva maailma.“⁵² Sellest võiks saada üleilmse teadmistesõja moto.

Järjest spirituaalsemaks muutuvus maailmas on emotsioonid inimestele sageli arusaadavamad kui ratsionaalne mõtlemine, aga samas, nagu me nägime külma sõja ajal, ka ettearvamatud, mida on suurtel jõududel raskem kontrollida. Hirmu, segaduse ja kahtluste levitamisest on saamas üleilmse infosõja põhiline taktikaline käik. Tänapäeval tähendab infosõda nende kultuuride loomist ja levitamist, sest ebakindlusel on suur jõud ja seda on üleilmisel julgeolekujurul lihtne müüa. Hiljutine migratsioonikriis Euroopas on hea näide hirmu tegelikust jõust, mida saab oskusliku informatsiooniga manipuleerimise kaudu võimendada, muutes selle tõeliseks julgeolekuohuks. Migrantide lainetega kaasnesid pildid vägistamisest, terrorismist ja ohust sotsiaalsele heaolule, mida levitati staatust ihalevate jõudude strateegiliste narratiivide hulgas ning mis muutsid Euroopa julgeoleku ebakindlaks ja haavatavaks, kusjuures kohalikud äärmusjõud ja vastaste väed (Venemaa ja Hiina) kasutasid sihilikult ära saadavaid eeliseid. Sarnased narratiivid kinnitasid edukalt kanda Ameerika Ühendriikides, kus kuvand Ladina-Ameerikast tulevatest migrantide hordidest näitas kohe vajadust müüri ehitamise järele. Demokraatlike riikide kodu- ja välismaist poliitikat saab edukalt mõjutada järgmiste meetoditega.

Demokraatlike valimiste ründamine. Esimene ja küllaltki ootuspärane meetod on sekkuda valimistesse kas oma kandidaadi toetamise või segaduse (ebakindluse) süvendamise kaudu. Venemaa rakendab edukalt trolle, roboteid, libakontosid ja küberkuritegevust, et teatud kandidaate toetada või nendele vastanduda, fabritseerida uudiseid, anda strateegilistest huvidest lähtuvaid poliitilisi kommentaare või rünnata poliitikuid isiklikult. Venemaad on kahtlustatud lääneriikide tähtsamatesse valimistesse sekkumises, millest silmapaistvaimad olid 2016. aasta Ameerika Ühendriikide valimised, Euroopa

⁵² **Interfax** 2016. Путин призвал противостоять монополии западных медиа в мире [Putin urged to resist the monopoly of Western media in the world], June 30. <https://www.interfax.ru/world/516236> (26.02.2021).

Liidust lahkumise (Brexit) üle toimunud rahvahääletus Ühendkuningriigis ja 2017. aasta valimised Prantsusmaal. Lisaks sekkus Venemaa Kataloonia kriisi, kritiseerides avalikult Madridis resideeruva valitsuse tegevust⁵³. Ühendkuningriigi Brexiti-kampaania ülim eesmärk meeldis kindlasti teadmistesõja osalistele Moskvast, kus nähakse igasugust Euroopa Liidu nõrgestamist kui õnnistust. Tänapäeval toetab Kreml iga Euroopa Liidu poliitilist liikumist või parteid, mis mingil moel Euroopa ühiskonda nõrgestab. Hiina tegevus keskendub tõenäoliselt suuremale poliitiliste vaadete lõhestamisele Ameerikas, levitades äärmuslikke narratiive ideoloogilise spektri mõlemalt poolt⁵⁴.

Avaliku arvamuse sihikule võtmine. Manipuleerida saab ka teadmistega, eriti nendega, mis puudutavad lõhestavaid poliitilisi ja sotsiaalseid probleeme. Üleilmse teadmistesõja osalistele sobib hästi vähemalt kaks tulemust. Esimene on suurem lõhestatus sihtriigi sees. Teine on oma välispoliitiliste eesmärkide edendamine. Venemaa kõnetab pidevalt endiste Nõukogude liiduvabariikide venekeelseid elanikke, kuid pidagem meeles, et nendes piirkondades mõistab vene keelt peale vene emakeelega inimeste veel suur hulk elanikkonnast, mis muudab nad teadmistesõja sihtmärgiks. Näiteks, Kremli strateegid soovivad ja tõenäoliselt kinnistavad Balti riikides uskumust, et Lääs on ebausaldusväärne ning Eesti, Läti ja Leedu valitsuste ainus valik on kas kooskõlastada oma poliitika Venemaa poliitikaga või valmistuda rasketeks tagajärgedeks pärast seda, kui lääneriigid nad üksi jätavad⁵⁵. Venemaa kasutab edukalt ära turunõudlust arvestava ajakirjanduse eeliseid: seal kajastatakse kuumi teemasid ilma taustakontrollita, tekitades ja õhutades kuulujutte, valearusaamu ja segadust ning lõhkudes Balti riikide stabiilsust selliste loosungitega nagu „Tulevikus on Venemaa ja Balti riikide sõda vältimatu“ või „Lääs ei tule Balti riikidele appi“⁵⁶.

⁵³ **Milosevich-Juaristi, M.** 2017. The ‘combination’: an instrument in Russia’s information war in Catalonia. Real Instituto Elcano ARI 92. <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026/ARI92-2017-MilosevichJuaristi-Combination-instrument-Russia-information-war-Catalonia.pdf?MOD=AJPERESandCACHEID=147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026> (25.10.2020).

⁵⁴ **Diamond, L.; Schell, O.** 2018. China’s Influence and American Interests: Promoting Constructive Vigilance. Stanford: Hoover Institution Press.

⁵⁵ **Krol, A.** 2017. Russian Information Warfare in the Baltic States – Resources and Aims. – The Warsaw Institute Review, July 20. <https://warsawinstitute.org/russian-information-warfare-baltic-states-resources-aims/> (31.10.2020).

⁵⁶ **Mölder, H.** 2018. Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel (Creating Culture of Fear in Modern Hybrid Warfare: The Case of Russia’s Zapad 2017 Military Exercise). – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), No. 8, pp. 64–85.

Strateegiline ettekujutus viib loogilise järelduseni, et Venemaa esitleb ennast kui traditsiooniliste konservatiivsete väärtuste kaitsjat ning Hiina jätab endast endiselt muljet, justkui võitleks ta kaine mõistuse ja globaalse stabiilsuse eest. Sellest vaatepunktist oleksid mõlemad riigid justkui maailma päästmas liberaalse ideoloogia ahelatest. Venemaa mõjutosoperatsioonid on sageli loodud selliseks, et need kõnetaksid erinevaid alternatiivseid rühmi ja euroskeptikuid, samuti Ameerika Ühendriikide, immigratsiooni ja globaliseerumise vastaseid liikumisi ning paljusid teisi äärmuslike parem- või vasakpoolsete poliitiliste vaadetega rühmi.

Avaliku elu tegelaste maine kahjustamine. Isiklik rünnak on üks teadmistesõja vorm, mis tähendab spetsiaalset avaliku elu tegelaste sihikule võtmist. Valesüüdistused, liialdused, jaburad tõlked, põlgus ja laim on levinumad isikliku rünnaku vahendid⁵⁷. Vahel on sihtmärk n-ö traditsiooniline, näiteks võib tuua Ungarist pärit Ameerika miljardäri, investori ja filantroobi George Sorose, keda on süüdistatud poliitiliste rahutuste korraldamises Gruusias, Ukrainas, Venemaal ja teistes riikides, mida Venemaa peab enda mõjusfääri kuuluvaks⁵⁸. Mõni sihtmärk on uus, näiteks süüdistasid mitmed tuntud inimesed Venemaal Bill Gatesi – ja neid väiteid võimendasid tuhanded sotsiaalmeedia kasutajad – kahtlaste mikrokiipide paigaldamises inimeste naha alla, et kogu maailma vandenõulastest teadlased saaksid nende käitumist kontrollida. Sellist väidet võiks pidada luuluks, kui see poleks Venemaal ja mujalgi nii laialdaselt levinud⁵⁹. Me ei saa väita, et neid veidraid kuulujutte on välja mõelnud ja levitanud välisriikide valitsused. Toodud näidete eesmärk on demonstreerida, kui lihtne on korraldada rünnakuid tähtsate isikute vastu ja kui kiiresti need rünnakud toimivad.

Kaose korraldamine. Ebakindluse võimendamise kaudu võtavad võõrriikidest pärit vastaste jõud sihikule pettunud, heitunud ja vihased inimesed. Üks veider näide, mida saab tulevastes kampaaniates korrata, on niinimetatud tatrakriis 2010. aastal, mis sai alguse Venemaalt, kuid levis kiiresti endistele Nõukogude aladele, muuhulgas Balti riikidesse⁶⁰. Samas informuimis

⁵⁷ Icks, M.; Shiraev, E. 2014. *Character Assassination Throughout the Ages*. Palgrave Macmillan.

⁵⁸ Madisson, M.-L.; Ventsel, A. 2020. *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. Routledge.

⁵⁹ Furlong, R. 2020. Russian State TV Repeats Bizarre, Baseless Claims About Bill Gates And COVID-19. – Radio Free Europe, May 1. <https://www.rferl.org/a/russian-state-tv-repeats-bizarre-baseless-claims-about-bill-gates-and-covid-19/30585799.html> (31.10.2020).

⁶⁰ Baltic News Network 2010. Buckwheat “snatched out” in Latvia stores, September 14. <https://bnn-news.com/buckwheat-%C2%ABsnatched-out%C2%BB-in-latvia-stores-2819> (01.10.2020).

on võimalik manipuleerida märkimisväärselt suure hulga kodanike teadmistega. Kui Venemaal hakkasid inimesed umbes nädal varem paaniliselt tatart kokku ostma, levisid uudised tatra tõusvast hinnast ja võimalikust defitsiidist venekeelsete kanalite kaudu ka Eestisse. Tatrakriis iseloomustab ilmekalt valeinfokampaaniat, kus sotsiaalne kriis tekib täiesti tühjalt kohalt. Sotsiaalmeediakanalites levivad segadusttekitavad teated viidetega n-ö teadlastele või usaldusväärsetele allikatele suurendavad valeinfo usaldusväärsust.

Ajaloomüütide loomine. Vaenulikult meelestatud jõud suudavad luua valesid narratiive, millele antakse ajaloomüüdi vorm. Selliste müütide hulka kuuluvad mõjukad narratiivid, mille kohaselt on Hiina ajalooliselt lääneriikide ja Jaapani ülekohtu ohver. Hiina narratiivides viidatakse sageli alanduse sajan-dile ehk perioodile 1839–1949, kui lääneriigid ja Jaapan sekkusid aktiivselt Hiina siseasjadesse. Ka Venemaa liigub samas suunas ja muudab põhiseadust, et kaitsta end teatava ajalootõlgenduse eest ning õigustada Nõukogude Liidu suhteid Hitleriga enne Teist maailmasõda⁶¹. Venemaa ajaloomüütide järgi põlati mitut Euroopa riiki nende väidetava natsismi- ja fašismimeelsuse eest juba enne Teist maailmasõda. Spekuleeritakse uue ajaloo ümberkorralduste lainega, mis võtab sihikule Lääne, eriti selle koloniaalse mineviku ja imperia-lismi.⁶² Teadmistesõja osalised ei huvitu väga ajaloost, vaid nende eesmärk on edendada ebakindlust ja kahtlusi, et niimoodi õõnestada liberaaldemokraatia moraalseid alustalasid.

Oma juhtide maine parandamine. Erinevalt demokraatlikest riikidest on autoritaarsetel režiimidel ulatuslikud riiklikud vahendid, et levitada oma juhtide positiivset kuvandit nii kodu- kui ka välismaal. Pildid Putinist ja Xist, kes seisavad n-ö hiidudena julgeoleku ja korra eest, võistlevad nii mineviku-kui ka olevikukuvandiga lääneriikide juhtidest (nt Bush, Obama, Macron, Merkel, Tusk, von der Leyen jt), kes on väidetavalt nõrgad, läbikukkunud ja ebajärjepidevad ega suuda toime tulla erinevate uue maailma raskustega. Arvatavasti kohtame sageli meediaruumis levivaid lakkamatuid kuvandeid ja

⁶¹ **Нараева, D.** 2020. Зачистка памяти. Поправка в Конституцию об “исторической правде” окончательно убивает свободомыслие в России: другой точки зрения, кроме официальной, больше не будет. [Clearing memory. The amendment to the Constitution about “historical truth” finally kills free-thinking in Russia: there will be no other point of view other than the official one.] – Novaya Gazeta, June 17. <https://novayagazeta.ru/articles/2020/06/17/85880-zachistka-pamyati> (25.10.2020).

⁶² Üks selle tagajärgi võib olla nn tühistamiskultuur, millega negatiivseid fakte ajaloost kõrvaldatakse.

kommentaare Hiina ning Venemaa juhtide kindlameelsuse ja heasoovlikkuse kohta, mis on vastandatud Lääne poliitikute nõrkusele ja ebalusele⁶³.

Lääne liberaalsete väärtuste mahategemine. Venemaa strateegilistes narratiivides kritiseeritakse karmilt Lääne liberalismi, mis olevat mandunud ja ebapraktiline. Kõige tugevamalt rünnatakse feminismi, LGBT õiguseid, multikultuursust ning teisi tolerantsuse ja üksmeelega seotud seisukohti. Venekeelsetes sotsiaalmeediapostitustes kasutatakse jultunult rassistlikke ja homoofoobseid väljendeid nagu *juudiraisk* ja *pederast*, mis suurendavad viha erinevate sotsiaalsete, etniliste ja kultuuriliste rühmade vastu⁶⁴. Kuigi suur hulk selliseid postitusi ei pärine tõenäoliselt professionaalsetelt teadmistesõja osalistelt, jagatakse nende kaudu siiski Kremli ametlikke seisukohti.

Euroopa migratsioonikriisi ja vägivaldsed rahutused Ameerika Ühendriikides 2020.–2021. aastal on head näited sellest, kuidas osav informatsiooniga manipuleerimine võib hirmukultuuri kinnistada. Näidates immigrante vägistajatena ja rassilisi vähemusi vandaalidena, ei ürita välisriikide valitsused mitte ainult mõjutada oma kodanike arvamust (millest suur hulk jagavad niikuinii rassistlikke ja immigratsioonivastaseid vaateid), vaid suurendavad ka poliitilisi ning ideoloogilisi lahknevusi Euroopas ja Ameerika Ühendriikides, sest nende vaated kõnetavad Lääne paremäärmuslikke rühmitusi.

Valitsuse tähtsamate poliitiliste vaadete naeruvääristamine. Vastaste algatatud ning ametlikes mediakanalites ja sotsiaalmeedias levivad info-kampaaniad pakuvad erinevaid ja vahel isegi veidraid vandenõuteooriaid, mis äratavad tähelepanu ning kinnistavad inimestes arvamust, et näiteks lääneriikide demokraatlik süsteem ei tulnud koroonapandeemiaga toime. Pandeemia taustal levitati populaarseid narratiive, mille kohaselt Venemaa ja Hiina päästsid tõhusate meetmete abil maailma, samal ajal kui Lääs kogu oma arenenud meditsiiniga ei suutnud viirust peatada. Sotsiaalmeedias levisid lood, milles kiideti Hiinat, Venemaad, Kuubat ja nende juhte, sest nad saatsid pandeemia esimestel nädalatel abi pandeemiast räsitud riikidesse, näiteks Itaaliasse⁶⁵.

⁶³ **Rachman, G.** 2016. Trump, Putin, Xi and the cult of the strongman leader. – The Financial Times, October 31. <https://www.ft.com/content/39da343a-9f4b-11e6-891e-abe238dee8e2> (31.10.2020).

⁶⁴ **Schmid, U.** Russland und Europa. – Dekoder, June 12. https://www.alexandria.unisg.ch/254477/1/Schmid_RusslandEuropa2018.pdf (01.05.2020).

⁶⁵ **EU vs Disinfo** 2020. EEAS Special Report Update: Short Assessment of Narrative and Disinformation around the COVID-19/Coronavirus Pandemic 2020. <https://euvdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic/> (10.05.2020).

Raskuste ülepaistamine. Lääne sotsiaal- ja majandusprobleemid on olnud üleilmse teadmistesõja lemmiksihtmärk. Ebavõrdsus, rassism, töötus, kuritegevus ja ebastabiilsus – seda kõike märgatakse ja selle üle arutletakse väsimatult. Eesmärk on nagu alati kaksipidine: luua ja edendada lääneriikides negatiivset hirmu- ja ebakindluskultuuri ning ühendada mingil määral oma kodanike arvamust. Kreml üritab anda hääle ja pakkuda avalikku foorumit kõigile alternatiivsetele jõududele, mis kritiseerivad liberaaldemokraatiat ja mille poliitilised eesmärgid klapiivad Venemaa strateegiliste eesmärkidega, et neid saaks teadmistesõjas sihilikult ära kasutada.

9. Kokkuvõte

Oleks naiivne arvata, et staatushuvidega riigid nagu Venemaa, Hiina ja Iraan ei kasuta praeguseid riiklikke ja rahvusvahelisi sündmusi oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks ära. Üleilmses teadmistesõjas üritavad Venemaa ja Hiina veenda lääneriikide elanikke, et neil on pakkuda Läänele elujõuline alternatiiv. Ameerika Ühendriigid ja Hiina võitlevad liidripositsiooni nimel üleilmses majanduses, mida võiks taotleda ka Euroopa Liit, samas kui majanduslikult nõrk Venemaa keskendub julgeolekuküsimustele, muuhulgas uut tüüpi sõjapidamise arendamisele. Seega on üleilmne teadmistesõda kasulik nendele jõududele, mis üritavad *status quo*'st eemalduda ja praegust rahvusvahelist korda lammutada. Tänapäeva üleilmses teadmistesõjas luuakse ja levitatakse ebakindlus-, hirmu- ja irratsionaalsete otsuste kultuuri, et saavutada kontroll inimeste mõtete üle.

Kui õnnestuks tungida miljonite inimeste mõtetesse ja raskendada Lääne eesmärki kaitsta oma alusväärtuseid ehk vabadust ja demokraatiat, võib see viia uue mitteliberaalse ja multipolaarse rahvusvahelise korra kehtestamiseni, kus on vähem koostööd ja läbipaistvust, rohkem usaldamatust ja piiranguid – teisisõnu, hobbesliku ennustuse tõekssaamiseni.

Kirjandus

Achcar, G. 2010. *The Arabs and the Holocaust: the Arab-Israeli war of narratives*. New York: Metropolitan Books.

Agence France Press 2020. Russia-linked disinformation campaign fueling coronavirus alarm, US says. – AFP, February 22.

<https://www.france24.com/en/20200222-russia-linked-disinformation-campaign-fueling-coronavirus-alarm-us-says> (25.10.2020).

- Aron, R.** 1958. *On War: Atomic Weapons and Global Diplomacy*. London: Secker & Warburg.
- Baltic News Network** 2010. Buckwheat “snatched out” in Latvia stores, September 14. <https://bnn-news.com/buckwheat-%C2%ABsnatched-out%C2%BB-in-latvia-stores-2819> (01.10.2020).
- Banka, N.** 2020. Southeast Asian social media warriors has the Chinese fuming. – *The Indian Express*, April 21. <https://indianexpress.com/article/explained/china-thailand-taiwan-coronavirus-nnevy-bright-6370850/> (25.06.2020).
- Barojan, D.** 2019. Eight Takeaways From Iranian Information Operations. – *Signal AFVCEA*, April 1. <https://www.afcea.org/content/eight-takeaways-iranian-information-operations> (25.06.2020).
- Baumard, Ph.** 1996. *From InfoWar to Knowledge Warfare: Preparing for the Paradigm Shift*. – *Intelligence Online*. https://www.researchgate.net/publication/5066427_From_Infowar_to_Knowledge_Warfare_Preparing_for_the_Paradigm_Shift (26.01.2021).
- Bradshaw, S.; Howard, Ph. N.** 2019. *The Global Disinformation Disorder: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*. – Working Paper 2019, No. 2. Oxford, UK: Project on Computational Propaganda.
- Broad, W. J.** 2020. Putin’s Long War Against American Science. – *The New York Times*, April 13. <https://www.nytimes.com/2020/04/13/science/putin-russia-disinformation-health-coronavirus.html> (10.05.2020).
- Brzezinski, Z.** 2007. Terrorized by ‘War on Terror’. – *The Washington Post*, March 25. <https://rikcoolsaet.be/files/2007/03/brzezinski-250307.pdf> (20.04.2020).
- Carleton, R. N.** 2016 Fear of the unknown: One fear to rule them all? – *Journal of Anxiety Disorders*, Vol. 41, pp. 5–21.
- Costello, J.; McReynolds, J.** 2018. *China’s Strategic Support Force: A Force for a New Era*. – *China Strategic Perspectives* 13. Institute for National Strategic Studies. https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/china/china-perspectives_13.pdf (31.10.2020).
- Diamond, L.; Schell, O.** 2018. *China’s Influence and American Interests: Promoting Constructive Vigilance*. Stanford: Hoover Institution Press.
- Economy, E. C.** 2018. The great firewall of China: Xi Jinping’s internet shutdown. – *The Guardian*, June 29. <https://www.theguardian.com/news/2018/jun/29/the-great-firewall-of-china-xi-jinpings-internet-shutdown> (25.08.2020).
- EU vs Disinfo** 2020. *EEAS Special Report Update: Short Assessment of Narrative and Disinformation around the COVID-19/Coronavirus Pandemic 2020*. <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic/> (10.05.2020).

- Furlong, R.** 2020. Russian State TV Repeats Bizarre, Baseless Claims About Bill Gates And COVID-19. – Radio Free Europe, May 1.
<https://www.rferl.org/a/russian-state-tv-repeats-bizarre-baseless-claims-about-bill-gates-and-covid-19/30585799.html> (31.10.2020).
- Ganser, D.** 2005. Fear as A Weapon: The Effects of Psychological Warfare on Domestic and International Politics. – World Affairs, Vol. 9, No. 4, pp. 28–44.
- Glaser, S.** 1994. The Strategic Imagination. – Management Decision, Vol. 32, No. 6, pp. 31–34.
- Нараева, Д.** 2020. Зачистка памяти. Поправка в Конституцию об “исторической правде” окончательно убивает свободомыслие в России: другой точки зрения, кроме официальной, больше не будет. [Clearing memory. The amendment to the Constitution about “historical truth” finally kills free-thinking in Russia: there will be no other point of view other than the official one.] – Novaya Gazeta, June 17.
<https://novayagazeta.ru/articles/2020/06/17/85880-zachistka-pamyati> (25.10.2020).
- Hobbes, T.** 1651. The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury.
http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=585&chapter=89842&layout=html&Itemid=27 (20.06.2017).
- Howard, Ph. N.; Ganesh, Bh.; Liotsiou, D.; Kelly, J.; François, C.** 2018. The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012–2018. – Working Paper 2.
<https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/12/The-IRA-Social-Media-and-Political-Polarization.pdf> (01.10.2020).
- Icks, M.; Shiraev, E.** 2014. Character Assassination Throughout the Ages. Palgrave Macmillan.
- IgiGlobal** 2020. What is Greater Eurasian Partnership?
<https://www.igi-global.com/dictionary/greater-urasian-partnership/74972> (31.10.2020).
- Interfax** 2016. Путин призвал противостоять монополии западных медиа в мире [Putin urged to resist the monopoly of Western media in the world], June 30.
<https://www.interfax.ru/world/516236> (26.02.2021).
- Jones, A.; Kovacich, G. L.** 2016 Global Information Warfare: The New Digital Battlefield, Second Edition. Boca Raton: CRC Press.
- Kalb, M.** 2014. Is Putin “in Another World?” – Brookings, March 4.
<https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/03/04/is-putin-in-another-world/> (01.10.2020).
- Krastev, I.** 2014. Putin’s world. Project Syndicate.
<https://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia?barrier=accesspaylog> (30.04.2017).
- Krol, A.** 2017. Russian Information Warfare in the Baltic States – Resources and Aims. – The Warsaw Institute Review, July 20.
<https://warsawinstitute.org/russian-information-warfare-baltic-states-resources-aims/> (31.10.2020).

- Larson, D. W.; Shevchenko, A.** 2010. Status seekers: Chinese and Russian Responses to US Primacy. – *International Security*, Vol. 34, No. 4, pp. 63–95.
- Lebow, R. N.** 2010. The Past and Future of War. – *International Relations*, Vol. 24, No. 3, pp. 243–270.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. Routledge.
- Marten, K.** 2015. Putin's Choices: Explaining Russian Foreign Policy and Intervention in Ukraine. – *The Washington Quarterly*, Vol. 38, No. 2, pp. 189–204.
- Milosevich-Juaristi, M.** 2017. The 'combination': an instrument in Russia's information war in Catalonia. *Real Instituto Elcano ARI 92*.
<http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026/ARI92-2017-MilosevichJuaristi-Combination-instrument-Russia-information-war-Catalonia.pdf?MOD=AJPERESandCACHEID=147fabf2-1140-499d-a59f-150c1eba8026> (25.10.2020).
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. London: Routledge.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2018. *Forging the World. Strategic Narratives and International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Mäkinen, S.** 2011. Surkovian Narrative on the Future of Russia: Making Russia a World Leader. – *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 27, No. 2, pp. 143–165.
- Mölder, H.** 2011. The Culture of fear in International Politics – Western-dominated international system and its extremist challenges. – Kilp, A.; Saumets, A. (eds.). *Extremism Within and Around Us*. Tartu: Tartu University Press, pp. 241–263.
- Mölder, H.** 2016. The War of Narratives – Putin's Challenge to International Security Governance in Ukraine. *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, No. 2, pp. 88–113.
- Mölder, H.** 2018. Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel (Creating Culture of Fear in Modern Hybrid Warfare: The Case of Russia's Zapad 2017 Military Exercise). – *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, No. 8, pp. 64–85.
- Mölder, H.** 2021. Culture of Fear: The Decline of Europe in Russian political imagination. – Krouwel, A.; Önnersfors, A. (eds.). *A Continent of Conspiracies: Conspiracy Theories in and about Europe*. Abingdon-on-Thames, England, UK: Routledge.
- Neumann, I.** 2008. Russia as a great power 1815–2007. – *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 2, pp. 128–151.
- Orwell, G.** 2010. *Loomade farm*. 1984. Tallinn: Tänapäev.
- Putin, V.** 2020. The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. – *The National Interest*, June 18.
<https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982> (01.10.2020).

- Rachman, G.** 2016. Trump, Putin, Xi and the cult of the strongman leader. – The Financial Times, October 31.
<https://www.ft.com/content/39da343a-9f4b-11e6-891e-abe238dee8e2> (31.10.2020).
- Rettman, A.** 2020. China suspected of bio-espionage in ‘heart of EU’. – EU Observer, May 6.
<https://euobserver.com/science/148244> (31.10.2020).
- Rickli, J.-M.; Kaspersen, A.** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. – World Economic Forum.
<https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media/> (01.10.2020).
- Rolland, N.** 2017. China’s “Belt and Road Initiative”: Underwhelming or Game-Changer? – The Washington Quarterly, Vol. 40, No. 1, pp. 127–142.
- Schmierer, E.** 2019. Strategic Imagination: The Breakthrough Mindset.
<https://nebocompany.com/strategic-imagination/> (01.10.2020).
- Schmid, U.** Russland und Europa. – Dekoder, June 12.
https://www.alexandria.unisg.ch/254477/1/Schmid_RusslandEuropa2018.pdf (01.05.2020).
- Servaes, J.** 2012. Soft power and public diplomacy: The new frontier for public relations and international communication between the US and China. – Public Relations Review, Vol. 38, No. 5, pp. 643–651.
- Shiraev, E.; Mölder, H.** 2020. Global Knowledge Warfare: Using Strategic Imagination to Harness Uncertainty and Fear. – The Cipher Brief. August 31.
<https://www.thecipherbrief.com/global-knowledge-warfare-using-strategic-imagination-to-harness-uncertainty-and-fear> (01.10.2020).
- Sen, A.** 1997. Resources, Values, and Development. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Sun Zi** 2001. Sõja seadused. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. Inglise keeles kättesaadav: <http://classics.mit.edu/Tzu/artwar.html> (25.06.2021).
- Surkov, V.** 2008. Russian political culture: The view from utopia. – Russian Social Science Review, Vol. 49, No. 6, pp. 81–97.
<https://doi.org/10.1080/10611428.2008.11065310>.
- Tekdal, V.** 2018. China’s Belt and Road Initiative: at the crossroads of challenges and ambitions. – The Pacific Review, Vol. 31, No. 3, pp. 373–390.
- The Foreign Policy Concept of the Russian Federation** 2016.
https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ (26.01.2021).
- The Moscow Times** 2020. The Russia Is a ‘Distinct Civilization’, Putin Say, May 18.
<https://www.themoscowtimes.com/2020/05/18/russia-is-a-distinct-civilization-putin-says-a70295> (31.10.2020).
- Wallis, J.** 2019. China and Russia aren’t the same when it comes to information warfare. – The Strategist.
<https://www.aspistrategist.org.au/china-and-russia-arent-the-same-when-it-comes-to-information-warfare/> (31.10.2020).
- Washington Post** 2020. Russia and China are taking different but equally dangerous approaches to coronavirus. – The Washington Post, February 26.

https://www.washingtonpost.com/opinions/russia-and-chinas-coronavirus-response-is-endangering-lives/2020/02/26/cfc8441e-58d9-11ea-ab68-101ecfec2532_story.html (31.10.2020).

Welzel, Chr. 2011. The Asian Values Thesis Revisited: Evidence from the World Values Surveys. – Japanese Journal of Political Science, Vol. 12, pp. 1–31.

<https://ssrn.com/abstract=2390665> (31.10.2020).

Wohlforth, W. C. 2009. Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. – World Politics, Vol. 61, No. 1, pp. 28–57.

HOLGER MÖLDER, PhD

Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete dotsent

ERIC B. SHIRAEV, PhD

George Masoni ülikooli (Ameerika Ühendriigid)

poliitikateaduskonna professor ja mainepoliitika uurimiskeskuse juht

KUIDAS MÕJUTAB INFOSÕDA AVALIKKU DIPLOMAATIAT? RAHVUSVAHELISE SUHTLUSE KONTSEPTUAALSE RAAMISTIKU KRIITILINE ANALÜÜS

*Joanna Szostek*¹

ÜLEVAADE. Arutelusid riiklikult rahastatud ja välisriikide kodanikele suunatud suhtluse üle peetakse järjest enam infosõja, mitte avaliku diplomaatia keeles. Seda eriti Ida-Euroopas. Näiteks peetakse Lääne valitsuste meediaprojekte, mille eesmärk on Ukraina auditooriumiga suhelda, ja Ukraina valitsuse püüdeid meedia vahendusel rahvusvahelise auditooriumiga kontakti luua reaktsiooniks Venemaaga peetavale infosõjale. Artiklis tuuakse esile mitu potentsiaalselt problemaatilist eeldust kommunikatsiooni mõju kohta, mis on seotud infosõja keelekasutusega. Esimene on eeldus, et suhtlust saab soovitud tulemuse saavutamiseks kasutada samamoodi nagu relva. Teine on eeldus, et inimesed jäävad vastase infot uskuma seetõttu, et nad on mõjutatavad. Kolmas on eeldus, et infosõja võitmine tähendab inimeste veenmist teatavate faktide paikapidavuses. Kuigi nimetatud eeldused võivad mingis ulatuses ka tõele vastata, väidan artiklis, et nende kriitikavaba rakendamine võib mõjuda poliitika kujundamisele hoopis kahjulikult.

Võtmesõnad: avalik diplomaatia, infosõda, Venemaa, Ida-Euroopa

Keywords: public diplomacy, information war, Russia, Eastern Europe

¹ Artikkel ilmus esimest korda ajakirjas *International Journal of Communication*, Vol. 14 (2020), pp. 2728–2748. Copyright © 2020 (Joanna Szostek). Licensed under the Creative Commons Attribution Non-commercial No Derivatives (by-nc-nd). Kättesaadav: <http://ijoc.org>.

1. Sissejuhatus

Aruteludes, mis keskenduvad meedia ja riiklikult toetatud kommunikatsiooni rollile rahvusvahelistes suhetes, saab kasutada erineva eriala terminoloogiat. Avaliku diplomaatia² ja pehme jõu³ teemal on arvukalt kirjandust, mis kattub mingil määral kirjandusega, milles käsitletakse propagandat⁴ ja psühholoogilisi operatsioone⁵. Mõistete definitsioonid ja tõlgendused on erinevad, kuid kõigiga viidatakse suhtlusele, mida riigid kasutavad rahvusvahelise mõju või eeliste saavutamiseks. Poliitilise kommunikatsiooni kontseptuaalset terminoloogiat, näiteks *raamistiku loomise* mõistet, kasutatakse ka, kui arutletakse, kuidas mõjutab meedia inimeste suhtumist rahvusvahelistesse probleemidesse. Seda isegi olukorras, kus arutelud ei keskendu riikide strateegilistele kavatsustele ja huvidele⁶. Poliitigeograafid omakorda selgitavad geopoliitika terminoloogia abil, kuidas meedia panustab geopoliitiliste teadmiste (taas)tootmisesse⁷. Nad keskenduvad ennekõike tähendusloomele meedias ja populaarkultuuris ning vähem on tähelepanu all meedia mõju auditooriumile. Niisugune konstruktivistlik epistemoloogia erineb aga positivistlikust lähenemisest, mida omakorda rakendatakse enamikus poliitilise kommunikatsiooni uuringutes. Järelikult huvitab erinevatele sotsiaalteaduse valdkondadele keskendunud uurijaid see, kuidas mõjutab meedia ja massikommunikatsioon rahvusvahelist poliitikat ja maailmakorda, kuid uurimisküsimuste sõnastamisel kasutatakse väga erinevate distsipliinide keelt.

² Cull, N. J. 2019. Public diplomacy: Foundations for global engagement in the digital age. Cambridge, UK: Polity [Cull 2019]; Melissen, J. 2005. The new public diplomacy: Soft power in international relations. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

³ Hayden, C. 2012. The rhetoric of soft power: Public diplomacy in global contexts. Lanham, MD: Lexington Books; Nye, J. S. 2004. Soft power: The means to success in world politics. New York, NY: PublicAffairs.

⁴ Jowett, G. S.; O'Donnell, V. 2019. Propaganda & persuasion. Los Angeles, CA: SAGE Publications.

⁵ Narula, S. 2004. Psychological operations (psyops): A conceptual overview. – Strategic Analysis, Vol. 28 (1), pp. 177–192.

⁶ Entman, R. M. 1991. Framing U. S. coverage of international news: Contrasts in narratives of the KAL and Iran air incidents. – Journal of Communication, Vol. 41 (4), pp. 6–27.

⁷ Dittmer, J.; Dodds, K. 2008. Popular geopolitics past and future: Fandom, identities and audiences. – Geopolitics, Vol. 13 (3), pp. 437–457.

Viimasel ajal on infosõjaga⁸ seonduv keelekasutus tõusnud esile uurimustes, mis keskenduvad kommunikatiivse mõju mehhanismidele rahvusvahelistes suhetes. Infosõja keel on eriti silmatorkav Ida-Euroopas – arvatakse, et Venemaa kasutab informatsiooni relvana ja lääneriikide valitsused toetavad Venemaa infomõju vastu võitlevaid meediaalgatusi. Niisugust riiklikult rahastatud kommunikatsiooni, mille eesmärk on kujundada välismaalaste suhtumist (nt propaganda, hariduse, rahvusvahelise meedia või kultuuri edendamise kaudu) kujutatakse järjepidevalt julgeolekuga seotud tegevusena. Seejuures peegeldab lääneriikides ja Ida-Euroopas kasutatav infosõja kontseptsioon sageli Moskva keelekasutust, mis näeb meedia kaudu avalikkuse mõjutamist kui nullsummamängu, milles tuleb võimu saavutamiseks võidelda vaenulike lääne rivaalidega⁹.

Keel ja mõisted, mida kasutatakse nähtuste kirjeldamiseks ja analüüsimiseks, on probleemide mõistmisel ja sõnastamisel väga tähtsad. Esiteks, kasutatavad mõisted rõhutavad piire erinevate teadlaste ja koolkondade vahel. Inimesed, kes uurivad pehmet jõudu, rahvusvaheliste probleemide meedia-kajastust ja infosõda, üritavad selgitada, kuidas kujunevad erinevate riikide vaated probleemidele. Nad ei pruugi aga üksteise tööst üldse teadlikud olla, sest terminoloogia pärineb valikulisest erialakirjandusest, millega nad on tuttavad oma varasema teadustöö kaudu. See probleem on seotud teadusharude piiridega üldisemalt, kuna distsiplinaarne identiteet vähendab uurijate soovi ja võimalusi vaadata uurimisküsimuste lahendamisel oma valdkonnast väljapoole ning nad lähtuvad kitsalt oma valdkonnas enam levinud teooriatest, tavadest ja publikatsioonidest.

Probleemide mõistmisel on tähtsad ka kontseptuaalsed valikud, sest eri nähtuste kirjeldamiseks kasutatav keel võib sisaldada varjatud konnotatsioone. Näiteks viitab rahvusvahelise meedia kirjeldamine pehme jõu allikana heatahtlikule ja ohutule loomusele (viitab sõna *pehme*), mis on võimeline ka mõjutama (viitab sõna *jõud*). Seetõttu tuleks kriitiliselt suhtuda uurimuses kasutatavate terminite võimalikesse kaastähendustesse.

⁸ **Bjola, C.** 2019. Propaganda as reflexive control: The digital dimension. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital propaganda. Abingdon, UK: Routledge, pp. 13–27; **Hellman, M.; Wagnsson, C.** 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. – European Security, Vol. 26 (2), pp. 153–170; **Lucas, E.; Pomerantsev, P.** 2016. Winning the information war: Techniques and counter-strategies to Russian propaganda in central and eastern Europe. Washington, DC: Center for European Policy Analysis. [**Lucas, Pomerantsev** 2016]

⁹ **Venemaa Föderatsiooni sõjaline doktriin** 2014. RG.RU. <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>.

Siinse artikli peamine eesmärk ongi näidata, kuidas infosõjast rääkimisel kasutatav keelekasutus on tulvil viiteid sellele, et kommunikatiivne mõjutamine ei pruugi alati olla väga tõhus. Artiklis käsitletakse kolme probleemset eeldust. Esimene on eeldus, et suhtlus on nagu relv, mida saab soovitud mõju saavutamiseks suunata. Teine on eeldus, et vastaspoole kindlaid rühmi on võimalik suhtluse kaudu mõjutada, sest nad on põhimõtteliselt mõjutatavad sellest tegevusest. Kolmas on eeldus, et infosõja võitmine tähendab inimeste veenmist teatavate faktide paikapidavuses. Kuigi need eeldused võivad mingil määral ka tõele vastata, väidan artiklis, et nende kriitikavaba järgimine võib mõjuda poliitika kujundamisele hoopis kahjulikult. Artiklis käsitletakse nimetatud kolme eeldust ükshaaval ja näidatakse, (a) kuidas neist on saanud Venemaa infosõjale keskendunud arutluste ja arusaamade lahutamatu osa, (b) miks iga nimetatud eeldust saab Ida-Euroopa uuringute ja asjakohaste empiiriliste tõendite põhjal kahtluse alla seada ja (c) kuidas iga eeldusega kaasneb oht, et nende mõjul võtab valitsus kasutusele suhtluspoliitika, mis pole tõhususe ja turvalisuse saavutamiseks piisavad.

Artikli teine, esimesega seotud eesmärk on analüüsida, mis (või kas üldse) eristab infosõda avalikust diplomaatiast, seda nii kontseptuaalselt kui ka praktiliselt. Termin *avalik diplomaatia* võtsid ameeriklased kasutusse külma sõja ajal kui propaganda eufemismi¹⁰. Kui leiame, et ajaloolise tähenduse järgi võib avaliku diplomaatia ja propaganda erinevus olla kaheldav, saab sama väita ka avaliku diplomaatia ja infosõja erinevuse puhul. Kas sellisel juhul oleks õigustatud eristada osalemist avalikus diplomaatias ja infosõjas, eriti praegu, kui Venemaa ja lääne suhted on muutunud nii vaenulikuks? Võime ka küsida, kas *avalik diplomaatia* on retooriline sõnakasutus, mis võimaldab paista lääneriikide katsetel teisi mõjutada heatahtlikumana kui nende rivaalide samalaadsetel katsetel. Kas rahvusvahelise kommunikatiivse mõju kirjeldamiseks kasutatav keel (sõna *sõda* asemel kasutatakse sõna *diplomaatia*) näitab selle suhtumise erinevusi? Nendele küsimustele vastamiseks vaatan artiklis esmalt termini *avalik diplomaatia* tähendusvälja, seejärel võrdlen seda infosõja mõistega.

Artikli lõpus analüüsin eeliseid ja probleemkohti, mis kaasnevad diplomaatia sõnakasutusest lähtuva lähenemisega rahvusvahelisele suhtlusele ajal, mil infosõda ja selle keelekasutus muutuvad järjest tähtsamaks. Kuigi infosõja ja avaliku diplomaatia olemuses ja kasutamisel on ühiseid jooni, olen artiklis

¹⁰ Cull, N. J. 2013. Roof for a house divided: How U. S. propaganda evolved into public diplomacy. – Auerbach, J.; Castronovo, R. The Oxford handbook of propaganda studies. Oxford, UK: Oxford University Press, pp. 131–146.

seisukohal, et avalik diplomaatia esindab rahvusvahelisele suhtlusele omaseid ideaale, mida tuleks kaitsta ka siis (ja eriti just siis), kui rahvusvahelistes suhetes valitseb pingeline õhustik.

2. Avalik diplomaatia: avalikkus, edu ja riiklikud huvid

Avalik diplomaatia on suunatud välisriikide kodanike kaasamisele ja teadlikkuse suurendamisele, mille abil edendada riigi seisukohti ja mõju moel, mis on kooskõlas valitsuse pikaajaliste eesmärkidega¹¹. Niimoodi defineeriti avalikku diplomaatiat Suurbritannia valitsuse 2005. aasta aruandes ja see on kooskõlas ka nüüdisaegsema akadeemilise käsitlusega, mille järgi mõistetakse avaliku diplomaatia all „tegevusi, mille kaudu rahvusvaheliste suhete osalised – peamiselt rahvusriigid – suhtlevad eesmärgistatult välisriikide kodanikega ja mis toetaksid riikidevahelisi diplomaatilisi suhteid“¹². Tavaliselt seostatakse avaliku diplomaatiaga selliseid tegevusi nagu propaganda (nt pressikonverentsid ja sotsiaalmeedia postitused), kultuuridiplomaatia (nt rahvusvahelised näitused), vahetusprogrammid (õpilaste, spordimeeskondade jm vahetused), rahvusvahelised meediakajastused ja – vähemalt ideaalis – välisriigi elanike arvamuse arvestamine¹³.

Zaharna¹⁴ eristas kaht kommunikatsioonisuunda, millele tuginevad avaliku diplomaatia alla kuuluvad tegevused. Esimese suuna kohaselt on suhtlus lineaarne info edastamise protsess. Teine suund rõhutab suhtlust kui sotsiaalset protsessi, mille eesmärk on suhete loomine ja harmoonia saavutamine. Kummagi suunaga on seotud erinevad eesmärgid. Esimese suuna (info edastamine) eesmärk on sageli poliitiline propaganda või imago parandamine, teise suuna (suhete loomine) eesmärk on ennekõike luua suhteid, mis panustavad parema rahvusvahelise keskkonna loomisesse tervikuna, ja mitte niivõrd propageerida oma positiivset kuvandit. Snow¹⁵ leebe ja range lähene-mise eristamine avalikus diplomaatias toetab Zaharna kaksikjaotust.

¹¹ Carter, P. 2005. Lord Carter of Coles' public diplomacy review, p. 8. <http://www.british-council.org/home-carter-report> (eemaldatud).

¹² Sevin, E.; Metzgar, E.; Hayden, C. 2019. The scholarship of public diplomacy: Analysis of a growing field, p. 4815. – International Journal of Communication, Vol. 13, pp. 4814–4837.

¹³ Cull 2019.

¹⁴ Zaharna, R. 2009. Mapping out a spectrum of public diplomacy initiatives: Information and relational communication frameworks. – Snow, N; Taylor, P. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York, NY: Routledge, p. 91. [Zaharna 2009]

¹⁵ Snow, N. 2009. Rethinking public diplomacy. – Snow, N.; Taylor, P. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York, NY: Routledge, pp. 3–11.

Ootused avalikkusele sõltuvad valitud kommunikatsioonisuunast. Kui eesmärk on info edastamine (range suund), koheldakse avalikkust kui passiivset sihtmärki. Kuigi auditoorium, kellele suhtlus on suunatud, saab anda tagasisidet, ei pea infot edastav lähteriik sellele vastama¹⁶. Suhetele orienteeritud ehk leebe lähenemise järgi on avalikkus aktiivne osaline, kellega tuleb luua side pikaks ajaks. Selline auditoorium ei ole ainult avalikku diplomaatiat esindava riigi ideede passiivne vastuvõtja, vaid pakub uusi ideid vastastikku kasuliku dialoogi ja õppimise käigus.

Sarnaste parameetrite järgi hinnatakse ka avaliku diplomaatia tulemusi. Info edastamise suuna ehk range lähenemise järgi tähendab edukas tulemus avaliku arvamuse, uskumuste, käitumise, ootuste, vaadete ja muu sellise muutmist¹⁷, mis toetab lähteriigi välispoliitikat. Tulemust hinnatakse tavaliselt avaliku arvamuse küsitlustega, mis näitavad inimeste teadmiste, suhtumise ja käitumise muutumist riigi väljendatud eesmärkide järgi. Suhetele orienteeritud ehk leebe suuna kohaselt tähendab edukas tulemus pigem heade rahvusvaheliste suhete ja vastastikuse mõistmise saavutamist, mis võib ideaaljuhul viia taotletud kokkulepeteni. Tõsi, selle suuna tulemust on raske mõõta, kuid seda on võimalik hinnata suhete kestuse või rahulolu¹⁸, samuti ühiste eesmärkide täitmise nimel tehtud edusammude põhjal.

Sevin¹⁹ väidab, et avaliku diplomaatia edu saab tõeliselt hinnata ainult selle järgi, kuidas panustatakse riikide rahvuslike huvide edendamisse, kusjuures nimetatud huvid on kirjas riiklikes välispoliitika eesmärkides. Avaliku diplomaatia tulemuste hindamise kriteeriumid erinevad lisaks rahvuslike huvide määratlemisele ka selle poolest, millist kommunikatiivset mõjutamist peetakse kõige tõhusamaks ning millised on diplomaatiliste institutsioonide surve ja töökorraldus²⁰.

2000. aastatel on avaliku diplomaatia praktikud ja uurijad hakanud järjest rohkem toetama suhetele orienteeritud suunda, sest „põhisõnumite ja levinumate lööklausete valju häälega kuulutamine“ ei ole tõenäoliselt sama edukas,

¹⁶ Zaharna 2009.

¹⁷ Pratkanis, A. 2009. Public diplomacy in international conflicts: A social influence analysis, pp. 112–113. – Snow, N.; Taylor, P. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York, NY: Routledge, pp. 112–113. [Pratkanis 2009]

¹⁸ Zaharna 2009.

¹⁹ Sevin, E. 2017. A multilayered approach to public diplomacy evaluation: Pathways of connection. – Politics and Policy, Vol. 45 (5), p. 879.

²⁰ Pamment, J. 2014. Articulating influence: Toward a research agenda for interpreting the evaluation of soft power, public diplomacy and nation brands. – Public Relations Review, Vol. 40 (1), p. 10.

nagu „tõeline kaasamine“²¹. Rõhuasetuse muutmine ei tähenda aga, et infoedastuse suund oleks täielikult hülgatud. Riigid on pigem üritanud rakendada mitmekesisemat lähenemist, kus mõne tegevuse eesmärk on edastada infot ja teiste eesmärk luua suhteid.

Samuti peab tähelepanu pöörama, et nihe selle poole, mis toetas dialoogi välisriikide publikuga, ei toonud eriti kaasa välist arvestamist sellega, mida tähendab avaliku diplomaatia jaoks suhetele suunatud lähenemine rahvuslike huvide seisukohast. Suhetele suunatud lähenemine põhineb eeldusel, et lähteriigi rahvuslike huve saab teenida, kui arvestada samal ajal ka välisriikide kodanike huve, mistõttu aitab nende huvide tundmaõppimine avaliku diplomaatia vahendusel ja vahel ka oma välispoliitika kohandamine välisriikide huvide järgi saavutada paremaid riikidevahelisi suhteid. Range, info edastamisele orienteeritud avaliku diplomaatia suund eeldab, et paremad suhted tekivad siis, kui välisriikide kodanikud aktsepteerivad lähteriigi välispoliitikat. Selle lähenemise järgi määratakse rahvushuvid ennekõike riigi tasandil, et neid rahvusvahelisel areenil edendada, aga mitte teiste riikidega ühiselt luua.

Nendest kahest suunast järeldub, et mõiste *avalik diplomaatia* juurde kuulub teatud tähenduse vastuolulisus. Sellest hoolimata lähtun ülejäänud artiklis sellest, et avaliku diplomaatia terminiga kaasnev keelkasutus on võrreldes infosõja keelekasutusega rahvusvahelise suhtluse ja selle mõju uurimise vaatepunktist eeliseisus.

3. Infosõda: eeldus, et infosõda toimib justkui relv

Praegu valitseb enamiku lääneriikide ja Ida-Euroopa juhtide seas seisukoht, et Venemaa kasutab informatsiooni relvana ning see ohustab riiklikku julgeolekut sama palju kui traditsioonilised relvad. Näiteks kasutavad USA rahvusliku julgeoleku strateegia kohaselt Ameerika rivaalid informatsiooni relvana, et rünnata vabade ühiskondade alustalaks olevaid väärtusi ja institutsioone²². Väide, et Venemaa soovib informatsiooniga saavutada samasugust hävitavat mõju nagu relvadega, on kirjas ka Ukraina infoturbe doktriinis, mille kohaselt

²¹ **Murphy, J.** 2008. Engagement. – Welsh, J.; Fearn, D. (eds.). Engagement: Public diplomacy in a globalised world. London, UK: Foreign and Commonwealth Office, pp. 7–15. https://uscpublicdiplomacy.org/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/useruploads/u26739/Engagement_FCO.pdf.

²² **The White House** 2017. National security strategy of the United States of America (USA rahvusliku julgeoleku strateegia), p. 34. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

kasutab Venemaa nüüdisaegset infotehnoloogiat kodanike vaadete mõjutamiseks²³. Informatsiooni kui relva idee on jõudnud ka akadeemilistesse analüüsidesse. Hiljuti avaldatud uurimuses viidatakse, et riiklike ja mitteriiklike poolte teadlik informatsiooni rakendamine relvana²⁴ on probleem, mis vajab tähelepanu.

Väited, et Venemaa kasutab infot relvana, on põhjendatud, sest mitmete allikate järgi peavad Venemaa juhid infot omamoodi relvaks. Venemaa Föderatsiooni infoturbe doktriinis viidatakse korduvalt teatavatele (teistele) riikidele, mis „kasutavad infotehnoloogiat sõjalis-poliitilistel eesmärkidel“²⁵. Doktriinis rõhutatakse, et Venemaa peab niisuguses olukorras ennast kaitsma relvana kasutatava info eest, mitte arendama rünnakustrateegiaid. Sellegipoolest on Venemaa arendanud sõjaväelisi struktuure, mis on ilmselgelt loodud ellu viima välisriikide vastu suunatud infomõjutustegevust. 2017. aastal kinnitas Venemaa kaitseminister Sergei Šoigu, et Venemaa relvajõudude hulka kuuluvad ka infooperatsioonide väed (войска информационных операций)²⁶.

Olenemata tõenditest, et Venemaa kasutab informatsiooni relvana ja on sellel eesmärgil pannud tööle ka eriväed, on oluline ära tunda, millised on relva kui metafoori piirid. Informatsioon erineb märkimisväärselt traditsioonilistest relvadest, millega seda samastatakse. Traditsioonilisi relvi saab üldiselt suunata sihtmärgi pihta ja relva kasutamise tagajärgi on tavaliselt võimalik ka teatava täpsusega aimata. Informatsiooni mõju soovitud sihtgruppidele ja teiste gruppide mõjutamata jätmist on aga peaaegu võimatu prognoosida, sest informatsiooni mõju erinevatele sihtgruppidele ei ole nii selgepiiriline ja ennustatav nagu kuuli või pommiga pihtasaamine. Järelikult on info ja relva samastamise juures peamine probleem see, et siin liialdatakse kontrolliga, mille suhtlusosalised oleksid võimelised saavutama kommunikatsiooni ja selle tulemuste üle.

²³ **Ukraina infoturbe doktriin** [Доктрина інформаційної безпеки України] 2016, paragrahv 1. <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

²⁴ **Bjola, C.; Pamment, J.** 2019. Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital diplomacy. Abingdon, UK: Routledge, p. 1.

²⁵ **Venemaa Föderatsiooni infoturbe doktriin** [Доктрина информационной безопасности Российской Федерации] 2016, paragrahv 15. RG.RU. <https://rg.ru/2016/12/06/doktrinainfobezobasnost-site-dok.html> (eemaldatud).

²⁶ **Latsinskaya, M.; Braterskiy A.; Kalinin, I.** 2017. Россия ввела войска в интернет [Venemaa tõi väed internetti]. – gazeta.ru, 22. veebruar. https://www.gazeta.ru/tech/2017/02/22_a_10539719.shtml#page4.

Samuti on eeldus, et infot saab riigisiselt suunata, erinevate infokanalite puhul erinev. Sotsiaalmeedia platvormid, eriti Facebook, soosivad info suunamist valitud elanikkonna gruppidele konkreetsetes geograafilises asukohas²⁷. Avalikku kommunikatsiooni on aga palju raskem kindlatele sihtgruppidele suunata. Enamikku Venemaa emotsionaalsetest ja eksitavatest väidetest Ukraina kohta kajastatakse kõigepealt Vene riigiteleviisioonis. Nende kanalite peamine sihtgrupp on Venemaa kodanikud, sest riigiteleviisiooni kasutatakse eelkõige selleks, et kaitsta Venemaal ametis olevat valitsust, õigustada selle tegevust ja õõnestada valitsusvastast kriitikat²⁸.

Tänu satelliitühendusele, internetile ja (mõnes riigis) kaabeltelevisioonile on Vene riigiteleviisiooni kanalid ka rahvusvaheliselt kättesaadavad ning sellel on välisriikide vaatajatele märgatav mõju²⁹. Sealse info mõju väljaspool Venemaad ei ole aga hoolika suunamise või kaalutletud välispoliitilise strateegia tulemus. See on pigem juhuslik kui tahtlik, sest avalikku meediaprogrammi ei saa juba selle olemuse tõttu kohandada ühtmoodi koduriigi vaatajatele, teistmoodi aga teiste riikide vaatajatele. Venemaa avaliku meediaprogrammi vaatepunktist on oma rahvas alati eelisseisus.

Kohandamis- ja suunamisvõime puudumine tähendab, et Venemaa riigiteleviisiooni kanalid on rahvusvahelise relvana küllaltki kohmakad ning Vene telekanalites kajastatud väited on tekitanud rahvusvahelises auditooriumis väga erinevaid reaktsioone ja tagasilööke. Ukrainas korraldatud küsitluste järgi usub vähem kui 2% vaatajatest Vene televiisiooni väiteid Donbassi konfliktikohta³⁰. Tugevad negatiivsed reaktsioonid ja vastunarratiivid, mida Vene televiisioon mitmes Ida-Euroopa riigis ja ka kaugemal edastab, tõendavad, et Vene televiisiooni rahvusvaheline mõju ei ole riigivõimu kontrolli all ega täida alati selle huvisid.

Kommunikatsiooni on keeruline kasutada poliitiliste tulemuste mõjutamiseks ja soovitud eesmärkide täitmiseks ka siis, kui sellesse investeeritakse

²⁷ Kim, Y. M.; Hsu, J.; Neiman, D.; Kou, C.; Bankston, L.; Kim, S. Y.; . . . Raskutti, G. 2018. The stealth media? Groups and targets behind divisive issue campaigns on Facebook. – *Political Communication*, Vol. 35 (4), pp. 515–541.

²⁸ Shlapentokh, V. 2011. The puzzle of Russian anti-Americanism: From “below” or from “above.” – *EuropeAsia Studies*, Vol. 63 (5), pp. 875–889.

²⁹ Peisakhin, L.; Rozenas, A. 2018. Electoral effects of biased media: Russian television in Ukraine. – *American Journal of Political Science*, Vol. 62 (3), pp. 535–550.

³⁰ MediaSapiens 2017. Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні [Kuidas mõjutab vene propaganda Ukraina kodanike arvamust]. http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/?media=print [MediaSapiens 2017]

märkimisväärsed rahalised vahendid. Hiljuti tehtud metaanalüüsis vaadeldi reklaamkampaniate mõju Ameerika hääletustulemustele ja järeldati, et keskmine mõju oli tõenäoliselt olematu³¹. Poliitilisele informatsioonile reageerimine sõltub suuresti inimeste teadmistest, suhtumisest ja väärtushinnangutest³², samuti kontekstuaalsetest asjaoludest, näiteks vaatepunktide paljususest meedias³³. Seega tuleb kriitiliselt suhtuda info ja traditsiooniliste relvade võrdluse: infomõjutustegevusega võrreldes avaldavad relvad sihtmärkidele hoopis järjepidevamat mõju ja sõltuvad vähem kontekstipõhistest muutujatest.

Võime küsida, kas need erinevused informatsiooni ja relvade võrdluse puhul on tähtsad. Venemaa levitatav info võib põhjustada palju kahju sellistes kohtades nagu Ukraina ka siis, kui see pole rangelt kontrollitud ega strateegiliselt kavandatud. Venemaa meedia ja informatsiooni võrdlemine relvadega on üks keelekasutusviisi, kuidas luua pakiline vajadus olukorra leevendamiseks mõeldud poliitilise tegevuse ja vastumeetmete järele.

Eelnev analoogia muutub problemaatiliseks siis, kui need meetmed võetakse kasutusele eeldusega, et info ja meedia toimivad nagu traditsioonilised relvad. Sellisel juhul on oht, et seadusandjad hakkavad suhtuma vastase infoga võitlemisel kui võidurelvastumisse. Teisisõnu, nad võivad hakata kiiruga laiendama oma meediaväljaannete arsenalit ilma, et pööraksid piisavalt tähelepanu meedia kaudu saavutatud reaktsioonide kontekstile või nende erinevustele. Paljud meediakeskkonnad, kus riigid üritavad tegutseda, on niigi küllastunud. See on nii kõigis Ida-Euroopa suuremates linnades, kus pea iga inimene pääseb ligi internetile ja televisioonile. Üleküllastunud meediakeskkondades peavad välisriikide juhitud või sponsoreeritud uudised võitlema tähelepanu eest kümnete kommertsuudistega, mille põhiorhk on enese turustamisel ja tarbijate soovide täitmisel. Kui riik ei panusta inimeste tähelepanu köitmisel märkimisväärset mõttejõudu, pingutusi ja raha, jõuavad meediakanalid, mida nad oma vastaste õõnestamiseks kasutavad, tõenäoliselt

³¹ **Kalla, J. L.; Broockman, D. E.** 2018. The minimal persuasive effects of campaign contact in general elections: Evidence from 49 field experiments. – *American Political Science Review*, Vol. 112 (1), pp. 148–166.

³² **Levendusky, M. S.** 2013. Why do partisan media polarize viewers? – *American Journal of Political Science*, Vol. 57 (3), pp. 611–623; **Newton, K.** 2006. May the weak force be with you: The power of the mass media in modern politics. – *European Journal of Political Research*, Vol. 45 (2), pp. 209–234; **Zaller, J.** 1992. *The nature and origins of mass opinion* (Kindle edition). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

³³ **Ball-Rokeach, S. J.; DeFleur, M. L.** 1976. A dependency model of mass-media effects. – *Communication Research*, Vol. 3 (1), pp. 3–21.

ainult poliitikast huvituva vähemuseni. Seda enam, et saavutada usaldusväärsust võistlevate narratiivide kõrval, kus meediat kasutatakse järjepidevalt poliitilise relvana, ei ole lihtne ülesanne. Vastupidi levinud arvamusele ei piisa meedia ja narratiivide usaldusväärsuse saavutamiseks faktitäpsusest ja järjepidevusest. Tarbijad hindavad meediakanali ja narratiivi usaldusväärsust pigem oma arvamuste, väärtushinnangute ja kogemuste põhjal³⁴.

Võidurelvastumise mõtteviisi on näha mõnes lääne mõttekoja poliitilises soovitus Venemaa infosõja probleemi kohta. Selliste soovitude puhul on tüüpiline, et üritatakse tekitada midagi vastukaaluks Kremli-meelsele meediale. Näiteks RAND-i avaldatud aruandes soovitati pakkuda Ida-Euroopa regioonis alternatiivset televisiooni, sotsiaalmeedia ja muu meedia programmi, mis suudaks edukalt asendada venemeelse meedia narratiive³⁵. Euroopa demokraatia sihtkapitali ja CEPA mõttekoja avaldatud aruannetes soovitati asutada uus venekeelne uudisteagentuur ja n-ö sisukeskus, kus luua venekeelseid meelelahutussaateid³⁶. Neid soovitusi on ka rakendatud (nt Content Fund, venekeelsed uudised). Üheski aruandes ega poliitilises soovitus pole aga üksikasjalikult selgitatud, kuidas suudaksid värskest loodud meediakanalid sihtgrupi tähelepanu koida ja usaldust tekitada. Kui tähelepanu tõmbamise ja usaldusväärsuse loomisega kaasnevat keerukust ei arutata, väidetakse aruannetes justkui, et soovitud tarbijaskond tekib automaatselt pelgalt uute meediakanalite loomisega. Eeldatakse, et meediakanal toimib nagu relv, mis jõuab igasuguste probleemideta sihtmärgini ja avaldab soovitud mõju. Kuigi kvaliteetsete venekeelsete meediakanalite rahastamine lääneriikides võib tuua palju kasu (toetatakse seda, et ajakirjanikud võtavad poliitiku vastutusele, ja suurendatakse meedias esitatud vaatepunktide hulka), on siiski küsitav, kas suudetakse asendada tarbijate n-ö meediadieedi venekeelset sisu. Infosõja keel julgustab vahenditele orienteeritud poliitilist mõtlemist, kuid õigem oleks rakendada avalikkusele suunatud mõtlemist, mis tegeleks tähelepanu ja usaldusväärsuse probleemidega.

³⁴ **Gunther, A. C.** 1992. Biased press or biased public? Attitudes toward media coverage of social groups. – *Public Opinion Quarterly*, Vol. 56 (2), pp. 147–167; **Metzger, M. J.; Flanagin, A. J.; Medders, R. B.** 2010. Social and heuristic approaches to credibility evaluation online. – *Journal of Communication*, Vol. 60 (3), pp. 413–439.

³⁵ **Helmus, T.; Bodine-Baron, E.; Radin, A.; Magnuson, M.; Mendelsohn, J.; Marcelino, W.; ... Winkelman, Z.** 2018. Russian social media influence: Understanding Russian propaganda in Eastern Europe. Santa Monica, CA: Rand Corporation, p. xiii.

³⁶ **Euroopa demokraatia sihtkapital** [European Endowment for Democracy] 2015. Bringing plurality and balance to the Russian language media – Final recommendations. <https://democracyendowment.eu/en/news/551:bringing-plurality-balance-to-russian-language-media-final-recommendations.html>; **Lucas, Pomerantsev** 2016, p. 50.

Kas avalik diplomaatia ja selle keelekasutus võiksid tagada, et tähelepanu ja usaldusväärusega seotud probleemidele pööratakse rohkem tähelepanu? Mitte tingimata. Nagu väidab Zaharna³⁷, eeldatakse läänemaailmas juba ammu, et suhtlusprobleeme saab lahendada rohkema või parema info pakkumise, väärinfo selgitamise ja isegi informatsiooni abil suhete loomisega. 2000. aastatel toimunud retooriline nihe dialoogi rõhutamise poole avalikus diplomaatias on vähemalt muutnud arusaama inimestest: passiivsetest sihtmärkidest on saanud aktiivsed osalised.

4. Infosõda: eeldus, et inimesed on mõjutatavad

Infosõja ja selle keelekasutuse juures on problemaatiline ka see, et inimeste käitumise ja motiivide analüüsimisele pööratakse palju vähem tähelepanu kui vastaspoole käitumise ja motiivide analüüsile³⁸. Kui räägitakse ühiskonnast, kirjeldatakse vastase infole kõige tõenäolisemalt vastuvõtlikke gruppe mõjutatavana. Näiteks toetab Suurbritannia välisministeerium³⁹ „tugevama ja sõltumatu venekeelse meedia loomist, et Venemaa naaberriikide mõjutatavatel vaatajatel oleks ligipääs usaldusväärsele infole“.

Ukrainas ja Baltimaades tehtud uuringutest selgus, et riikides, milles räägitakse peamiselt vene keelt või mille kodanikud peavad end venelasteks, tarbitakse suurema tõenäosusega vene uudistekanaaleid ja toetatakse Kremli levitatavaid narratiive⁴⁰. Vene keelt kõnelevaid kodanikke ja vene päritolu inimesi võib seega pidada Venemaa infole vastuvõtlikuks. Väide, et inimesed

³⁷ Zaharna 2009, p. 97.

³⁸ Darczewska, J. 2015. The devil is in the details: Information warfare in the light of Russia's military doctrine. Warsaw, Poland: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia; Kulakov, A. 2017. Words and wars: Ukraine facing Kremlin propaganda. Kyiv: Internews Ukraine. <https://ukraineworld.org/articles/books/words-and-wars-ukraine-facing-russian-propaganda>.

³⁹ Suurbritannia välisministeerium [Foreign and Commonwealth Office] 2017. Annual report & accounts: 2016–2017, p. 16. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/625651/FCO-annual-report-2017-web-accessible.pdf.

⁴⁰ Dougherty, J.; Kaljurand, R. 2015. Estonia's "virtual Russian world": The influence of Russian media on Estonia's Russian speakers. Tallinn. <https://icds.ee/en/estonias-virtual-russian-world-the-influence-of-russian-media-on-estonias-russian-speakers-2/>. Kiievi Rahvusvaheline Sotsioloogiainstituut 2015. Индекс результативності російської пропаганди [Vene propaganda tõhususe indeks]. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510>; Szostek, J. 2017. The power and limits of Russia's strategic narrative in Ukraine: The role of linkage. – Perspectives on Politics, Vol. 15 (2), pp. 379–395. [Szostek 2017]

on mõjutatavad, viitaks justkui sellele, et nad ei suuda seista vastu Venemaa veenemisjõule, sest puudub vajalik kaitse, näiteks kriitiline mõtlemine või ligipääs usaldusväärsematele infoallikatele. Sellised probleemid aitaksid mingil määral seletada Vene meedia tarbimist ja Vene narratiivide uskumist vene päritolu ja vene emakeelega inimeste hulgas, kuid ei paku piisavalt rahuldavat selgitust.

Vene emakeelega või vene päritolu inimeste mõjutatavuse rõhutamine varjab mitut olulist punkti. Esiteks jääb niimoodi tagaplaanile nende inimeste mitmekesine taust, muuhulgas nende erinev ligipääs meediakanalitele ja erinev suutlikkus kriitiliselt mõelda. Teiseks ei arvestata nende inimeste skeptilisust meedia suhtes üldiselt, sealhulgas Vene meedia suhtes. Kolmandaks jääb kõrvale asjaolu, et nende reaktsioon vasturääkivatele (geo)poliitilistele narratiividele ei sõltu ainult meedia tarbimisest ja kognitiivsest võimekusest, vaid ka isiklikest kogemustest, prioriteetidest ja väärtushinnangutest.

Esimest punkti, venekeelse vaatajaskonna mitmekesisust, on käsitletud Vihalemma, Juzefovičsi ja Leppiku⁴¹ Eestis ning Lätis tehtud uuringus. Nad arendasid fookusgruppide põhjal välja venekeelse vaatajaskonna tüpologia, milles eristatakse lojaalseid, kindlate geopoliitiliste vaadetega vaatajaid, neutraalseid vaatajaid, kes eelistavad mitte poolt valida, ja apoliitilisi inimesi, kellel pole ei teadmisi rahvusvahelistest küsimustest ega huvi selle suhtes. Selles eristuses oli ainult üks alakategooria, mis vastas populaarsele arusaamale Balti riikide venemeelsest vaatajaskonnast, kes tarbib ainult piiratud meediat ja usub kindlalt Kremli-meelseid kajastusi. Teisi alakategooriaid iseloomustab püüd otsida erinevaid infoallikaid ja arvamusi ning soov vältida häirivaid uudiseid võimalikult palju.

Teist punkti (vene emakeelega ja vene päritolu vaatajad on meedia suhtes pigem skeptilised kui liialt kergeusklikud) toetavad erinevad, eriti Ukrainas korraldatud arvamusküsitlused. Näiteks USAID-i 2015. ja 2016. aastal tehtud küsitluste põhjal selgus, et enamik nendest vähestest ukrainlastest, kes tarbis Vene telekanalite uudiseid, ei pidanud selliseid kanaleid objektiivseks ega usaldusväärseks⁴². KIIS-i 2018. aastal korraldatud üleriigilise esindatusega uuringust selgus, et peaaegu kõik, kes said infot Vene meediast, said infot

⁴¹ Vihalemm, T.; Juzefovičs, J.; Leppik, M. 2019. Identity and media-use strategies of the Estonian and Latvian Russian-speaking populations amid political crisis. – *Europe-Asia Studies*, Vol. 71 (1), pp. 48–70.

⁴² **Media consumption survey – Ukraine 2016** [Meediatarbimise küsitlus – Ukraina 2016] 2016. – Internews. <https://internews.org/resource/media-consumption-survey-ukraine-2016>.

ka Ukraina meediast⁴³, mis näitab selgelt, et Ukraina erinevate piirkondade elanike Kremli-meelsust ei saa põhjendada teadlikkuse puudumise ega Kiievi vastuargumentidega.

Kui inimesed, keda peetakse Venemaa infosõjas kõige mõjutatavamaks, ei usalda eriti Vene meediat ja pääsevad ligi ka alternatiivsetele allikatele, siis miks nad sellist meediat ikka tarbivad? Seda küsimust käsitlevates uuringustes märgitakse erinevaid põhjendusi alates harjumusest ja Vene interneti-portaalide kasutusmugavusest kuni rahulolematuseni riiklike uudistekanalitega ja veendumuseni, et täit tõde ei räägi kumbki pool, nii et kõige terviklikuma pildi saabki ainult erineva info tarbimise kaudu⁴⁴. Osa Vene meediatarbijaid võib nimetada passiivseks, sest nad ei pööra palju tähelepanu sellele, millisest allikast info pärineb. Teised aga valivad, väldivad ja võrdlevad uudistekallikaid väga aktiivselt, et hoida end toimuvaga hästi kursis. Pidada nende inimeste eelistusi mõjutatavuseks, viidates niimoodi nõrkusele ja kergeusklikkusele, tähendab probleemi liigset üldistamist ja moonutamist.

Kolmas punkt, mida vaatajate mõjutatavaks pidamine varjab, on see, et meediatarbimine ja kognitiivne võimekus ei selgita täiel määral inimeste suhtumist rahvusvahelisse poliitikasse. Infosõja aruteludes rõhutatakse vastaspoole kommunikatsiooni sedavõrd suurt mõju, et kõrvale on jäetud muud selgitused arvamuse kujunemise kohta. Lisaks meediast saadud teadmiste põhinevad inimeste poliitilised vaated isiklikel kogemustel, tuttavate arvamustel ja juurdunud väärtushinnangutel⁴⁵. Paljude venekeelsete ja vene päritolu inimeste jaoks, keda Vene propagandas nimetatakse mõjutatavaks, ei ole Venemaa lihtsalt kauge võõrriik ega rahvusvahelistes uudistes esinev kangelane või kurikael. See on pigem koht, mida nad isiklikult tunnevad: nad

⁴³ **Detektor Media** 2018. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт [Vastulause Vene propagandale ja meediakirjaoskusele: Ukraina avaliku arvamuse küsitluse tulemused, analüütiline aruanne]. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/136017/DM_KMIS_ukr__WEB-2.pdf.

⁴⁴ **Orlova, D.; Shutov, R.** 2018. Media consumption and assessment of social and political processes in Ukraine by the residents of Eastern regions (government-controlled areas of Donetsk and Luhansk oblasts). <http://detector.media/infospace/article/136753/2018-04-19mediaspozhivannya-ta-otsinka-suspilno-politichnikh-protsesiv-v-ukraini-meshkantsyamiskhidnikh-oblastei>; **Szostek, J.** 2018. Nothing is true? The credibility of news and conflicting narratives during “information war” in Ukraine. – *International Journal of Press/Politics*, Vol. 23 (1), pp. 116–135.

⁴⁵ **Gamson, W. A.** 1992. *Talking politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; **Kertzer, J. D.; Zeitzoff, T.** 2017. A bottom-up theory of public opinion about foreign policy. – *American Journal of Political Science*, Vol. 61 (3), pp. 543–558.

on seal elanud, töötanud, õppinud, sugulasi külastanud, neid seavad sellega mälestused või isiklikud sidemed. Sellised kogemused, mälestused ja sidemed vormivad pidevalt inimeste väärtushinnanguid, vaateid seoses Venemaaga ning arvamust narratiivide kohta, milles Venemaad vaenulikuks nimetatakse⁴⁶.

Arvamusele, et mõjutatavus selgitab vaenuliku propaganda uskumist, järgneb loomupäraselt sellise poliitika kujundamine, mis tegeleb oletatava mõjutatavusega. Ida-Euroopa riikides tähendab see venekeelsele elanikkonnale lisainfo ja kvaliteetse ajakirjanduse pakkumist. Inimestele, kellel puudub ligipääs eriilmelisele meediale ja teadlikkus erinevatest vaatenurkadest, võivad sellised meetmed sobida. Näiteks elab Eestis vene emakeelt kõnelevaid inimesi, kellel on raske peavoolumeediast aru saada, sest nad ei räägi eesti keelt piisaval tasemel. Nimetatud meetmed ei toimi aga ilmselt selliste inimeste puhul, kes juba ammutavad infot erinevatest allikatest, kuid suhtuvad neisse kõigisse skeptiliselt. See kehtib suure osa vene elanikkonna kohta Ukrainas, kellest enamik mõistab suuremate raskusteta ukrainakeelseid allikaid. Kui kodanikud valivad uudistekanaleid põhimõttel, et mõlema poole seisukoht tuleb ära kuulata, ei suuda ükskõik kui suur hulk lisainfot asendada nende n-ö meediadieedis Vene uudiseid. Sama kehtib juhul, kui kodanike Venemaaga seotud vaated ja eelistused põhinevad isiklikel mälestustel ja sidemetel: on kaheldav, kas meedia pakutud lisainfo või argumendid suudaksid nende vaateid olulisel määral muuta.

Venemaa infosõja vaatepunktist on lääneriikide eesmärk praegu suurendada teadlikkust Venemaalt levivast väärinfost, kusjuures eeldatakse, et selle tagajärjel hakkavad inimesed tarbima vähem propagandistlikku Vene meediat ja toetama pigem lääneriikide sisepoliitika narratiive. Holmqvist võtab sellise arvamuse lühidalt kokku strateegilise kommunikatsiooni vastu suunatud kriitikaga:

Igasugust vastuseisu edastatud sõnumitele peetakse kommunikatsiooni-probleemiks, mitte olemuslike erinevuste või eriarvamuste probleemiks /.../ „Probleem“, millega tegeletakse, on ainult vahend südame ja poolehoidu kõige tõhusamaks võitmiseks, mitte küsimus, kas südameid ja poolehoidu on üldse võimalik võita.⁴⁷

Kahjuks ei vastata siin küsimusele, kuidas läheneda inimestele, kes on küll Venemaa väärinfost teadlikud, kuid pooldavad sellegipoolest Venemaa

⁴⁶ Szostek 2017.

⁴⁷ Holmqvist, C. 2013. War, “strategic communication” and the violence of non-recognition. – Cambridge Review of International Affairs, Vol. 26 (4), p. 637.

propageeritud väärtusi ja prioriteete, näiteks nn Vene maailma säilitamist ja moraalsel konservatiivsust.

Kas sellisel juhul on avaliku diplomaatia keelekasutuses ka eeliseid? Diplomaatiline raamistik käsitleb sõja raamistikuga võrreldes laiemalt audiotooriumi mitmekesisust ja võtab arvesse inimeste erinevat suhtumist esitatud infosse. Ideaalis ei üritata diplomaatilise lähenemisega mitte lihtsalt parandada puudujääke faktiteadmistes, vaid luua ka poliitikat, mis aitaks ühendada erinevate väärtustega kodanikke, tunnustades samas võimalikke erinevusi. Selle asemel, et suurendada toetust ainuõigele n-ö faktipõhisele narratiivile, võiksid diplomaatilise raamistiku eesmärgid soosida rahulikku ja teadlikku arutelu erinevate vaadetega kodanike hulgas. Infosõja keele puhul on probleemne selle kaldumus jätta mõjutamise kõrval märkamata kuulamine, dialoog ja suhete loomine.

5. Infosõda: eeldus, et „võitmine“ tähendab inimeste veenmist faktidega

Infosõja keelekasutus viitab justkui sellele, et kommunikatsiooni juurde kuulub lahingute võitmine ja kaotamine. Joseph Nye⁴⁸ kirjutab pehmet jõudu käsitlevas teoses, et infoajastul sõltub edu sellest, kumma poole lugu võidab. Infosõja keel aga tõstab panuseid – kommunikatiivsed lahingud seostatakse eksistentsiaalse ohuga, mitte subjektiivse edu või ebaeduga.

Mida tähendab infosõjas võitmine või kaotamine ja kuidas on võimalik kindlaks teha, kumb pool juhib? Meedias väidetakse sageli, et emb-kumb pool on võitmas. Lääne uudistes on kuulutatud, et „Venemaa on võitmas lakkamatut propagandasõda Ameerika vastu“⁴⁹ või „Venemaa on infosõda võitmas“⁵⁰, ning põhjendatud väidet sellega, et ajakirjanikud või kuulsused kordavad Venemaa väärased argumente või toetavad neid teatavad ühiskonnagrupid.

⁴⁸ Nye, J. S. 2010. The future of soft power in U. S. foreign policy. – Parmar, I.; Cox, M. (eds.). Soft power and U. S. foreign policy: Theoretical, historical and contemporary perspectives. London, UK: Routledge, p. 8.

⁴⁹ Satell, G. 2014. Russia is winning its non-stop propaganda war on America. – Forbes, May 13. <https://www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/03/13/russia-is-winning-its-non-stop-propaganda-war-on-america/?sh=4e9bec195d3b>.

⁵⁰ How Russia is winning the propaganda war [Kuidas Venemaa propagandasõja võidab] 2014. – Spiegel, May 30. <https://www.spiegel.de/international/world/russia-uses-state-television-to-sway-opinion-at-home-and-abroad-a-971971.html>.

Loogiliselt võttes peaks riigi edu infosõjas võrduma nende taktikaliste või strateegiliste eesmärkide saavutamise, mille jaoks kommunikatsiooni üldse rakendati. Venemaa infosuhtluse arvatavat eesmärki käsitletakse põhjalikult Vene infosõdade analüüsid. Enamasti peetakse eesmärgiks õnestamist või destabiliseerimist selliste vahe-eesmärkide kaudu nagu massiteadvuse mõjutamine ning segaduse ja kahtluse külvamine⁵¹, moraali lõhestamine, erapoolikuse suurendamine või passiivsuse ja paranoia säilitamine inimeste hulgas⁵², samuti lääneriikide kesksete institutsioonide ehk NATO ja Euroopa Liidu kahjustamine⁵³.

Samas arvatakse, et Venemaa rahvusvahelised eesmärgid näivad hõlmavat käegakatsutavamaid tulemusi, näiteks soovitud erakondade ja kandidaatide valimisvõidud⁵⁴, venemeelne lobitöö Euroopas⁵⁵, väiksem toetus sanktsioonidele⁵⁶ ning Ukraina ligipääsu takistamine NATO-le ja Ukraina poliitika üle kontrolli saavutamine⁵⁷. Arvatakse, et sellised rahvusvahelised eesmärgid kattuvad sisepoliitiliste eesmärkidega, milleks on saavutada ametisolevate Vene juhtide režiimi stabiilsus ja omakasu⁵⁸.

Lääne infosõja eesmärgid on üldiselt sõnastatud selliselt, et need oleksid vastupidised Venemaa nimetatud eesmärkidele. Euroopa Liidu strateegilise kommunikatsiooni tegevuskava⁵⁹, mis loodi vastukaaluks Venemaa valeinfo-kampaaniatele, sisaldab kolme eesmärki: (1) Euroopa Liidu poliitika ja väärtushinnangute tõhus kommunikatsioon ning edendamine idapoolsetes

⁵¹ Giles, K. 2016. Russia's "new" tools for confronting the West: Continuity and innovation in Moscow's exercise of power. London, UK: Chatham House, pp. 33, 37. <https://www.chatham-house.org/publication/russias-new-tools-confronting-west>.

⁵² Lucas, Pomerantsev 2016, pp. ii, 5.

⁵³ Milo, D.; Klingová, K. 2017. Countering information war: Lessons learned from NATO and partner countries. Bratislava, Slovakia: Globsec Policy Institute, p. 3.

⁵⁴ Office of the Director of National Intelligence 2017. Assessing Russian activities and intentions in recent U. S. elections, January 6. https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf.

⁵⁵ Darczewska, J.; Żochowski, P. 2017. Russia's "activity" toward the West – Confrontation by choice. – Russian Analytical Digest, 212, pp. 2–5.

⁵⁶ Congress: Putin's asymmetric assault on democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. national security (Minority Staff Report) 2018. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-115SPRT28110/pdf/CPRT-115SPRT28110.pdf>. [Congress 2018]

⁵⁷ Snegovaya, M. 2015. Putin's information warfare in Ukraine: Soviet origins of Russia's hybrid warfare. Washington, DC: Institute for the Study of War, p. 15. <https://www.understandingwar.org/report/putins-information-warfare-ukraine-soviet-origins-russias-hybrid-warfare>.

⁵⁸ Congress 2018.

⁵⁹ Euroopa Liit 2015. Strateegilise kommunikatsiooni tegevuskava [Action plan on strategic communication]. <http://archive.eapcs.eu/assets/files/Action%20Plan.pdf> (eemaldatud).

riikides, (2) üldise meediakeskkonna tugevdamine, sealhulgas sõltumatu meedia toetamine, (3) avalikkuse teadlikkuse suurendamine väljastpoolt tuleva väärinfo kohta ning Euroopa Liidu suurem suutlikkus sellist infot ennetada ja sellele reageerida⁶⁰. Euroopa Liidu väärinfoga võitlemise tegevuskavas⁶¹ rõhutatakse ka ausate valimiste säilitamist. Suurbritannia eesmärk on „võidelda väärinfo vastu, mis tuleb Venemaalt ning on suunatud Suurbritannia ja selle liitlaste vastu“⁶² selliste vahe-eesmärkide kaudu nagu kodanikuühiskond, sõltumatu meedia ja suurem teadlikkus väärinfost.

Samas on keeruline kasutada ühtki nimetatud eesmärkidest, mida on mainitud nii Venemaa kui ka lääneriikide poliitilistes dokumentides, parameetritena, mis aitaksid hinnata infosõja tulemust. Venemaale omistatud eesmärkide puhul on küsitavusi selliste väljenditega nagu *segadus ja kahtlused* ning *madal moraal*, mis ei teki lääneriikide ühiskondades kahjuks ainult Vene infotegevuse tagajärjel. On peaaegu võimatu teha empiirilisel selgeks, kas või millisel määral on neid kinnistanud Vene kommunikatsioon. Isegi kui Venemaale omistatud eesmärgid (nt valimistulemused) on käegakatsutavad, saab Venemaa infotegevuse mõju hinnata ainult spekulatiivselt.

Lääneriikide eesmärkide puhul on raskused hoopis teised, kui räägime infosõja edu või ebaedu hindamisest. On märkimisväärne, et ülalnimetatud lääneriikide eesmärkides ei viidata eriti palju avalikkusele. Erinevalt Venemaa eesmärkidest, mis on suuresti koostatud ühiskonna mõjutamist silmas pidades (segadus, lõhenemine jms), on lääneriikide eesmärgid sõnastatud pigem selle järgi, milline avalikkuse reaktsioon kinnitaks soovitud edu saavutamist. Välditakse selgesõnalist „kindlustunde“ või „ühtsuse“ loomist, mis oleks loogiline vastandus Venemaa arvatavatele eesmärkidele. Öeldakse, et elanikkond peaks olema väärinfost „teadlik“, kuid selline teadlikkus ei lahenda tingimata ühiskondlikku lõhestatust ega vähest usku lääne institutsioonidesse. Samamoodi nagu arvamusele, et inimesed on mõjutatavad, viitavad lääneriikide eesmärgid sellele, et infosõda oleks justkui lahing faktide pärast ning et kui inimeste käsutuses oleksid ainult tõesed faktid, kaoks otsekohe toetus Vene narratiividele ja väärtustele. See näitab lääne poliitilise mõtlemise kitsaskohta,

⁶⁰ *Ibid.*, p. 2.

⁶¹ **Euroopa Komisjon** 2018. Väärinfoga võitlemise tegevuskava [Action plan against disinformation]. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/eu-communication-disinformationeuco-05122018_en.pdf.

⁶² **Duncan, A.** 2019. Baltic states and former Soviet republics: Disinformation. Foreign and Commonwealth Office written question, paragraph 1, April 3. <https://www.theyworkforyou.com/wrans/?id=2019-03-26.237138.h&s=Ukraine#g237138.q0>.

nagu omistaksid inimesed erinevatele faktidele erinevat tähtsust nende väärtuse järgi. Näiteks võivad kaks inimest olla ühel meel selles suhtes, et Venemaa rikkus Krimmi annekteerides rahvusvahelist seadust, kuid jäävad eriarvamusele selles küsimuses, kas rikkumine oli õigustatud. Erimeelsus tuleneb sellest, kui tähtsaks nad peavad Venemaa jõudemonstratsioone või vene keelt kõnelevate inimeste taasühendamist.

Kuigi lääneriikide ametkonnad ei soovi infosõja eesmärkides selge sõnaga viidata avalikule arvamusele, kasutavad nad avaliku arvamuse küsitlusi sageli selleks, et hinnata infosõja edu või ebaedu. Lääne doonorriigid on korraldanud Ukrainas mitu avaliku arvamuse küsitlust, et hinnata inimeste toetust Venemaa poliitilistele väidetele ning võrrelda seda toetusega Ukraina ja lääneriikide poliitilistele avaldustele. Näiteks uuriti Taani välisministeeriumi rahastusel 2015. ja 2019. aastal korraldatud küsitlustes, kas Vene või Ukraina valitsus on vastutav Donbassi sõja algatamise eest, kas 2014. aastal ametisse astunud valitsus toob endaga fašistliku riigipöörde (nagu väitis Venemaa) või rahva revolutsiooni (nagu väitis Kiiev) ja muud sellist⁶³.

Kas arvamusküsitluste vastused võivad meile öelda, kes on infosõda võitmas? Need näitavad, kummal poolel on veenvam strateegiline narratiiv⁶⁴ ja kas riik, mille strateegilist narratiivi toetatakse rohkem, võib oodata väiksemat vastupanu oma poliitilistele eesmärkidele. Olukorras, kus Venemaa üks põhieesmärk infosõjas on ühiskondlikku stabiilsust kõigutada ning Ukraina ja lääneriikide eesmärk on seda tugevdada, võib üldine toetus ühele või teisele narratiivile osutada vähem tähtsaks kui erinevate narratiivide toetajate omavahelised lahkkelid. Teisisõnu, nende inimeste hulk, kes süüdistavad Donbassi sõja algatamises erinevaid pooli, ei ole Ukraina stabiilsuse jaoks nii tähtis kui vastastikune põlgus ja viha erinevate vaadetega kodanike vahel. Seega võib väita, et üldine toetus erinevatele narratiividele on stabiilsuse säilitamiseks vähem oluline kui kodanike valmidus ja võime (sõltumata poliitilistest vaadetest) tulla lahkkelidega toime demokraatlike institutsioonide piires, pöördu-mata vägivalda poole.

Järelikult on infosõja keel problemaatiline selles suhtes, mida tähendab riikide jaoks edukas sekkumine välisriigi meediasse. Esiteks paistab, et lääneriigid ei soovi täpselt sõnastada avalikkusega seotud lõplikke eesmärke

⁶³ **Detektor Media** 2019. Information sources, media literacy and Russian propaganda: Findings of all Ukrainian public opinion survey. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/164308/DM_KMIS_tables03_2019_ENGL_WEB.pdf; **MediaSapiens** 2017.

⁶⁴ **Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. Strategic narratives: Communication power and the new world order. New York, NY: Routledge.

olukorras, kus kommunikatsiooni käsitletakse sõja vormina. Nende eesmärgid on sõnastatud häguselt ja kaitsepositsioonilt (meediakeskkonna tugevdamine, väärinfo suhtes teadlikkuse suurendamine), kuid välditakse selgelt rääkimist avalikest reaktsioonidest (väärtushinnangutes, suhtumises ja käitumises), sest kardetakse, et seda võib tõlgendada kui propagandat. Vastumeelsus defineerida (või läbi mõelda) soovitud ühiskondlikku mõju toob kaasa ähmased poliitilised eesmärgid, mis takistavad sobiva poliitilise sekkumise kujundamist. Teiseks paistab infosõja keel soosivat arvamusküsitluste kasutamist edu parameetrina, sest nende abil saab lihtsalt võrrelda avalikku toetust konflikti erinevatele pooltele. Selline eduka tulemuse hindamine on liialt piiratud ja toetub liiga palju eeldusele, et vastasest tuleb jagu saada, selle asemel et sõnastada lääneriikide strateegilised välispoliitilised eesmärgid.

Arvamusküsitlusi kasutatakse ka avaliku diplomaatia edu hindamiseks. Kas selles suhtes on avaliku diplomaatia keele kasutamisel mingeid eeliseid? Kuigi lähenemine kommunikatsioonile kui info edastamisele käsitleb edu kui inimeste suhtumise muutmist lähteriigi soovide järgi, on siin väiksem rõhk vastase võitmisel. See jätab rohkem ruumi nendele parameetritele, mis vaatavad kaugemale võistlevate narratiivide suhtelisest toetusest.

6. Kokkuvõte

Viimaste aastate pingelised suhted Venemaaga on suurendanud huvi mõju vastu, mida riigid võiksid suhtluse ja meedia kaudu saavutada. Arvatakse, et Venemaa peab naaber- ja lääneriikide vastu infosõda. Infosõja keelt kasutatakse järjest rohkem, kui räägitakse naaber- ja lääneriikide võimalikest reaktsioonidest. Artikli eesmärk oli näidata, et infosõja keelekasutus sisaldab hulganisti konnotatsioone, mis võivad osutada poliitika kujundamisel probleemseks. Kui öeldakse, et infot saab kasutada kui relva soovitud tulemuse saavutamiseks, hinnatakse liialt palju kontrolli, mida infosuhtluse kaudu on võimalik saavutada, ning vaadatakse mööda keerulisest ülesandest: küllastunud meediakeskkonnas tähelepanu ja usaldusväarsuse võitmisest. Arvamusega, et inimeste mõjutatavus selgitab vastase kommunikatsiooni vastuvõtlikkust, ignoreeritakse asjaolu, et n-õ mõjutatavad inimesed on erinevate meediatarbimise teadmiste ja harjumustega. Samuti jäetakse kõrvale individuaalsed väärtushinnangud, kogemused ja seosed, kui otsustatakse, milline on inimeste reaktsioon sisepoliitika narratiividele. Eeldus, et infosõja edu saab hinnata avaliku arvamuse kaudu, vastab ainult osaliselt tõe, sest

avalik arvamus mõjutab stabiilsust vähem kui erinevate vaadetega kodanike omavahelised lahkkelid ja antipaatia.

Artiklis väitsin, et poliitikakujundajad peaksid käsitlema rahvusvahelist suhtlust diplomaatia, mitte sõja vormina, sõltumata Venemaale omistatud vaenulikest kavatsustest. Kuigi avalikku diplomaatiat võib käsitleda vastandlike suundade kaudu (infovahetus ja suhetele orienteeritus), on avaliku diplomaatia keel sellegipoolest vähem usaldusväärne kui infosõja keel, hädustades tähelepanu ja usaldusväärse saavutamise seotud raskusi ning jättes arvestamata riikliku kommunikatsiooni sihtrühmaks olevate ühiskonnagruppide mitmekesisust. Lisaks ei innusta see tõenäoliselt poliitikakujundajaid hindama edu teistsuguste parameetrite järgi.

Kas siiski on võimalik vältida infosõja keelt, kui Venemaa levitab endiselt meedia kaudu oma rivaalide kohta väärinfot ja agressiivset kriitikat? Kas praeguse rahvusvahelise poliitika vaenulikkus tähendab, et lääneriikide avalik diplomaatia peab paratamatult infosõjaga kaasa minema ja n-ö võitluses osalema? Kas infosõja keelt on vaja nüüdisaegse mediakeskkonna kirjeldamiseks?

Praegu kasutab osa lääneriike ja lääne institutsioone rahvusvahelise kommunikatsiooni kirjeldamiseks samal ajal avaliku diplomaatia ja infosõja keelt. Näiteks Olsson, Wagnsson, ja Hammargård⁶⁵ mainivad, et NATO on seadnud avaliku diplomaatia kõrval sisse vastavad struktuurid infosõja pidamiseks. Selline kahetine lähenemine võib tekitada pingeid: organisatsioon või riik, mis teadaolevalt infosõda peab, võib lõpuks kahjustada oma avaliku diplomaatia mainet ja jätta endast vaenuliku mulje, selle asemel et olla avatud ausale dialoogile.

Infosõja keel võib ehk sobida selleks, et kirjeldada rahvusvahelise suhtluse agressiivseid ja salalikke meetodeid ning säilitada avaliku diplomaatia selliste ja sobivamate meetodite erisust. Häkkimine ja lekitamine, väärinfo ja võltsid sotsiaalmeediakontod – lühidalt meetodid, mida seostatakse Venemaa infosõjaga – ei ole kooskõlas tavaarusaamaga diplomaatilisest käitumisest. Seega võib mingis kontekstis käsitleda infosõda üheselt ebaetilise kommunikatsioonivormina. Samas on keeruline säilitada selget kontseptuaalset eristust infosõja ja avaliku diplomaatia eetika ja meetodite vahel, sest enamikus avaliku diplomaatia vormides ei mainita kumbagi ning me

⁶⁵ Olsson, E.-K.; Wagnsson, C.; Hammargård, K. 2019. The use of political communication by international organizations: The case of the EU and NATO. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital propaganda. Abingdon, UK: Routledge, pp. 66–80.

teame ajaloost küllalt näiteid tegevuste kohta, mida nimetati avalikuks diplomaatiaks, kuid milles puudus läbipaistvus ja mis polnud eetilised⁶⁶.

Infosõja keel võib olla tähtis ka sellise rahvusvahelise suhtluse kirjeldamiseks, mis tekitab tõsist turvariski. Selleks ei pruugi olla alati ülalmainitud ebaetilised kommunikatsioonivormid. Näiteks on Ukrainas keelatud mitu Vene filmi ja teleseriaali, et kaitsta end Venemaa „infoagressiooni“ eest, osaliselt seetõttu, et väljamõeldud maailma põimitud norme ja ajaloolisi narratiive peetakse Ukraina omariiklust laastavaks⁶⁷. Siin on jällegi keeruline eristada kontseptuaalselt avalikku diplomaatiat ja infosõda selle järgi, kui suurt ohtu kommunikatsioon kujutab. Ohu hindamine on väga subjektiivne ja peaaegu igasugust infot võib pidada ohtlikuks, kui see seab tugeva vastase eelisseisu või reklaamib vastase väärtushinnanguid. Seetõttu nimetataksegi selliseid Venemaale omaseid avaliku diplomaatia tegevusi (elitaarse Valdai klubi arutelud Russki Miri hariduskeskustes) lääne käsitlustes Kremlis infosõja tööriistaks⁶⁸.

Infosõja keel sisaldab viiteid mediakeskkonnale, milles kasutatakse laialdaselt ebaetilisi meetodeid ja mida peetakse ohtlikuks. See ei kirjelda aga kommunikatsiooni, mis eristub selgelt avalikust diplomaatiast ja muudest sarnastest mõistetest, mille põhjalikumaks käsitluseks pole siin artiklis ruumi (nt psühholoogilised operatsioonid ja strateegiline kommunikatsioon). Samas muudab infosõja keele laialdane kasutus raskemaks selliste avaliku diplomaatia eesmärkide saavutamise nagu vastastikune mõistmine. Seda seetõttu, et sõda tekitab ettevaatlikkust ja skeptilisust, mille järgi teenib igasugune kommunikatsioon kas ühe või teise poole huvisid⁶⁹. Kodanikud koonduvad suurema tõenäosusega oma lipu alla, sest lojaalsusel on suurem väärtus kui avatud meele ja kriitilisel arutelul. Venemaa valitsus julgustab oma kodanikke ja toetajaid aktiivselt uskuma, et nad on lääneriikidega infosõjas, sest see õigustab piiravate seaduste vastuvõtmist n-ö välise sissetungi tõkestamiseks mediakeskkonnas ja aitab õõnestada välisriikide uudisteallikaid. Seega, kui lääneriikide valitsused kasutavad infosõja keelt, kinnitavad nad

⁶⁶ **Peace, R.** 2010. Winning hearts and minds: The debate over U. S. intervention in Nicaragua in the 1980s. – Peace & Change, Vol. 35 (1), pp. 1–38.

⁶⁷ **Siumar, V.** 2017. Инфосфера в гибридной реальности [Hübriidreaalsuse infosfäär]. – Zerkalo Nedeli, 29. september. https://zn.ua/internal/infosfera-v-gibridnoy-realnosti-261516_.html.

⁶⁸ **Pomerantsev, P.; Weiss, M.** 2014. The menace of unreality: How the Kremlin weaponizes information, culture and money. New York, NY: Institute of Modern Russia.

⁶⁹ **Pratkanis** 2009.

pidevalt Kremli arusaama sellisel moel, mis takistab saavutamast Kremli-meelsete riikidega tõhusat suhtlust.

Võib-olla saab infosõja keelt pidada avaliku diplomaatia jaoks positiivseks ainult sellisel juhul, kui rahvusvahelist kommunikatsiooni nähakse kiireloomulise turvaprobleemina, sest see innustab valitsusi suurendama vajalikke vahendeid, et töötada välisriikide elanikega. Cull⁷⁰ väidab, et kui diplomaadid esitlevad oma tööd poliitilistele juhtidele, räägivad nad vahel ähvarduste, vastukampaaniate ja ühepoolse mõju keeles, sest see paistab meeldivat nendele, kelle käes on rahakotirauad. Tegelikult on nii, et parem arusaam suhete ja diplomaatia mõjust kinnitab vähemalt mingit osa tehtud töö tulemustest.

Erinevad terminid, mida kasutatakse rahvusvahelise riiklikult rahastatud kommunikatsiooni kirjeldamiseks, näitavad pigem erinevust ohutunnetuses, eetilistes ideaalides ja institutsionaalsetes ajendites, mitte praktikas. Avalik diplomaatia võib esindada rahvusvahelise riikliku rahastusega kommunikatsiooni erinevaid ideaale: kahepoolseid suhteid, õppimist ja ühiste huvide otsimist. Kuigi need ideaalid avalikus diplomaatias alati ei kehti, tasub neid minu meelest kaitsta infosõja kontseptsiooni vastu, milles rahvast koheldakse kui sihtmärki ja infosõja edukuse määrab soovitud eesmärkide saavutamine. Infosõja keele kasutamine ei ole paratamatu ka juhul, kui teised riigid rakendavad agressiivset taktikat ja retoorikat: riikliku rahastusega valesid ja pettust võib nimetada valedeks ja pettuseks, viitamata relvadele ja sõjale, mis õõnestavad ratsionaalset kaalutlust. Artikli suurem eesmärk oli näidata, et uurijad ja praktikud, kes huvituvad rahvusvahelisest suhtlusest, peaksid kriitiliselt analüüsima mõisteid, mis sobivad nende vaadetega rahvusvahelise mõju kohta. Olenemata sellest, millisest kontseptuaalsest vaatepunktist lähtutakse, peaks hoolikalt kaaluma kasutatava keelega kaasnevaid tähendusvarjundeid ja nende mõju poliitika kujundamisele.

Kirjandus

- Ball-Rokeach, S. J.; DeFleur, M. L.** 1976. A dependency model of mass-media effects. – *Communication Research*, Vol. 3 (1), pp. 3–21.
- Bjola, C.** 2019. Propaganda as reflexive control: The digital dimension. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). *Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital propaganda*. Abingdon, UK: Routledge, pp. 13–27.
- Bjola, C.; Pamment, J.** 2019. *Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital diplomacy*. Abingdon, UK: Routledge.

⁷⁰ Cull 2019, p. 26.

- Carter, P.** 2005. Lord Carter of Coles' public diplomacy review. <http://www.british-council.org/home-carter-report> (eemaldataud).
- Congress: Putin's asymmetric assault on democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. national security (Minority Staff Report)** 2018. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-115SPRT28110/pdf/CPRT-115SPRT28110.pdf>.
- Content Fund** (n. d.). About us. <https://contentfund.org/about-us>.
- Cull, N. J.** 2013. Roof for a house divided: How U. S. propaganda evolved into public diplomacy. – Auerbach, J.; Castronovo, R. *The Oxford handbook of propaganda studies*. Oxford, UK: Oxford University Press, pp. 131–146.
- Cull, N. J.** 2019. *Public diplomacy: Foundations for global engagement in the digital age*. Cambridge, UK: Polity.
- Darczewska, J.** 2015. *The devil is in the details: Information warfare in the light of Russia's military doctrine*. Warsaw, Poland: Ósrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Darczewska, J.; Żochowski, P.** 2017. Russia's "activity" toward the West – Confrontation by choice. – *Russian Analytical Digest*, 212, pp. 2–5.
- Detektor Media** 2018. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт [Vastulause Vene propagandale ja meediakirjaoskusele: Ukraina avaliku arvamuse küsitluse tulemused, analüütiline aruanne]. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/136017/DM_KMIS_ukr_WEB-2.pdf.
- Detektor Media** 2019. Information sources, media literacy and Russian propaganda: Findings of all Ukrainian public opinion survey. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/164308/DM_KMIS_tables03_2019_ENGL_WEB.pdf.
- Dittmer, J.; Dodds, K.** 2008. Popular geopolitics past and future: Fandom, identities and audiences. – *Geopolitics*, Vol. 13 (3), pp. 437–457.
- Dougherty, J.; Kaljurand, R.** 2015. Estonia's "virtual Russian world": The influence of Russian media on Estonia's Russian speakers. Tallinn. <https://icds.ee/en/estonias-virtual-russian-world-the-influence-of-russian-media-on-estonias-russian-speakers-2/>.
- Duncan, A.** 2019. Baltic states and former Soviet republics: Disinformation. Foreign and Commonwealth Office written question, April 3. <https://www.theyworkforyou.com/wrans/?id=2019-03-26.237138.h&s=Ukraine#g237138.q0>.
- Entman, R. M.** 1991. Framing U. S. coverage of international news: Contrasts in narratives of the KAL and Iran air incidents. – *Journal of Communication*, Vol. 41 (4), pp. 6–27.

- Euroopa demokraatia sihtkapital** [European Endowment for Democracy]. 2015. Bringing plurality and balance to the Russian language media – Final recommendations.
<https://democracyendowment.eu/en/news/551:bringing-plurality-balance-to-russian-language-media-final-recommendations.html>.
- Euroopa Liit** 2015. Strateegilise kommunikatsiooni tegevuskava [Action plan on strategic communication].
<http://archive.eapcsf.eu/assets/files/Action%20Plan.pdf> (eemaldatud).
- Euroopa Komisjon** 2018. Väärinfoga võitlemise tegevuskava [Action plan against disinformation].
https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/eu-communication-disinformationeuco-05122018_en.pdf.
- Gamson, W. A.** 1992. Talking politics. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Giles, K.** 2016. Russia's "new" tools for confronting the West: Continuity and innovation in Moscow's exercise of power. London, UK: Chatham House.
<https://www.chathamhouse.org/publication/russias-new-tools-confronting-west>.
- Gunther, A. C.** 1992. Biased press or biased public? Attitudes toward media coverage of social groups. – *Public Opinion Quarterly*, Vol. 56 (2), pp. 147–167.
- Hayden, C.** 2012. The rhetoric of soft power: Public diplomacy in global contexts. Lanham, MD: Lexington Books.
- Hellman, M.; Wagnsson, C.** 2017. How can European states respond to Russian information warfare? – *An analytical framework. European Security*, Vol. 26 (2), pp. 153–170.
- Helmus, T.; Bodine-Baron, E.; Radin, A.; Magnuson, M.; Mendelsohn, J.; Marcellino, W.; ... Winkelman, Z.** 2018. Russian social media influence: Understanding Russian propaganda in Eastern Europe. Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Holmqvist, C.** 2013. War, "strategic communication" and the violence of non-recognition. – *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 2 (4), pp. 631–650.
- How Russia is winning the propaganda war** [Kuidas Venemaa propagandasõja võidab]. 2014. – *Spiegel*, May 30.
<https://www.spiegel.de/international/world/russia-uses-state-television-to-sway-opinion-at-home-and-abroad-a-971971.html>.
- Jowett, G. S.; O'Donnell, V.** 2019. Propaganda & persuasion. Los Angeles, CA: SAGE Publications.
- Kalla, J. L.; Broockman, D. E.** 2018. The minimal persuasive effects of campaign contact in general elections: Evidence from 49 field experiments. – *American Political Science Review*, Vol. 112 (1), pp. 148–166.
- Kertzer, J. D.; Zeitzoff, T.** 2017. A bottom-up theory of public opinion about foreign policy. – *American Journal of Political Science*, Vol. 61 (3), pp. 543–558.
- Kim, Y. M.; Hsu, J.; Neiman, D.; Kou, C.; Bankston, L.; Kim, S. Y.; ... Raskutti, G.** 2018. The stealth media? Groups and targets behind divisive issue campaigns on Facebook. – *Political Communication*, Vol. 35 (4), pp. 515–541.

- Kulakov, A.** 2017. Words and wars: Ukraine facing Kremlin propaganda. Kyiv: Internews Ukraine.
<https://internews.ua/en/project/words-and-wars>.
- Kiievi Rahvusvaheline Sotsioloogiatstituut** 2015. Индекс результативности російської пропаганди [Vene propaganda tõhususe indeks]. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510>.
- Latsinskaya, M.; Braterskiy, A.; Kalinin, I.** 2017. Россия ввела войска в интернет [Venemaa tõi väed internetti]. – *gazeta.ru*, 22. veebruar.
https://www.gazeta.ru/tech/2017/02/22_a_10539719.shtml#page4.
- Levendusky, M. S.** 2013. Why do partisan media polarize viewers? – *American Journal of Political Science*, Vol. 57 (3), pp. 611–623.
- Lucas, E.; Pomerantsev, P.** 2016. Winning the information war: Techniques and counter-strategies to Russian propaganda in central and eastern Europe. Washington, DC: Center for European Policy Analysis.
- Media consumption survey – Ukraine 2016** [Meediatarbimise küsitlus – Ukraina 2016] 2016. – Internews.
<https://internews.org/resource/media-consumption-survey-ukraine-2016>.
- MediaSapiens** 2017. Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні [Kuidas mõjutab vene propaganda Ukraina kodanike arvamust].
http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/?media=print.
- Melissen, J.** 2005. The new public diplomacy: Soft power in international relations. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Metzger, M. J.; Flanagan, A. J.; Medders, R. B.** 2010. Social and heuristic approaches to credibility evaluation online. – *Journal of Communication*, Vol. 60 (3), pp. 413–439.
- Milo, D.; Klingová, K.** 2017. Countering information war: Lessons learned from NATO and partner countries. Bratislava, Slovakkia: Globsec Policy Institute.
- Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. Strategic narratives: Communication power and the new world order. New York, NY: Routledge.
- Murphy, J.** 2008. Engagement. – Welsh, J.; Fearn, D. (eds.). *Engagement: Public diplomacy in a globalised world*. London, UK: Foreign and Commonwealth Office, pp. 7–15.
https://www.uspublicdiplomacy.org/sites/uspublicdiplomacy.org/files/useruploads/u26739/Engagement_FCO.pdf.
- Narula, S.** 2004. Psychological operations (psyops): A conceptual overview. – *Strategic Analysis*, Vol. 28 (1), pp. 177–192.
- Newton, K.** 2006. May the weak force be with you: The power of the mass media in modern politics. – *European Journal of Political Research*, Vol. 45 (2), pp. 209–234.
- Nye, J. S.** 2004. *Soft power: The means to success in world politics*. New York, NY: PublicAffairs.

- Nye, J. S.** 2010. The future of soft power in U. S. foreign policy. – Parmar, I.; Cox, M. (eds.). *Soft power and U. S. foreign policy: Theoretical, historical and contemporary perspectives*. London, UK: Routledge, pp. 4–11.
- Office of the Director of National Intelligence** 2017. Assessing Russian activities and intentions in recent U. S. elections, January 6.
https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf.
- Olsson, E.-K.; Wagnsson, C.; Hammargård, K.** 2019. The use of political communication by international organizations: The case of the EU and NATO. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). *Countering online propaganda and extremism: The dark side of digital propaganda*. Abingdon, UK: Routledge, pp. 66–80.
- Orlova, D.; Shutov, R.** 2018. Media consumption and assessment of social and political processes in Ukraine by the residents of Eastern regions (government-controlled areas of Donetsk and Luhansk oblasts).
<http://detector.media/infospace/article/136753/2018-04-19mediaspозhivannya-ta-otsinka-suspilno-politichnikh-protseviv-v-ukraini-meshkantsyamiskhidnikh-oblastei>.
- Pamment, J.** 2014. Articulating influence: Toward a research agenda for interpreting the evaluation of soft power, public diplomacy and nation brands. – *Public Relations Review*, Vol. 40 (1), pp. 50–59.
- Peace, R.** 2010. Winning hearts and minds: The debate over U. S. intervention in Nicaragua in the 1980s. – *Peace & Change*, Vol. 35 (1), pp. 1–38.
- Peisakhin, L.; Rozenas, A.** 2018. Electoral effects of biased media: Russian television in Ukraine. – *American Journal of Political Science*, Vol. 62 (3), pp. 535–550.
- Pomerantsev, P.; Weiss, M.** 2014. *The menace of unreality: How the Kremlin weaponizes information, culture and money*. New York, NY: Institute of Modern Russia.
- Pratkanis, A.** 2009. Public diplomacy in international conflicts: A social influence analysis. – Snow, N.; Taylor, P. (eds.). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York, NY: Routledge, pp. 111–153.
- Russian-language news exchange supports independent media** (n. d.). Free Press Unlimited.
<https://www.freepressunlimited.org/en/projects/russian-language-news-exchange-supports-independent-media>.
- Satell, G.** 2014. Russia is winning its non-stop propaganda war on America. – *Forbes*, May 13.
<https://www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/03/13/russia-is-winning-its-non-stop-propaganda-war-on-america/?sh=4e9bec195d3b>.
- Sevin, E.** 2017. A multilayered approach to public diplomacy evaluation: Pathways of connection. – *Politics and Policy*, Vol. 45 (5), pp. 879–901.
- Sevin, E.; Metzgar, E.; Hayden, C.** 2019. The scholarship of public diplomacy: Analysis of a growing field. – *International Journal of Communication*, Vol. 13, pp. 4814–4837.
- Shlapentokh, V.** 2011. The puzzle of Russian anti-Americanism: From “below” or from “above.” – *EuropeAsia Studies*, Vol. 63 (5), pp. 875–889.

- Siumar, V.** 2017. Инфосфера в гибридной реальности [Hübriidreaalsuse info sfäär]. – Zerkalo Nedeli, 29. september.
https://zn.ua/internal/infosfera-v-gibridnoy-realnosti-261516_.html.
- Snegovaya, M.** 2015. Putin's information warfare in Ukraine: Soviet origins of Russia's hybrid warfare. Washington, DC: Institute for the Study of War.
<https://www.understandingwar.org/report/putins-information-warfare-ukraine-soviet-origins-russias-hybrid-warfare>.
- Snow, N.** 2009. Rethinking public diplomacy. – Snow, N.; Taylor, P. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York, NY: Routledge, pp. 3–11.
- Szostek, J.** 2017. The power and limits of Russia's strategic narrative in Ukraine: The role of linkage. – Perspectives on Politics, Vol. 15 (2), pp. 379–395.
- Szostek, J.** 2018. Nothing is true? The credibility of news and conflicting narratives during “information war” in Ukraine. – International Journal of Press/Politics, Vol. 23 (1), pp. 116–135.
- Suurbritannia välisministeerium** [Foreign and Commonwealth Office]. 2017. Annual report & accounts: 2016–2017.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/625651/FCO-annual-report-2017-web-accessible.pdf.
- Ukraina infoturbe doktriin** [Доктрина інформаційної безпеки України] 2016.
<http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
- Vene Föderatsiooni infoturbe doktriin** [Доктрина информационной безопасности Российской Федерации] 2016. RG.RU.
<https://rg.ru/2016/12/06/doktrinainfobezobasnost-site-dok.html>.
- Vene Föderatsiooni sõjaline doktriin** 2014. RG.RU.
<https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>.
- Vihalemm, T.; Juzefovičs, J.; Leppik, M.** 2019. Identity and media-use strategies of the Estonian and Latvian Russian-speaking populations amid political crisis. – Europe-Asia Studies, Vol. 71 (1), pp. 48–70.
- The White House** 2017. National security strategy of the United States of America [USA rahvusliku julgeoleku strateegia], December.
<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- Zaharna, R.** 2009. Mapping out a spectrum of public diplomacy initiatives: Information and relational communication frameworks. – Snow, N.; Taylor, P. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York, NY: Routledge, pp. 86–100.
- Zaller, J.** 1992. The nature and origins of mass opinion (Kindle edition). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

JOANNA SZOSTEK, PhD

Glasgow' (Suurbritannia) ülikooli sotsiaal- ja poliitikateaduste kooli poliitilise kommunikatsiooni lektor

ANTITEETILINE IDENTITEEDILOOME VENEMAA FÖDERATSIOONI STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES

Daniel Tamm

ÜLEVAADE. Artikli eesmärk on mõtestada kollektiivset identiteediloomet strateegilise narratiivina, käsitledes üht selle erijuhtu, kus ennast kirjeldatakse antiteetilise kujutatud vaenlase kaudu. Artiklis tuuakse esile diskursiivsed strateegiad, mis antiteetilist identiteeti õigustavad ja alal hoiavad, ning kirjeldatakse nendega seotud ohte, eeskätt võimaliku julgeolekudilemma näitel. Seejuures pakutakse välja ka mõned lahendused olukorraga toimetulekuks. Teoreetilist raamistikku ilmestab lühike metaanalüüs Venemaa välispoliitilisest diskursusest, mis tõstab esile selles avalduvad strateegilised narratiivid ja nende antiteetilise mõõtme.

Märksõnad: identiteet, strateegiline narratiiv, julgeolekudilemma, Venemaa välispoliitika, semiootiline hegemooniateooria

Keywords: identity, strategic narrative, security dilemma, Russian foreign policy, semiotic theory of hegemony

1. Sissejuhatus¹

Identiteet on üks keskne kategooria, mis koondab poliitilisi kollektiive ja raamistab indiviidide elu.² Selle valguses on aga tähelepanuväärne, et hari-likult käib jagatud sarnasuste sedastamine erinevuse kaudu: ühtsus eeldab ennekõike eristamist teistest.³ Identiteet sõltub suuresti sellest, kelle suhtes või mille taustal ennast määratletakse.⁴ Eelneva põhjal võib järeldada, et kinnistunud identiteetidest olulisem on uurida identiteediloomet dünaamilist

¹ Artikli valmimist toetas teadusprojekt SHVFI19127 „Strateegiline narratiiv julgeoleku-dilemma kujundajana“.

² **Pakhomenko, S.; Tryma, C.** 2016. Identity and Propaganda in Russian-Ukrainian Hybrid Warfare. – Sõjateadlane, No. 2, p. 43.

³ **Hall, S.** 1996. Who Needs “Identity”? – Hall, S.; Du Gay, P. (eds.). Questions of Cultural Identity. London: Sage, pp. 4–5.

⁴ **Kotov, K.** 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. – Acta Semiotica Estica III, lk 184. [Kotov 2005]

protsessi ning seda suunavaid jõujooni. Muu seas võimaldab seda strateegiliste narratiivide raamistik, mis rõhutab identiteediloo eesmärgipärasust ja selle laiemat (poliitilist) konteksti.

„Teise“ kuvandile keskendumine võimaldab omakorda ilmsiks tuua vastavate strateegiate varjatud, n-ö veealust mõõdet, eriti kui käepärast on vaid nende väljapoole suunatud ehk teisi kirjeldav osa. Arusaam teis(t)est on nimelt tihti vermitud oma väärtuste põhjal, mis siis teisendatud kujul endast välja suunatakse.⁵ Näiteks on huvipakkuv, kuidas Kesk- ja Ida-Euroopas hoogu koguvad rahvuslikud liikumised kirjeldavad end Euroopa tulevikuna, omistades Läänele probleeme, mis neid ennast politoloogide sõnul vaevavad.⁶ Selles joonistub selgelt välja ideeline võitlus Euroopa identiteedi nimel, mis võrsus suuresti vastandusest.

Siinse artikli eesmärk on analüüsida üht kollektiivse identiteediloo erijuhtu, kus poliitiline ühtsus rajatakse antiteetiliselt ehk diametraalselt vastanduvana esitatud vaenlase kuju kaudu. Kuigi antiteetilist tähendus- ja identiteediloo on varem mitmetes asjakohastes töodes mainitud⁷, pole selle eri- ega eesmärgipärasust veel sellisena süstematiseeritud. Strateegiliste narratiivide esimesed seosed siin esindatava semiootilise vaatega on aga juba loodud.⁸ Artiklis esitatu leiab seejärel näitlikustamist Venemaa Föderatsiooni strateegiliste narratiivide ja välispoliitika põhjal. Viimast iseloomustab 2020. aasta Välisluureameti raporti kohaselt üha süvenev polariseerumine, milles etendab olulist rolli vastandus läänemaailmaga (eeskätt NATO ja Euroopa Liiduga).⁹

⁵ **Ivanov, V. et al.** 1998. Kultuurisemiootika teesid. – Tartu Semiootika Raamatukogu 1. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 61–62. [**Ivanov et al.** 1998]

⁶ **Krastev, I.; Holmes, S.** 2018. Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents. – Journal of Democracy, Vol. 29 (3), pp. 117–128.

⁷ **Ventsel, A.** 2006. „See vereside on nüüd uuesti kinnitatud, värskendatud ja laiendatud“: „Rahva“ konstrueerimine II maailmasõja järgses nõukogude poliitilises retoorikas. – Akadeemia, nr 6, lk 1427–1449. [**Ventsel** 2006]; **Lepik, P.** 2007. Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis. – Tartu Semiootika Raamatukogu 6. Tartu: TÜ Kirjastus. [**Lepik** 2007]; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018. Paremaärmuslikud kajakambrid ja autokommunikatsioon. – Mäetagused, nr 70, lk 149–175 [**Madisson, Ventsel** 2018]; **Kasekamp, A.; Madisson, M.-L.; Wierenga, L.** 2018. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. – Problems of Post-Communism, Vol. 66 (1), pp. 47–58.

⁸ **Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 103–127. [**Ventsel et al.** 2018]; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge. [**Madisson, Ventsel** 2020]

⁹ **Välisluureamet** 2020. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas. Tallinn: Teabeamet, lk 11. [**Välisluureamet** 2020]

Artikli esimene osa keskendub algupärase analüüsivahendi loomisele, mis kirjeldab antiteetilist identiteediloomet strateegiliste narratiivide raamistikust lähtuvalt. Teine osa on pühendatud antiteetilist identiteeti õigustavate ja alal hoidvate diskursiivsete strateegiate käsitlelule. Samas tulevad võimaliku julgeolekudilemma näitel kõne alla ka selle kitsaskohad. Töö viimane osa koosneb sekundaarsele kirjandusele toetuvast metaanalüüsist, mis käsitleb antiteetilise mõõtme avaldumist erinevates Venemaa välispoliitikat suunavates strateegilistes narratiivides, pakkudes välja ühe võimaliku võtme nende tõlgendamiseks.

Kuigi artikli rõhk lasub ennekõike antiteetilise identiteediloometeoreetilisel ja deskriptiivsel tahul, joonistuvad ühtlasi välja mitmed meetmed, mis aitavad leevendada sellest võrsuvaid pingeid. Strateegiliste narratiivide vaatevinkel ilmestab muuseas igasuguse poliitilise identiteedi sattumuslikku loomust, mis teeb nähtavaks selles avalduvaid võimusuhteid. Nende eritlemine annab etema arusaama sellise ühtsuse tagamaadest, mis avab omakorda uued võimalused nii selle toestamiseks kui ka teisendamiseks.

2. Antiteetiline identiteediloometeoreetiline narratiivina

2.1. Poliitilise identiteediloometeoreetiline eripära

Kollektiivsele poliitilisele identiteedile on eriomane välistav mõõde. Saksa poliitikateoreetiku Carl Schmitti sõnul seisnebki poliitilisus sõbra ja vaenlase eristamises, mis pole olemuslikult kuidagi ette määratud, vaid on vaja ise piiritleda.¹⁰ See tähendab, et poliitilisus ei pruugi olla piiratud mingi eriomase asukohaga, kus poliitikat tehakse (nt partei või parlament), vaid seda mõistetakse protsessina kui sotsiaalsete suhete antagonistlikku liigendust võimusuuhete kontekstis.¹¹

Seda mõtteliini on teiste seas edasi arendanud Essexi kriitilise diskursuseanalüüsi koolkond eesotsas Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe'iga.¹² Nende sõnul ehitub igasugune (poliitiline) ühtsus diskursiivselt, eeldades teatavat

¹⁰ Schmitt, C. 2002 [1932]. Poliitiline mõiste. – Lipping, J. (koost). Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid. Tartu: EYS Veljesto, lk 56.

¹¹ Leftwich, A. 2004. Thinking Politically: On the Politics of Politics. – Leftwich, A. (ed.). What is Politics? Cambridge: Polity Press, p. 14.

¹² Lipping, J. 2020. Armsad vaenlased: Laclau ja Schmitti poliitilisest hingesugulusest. – Akadeemia, nr 10, lk 1859–1881.

tähenduste liigendust, mis looks terviku.¹³ Seda rajavaks tingimuseks on vastandus süsteemivälisega, mis koondaks erinevuslikud elemendid mingi ühise vastuseisu alla.¹⁴ Nagu öeldud, ei ole selle vastanduse kinnitamiseks loomulikku alust.¹⁵ Ühtsuse loomise nimel käib pidev poliitiline vägikaika-vedu, kus erinevad toimijad pretendeerivad terviku esindamisele, katsudes võimalikult palju ühiskondlikke nõudmisi ühte diskursusesse koondada.¹⁶ Suhet, mille alusel mingi poliitiline ühtsus diskursiivselt kehtestatakse, tuleb Laclau ja Mouffe'i sõnul seega mõista hegemoonilisena.¹⁷ Ent selline jaotus ei saa kunagi olla täielik, kuna ükski diskursus ei suuda ära liigendada kogu tähenduslikku maailma.¹⁸

Epistemoloogilises mõttes on siin seetõttu tähtis eristada lisaks individuaalsele ja kollektiivsele identiteedile ka tegelikku ja deklareeritud identiteeti.¹⁹ Deklareeritud ehk hegemooniale apelleeriv enesekirjeldus kujutab endast paratamatult vaid väljavõtet tegelikkusest ega suuda seda kunagi täies ulatuses ära kirjeldada²⁰ nagu narratiivid, kus maailma keerukust vahendatakse mingi sidusa loona.²¹ Sedasorti loogilis-põhjuslikke suhteid väljendavat narratiivset instinkti võib pidada inimestele igiomaseks²², mistõttu võib ka identiteediloomest mõelda kui omamoodi narratiivsest tegevusest.²³ Poliitilises kontekstis võimaldab seeläbi rakenduvat diskursiivset võimu kirjeldada

¹³ Laclau, E.; Mouffe, C. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, p. 105. [Laclau, Mouffe 1985]

¹⁴ Laclau, E. 2015c. Poliitika subjekt, subjekti poliitika. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 207.

¹⁵ Laclau, Mouffe 1985, p. 131.

¹⁶ Laclau, E. 2015a. Uusi mõtisklusi meie ajastu revolutsioonist. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 95. [Laclau 2015a]

¹⁷ Laclau, E. 2015b. Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised? – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 197. [Laclau 2015b]

¹⁸ Laclau, Mouffe 1985, p. 113.

¹⁹ Kotov 2005, lk 185.

²⁰ Samamoodi tasub märkida, et ammendavaks ei saa pidada ka siinset, väljastpoolt lähtuvat vaadet, kuna metatasandil kujutab see endast samuti abstraktsiooni (mis ei pretendeeri seega lõplikule objektiivsusele).

²¹ Eco, U. 2009. *Kuus jalutuskäiku kirjandusmetsades*. Tallinn: Varrak, lk 9.

²² Olson, D. R. 2012. Narrative, Cognition, and Rationality. – Gee, J. P.; Handford, M. (eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, pp. 604–615.

²³ Georgakopoulou, A. 2007. *Small Stories, Interaction, and Identities*. Amsterdam: John Benjamins.

strateegiliste narratiivide mõistestik, mis osutab laiematele orientiiridele, mis ühendavad erinäolisi, ent omavahel põimunud narratiive.

2.2. Strateegiliste narratiivide omadused

Strateegilised narratiivid on eesmärgipäraselt kujundatud lood, mis koondivad tähenduslikke sündmusteahelaid, fikseerides nendes esinevad tegeled ja tegevuskäigu. Strateegiliste narratiivide abil proovivad poliitilised toimijad luua püsivat tõlgenduskeskkonda, mis aitaks kollektiivil mõtestada seda, kust nad tulevad, kus nad on praegu ja kuhu nad on teel, et õigustada mingisuguseid poliitilisi meetmeid ning mõjutada auditooriumi käitumist narratiivi autorile soovitud suunas.²⁴ Edukus sõltub seejuures suuresti sellest, mil määral õnnestub evitada väärtused ühendada sihtauditooriumi eripäraga ja seal levivate kultuurikoodidega.²⁵

Strateegiliste narratiivide erinevus harilikest (nii kunstilistest kui ka mitte-kunstilistest) narratiividest võrsub esiteks tahtlikkusest ja eesmärgipärasusest, mis asetab rõhu soovitavale sihile ning sellega seotud takistuste ületamisele.²⁶ Teiseks avalduvad need hajutatult, mistõttu on igasugune strateegiline narratiiv ja selle ühtsus pigem analüüsi käigus vormuv mentaalne konstruktsioon, mis koosneb mitmetest põimuvatest diskursustest ja alanarratiividest, ega ole igas tekstis tervikuna leitav.²⁷

Eristada saab kolme tüüpi strateegilisi narratiive: 1) süsteeminarratiivid, mis kirjeldavad seda, kuidas hoomata mingit poliitilist korda (nt rahvusvahelist) ning selle ülesehitust; 2) identiteedinarratiivid, mis defineerivad erinevate toimijate väärtused, omadused ja eesmärgid; 3) poliitikanarratiivid (ingl *policy narratives*), mille eesmärk on poliitilisi käike välja pakkuda ja õigustada.²⁸ Eristada saab neid aga ainult tinglikult, sest tegelikkuses põimuvad omavahel kõik kolm tasandit. Näiteks tingib iga poliitikanarratiiv ühtlasi teatava arusaama poliitilisest süsteemist ja vastupidi.

²⁴ Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2013. Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order. New York: Routledge, p. 7. [Miskimmon et al. 2013]

²⁵ Miskimmon et al. 2013, p. 22; Schmitt, O. 2018. When Are Strategic Narratives Effective? the Shaping of Political Discourse Through the Interaction Between Political Myths and Strategic Narratives. – Contemporary Security Policy, Vol. 39 (4), pp. 487–511. [Schmitt 2018]

²⁶ Miskimmon et al. 2013, p. 19.

²⁷ Ventsel et al. 2018, lk 106.

²⁸ Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2017. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, p. 8.

2.3. Antiteetiline identiteediloome ja selle funktsioonid

Kuigi antagonistlik mõõde on omane igasugusele poliitilisele identiteedile, nagu eespool mainitud, on selle väljendamiseks siiski erinevaid viise. Antiteetiliseks võib pidada sellist identiteeti, mida hoiab koos eeskätt enese vastandina kirjeldatud vaenlase ähvardav kuvand, mis on samas tuletatud omaenese pahupidise peegelpildina ehk vastandmargiliselt. Identiteeti määrava vastasseisu teiseks osaliseks osutub seeläbi enese eitusena kirjeldatud antipood, mille vastu olles leitakse uut kinnitust oma maailmapildile. Antiteetilise identiteediloome peamine eesmärk on hegemoonse korra kehtestamine kaootilistes tingimustes, sest just nende taustal ilmneb vajadus mistahes korra järele.²⁹ Täpsemalt võib seda kirjeldada projektsiooni ja peegelprojektsiooni strateegiatega kaudu, millest esimene käsitleb antiteesi ja teine sellest tõukuva identiteediloome loogikat.

Antiteesi projektiivne loomine tähendab seda, et ennast iseloomustavad omadused adresseeritakse ümber mõnele teisele toimijale. Sealjuures omistatakse vaenlasele ka sisemised erinevused, mis ähvardavad juurduvat hegemooniat õõnestada. Näiteks ei kirjeldata kehtestatud normist irduvaid vähemusi sellisel juhul mitte ainult erinevana, aga ka tervikule hävitavana ja seetõttu puhtalt negatiivsena. Antiteesi projitseerimine avaldub kahel moel: antiteesi sisu (semantika) esitatakse antisümmeetriliselt ning selle ülesehitus (topoloogia) sümmeetriliselt. Ühest küljest peegeldatakse enda omadusi pahupidistena, pluss-miinus-opositsioonis.³⁰ Nõnda vastandub näiteks „meie“ väidetavale kõlblusele ja puhtusele „nende“ moraalne mandumine ja räpasus. Teisest küljest on tähtis ka selle projektsiooni relevantsus, mistap tuletatakse antiteesi topoloogia samuti endast, aga sedapuhku samapidi ehk kahepoolselt. Nii leiab „meie“ vankumatus oma traditsioonide kaitsel vaste „nende“ samaväärses jäikuses oma äraspidiste tavade eest seistes. Antiteesis peab kajastuma asjade samasugune väljendus, mis väljendab samas vale sisu.³¹

Peegelprojektsioon väljendab omakorda vastupidist liikumist. Koos korra puudumisest tingitud puudujäägi endast väljapoole projitseerimisega tuleb kinnistada ka sisemist ühtsust. Antiteetilise identiteediloome puhul käib see kahte eitust ühendades ehk peegelprojektiivselt: „meie“ on defineeritud

²⁹ Laclau 2015b, lk 198.

³⁰ Lepik 2007, lk 67.

³¹ Lotman, J.; Uspenski, B. 2013a. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 223. [Lotman, Uspenski 2013a]

negatiivse „teise“ antiteesina.³² Eespool toodud näitega jätkates saab „meie“ traditsioonidest esmalt „nende“ moraalne mandumine, millele vastandudes jõuab järg tagasi nendesamade traditsioonideni. Avalduda võib see aga lisaks positiivsena tajutud omadustele ka negatiivsete puhul. „Kõigepealt omistatakse „meie“ hädad „nendele“ ja seejärel luuakse peegelprojektiivne antitees: /.../ markeeritud 0-tunnus“ kui nende häda puudumine meie leeris.³³ Säärane jänesehaak tähendab seda, et hegemooniline jõud ajab oma juuri aina sügavamale, kuna kõik selle ebakõlad adresseeritakse kujuteldavale anti-kogukonnale, millele vastu seistes taastoodetakse enda sisemist harmooniat. Pooltoonide kadudes muutub jagatud sisu ühilduvusest olulisemaks selle antisümmeetriline väljendus antiteetiliseks esitatud vaenlase kujus.

Antiteetilist identiteediloomet saab niisiis kirjeldada ka strateegilise identiteedinarratiivina. Selle peamine siht on kehtestada kindla poliitilise identiteedi kaudu hegemooniline kord, mida õigustab antiteesina esinev vaenlase kuvand. Viimasest õhkuvat ohtu kasutatakse ühiskonna koondamiseks, mis lubab erimeelsused mitte ainult tagaplaanile jätta, vaid vajadusel ka väidetavale vaenlasele omistada. Samas on oluline, et loodav kuvand ei irduks liialt indiviidide empiirilistest kogemustest. Mida reaalsem ja laiemalt tunnustatud on vaenlas(t)est tulenev oht, seda etemini saab seda antiteetilise identiteediloometeenistusse rakendada. Strateegiliste süsteemi- ja poliitikanarratiivide puhul soodustab see nullsummamängu ja eesmärgi pühendavaid abinõusid, kuna kompromissidele ja n-ö hallile alale antiteetiline identiteediloometeenistuse ruumi ei jäta. Konkureerivate narratiivide tõrjumiseks avalduvad antiteetilises identiteediloomes erinevad diskursiivsed strateegiad, mida kirjeldab järgnev peatükk.

3. Diskursiivsed strateegiad ja nende tagajärjed

Diskursiivsed strateegiad väljendavad süstemaatilisi tähenduse liigendamise ja argumenteerimise skeeme, mis teenivad kindlaid poliitilisi, psühholoogilisi või keelelisi eesmärgi.³⁴ Siin võib neist mõelda kui strateegiliste narratiivide ehituskividest, mille hajus avaldumine erinevates tekstides annab ühtlasi aluse analüüsida neid ühe strateegilise narratiivi osisena. Lähemalt käsitlen

³² Lepik 2007, lk 72.

³³ Lepik 2007, lk 72.

³⁴ Wodak, R. 2001. The Discourse-Historical Approach. – Wodak, R.; Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, p. 73.

järgnevalt mõnda süü tõrjumisele suunatud nahahoidmisstrateegiat³⁵, mille abil antiteetilist identiteeti alal hoitakse ja õigustatakse (kuigi avalduda ei pruugi need ainult antiteetilises identiteediloomes). Samas tulevad kõne alla ka nende strateegiate kitsaskohad, millest võivad kujuneda erinevad ohud (ennekõike potentsiaalse julgeolekudilemma näol), ja mõned meetmed nende ohtudega toimetulekuks.

3.1. Esimene strateegia: semiootiline relvitustamine

Semiootilise relvitustamise kujund on laenatud semiootik Juri Lotmanilt, kes iseloomustas sellisena olukorda, kus „vastaste poolt poleemiliselt antud hüüdnimi usurpeeritakse ja võetakse „oma“ keelde, kusjuures halvustavast muutub ta positiivseks“.³⁶ Laiemalt väljendab see mingi süüdistuse peegelprojektiivset omaksvõttu, mis läbi saab varem taunitust teatav auasi. Nõnda võib näiteks muidu mustavast natsionalisti tiitlist saada mingis grupis kompliment. Samamoodi on Eesti Sotsiaaldemokraatlik Erakond omaks võtnud kõnekeelse lühendi „sotsid“, mida nende poliitilised oponentid kasutasid selleks, et siduda erakond sotsialismi taagaga. Semiootilist relvitustamist võib mõjuvaks strateegiaks pidada seetõttu, et ühest küljest rõõviv see vastaspoolelt ühe võimaliku argumendi, ent teisest küljest kätkeb endas ka võimalust õõnestada eelnevate süüdistuste tõsidust, juhul kui märksõna sisu õnnestub ümber mõtestada.

3.2. Teine strateegia: diskursiivne mimikri

Bioloogiast pärinev mimikri mõiste kirjeldab kaitsekohastumuslikku sarnasust, samas kui diskursiivne mimikri väljendab keeleliselt konstrueeritud jäljendussuhet, mille eesmärk on näidata ennast võõraste sulgede abil etemas valguses.³⁷ Sellisel juhul valitakse ennast iseloomustama mingi üldiselt positiivsest tajutud mõiste või silt, mis avaldub enesekirjelduse tasandil kui mitte päris vastupidises, siis vähemalt selle harilikust erinevas tähenduses. Sarnasele

³⁵ Vt lähemalt nt **Hansson, S.** 2015. Discursive Strategies of Blame Avoidance in Government: A Framework for Analysis. – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322.

³⁶ **Lotman, J.** 1999a. Kultuuride vastastikuse mõju teooriast (semiootiline aspekt). – *Semio-sfäär*. Tallinn: Vagabund, lk 69. [Lotman 1999a]

³⁷ Selle alaliikide kohta vt lähemalt **Siltaoja, M.; Juusola, K.; Kivijärvi, M.** 2019. “World-class” Fantasies: A Neocolonial Analysis of International Branch Campuses. – *Organization*, Vol. 26 (1), pp. 78–79.

strateegiale kui semiootilisele ümberpööramisele on tähelepanu juhtinud ka filosoof Margus Ott, kes toob esile, kuidas Eestis õigustatakse vahel just konservatiivsuse tähe all kõige radikaalsemaid muutusi.³⁸ Näiteks võib tuua selle, mis puudutab Eesti toetust Euroopa Liidule.³⁹ Konservatiivi silt pole sellisel juhul mõeldud mitte niivõrd mingit üldtunnustatud maailmavaatelist hoiakut peegeldama, kui oma legitiimse kõlaga mis tahes tegevust õigustama.

3.3. Kolmas strateegia: pahede ennetav projitseerimine

Kui semiootiline relvitustamine ja diskursiivne mimikri on poliitilises retoorikas veel küllaltki laialt levinud, siis oma pahede ennetav projitseerimine on eriomane juba kitsamalt antiteetilisele identiteediloomele. Lisaks oma positiivsena tajutud omaduste pahupidi pööramisele suunatakse selle käigus endast välja ka tajutavad ebakõlad, mis võivad loodavale ideaalsele ühtsusele halba varju heita. Kuna „teine“ ei näi end antiteetiliselt defineerivale poliitilisele toimijale mitte potentsiaalse dialoogipartneri, vaid puhta anti-kogukonnana, mille kulul oma maailmapilti monopoliseerida, tuleb kõik seda sisemist korda ähmastav projitseerida just välise „teise“ arvele.⁴⁰ Esiteks lubab see probleemsed kohad maha vaikida, kuid veelgi enam on sellest kasu pike-mas perspektiivis. Hilisemad etteheited saab nimelt silmakirjalikena kõrvale heita, kuivõrd samad omadused on varem juba vaenlastele (s.o kriitikutele) omistatud.⁴¹ Ajalooliselt on see eriti teravalt ilmnenu antisemitismis, kus kõik majandusega seostuvad probleemid kirjutati näiteks juutide arvele.⁴²

³⁸ Ott, M. 2019. Vehm II. Diskursus. – Sirp, 6. detsember.

³⁹ Kiisler, I. 2021. Mart Helme asutab riigikogus Euroopa Liidust väljaastumise toetusgrupi. – ERR, 10. aprill.

⁴⁰ Burke, K. 2011. Hitleri „Minu võitluse“ retoorika. – Jowett G. S.; O'Donnell, V. (toim). Propagandast ja mõjustamisest. Uusi ja klassikalisi käsitlusi. Tallinn: Tänapäev, lk 222. [Burke 2011]

⁴¹ Selle psühholoogilistest tagamaadest vt nt Kelsey, D. 2017. Media and Affective Mythologies. Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics. London: Palgrave Macmillan, pp. 35–37.

⁴² Zukier, H. 1996. The Essential “Other” and the Jew: From Antisemitism to Genocide. – Social Research, Vol. 63 (4), pp. 1110–1154.

3.4. Neljas strateegia: moraalise ohvri kuvand

Ühtlasi on antiteetilisele identiteediloomele iseloomulik erimeelsuste viimine moraalisele tasandile. Sallimatuse ja seda kannustava homogeensusiha tõttu kipuvad igasugused konfliktid avalduma hea ja kurja vastasseisuna. Samastades selle eristuse kategooriatega „oma“ ja „võõras“, saab tähtsusetuks kuulutada igasuguse välise kriitika, kuna sellele rakendub automaatselt aksioloogiline hukkamõist. Hinnang piirjuhul puhta kurjusena kehastuvale välisele on juba ette antud, mistõttu ei saa see poliitilise ühtsuse hulka kuuluda ega selle kohta käia. Manihheistlikuna kirjeldatud mänguvälja kontekstis hakkab samas idanema ohvrinarratiiv, kus enda vägesid koondatakse vastandumise kaudu. Lisaks sellele, et ümbritseva sfääri kirjeldamine pahatahtliku ja ohtlikuna õigustab alternatiivsete vaatenurkade tasalülitamist, võimaldab see end ühtlasi ohvrina määratleda ning kaitsetusele apelleerides süüd tõrjuda.⁴³ Näiteks on Mari-Liis Madisson ja Andreas Ventsel märkinud, kuidas rahvusradikaalide veebisuhtluses kirjeldatakse peavoolumeediat kui olemuslikult valelikku ja repressiivset infokanalit, mis ähvardab „meid“ alla suruda.⁴⁴

3.5. Viies strateegia: eesmärki pühendava agressiooni õigustamine

Samamoodi saab moraalise ohvri asendist koondada enesekaitse eeskoste alla mis tahes võtteid, mille eesmärk on seista ühtsuse eest, sest vahepeal on postuleeritud seda ohustav radikaalne väljaspoolsus.⁴⁵ End antiteetiliselt defineerival toimijal on üldiselt kombeks kapselduda ja suhelda sõdimise teel.⁴⁶ Seda sobivad pühitsema ka varem vaenlastele omistatud abinõud, kuna olukord sunnib „nende tasemele langema“.⁴⁷ Konfliktide algatamisel ja nende ülalhoidmisel on antiteetilises identiteediloomes tähtis roll, mis aktiveerib auditooriumis kujutlust vaenlase ohtlikkusest ning õigustab selle kaudu äärmuslikke meetmeid. Semiootilise relvitustamise kujundit edasi arendades

⁴³ Vt nt **Wodak, R.** 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage, p. 64; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2015. Grupuskulaarne identiteediloom eesti paremäärmuslaste võrgusuhtluses. – *Methis*, nr 15, lk 14; **Ventsel et al.** 2018, lk 117–119.

⁴⁴ **Madisson, Ventsel** 2018, lk 156.

⁴⁵ **Wodak, R.** 1991. *Turning the Tables: Antisemitic Discourse in Post-War Austria*. – *Discourse & Society*, Vol. 2 (1), pp. 69–70.

⁴⁶ **Lotman, Uspenski** 2013a, lk 226.

⁴⁷ Vt nt **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2014. Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. – *Mäetagused*, nr 57, lk 69–90.

võib öelda, et teinekord n-ö loitsitakse oma süüdimatuse tõestuseks vaenlase kätte isiklikust kabuurist võetud relv, et see siis enesekaitse eesmärgil taas enda kätte rabada ja ümber pööratud torust tuld anda. Eesmärki pühendava agressiooni õigustamist on põhjalikult uuritud näiteks varauusaegse nõiajahi kontekstis.⁴⁸

3.6. Antiteetilise identiteedilooma tagajärjed: kahte liiki julgeolekudilemma

Antiteesile vastandudes vormuv poliitiline identiteet võib olla küll suhteliselt püsiv, kuid seda ei saa siiski stabiilseks pida. Kuivõrd sisemine korrastatus on võrdelises sõltuvuses antiteesi ulatusega, tugevneb esimese najal alati ka teine.⁴⁹ Oma antipoodiga võitlemine taastoodab ühtlasi selle tähtsust, kuna binaarses opositsioonis püsides kutsub igasugune liigutus esile ka selle vastandi aktualiseerumist.⁵⁰ Mida ühtsemana ennast tajutakse, seda suurem on ka kurjuse jõud ja seda äärmuslikumaid meetmeid õigustab selle vastane võitlus. Nõnda võib eskaleeruvast konfliktist saada isetäituv ennustus: hõõgvele puhutud tulekahju vastu võideldakse tulega. Lõpliku lahenduseni ei saa see vastasseis aga jõuda, kuna sellele pingele on üles ehitatud kogu antiteetiline identiteedilooma. Seega võib sõda käia mõne konkreetse vaenlase kehastuse vastu, keda on parasjagu mõistetud antiteesina, kuid põhimõtteliselt ei saa see pyrrhoslik heitlus kunagi lõppeda. Säärasel n-ö silmakirjalikul vaenlasel puuduvad kindlad tundemärgid ja tema nägu muutub pidevalt.⁵¹ Kord kätteõpituna otsib see vastasseisu printsip endale üha uusi avaldumisvõimalusi⁵² ja poliitilise olukorra kohaselt võib seda rolli etendada kes tahes.⁵³

Rahvusvahelistes suhetes kirjeldab säärast vastastikku süvenevat ebakindlust julgeolekudilemma termin, tähistades täpsemalt olukorda, kus erinevate osaliste end kindlustavad otsused süvendavad (tahtmatult) üldist

⁴⁸ Vt nt **Lotman, J.** 2007. Nõiajaht. Hirmu semiootika. – Hirm ja segadus: esseid kultuuri-semiootikast. Tallinn: Varrak, lk 50–68.

⁴⁹ **Ivanov et al.** 1998, lk 62.

⁵⁰ **Lepik** 2007, lk 65.

⁵¹ **Lotman, J.** 1999b. Kaasaeg Ida ja Lääne vahel. – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 365. Sarnased tähendusloomeprotsessid avalduvad ka vandenõuteooriates, vt nt **Madisson, M.-L.** 2012. Vandenõuteooriate semiootiline tähistamisloogika. – Akadeemia, nr 6, lk 1024–1070.

⁵² **Uspenski, B.** 2013b. Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 380. [**Uspenski** 2013b]

⁵³ **Ventsel** 2006, lk 1441.

usaldamatust. Sedasi sünnivad „vastastikuse ebakindluse spiraalid“, kus ühe toimija julgeoleku paranemine kahandab teise toimija suhtelise julgeoleku taju ja nii edasi.⁵⁴ Siinkohal eristan esiteks antiteetilisele identiteedi loomele eriomast sisemist julgeolekudilemmat, mis ilmneb sõltuvuses, mis valitseb antiteesi ja selle autori vahel. Mida ühtsemana kangastub sisemine kord ja vajadus selle järele, seda selgemad piirid võtab ka vaenulik antipood. Teiseks eristan välist julgeolekudilemmat (nagu seda rahvusvahelises poliitikas tavaliselt mõistetakse), kus mingi antikultuurina kirjeldatud toimija n-ö vastab sellele kõnetusele ja asub sellisena ka ise käituma. Antiteetiline identiteedi loome kujuneb seeläbi vastastikuseks, avaldudes eeskätt sõjaseisukorras. Näiteks võib siin mõelda külma sõja käigus kehtestatud bipolaarsele maailma korrale.

3.8. Julgeolekudilemma maandamine

Lõplikult lahendatavaks ei saa julgeolekudilemmat pidada, kuna ebakindluse aluseks olev antagonism on omane igasugusele poliitilisele identiteedile. Ent see ei välista olukorra leevendamist. Eespool mainitud poliitikateoreetik Chantal Mouffe on antagonismi alternatiivse avaldumisena kirjeldanud näiteks agonismi. Vaenlase asemel kujutab „teine“ endast sellisel juhul pigem vastast.⁵⁵ Agonistlikus suhtes teadvustavad osalised esiteks üksteise legitiimsust ja jagavad teiseks teatud sümboolset ruumi, mille organiseerimise suhtes on nad aga eri meelt.⁵⁶ Olemuslik antagonism jääb sellisel juhul alles (kuivõrd poliitiline identiteet eeldab endiselt millegi või kellegi välistamist) ning vastaste esituses põrkuvad siiski erinevad hegemoonilised narratiivid (millevahelisi konflikte pole ratsionaalselt võimalik tasalülitada), kuid seda on võimalik konstrueerida nii, et üks poliitiline identiteet ei välista teist.⁵⁷ Näiteks väljendub agonism parlamentaarse demokraatia kontekstis sedasi, et parteid vahetavad võimu ja suudavad teatud küsimustes ka oma üksmeelt teadvustada, isegi kui nad esindavad vastanduvaid ideoloogiaid.

Sisemise julgeolekudilemma taandumine eeldab, et esile kerkivad alternatiivsed identifitseerimismehhanismid, mis suudaksid välja pakkuda uue

⁵⁴ Mälksoo, M.; Toomla, R. 2018. Julgeolekupoliitika. – Berg, E. *et al.* (toim). Sissejuhatust rahvusvahelistesse suhetesse: õpik kõrgkoolidele. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 257.

⁵⁵ Mouffe, Chantal 2000. *The Democratic Paradox*. London: Verso, p. 13. [Mouffe 2000]

⁵⁶ Mouffe, Chantal 2005. *On the Political*. London: Routledge, p. 20.

⁵⁷ Mouffe 2000, pp. 101–103.

narratiivi avatumast ja paindlikumast identiteedist. Määrav roll on siin nähtustel, mida hegemoonne kord ei suuda diskursiivselt vahendada. Olude muutudes (nt majanduskriisi või looduskatastroofide korral) avaneb teatud võimaluse aken, kus teised poliitilised toimijad proovivad kerkinud probleemi esiteks diagnoosida ja teiseks lahendada.⁵⁸ Antiteetiline identiteediloome legitimeerib end suuresti korra ja stabiilsuse toel ning kummagi kadumise korral (või vastupidi – kaootilise perioodi möödudes) kipub langema ka selle populaarsus.

Välise julgeolekudilemma maandamisel on kasulik eristada selle astmetena tõlgendus- ja vastusdilemmat.⁵⁹ Tõlgendusdilemma mahendamine eeldab vastaspoole motiivide asjakohast interpreteerimist, samas kui vastusdilemmaga toimetulek kätkeb endas tõlgenduse alusel adekvaatse reaktsiooni kavandamist.⁶⁰ Siin tähendab esimene antiteetilise identiteedi võimalikult tõetruud tõlkimist oma keelde ehk antiteetilise identiteediloome teatavat dekonstruktsiooni. Vastasel juhul ei lävita teisega mitte kui reaalse, vaid ideaalse osalisega, kus vastav arusaam on konstrueeritud enda, mitte kõnetatava järgi.⁶¹ Sellest ka vajadus erinevaid poliitilisi identiteedinarratiive ja nende sattumuslikkust lahata. Vastusdilemmaga tegeledes on esmatähtis vastandust süvendavatest provokatsioonidest hoiduda ja antiteetilisele kõnetusele vastamata jätta.

3.9. Antiteesi inverteeritud lugemismudel

Deklareeritud antiteetilisest identiteedist n-ö tegeliku olukorra tuletamisel võib aga abiks olla peegelprojektiivset loogikat tagurpidi avav inverteeritud lugemismudel.⁶² Eeldades, et antiteesi pooluste vahel valitseb peegelsümmeetria, võib järeldada, et seda tagurpidi lugedes on võimalik aimata ka kummagi tegelikku tuuma.⁶³ Eespool kirjeldatud välise ruumi miinusemärgilist modelleerimist iseloomustavad küllaltki ranged reeglid, mille tagajärjel muutub antiteetiline süsteem kahepoolset sümmeetriliseks ning

⁵⁸ Laclau 2015a, pp. 109–111.

⁵⁹ Booth, K.; Wheeler, N. J. 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan. [Booth, Wheeler 2008]

⁶⁰ Booth, Wheeler 2008, pp. 3–5.

⁶¹ Lotman 1999a, lk 68.

⁶² Vt ka Madisson, Ventsel 2020, ptk 3; Lepik 2007, lk 65.

⁶³ Lepik 2007, lk 74.

semantiliselt antisümmeetriliseks.⁶⁴ Selle toimingu suunda muutes võib seega jõuda tegeliku olukorra tõepärasema tunnetamiseni, mida deklareeritud identiteet üritab maha vaikida.⁶⁵ Muidugi mitte puhtal kujul, kuna antiteetiline identiteediloome pole kunagi täielik, nagu seda ei saa olla ka ükski tõlge. Ent oletusi saab selle põhjal teha. Seda enam, et tihti ongi käepärast ainult identiteedinarratiivi väljapoole suunatud ehk teisi kirjeldav osa (kogu strateegiat ei saa narratiivi autor avalikkusele avada).

Antiteesi inverteeritud lugemismudeli toel võib niisiis oletada, et antiteesile omistatud topoloogiline ülesehitus on ühtaegu omane ka selle autorile, kuid selles ringleb vastupidine sisu. Seda nii positiivsete kui negatiivsetena tajutud sugemete puhul: „meie“ väärtusele vastavad „nende“ pahupidised väärtused, samal ajal kui „neile“ on omased need probleemid, mis „meil“ väidetakse puuduvat. Antiteesi autorile on tihti iseloomulik just see, mida välisele vaenlasele omistatakse. Seeläbi saab ühtlasi osutada antiteetilise identiteedi intentsionaalsusele ja seda suunavatele võimusuhetele, kuivõrd tegemist on vaid ühe võimaliku tegelikkust peegeldava narratiiviga. Antiteetilise taastootmise ja välise julgeolekudilemma vältimiseks on seega tähtis selle ainuvõimu õonestada ja suhestuda sellega võimaluse piires mitte n-ö puhta kurjuse positsioonist, vaid võimaliku dialoogipartnerina, andes edasi selle (võimalikult) tegelikku, mitte deklareeritud eripära.

4. Analüüs: antiteetiline mõõde Venemaa strateegilistes narratiivides

Eeltoodud teoreetilise raamistiku näitlikustamiseks töötasin esmalt läbi digiraamatukogus JSTOR indekseeritud Venemaa välispoliitikaga seotud teaduskirjanduse, mis on ilmunud ajavahemikus 2012 kuni 2020 (alates Vladimir Putini kolmandast ametiajast presidendina). Selle ülevaate põhjal sõnastasin viis peamist strateegilist narratiivi, mida pidasin esinduslikuks Venemaa välispoliitika ja maailmataju suunamise seisukohalt ning otsisin vajadusel märksõnade põhjal erialakirjandust juurde. Seega pole tegemist mitte algupärase, vaid metaanalüüsiga, mille laiema haarde eesmärk on keskenduda üldisematele suundumustele, nagu on oluline strateegiliste narratiivide uurimisel. Narratiivse konteksti mõistmine aitab lahata ja ümber lükata alanarratiive,

⁶⁴ Lepik 2007, lk 69.

⁶⁵ Lotman, J. 2002. Kultuuri fenomen. – Akadeemia, nr 12, lk 2645.

mis selles ringlevad.⁶⁶ Venemaa antiteetilist tähendus- ja identiteediloomet on ajalooliste näidete põhjal käsitlenud mitmed varasemad tööd⁶⁷, kusjuures eriti populaarseks on osutunud Nõukogude Liidu periood.⁶⁸ Siin on tähelepanu all aga Venemaa Föderatsiooni strateegilised narratiivid ehk eeskätt Putini valitsusaeg.

Putini esimest kahte ametiaega saatis tõusvate nafta- ja gaasihindade najal kosuv majandus ning rahva laialdane toetus. 2012. aastal, mil Putin kolmandat korda presidendiks sai, tulid inimesed aga juba tänavatele ja kõlasid süüdistused valimistulemuste võltsimises. Sellest saati on Kreml oma võimu koondamisel ja Venemaa positsioneerimisel toetunud üha enam vastasseisule läänemaailmaga (mis oli õhus loomulikult varemgi).⁶⁹ Välise ohu alalhoidmine lubab Venemaal esiteks ühiskonda mobiliseerida ja juhtida teiseks kõrvale tähelepanu erinevatelt riigisisestelt muredelt, mis puudutavad näiteks majanduslikke, sotsiaalseid ja õigusriiklikke probleeme.⁷⁰ Järgnevalt vaatlen viit seda suunitlust iseloomustavat strateegilist narratiivi, rõhutades nende antiteetilist mõõdet ja seda väljendavaid diskursiivseid strateegiaid.

4.1. Esimene narratiiv: Venemaa kui ümberpiiratud kindlus

Tihti kirjeldab Venemaa end ümberpiiratud kindlusena, mis peab kaitsma oma väärtuseid igast küljest (kuid eeskätt Läänest) saabuva ohu eest.⁷¹ Selle peamine eesmärk on legitimeerida välis(t)est vaenlas(t)est tuleneva hädaohu abil valitsevat võimuladvikut ning õigustada seeläbi ühtlasi karme

⁶⁶ **Ventsel et al.** 2018, lk 122.

⁶⁷ **Uspenski, B.** 2013a. Antikäitumine vanavene kultuuris. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369; **Uspenski** 2013b; **Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013b. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 240–294.

⁶⁸ **Lepik, P.** 2000. Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris. – Akadeemia, nr 4, lk 718–754; **Ventsel, A.** 2008. Totalitaarkeel ja poliitiline retoorika nõukogude poliitilises diskursuses; **Pärli, Ü.; Lepik, E.** (toim). 2008. Nimetamise strateegiatest Eesti kultuuris. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 65–84; **Ventsel** 2006.

⁶⁹ **Mendras, M.** 2015. The Rising Cost of Russia's Authoritarian Foreign Policy. – Light, M.; Cadier, D. (eds.). Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations. London: Palgrave Macmillan, pp. 90–91. [**Mendras** 2015]

⁷⁰ **Välisluureamet** 2020, lk 11.

⁷¹ **Mendras** 2015, lk 82; **Monaghan, A.** 2016. Russia's World. Facing a Century of Instability. Paris: EU Institute for Security Studies, p. 3. [**Monaghan** 2016]

korrakaitsemeetmeid ja riigis valitsevat kitsikust.⁷² Antiteetilisest identiteedi-loomest annab siin aimu ohvrinarratiiv.

Sellele rõhudes äratatakse ellu külma sõja järgne kaotusvalu, kui murenes nii Venemaa identiteet kui ka staatus maailmapoliitikas.⁷³ Samas viitab ümberpiiratud kindluse narratiiv ühtlasi Lääne hegemoonia jätku- vate ähvardusele, mis ohustab näiteks demokratiseerumise propageerimise kaudu Venemaa suveräänsust ning on oma sanktsioonidega süüdi Venemaa majanduslanguses.⁷⁴ Sageli kostuvad ka vihjed selle kohta, kuidas Ameerika Ühendriigid sekkuvad Venemaa sisepoliitikasse.⁷⁵ Rõhutades näiteks seda, kuidas igasuguste demokratiseerumislainete taga on tegelikult USA luure- agentuurid, saab Venemaa mustata ka demokraatiat ennast ja vähendada selle usaldusväärsust kodupubliku seas.⁷⁶ Kirjeldades väliseid jõude olemuslikult pahatahtlikena, saab igasuguseid viiteid Venemaa aadressil tõlgendada ka süüdistusena ning Venemaad seega kaitsetu ohvrina.⁷⁷

Ümberpiiratud kindluse narratiivist ei puudu ka moraalne mõõde. Kindlusena seisab Venemaa manduvast Läänest kõrgemal positsioonil⁷⁸, kusjuures viimane on ühtaegu nii ähvardavalt jõuline kui ka kohe kokku kukkumas.⁷⁹ Seda moraalset eelisolukorda aitab muu kõrval kinnitada süü peegelprojektiivse tõrjumise taktika. Näiteks on Putin korduvalt tauninud NATO liikmete kaitsekulutuste kasvu, väites et „Venemaa ei kavatseda kedagi

⁷² **Lipman, M.** 2015. Putin's "Besieged Fortress" and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 110–136. [Lipman 2015]; **Götz, E.; Merlen, C.-R.** 2019. Russia and the Question of World Order. – *European Politics and Society*, Vol. 20 (2), pp. 140–141. [Götz, Merlen 2019]

⁷³ **Lukyanov, F.** 2016. Russia: Geopolitics and Identity. – Hitchcock, W. I.; Leffler, M. P.; Legro, J. W. (eds.). *Shaper Nations: Strategies for a Changing World*. Cambridge: Harvard University Press, p. 112. [Lukyanov 2016]

⁷⁴ **Götz, Merlen** 2019, p. 138.

⁷⁵ **Bugayova, N.** 2019. *How We Got Here With Russia: The Kremlin's Worldview*. Washington: Institute for the Study of War, p. 21. [Bugayova 2019]

⁷⁶ **Pomerantsev, P.** 2015. The Kremlin's Information War. – *Journal of Democracy*, Vol. 26 (4), p. 42.

⁷⁷ Välja arvatud juhul, kui see sobitub Kremli enda seisukohtadega. Siis on hinnang vastu- pidine.

⁷⁸ **Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – *L'Europe en Formation*, Vol. 374 (4), p. 32. [Makarychev 2014]; **Lipman** 2015, lk 121.

⁷⁹ **Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. *Strategic Communications: East and South*. Paris: EU Institute for Security Studies, p. 10. [Missiroli et al. 2016]

rünnata“ ja et idast paistev oht on liitlaste endi vaimuvili.⁸⁰ Samas vaimus on ta Ameerika Ühendriikidele ette heitnud riigisiseste kitsaskohtade kinnimätsimist n-ö Vene ohu ettekäändel ja välispoliitiliste konfliktide otsimise arvelt oma alminekute õigustamist.⁸¹ Lisaks ähvardavat NATO laienemine Euroopa julgeolekut, samamoodi nagu see suurendavat ebastabiilsust igas teises regioonis.⁸²

Loomulikult on tõsi, et NATO piirid on Venemaa omadele aina lähemale nihkunud ning et näiteks USA õigustab välistele vaenlastele apelleerides tihti kaheldavaid poliitilisi käike (nt Iraaki tungimist 2003. aastal). Iseäralik on aga see, et samu süüdistusi Venemaa enda kohta omaks ei võta ning identifitseerib ennast pigem nende puudumise kaudu. Liitati saab Venemaa seeläbi näiteks kõik agressiivsust puudutavad etteheited kergekäeliselt kõrvale heita, kuna varem on samad omadused juba vaenlastele omistatud.

4.2. Teine narratiiv: russofoobne Lääs

Selleks, et Venemaa kui ümberpiiratud kindluse kohta kriitiliselt meelestatuid vaigistada, kasutatakse sageli russofoobia diagnoosi.⁸³ Selle Venemaa-vastasust väljendava mõiste juured ulatuvad 19. sajandisse, kuid laiemalt on see hakanud levima pärast 2014. aastal alustatud sõda Ukrainaga. Lühidalt võimaldab süüdistus russofoobias tembeldada vaenulikuks igasuguse (nii sise- kui välispoliitilisest) vastasleerist tuleva etteheite, suunates võimukandjatele adresseeritud kriitika ümber Venemaale kui tervikule, sealhulgas selle elanikele ja kultuurile.⁸⁴ Samamoodi rõhutab see olemuslikku lahkeli Ida ja Lääne vahel, lubades russofoobsetena häbimärgistada kõik oponendid, kes on Ida (s.o Venemaa) unikaalsuse suhtes teisel arvamusel.⁸⁵

Seades sisse kujuteldava võrdlusmärgi Venemaa kultuuri (ja selle kodanike) ning selle valitseja (s.o Putini) vahel, saab Kremli praegune koosseis

⁸⁰ Bugayova 2019, p. 22.

⁸¹ Bugayova 2019, p. 22.

⁸² Monaghan 2016, p. 2.

⁸³ Feklynina, V. 2013. Constructing Russophobia. – Taras, R. (ed.). *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*. Routledge: London, pp. 91–109. [Feklynina 2013]; Darczewska, J.; Zochowski, P. 2015. *Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View 56*. Warsaw: Centre of East European Studies. [Darczewska, Zochowski 2015]

⁸⁴ Darczewska, Zochowski 2015, pp. 20–21.

⁸⁵ Feklynina 2013, pp. 97–98; Darczewska, Zochowski 2015, p. 7.

kirjeldada end esiteks asendamatuna⁸⁶ ja legitimeerida end teiseks Venemaa kultuuripärandi arvelt, kuivõrd selle stigmatiseerimine on mingis poliitilises seisukohas kahtlemisest märksa keerulisem.⁸⁷ Diskursiivsete strateegiatena toimivad siin seega ühtaegu nii diskursiivne mimikri (Kreml väidab end kõnelevat vene kultuuri kui sellise eest⁸⁸) kui ka väliste vaadete automaatne aksioloogiline hukkamõist (kõik Kremlis kahtlejad on järelikult russofoobid).

4.3. Kolmas narratiiv: Vene maailm

Vene maailma (vn Русский мир) narratiiv on russofoobia ja ümberpiiratud kindluse ideega lähedalt seotud ning on oma praeguse poliitilise laetuse saavutanud samuti pärast 2014. aasta kevadet.⁸⁹ Kõige otsesemalt viitab „Vene maailm“ arusaamale Venemaa Föderatsiooni praegustest riigipiiridest kaugeemale ulatuvast tsivilisatsioonist, mille kultuuriliseks ja poliitiliseks keskmeks Venemaa end peab.⁹⁰ Oluline roll on selles kontaktil oma diasporaadega, aga ka Nõukogude Liidu pärandi taaselustamisel. Seeläbi saab Venemaa muuseas õigustada sekkumist naaberriikide siseasjadesse, kuivõrd need kuuluvat samuti suurema Vene maailma hulka.⁹¹

Nõukogude Liidu lagunemisest jäänud armid on Venemaa 21. sajandi identiteedis endiselt alles.⁹² Seetõttu on ka Vene maailma narratiivi kirjutatud tugev vastuseis sellele, mida Venemaa käsitleb n-ö Lääne maailmana. Mitmed uurijad on Venemaa strateegilise kommunikatsiooni keskse sihina kirjeldanud multipolaarset maailmakorda, kus on mitu jõukest.⁹³ Siinjuures tuleb silmas pidada, et tihti kasutab Kreml multilateralismile apelleerimist lihtsalt

⁸⁶ **Hinck, R. S.; Kluver, R.; Cooley, S.** 2018. Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015. – Russian Journal of Communication, Vol. 10 (1), p. 13.

⁸⁷ **Ventsel et al.** 2018, lk 119.

⁸⁸ Vt nt **Surkov, V.** 2019. Putini pikk riik. – Vikerkaar, nr 6, lk 87–93.

⁸⁹ **Laruelle, M.** 2015. The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination. Washington: Center on Global Interests.

⁹⁰ **Makarychev** 2014, pp. 30–31.

⁹¹ **Brown, R.** 2017. Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives. – Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, pp. 177–178.

⁹² **Schmitt** 2018, p. 11.

⁹³ **Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.** 2017. Russia’s Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – Politics and Governance, Vol. 5 (3), pp. 111–120; **Bugayova** 2019, p. 8.

suitsukattena, mille abil Ameerika hegemooniat tõrjuda.⁹⁴ Venemaa arusaam multipolaarsest maailmakorrast kätkeb ühtlasi rangelt hierarhilist mõõdet, mille laiem eesmärk on Venemaa taastamine globaalse jõuna.⁹⁵ Sealjuures on tähelepanuväärne, et Venemaal puudub selge ideoloogiline programm selle kohta, mida need uued kõrgemad väärtused endas hõlmata võiksid.⁹⁶ Praegu on nende seas kanda kinnitanud näiteks konservatiivsed ja natsionalistlikud vaated ühes õigeusu kiriku suureneva rolliga, kuid võib väita, et eeskätt on Putin ja tema lähikondsed siiski pragmaatikud, kes lähtuvad rahvuslikku ideoloogiat kujundades suuresti sellest, mida annaks Läänele vastandada.⁹⁷ Sellest võib järeldada, et Vene maailma narratiiv on pigem anti- kui vastu-hegemooniline, kuna selle esimene eesmärk on kukutada Lääne ülemvõim rahvusvahelises poliitikas.⁹⁸

Vene maailma narratiiv õigustab ühtlasi Venemaa regionaalse mõjusfääri laiendamist, mida viimane näeb oma suveräänsuse tagatisena.⁹⁹ Suhetes NATO-ga avaldub siin klassikaline julgeolekuparadoks: mida kaugemale Venemaa oma mõjusfääri laiendab, seda jõulisemalt NATO vastab, mis annab Venemaale omakorda ettekäände edasi tegutseda jne.¹⁰⁰ Teistmoodi paradoksaalne on aga see, kuidas Venemaa õigustab suveräänsuse nime all rünnakuid oma naaberriikide suveräänsusele, taunides Lääne sekkumist Vene maailma asjadesse, samal ajal kui Venemaa ise seda teeb.¹⁰¹ Seda aitab seletada peegelprojektiivne süü tõrjumise loogika, aga ka suveräänsuse mõiste diskursiivne mimikri.

⁹⁴ **Krastev, I.** 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – Vikerkaar, nr 12, lk 99. [Krastev 2007]

⁹⁵ Selle valguses on eriti kõnekas 2020. aasta põhiseadusmuudatus, mis sätestab Venemaa põhiseaduse ülimuslikkuse rahvusvahelise õiguse ees.

⁹⁶ **Fedchenko, Y.** 2016. Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. – Sõjateadlane, No. 2, p. 146. [Fedchenko 2016]

⁹⁷ **Götz, Merlen** 2019, pp. 139–140; **Wilkinson, C.** 2014. Putting “Traditional Values” Into Practice: The Rise and Contestation of Anti Homopropaganda Laws in Russia. – Journal of Human Rights, Vol. 13 (3), pp. 363–379.

⁹⁸ **Sakwa, R.** 2020. Stasis and Change: Russia and the Emergence of an Anti-hegemonic World Order. – Paral Dal, E.; Erşen E. (eds.). Russia in the Changing International System. Cham: Palgrave Macmillan, p. 18.

⁹⁹ **Mendras** 2015, pp. 82–84.

¹⁰⁰ **Duke, S.; Gebhard, C.** 2017. The EU and NATO’s Dilemmas with Russia and the Prospects for Deconfliction. – European Security, Vol. 26 (3), pp. 379–397.

¹⁰¹ **Götz, Merlen** 2019, p. 144.

Kui Lääne kujutelmas viitab suveräänsus pigem sõltumatusele ja sõna-õigusele, siis Venemaa vaatevinklist väljendab see ennekõike suutlikkust.¹⁰² Suveräänsusele apelleerimine lubab Venemaal aga oma ekseptsionalismi demokraatliku kõnepruugiga põhjendada (sellest ka mõistepaar „suveräänne demokraatia“¹⁰³). Kuna suveräänsus kui suutlikkus tähendab karmi kätt ja tugevama õigust, lubab see mahitada nii agressiooni välisriikide aadressil kui ka võimu koondumist aina kitsama ringi ja karmima korra teenistusse.¹⁰⁴ Omal moel töötab siin ühtlasi semiootiline relvitustamine. Osa süüst (nt teiste riikide sisesajadesse sekkumine) võidakse isegi omaks võtta, kuid see rakedatakse üllama eesmärgi teenistusse (oma suveräänsuse kaitsmine).

4.4. Neljas narratiiv: Ukraina kui fašistlik riik

2014. aasta kevadel tungisid Venemaa väed Ukrainasse, et annekteerida Krimmi poolsaar. Ühest küljest saatis seda sõjaline siht: kindlustada strateegiline tugipunkt Musta mere ääres. Sama tähtis oli aga ka rünnaku kultuuriline külg: kohalike venelaste kaitsmine.¹⁰⁵ Seda õigustas (teiste seas) Ukrainat fašistlikuks riigiks tembeldav strateegiline narratiiv, mille kohaselt kannatavad Ukrainas elavad venelased kohaliku keskvoimu repressioonide all.¹⁰⁶

Ukraina fašistlikuna maalimine võimaldas ühendada 2014. aastal alanud konflikti Venemaa arusaamaga Suurest Isamaasõjast, milles saavutatud võit natsismi üle on endiselt üks Venemaa suurimaid rahvusliku uhkuse allikaid.¹⁰⁷ Ukraina vastu suunatuna taaselustati seeläbi fašismioht, mis pidavat seal edasi hõõguma, kuivõrd väidetavalt levis Ukrainas nii antisemitism ja venelaste diskrimineerimine kui ka sõjamälestiste teotamine.¹⁰⁸ Selle najal loodi tugev

¹⁰² Krastev 2007, lk 100.

¹⁰³ Fisher, S. 2014. Sovereign Democracy: Russia's Response to the Color Revolutions. College of Arts & Sciences. Senior Honors Theses. Paper 90.

¹⁰⁴ Liik, K. 2018. Winning the Normative War with Russia. An EU–Russia Power Audit. London: The European Council on Foreign Relations, p. 3.

¹⁰⁵ Lukyanov 2016, p. 120.

¹⁰⁶ Fedchenko 2016, p. 159; Synytsina, K. 2018. The Construction of the Image of Ukraine as the Other in Russian Media. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, lk 86. [Synytsina 2018]; Lucas, E.; Pomeranzev, P. 2016. Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. CEPA, p. 15. [Lucas, Pomeranzev 2016]

¹⁰⁷ Kudors, A. 2015. Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States. – Pabriks, A.; Kudors, A. (eds.). The War in Ukraine: Lessons for Europe. Riga: University of Latvia Press, p. 157. [Kudors 2015]

¹⁰⁸ Fedchenko 2016, pp. 163–165; Lucas, Pomeranzev 2016, p. 19.

emotsionaalne side Venemaa ajaloopärandiga, mille keskmes on kangelaslike „fašismi alistanud vanaisade“ austamine.¹⁰⁹ Näiteks väljendas seda n-ö Surematu polgu liikumine, mille esmane idee oli koguda Suure Isamaasõjaga seotud isiklikke lugusid, kuid millest sai peagi laiemat Nõukogude Liidu pärandit toetav ettevõtmine, kusjuures leina asemel hakati väljendama uhkust.¹¹⁰ Sealt võrsus omakorda võimalus õigustada Ukrainasse tungimist sooviga viia lõpule vanaisade alustatu.

Ära tasub märkida, et erinevad paremäärmuslikud liikumised on Ukrainas viimasel ajal tõepoolest pead tõstnud¹¹¹, mistap sai Ukraina kui fašistliku riigi narratiivi erinevate tõsieluliste näidetega toetada. Nende ulatust moonutati aga tundmatuseni, samamoodi nagu tähelepanuta jäeti ka Ukraina panus Natsi-Saksamaa alistamisel.¹¹² Pigem võrdsustati Ukraina natsionalism fašismiga seetõttu, et Ukraina avaldas soovi kaugeneda Vene maailmast, mida väljendasid näiteks 2013.–2014. aastal aset leidnud Euromaidani protestid.¹¹³ Samuti pole ilmselt kokkusattumus, et Venemaa majandus oli hakanud aasta alguses taas langema. Operatsiooni edukust näitab aga tõik, et oma madalpunkti saavutas majandus ajal, mil Putini toetus oli läbi aegade suurim (85%).¹¹⁴

Sõjakäiku Ukrainasse pühitse niisiis antiteetiliselt tuletatud strateegiline narratiiv, kus väline vaenlane tuletati peegelprojektiivselt ehk oma väärtusi pahupidi pöörates: Venemaa antifašismist sepiatati Ukraina fašism. Omal moel sai sellest aga isetäituv ennustus, sest idee Venemaale loomuomasest (ja sõjalist kaitset eeldavast) mõjusfäärist ei ole kaugel Natsi-Saksamaa seletustest Austriasse ja Tšehhoslovakkiasse tungimise kohta 1930. aastatel.¹¹⁵

¹⁰⁹ Synytsina 2018, p. 90.

¹¹⁰ Synytsina 2018, pp. 87–88.

¹¹¹ Vt nt Rudling, P. A. 2013. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda. – Wodak, R.; Richardson, J. E. (eds.). *Analysing Fascist Discourse. European Fascism in Talk and Text*, pp. 228–255.

¹¹² Synytsina 2018, p. 90.

¹¹³ Kudors 2015, lk 159.

¹¹⁴ Välisluureamet 2020, lk 26.

¹¹⁵ Kudors 2015, pp. 159–160.

4.5. Viies narratiiv: separatismi käes kõdunev Euroopa Liit

Euroopa Liitu suhtub Venemaa skeptiliselt ning on seega aldis selle sisekonflikte võimendama.¹¹⁶ Selle diskursuse levitamisel mängivad olulist rolli Venemaa keskvoimule kuuletuvad ingliskeelsed uudisteportaalid, näiteks RT (endine Russia Today) ja Sputnik, mis külvavad Lääne auditooriumi seas Venemaad soosivat väärinformatsiooni, mille eesmärk on Euroopa konsensusust murendada.¹¹⁷ Lähiaastatel on selleks enim alust andnud erinevad referendumiteni jõudnud separatistlikud liikumised, millest kuulsaimad on Brexit ja Kataloonia iseseisvuspüüe.

Brexitit puhul oli Venemaa valitsuse ametlik seisukoht neutraalne, kuid USA senati väliskomisjoni raporti kohaselt oli Brexiti kajastus Venemaa riigimeedias siiski rangelt ühepoolne ja toetas Suurbritannia lahkumist.¹¹⁸ Sealjuures leidsid Emma Flaherty ja Laura Roselle enne referendumit toimumist RT kaudu levinud strateegilisi narratiive uurides, et Brexiti enda kajastamise kõrval oli veel olulisemal kohal see, et Euroopa üldisem ühtsus seati küsimuse alla.¹¹⁹ Ka Kataloonia iseseisvusreferendumi suhtes (mis tunnistati hiljem küll kehtetuks) võttis Venemaa ametlikult Hispaania keskvoimu toetava positsiooni, samas kui Venemaa ingliskeelne riigimeedia väljendas vastupidist.¹²⁰ Seal kajastusid näiteks süüdistused Hispaania valitsuse korruptiivsuses ühes üldiste Euroopa Liitu ning selle legitiimsust õõnestavate narratiividega.¹²¹

Johannes Voltri tõi nii RT kui ka Sputniku teemakohaste käsitluste puhul eraldi välja, et Kataloonia asjus oli Venemaa üks peamine strateegiline narratiiv n-õ kõduneva Euroopa allakäik, mis on „ehk isegi erinevate toetust koguvate

¹¹⁶ Missiroli *et al.* 2016, p. 12.

¹¹⁷ Ramsay, G.; Robertshaw, S. 2019. *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. London: King's College London.

¹¹⁸ Corker, B. *et al.* 2018. *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. National Security*. Washington: U. S. Government Publishing Office, p. 118. [Corker *et al.* 2018]

¹¹⁹ Flaherty, E.; Roselle, L. 2018. *Contentious Narratives and Europe: Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT's Brexit News Coverage*. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60.

¹²⁰ Milosevich-Juaristi, M. 2017. *The "Combination": An Instrument in Russia's Information War in Catalonia*. – Elcano Royal Institute, November 20. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari92-2017-milosevichjuaristi-combination-instrument-russia-information-war-catalonia (23.10.2020). [Milosevich-Juaristi 2017]

¹²¹ Corker *et al.* 2018, p. 135.

separatistlike liikumiste tõttu kokku kukkumas¹²². Ühest küljest oli Venemaa eesmärk niisiis lõhestada Hispaaniat ja Euroopa Liitu, ent selle kõrval tasub toonitada, et Euroopa separatismi kilbile tõstmine aitas tähelepanu kõrvale juhtida samal ajal Põhja-Kaukaasias toimunud lahkulöömiselt.¹²³

Venemaa toetusavaldused Euroopa-sisesele separatismile on tähelepanuväärsed just seetõttu, et samal ajal surutakse maha igasugune riigisisene iseseisvusliikumine.¹²⁴ 2016. aastal korraldati Moskvas koguni eraldi separatistide konverents, kuhu olid teiste seas kutsutud nii California kui ka Põhja-Iirimaa esindajad, samas kui näiteks Tšetšeenia iseseisvuse toetamine võib Venemaal pädida vanglakaristusega.¹²⁵ Siin väljendub taas Venemaa kaksipidine arusaam suveräänsusest ja sisemise ühtsuse ülimuslikkusest. Üks variant on seda tõlgendada inverteeritud lugemismudeli kaudu. Sellest võib järeldada, et mida aktiivsemalt toetab Venemaa Läänes levivat separatismi, seda jõulisemalt surub ta seda maha oma piirides. Samuti võib selle põhjal oletada, et Venemaa üldisem eesmärk pole mitte lihtsalt Euroopa Liidu lagundamine, vaid alternatiivse, oma näost lähtuva liidu loomine, mis kallutaks rahvusvahelisel areenil kaalukausse Venemaa kasuks.¹²⁶

5. Kokkuvõte

Antiteetiline identiteediloomine kujutab endast niisiis üht spetsiifilist identiteetseerimismehhanismi, mis võib toimida ka strateegilise narratiivina. Sellisel juhul määrab antiteetilisus ühtlasi konkreetseid poliitilisi käike ja arusaama poliitilisest süsteemist endast. Antiteetilise identiteedi ideoloogiline juhtmotiiv on maailma mustvalge liigendus kaheks üksteist välistavaks pooluseks, kus esindatavale headusele vastab samaväärne kurjuse jõud. Realse ohu puudumisel tuleb see esile manada, sest antiteetilisena esitatud vaenlane

¹²² **Voltri, J.** 2018. 2017. aasta Kataloonia iseseisvusreferendum: RT ja Sputniku levitatud Venemaa strateegilised narratiivid. – Toomla, R.; Müil, E. (toim). Maailmast 2018. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus, lk 56.

¹²³ **Milosevich-Juaristi** 2017.

¹²⁴ **Salvo, D.; Soula, E.** 2017. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. – The Alliance for Securing Democracy, October 31. <https://securingdemocracy.gmfus.org/russian-governments-fission-know-how-hard-at-work-in-europe> (23.10.2020).

¹²⁵ **Mirovaley, M.** 2016. What's Behind Russian Support for World's Separatist Movements? NBC News, July 23. <https://www.nbcnews.com/news/world/what-s-behind-russian-support-world-s-separatist-movements-n614196> (23.10.2020).

¹²⁶ **Makarychev** 2014, p. 38.

aitab esiteks mistahes samme õigustada, lubades teiseks kõrvale tõrjuda kõik konkureerivad vaated ja ajada kolmandaks kõik altninekuud vaenlas(t)e kaela. Poliitilise võitluse mõtteks saab nõnda oma kujutelma maksmapanek, mis täidab vastandumise enda printsiibi kindla sisuga. Poliitiline kollektiivne identiteet ei ole selle vaate kohaselt seega mitte mingi etteantud suurus, vaid poliitika tulemus, mille loomulikkus luuakse seda ohustava antiteesi kaudu.

Eespool kirjeldatu annab aluse, kuidas tõlgendada Venemaa välispoliitikat, mida kannustavad siinse tõlgenduse kohaselt antiteetilisest loogikast lähtuvad strateegilised narratiivid. Nende eesmärk on koondada Putini võimu kodus, ehitades Venemaa ühtsuse üles Läänest paistvale ohule. Kuivõrd seda suunavad suuresti projektiivsed ja peegelprojektiivsed strateegiad, saab siin rakendada antiteesi invertteeritud lugemismudelit, tehes Venemaa vaenlaseid adresseeriva diskursuse põhjal oletusi ka riigisisese olukorra kohta.

Selleks, et vältida välist ehk konventsionaalset julgeolekudilemmat, tuleb lähtuda just viimasest, hoidudes ise antiteetilisest kõnetusest, ning adresseerida võimaluse piires mitte deklareeritud, vaid tegelikku olukorda. See muidugi ei tähenda, et seda oleks võimalik ainult antiteetilisest loogika põhjal ära seletada. Antiteetilisus väljendub alati vahelduva intensiivsusega ja koos teiste identifitseerimismehhanismidega. Sisemise julgeolekudilemma vaatepunktist kipub tajutud oht antiteesi autoris endas võimendama. Seetõttu on tähtis, et Venemaal pääseksid esile ka konkureerivad identiteedinarratiivid, mis lubaksid Ida ja Lääne vastasseisu teisiti mõtestada. Seda saavad välisriigid aga ainult kaudselt soodustada (nt kohalikku kodanikuaktiivsust toetades).

Siinne artikkel keskendus poliitilise identiteedi teoreetilistele alustele ja antiteetilist identiteediloomet väljendavatele diskursiivsetele strateegiatele. Eesmärk oli luua algupärane analüüsivahend, mis seostaks identiteediloomet strateegiliste narratiivide raamistikuga ja aitaks tõlgendada Venemaa välispoliitika laiemat konteksti. Analüüsi skemaatilisust arvestades on edasised, kitsamale lähtematerjalile keskenduvad uurimused aga hädavajalikud. Kuivõrd poliitilisus ulatub siinse vaate kohaselt kaugemale poliitika tegemise otsestest asukohtadest, võib kõnekaks pidada just erinevaid meediatekste. Nende põhjal annaks käsitleda ka konkreetsemaid retoorilisi võtteid, mis antiteetilist identiteediloomet väljendavad, arendades siin visandatud analüüsiraamistikku edasi mikrotasandil (nt metafooride ja metonüümia kasutamise kaudu). Kindel on see, et antagonism ei kao poliitikast kuhugi ja et antiteetilise identiteediloomet analüüsimine ei ole veel kaugeltki lõpule jõudnud.

Kirjandus

- Booth, K.; Wheeler, N. J.** 2008. *The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics.* New York: Palgrave Macmillan.
- Brown, R.** 2017. *Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives.* – Miskimmon, A.; O’Loughin, B.; Roselle, L. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations.* Michigan: University of Michigan Press, pp. 164–189.
- Bugayova, N.** 2019. *How We Got Here With Russia: The Kremlin’s Worldview.* Washington: Institute for the Study of War.
- Burke, K.** 2011. *Hitleri „Minu võitluse“ retoorika.* – Jowett, G. S.; O’Donnell V. (toim). *Propagandast ja mõjustamisest. Uusi ja klassikalisi käsitlusi.* Tallinn: Tänapäev, lk 213–238.
- Corker, B. et al.** 2018. *Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. National Security.* Washington: U. S. Government Publishing Office.
- Darczewska, J.; Zochowski, P.** 2015. *Russophobia in the Kremlin’s Strategy. A Weapon of Mass Destruction.* – *Point of View* 56. Warsaw: Centre of East European Studies.
- Duke, S.; Gebhard, C.** 2017. *The EU and NATO’s Dilemmas with Russia and the Prospects for Deconfliction.* – *European Security*, Vol. 26 (3), pp. 379–397.
- Eco, U.** 2009. *Kuus jalutuskäiku kirjandusmetsades.* Tallinn: Varrak.
- Fedchenko, Y.** 2016. *Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means.* – *Sõjateadlane*, nr 2, lk 141–170.
- Feklynina, V.** 2013. *Constructing Russophobia.* – Taras, R. (ed.). *Russia’s Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions.* Routledge: London, pp. 91–109.
- Fisher, S.** 2014. *Sovereign Democracy: Russia’s Response to the Color Revolutions.* College of Arts & Sciences. Senior Honors Theses. Paper 90.
- Flaherty, E.; Roselle, L.** 2018. *Contentious Narratives and Europe: Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT’s Brexit News Coverage.* – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60.
- Georgakopoulou, A.** 2007. *Small Stories, Interaction, and Identities.* Amsterdam: John Benjamins.
- Götz, E.; Merlen, C.-R.** 2019. *Russia and the Question of World Order.* – *European Politics and Society*, Vol. 20 (2), pp. 133–153.
- Hall, S.** 1996. *Who Needs “Identity”?* – Hall, S.; Du Gay, P. (eds.). *Questions of Cultural Identity.* London: Sage, pp. 1–17.
- Hansson, S.** 2015. *Discursive Strategies of Blame Avoidance in Government: A Framework for Analysis.* – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322.
- Hinck, R. S.; Kluver, R.; Cooley, S.** 2018. *Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015.* – *Russian Journal of Communication*, Vol. 10 (1), pp. 21–37.

- Ivanov, V. V.; Lotman, J. M.; Pjatigorski, A. M.; Toporov, V. N.; Uspenskij, B. A.** 1998. Kultuurisemiootika teesid. – Tartu Semiootika Raamatukogu 1. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 61–88.
- Kasekamp, A.; Madisson, M.-L.; Wierenga, L.** 2018. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. – *Problems of Post-Communism*, Vol. 66 (1), pp. 47–58.
- Kelsey, D.** 2017. *Media and Affective Mythologies. Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Kiisler, I.** 2021. Mart Helme asutab riigikogus Euroopa Liidust väljaastumise toetusgrupi. – ERR, 10. aprill.
<https://www.err.ee/1608172960/mart-helme-asutab-riigikogus-euroopa-liidust-valjaastumise-toetusgrupi> (28.08.2021).
- Kotov, K.** 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. – *Acta Semiotica Estica* III, lk 184–192.
- Krastev, I.** 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – *Vikerkaar*, nr 12, lk 93–100.
- Krastev, I.; Holmes, S.** 2018. Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents. – *Journal of Democracy*, Vol. 29 (3), pp. 117–128.
- Kudors, A.** 2015. Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States. – Pabriks, A.; Kudors, A. (eds.). *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. Riga: University of Latvia Press, pp. 157–174.
- Laclau, E.** 2015a. Uusi mõtisklusi meie ajastu revolutsioonist. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 64–164.
- Laclau, E.** 2015b. Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised? – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 188–200.
- Laclau, E.** 2015c. Poliitika subjekt, subjekti poliitika. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 201–224.
- Laruelle, M.** 2015. *The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Leftwich, A.** 2004. *Thinking Politically: On the Politics of Politics*. – Leftwich, A. (eds.). *What is Politics?* Cambridge: Polity Press, pp. 1–22.
- Lepik, P.** 2000. Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris. – *Akadeemia*, nr 4, lk 718–754.
- Lepik, P.** 2007. Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis. – Tartu Semiootika Raamatukogu 6. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Liik, K.** 2018. *Winning the Normative War with Russia. An EU–Russia Power Audit*. London: The European Council on Foreign Relations.
- Lipman, M.** 2015. Putin’s “Besieged Fortress” and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 110–136.

- Lipping, J.** 2020. Armsad vaenlased: Laclau ja Schmitti poliitilisest hingesugulusest. – Akadeemia, nr 10, lk 1859–1881.
- Lotman, J.** 1999a. Kultuuride vastastikuse mõju teooriast (semiootiline aspekt). – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 53–74.
- Lotman, J.** 1999b. Kaasaeg Ida ja Lääne vahel. – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 351–366.
- Lotman, J.** 2002. Kultuuri fenomen. – Akadeemia, nr 12, lk 2644–2662.
- Lotman, J.** 2007. Nõiajaht. Hirmu semiootika. – Hirm ja segadus: esseid kultuuri-semiootikast. Tallinn: Varrak, lk 50–68.
- Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013a. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 207–239.
- Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013b. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 240–294.
- Lucas, E.; Pomeranzev, P.** 2016. Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. CEPA.
- Lukyanov, F.** 2016. Russia: Geopolitics and Identity. – Hitchcock, W. I.; Leffler, M. P.; Legro, J. W. (eds.). Shaper Nations: Strategies for a Changing World. Cambridge: Harvard University Press, pp. 111–123.
- Madisson, M.-L.** 2012. Vandenõuteooriate semiootiline tähistamisloogika. – Akadeemia, nr 6, lk 1024–1070.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2014. Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. – Mäetagused, nr 57, lk 69–90.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2015. Grupuskulaarne identiteediloom eesti paremäärmuslaste võrgusuhtluses. – Methis, nr 15, lk 8–28.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018. Paremäärmuslikud kajakambrid ja auto-kommunikatsioon. – Mäetagused, nr 70, lk 149–175.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020 Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge.
- Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – L'Europe en Formation, Vol. 374 (4), p. 32.
- Mendras, M.** 2015. The Rising Cost of Russia's Authoritarian Foreign Policy. – Light, M.; Cadier, D. (eds.). Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations. London: Palgrave Macmillan, pp. 80–96.
- Milosevich-Juaristi, M.** 2017. The “Combination”: An Instrument in Russia's Information War in Catalonia. – Elcano Royal Institute, November 20. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari92-2017-milosevichjuaristi-combination-instrument-russia-information-war-catalonia (23.10.2020).
- Mirovalev, M.** 2016. What's Behind Russian Support for World's Separatist Movements? – NBC News, July 23. <https://www.nbcnews.com/news/world/what-s-behind-russian-support-world-s-separatist-movements-n614196> (23.10.2020).

- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.** 2017. Russia's Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – *Politics and Governance*, Vol. 5 (3), pp. 111–120.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2017. *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press.
- Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. *Strategic Communications: East and South*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Monaghan, A.** 2016. *Russia's World. Facing a Century of Instability*. Paris: EU Institute for Security Studies
- Mouffe, C.** 2000. *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C.** 2005. *On the Political*. London: Routledge.
- Mälksoo, M.; Toomla, R.** 2018. Julgeolekupoliitika. – Berg, E. *et al.* (toim). *Sissehatus rahvusvahelistesse suhetesse: õpik kõrgkoolidele*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 252–274.
- Mölders, H.** 2018. Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel. – *Sõjateadlane*, nr 8, lk 64–85.
- Olson, D. R.** 2012. Narrative, cognition, and rationality. – Gee, J. P.; Handford, M. (eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, p. 604–615.
- Pakhomenko, S.; Tryma, C.** 2016. Identity and Propaganda in Russian-Ukrainian Hybrid Warfare. – *Sõjateadlane*, No. 2, pp. 42–53.
- Pomerantsev, P.** 2015. The Kremlin's Information War. – *Journal of Democracy*, Vol. 26 (4), pp. 40–50.
- Ramsay, G.; Robertshaw, S.** 2019. *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. London: King's College London.
- Rudling, P. A.** 2013. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda. – Wodak, R.; Richardson, J. E. (eds.). *Analysing Fascist Discourse. European Fascism in Talk and Text*, pp. 228–255.
- Sakwa, R.** 2020. Stasis and Change: Russia and the Emergence of an Anti-hegemonic World Order. – Paral, D. E.; Erşen E. (eds.). *Russia in the Changing International System*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 17–38.
- Salvo, D.; Soula, E.** 2017. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. – *The Alliance for Securing Democracy*, October 31. <https://securingdemocracy.gmfus.org/russian-governments-fission-know-how-hard-at-work-in-europe> (23.10.2020).
- Schmitt, C.** 2002 [1932]. Poliitilise mõiste. – Lipping, J. (koost). *Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid*. Tartu: EYS Veljesto, lk 54–62.
- Schmitt, O.** 2018. When Are Strategic Narratives Effective? The Shaping of Political Discourse Through the Interaction Between Political Myths and Strategic Narratives. – *Contemporary Security Policy*, Vol. 39 (4), pp. 487–511.

- Siltaoja, M.; Juusola, K.; Kivijärvi, M.** 2019. "World-class" Fantasies: A Neocolonial Analysis of International Branch Campuses. – *Organization*, Vol. 26 (1), pp. 75–97.
- Surkov, V.** 2019. Putini pikk riik. – *Vikerkaar*, nr 6, lk 87–93.
- Synysina, K.** 2018. The Construction of the Image of Ukraine as the Other in Russian Media. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Zukier, H.** 1996. The Essential "Other" and the Jew: From Antisemitism to Genocide. – *Social Research*, Vol. 63 (4), pp. 1110–1154.
- Uspenski, B.** 2013a. Antikäitumine vanavene kultuuris. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369.
- Uspenski, B.** 2013b. Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369.
- Ventsel, A.** 2006. „See vereside on nüüd uuesti kinnitatud, värskendatud ja laiendatud“: „Rahva“ konstrueerimine II maailmasõja järgses nõukogude poliitilises retoorikas. – *Akadeemia*, nr 6, lk 1427–1449.
- Ventsel, A.** 2008. Totalitaarkeel ja poliitiline retoorika nõukogude poliitilises diskursuses. – Pärli, Ü.; Lepik, E. (toim). *Nimetamise strategiatest Eesti kultuuris*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 65–84.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. – *Sõjateadlane*, nr 8, lk 103–127.
- Voltri, J.** 2018. 2017. aasta Kataloonia iseseisvusreferendum: RT ja Sputniku levitatud Venemaa strateegilised narratiivid. – Toomla, R.; Müil, E. (toim). *Maailmast 2018*. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus, lk 38–62.
- Välisluureamet** 2020. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas. Tallinn: Teabeamet.
- Wilkinson, C.** 2014. Putting "Traditional Values" Into Practice: The Rise and Contestation of Anti Homopropaganda Laws in Russia. – *Journal of Human Rights*, Vol. 13 (3), pp. 363–379.
- Wodak, R.** 1991. Turning the Tables: Antisemitic Discourse in Post-War Austria. – *Discourse & Society*, Vol. 2 (1), pp. 65–83.
- Wodak, R.** 2001. The Discourse-Historical Approach. – Wodak, R.; Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, pp. 63–95.
- Wodak, R.** 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage.

DANIEL TAMM, MA

Tartu Ülikooli semiootika ja kultuuriteooria doktorant

COVID-19-TEEMALISTE VANDENÕUDE JA VANDENÕUTEORiate KUJUTAMISEST STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES: RT JA SPUTNIKU LUGUDE SEMIOOTILINE ANALÜÜS¹

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel

ÜLEVAADE. Artiklis analüüsitakse Venemaa Föderatsiooni rahastatud ingliskeelseid meediakanaleid RT ja Sputnik ning seal koroonapandeemia esimese laine ajal 2020. aasta kevadel ilmunud viirusega seotud vandenõuteooriaid. Eesmärk on seletada neis kanalites pealtnäha paradoksaalsena näivat nihet, kus salajaste manipulatsioonide ja vandenõude paljastajatest muututakse vandenõuteooriate karmideks kriitikuteks. Kuigi mõlemad meediakanalid väljendasid analüüsitud perioodil levinud vandenõuteooriate suhtes negatiivset hinnangut, ilmses vandenõuteooriate kajastamisel kaks strateegilise esitamise eripära: a) vandenõuteooriate valikuline kriitika ja b) vandenõuteoreetiline seletus vandenõuteooriate levitamisele. Viimases süüdistati peamiselt USA, ELi ja NATO organeid. Seetõttu võib väita, et vaatamata vandenõuteooriate suhtes esitatud valikulisele kriitikale sobitub niisugune meediakajastus üldiste eesmärkidega, mida Venemaa Föderatsiooni strateegiliste narratiividega taotletakse.

Märksõnad: vandenõuteooriad, semiootiline lähenemine strateegilistele narratiividele, RT ja Sputniku meediaanalüüs

Keywords: conspiracy theories, semiotic approach of strategic narratives, RT and Sputnik mediaanalysis

1. Sissejuhatus

2020 läheb ajalukku koroonapandeemia, pretsedenditute liikumispiirangute ja infodeemia aastana. Juba COVID-19 epideemia üleilmse leviku algusetapis, kuu aega enne pandeemia väljakuulutamist, hakati rääkima koroonaviirusega samal ajal kulgeva infodeemia ohtudest. Senitundmatu viiruse agressiivne

¹ Uurimistööd on finantseerinud projekt SHVFI19127 ning Eesti Teadusagentuuri rahastatud projektid MOBTP1009 ja PRG314.

levik, ranged liikumispiirangud, massiline kaugtööle üleminek ning asjaolu, et inimesed veetsid tavapärasest rohkem aega internetis, löid suurpärased tingimused COVID-19 väärinfo levikuks. Vohama hakkas eksitav teave näiteks nii koroonaviiruse tekkimise, selle leviku piiramise meetmete kui ka ravi kohta. Selliste spekulatsioonide kõrval andsid infodeemiale kahtlemata hoogu ka avalikud figuurid, nagu USA riigisekretär Mike Pompeo, kes spekulatsioonide, et viirus on loodud laboratooriumites, või USA endine president Donald Trump ja Brasiilia president Jair Bolsonaro, kes mainisid koroonaviiruse ravi kontekstis tõendamata ja isegi kahjulikke n-ö abinõusid.²

Euroopa Liit³ ning mitmed rahvusvaheliselt tunnustatud väärinfojälgijad⁴ on väljendanud muret, et Venemaa Föderatsioon (VF) ning Hiina Rahvavabariik kasutavad infodeemiat, iseäranis mitmesuguseid koroonaviiruse-teemalisi vandenõuteooriaid, strateegiliselt ära, et oma mõjuvõimu suurendada ning oma narratiive globaalse auditooriumi silmis maksma panna. Infomõjutuskampaania osana levitatud vandenõuteooria on üksikutest valeinfo killukestest potentsiaalselt palju ohtlikum, kuna see võib toimida kui tõlgendusprotsessi oluline ankrupunkt, mis suunab auditooriumi mitmesuguseid fakte, sündmusi ja reaalseid isikuid üliskeptilises valguses käsitlema ja erinevate sündmuste või infokildude tagant vandenõumustreid otsima⁵.

Euroopa välisteenistuse (EEASi) COVID-19 väärinfoteemalises eriraportis⁶ märgiti, et välisriigid, eelkõige Kremli-meelsed allikad, levitavad valeinfot, muu hulgas võimendades olemasolevaid vandenõuteooriaid, mis seovad COVID-19 pandeemia bioloogilise sõja, 5G-tehnoloogia ja vaksineerimisvastaste hoiakutega. On oluline märkida, et välisauditooriumile suunatud

² Ball, P.; Maxmen, A. 2020. The epic battle against coronavirus misinformation and conspiracy theories. – Nature, May 27. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01452-z>.

³ Briefing. COVID-19 foreign influence campaigns Europe and the global battle of narratives. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI\(2020\)649367_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649367/EPRS_BRI(2020)649367_EN.pdf) (12.02.2021).

⁴ Vt https://s3-ap-southeast-2.amazonaws.com/ad-aspi/2020-04/Patriotic%20Troll%20Campaigns%20Report_ASPI%20Cyber.pdf; <https://euvsdisinfo.eu/the-secret-labs-conspiracy-a-converging-narrative/?highlight=conspiracy%20theory>; <https://euvsdisinfo.eu/capitalising-on-the-coronavirus-onspiracist-frenzy/>.

⁵ Madisson, M.-L.; Ventsel, A. 2020. Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge, p. 2. [Madisson; Ventsel 2020]; Benkler, Y.; Faris, R.; Roberts, H. 2018. Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. New York: Oxford University Press, p. 34.

⁶ EEAS special report update: short assessment of narratives and disinformation around the COVID-19 pandemic (update April 23 – May 8) 2020. <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2020/05/EEAS-Special-Report-May-1.pdf> (05.06.2020).

infomõjutustegevusega seotud väljaanded, suunamudijad ning trollivabrikud ei tegele pahatihti mitte uute konspiratsiooniteooriate väljamõtlemisega, vaid kogukondlikus mälus juba olemasoleva vandenõuraamistiku taaskasutusega. Ajaloost on teada, et taolisi epideemiale keskenduvaid valeinfo kampaaniaid on strateegilised toimijad varemgi käiku lasknud, näiteks levitas KGB süsteemselt vandenõuteooriat, mille kohaselt olevat HIV USA välja töötatud biorelv⁷.

Käesolev uurimus keskendub ingliskeelse RT (varasema nimetusega Russia Today) ja Sputniku kui VFi olulisimate, välisauditooriumile suunatud infomõjutuskanalite koroonateemaliste artiklite kvalitatiivsele analüüsile. RT ja Sputnik on Kremli rahastatud meediakanalid, mis produtseerivad nii raadio- ja telesaateid kui ka veebiuudiseid. RT ja Sputnik on mitmekeelsed ning nad on kujunenud oluliseks platvormiks, mis vahendab Kremli-meelseid narratiive välisauditooriumile⁸. Hiljutine põhjalik analüüs leidis, et RTs ja Sputnikus propageeritakse süstemaatiliselt Lääne-vastaseid seisukohti, näiteks rõhutatakse seal Lääne moraalsel laostumist, lõhesid NATO liitlussuhetes ning konkreetsete riikide sotsiaalseid konflikte ja valitsuste läbikukkumist nende lahendamisel.⁹

Mitmed varasemad uurimused on osutanud, et vandenõuteooriatel on RT ja Sputniku sõnumites oluline roll.¹⁰ Ühelt poolt sobituvad need kanalite vastuhegemoonilise kuvandiga: nad kasutavad loosungeid *Question more* (RT) ja *Telling the Untold* (Sputnik) ning brändivad end kui Lääne võimu- ja ärieliidi

⁷ Geissler, E.; Sprinkle, R. H. 2013. Disinformation squared: was the HIV-from-Fort-Detrick myth a Stasi success. – *Politics Life Sci*, 32 (2), pp. 2–99, pp. 13–15.

⁸ Kragh, M.; Åsberg, S. 2017. Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. – *Journal of Strategic Studies*, 40 (6), pp. 773–816. [Kragh, Åsberg 2017]; Miazhevich, G. 2018. Nation branding in the post-broadcast era: The case of RT. – *European Journal of Cultural Studies*, 21 (5), pp. 575–593. [Miazhevich 2018]; Wagnsson, C.; Barzanje, C. 2019. A framework for analysing antagonistic narrative strategies: A Russian tale of Swedish decline. – *Media, War & Conflict*, 14 (2), pp. 1–19. [Wagnsson, Barzanje 2019]

⁹ Ramsay, G.; Robertshaw, S. 2019. Weaponising news RT, Sputnik and targeted disinformation. King's College London Centre for the Study of Media, Communication & Power. <https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/research-analysis/weaponising-news>.

¹⁰ Watanabe, K. 2018. Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online? ECPR General Conference 2018, Hamburg. [Watanabe 2018]; Yablokov, I. 2015. Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). – *Politics*, 35 (3–4), pp. 301–315. [Yablokov 2015]

huve teenivale dekadentlikule meediale alternatiivi pakkuvaid kanaleid.¹¹ See on mõneti paradoksaalne, kuna tihti taaskasutavad nende lood tuntud Lääne meediakanalite tekste¹², mida lihtsalt n-ö Kremlile sobivalt serveritakse. Teisalt sobituvad vandenõuteooriad VFi strateegiliste eesmärkidega, mis on laias laastus seotud lääneriikide poliitika õonestamise ja enda tegevuste legitimeerimisega.¹³ Vandenõuteooriad on narratiivsed selgitused, mis näevad sündmuste põhjusena salaja pahatahtlike eesmärkide nimel tegutsevat inimgruppi¹⁴. Need on osutunud tõhusaks strateegiliseks vahendiks, mille abil poliitiliste oponentide suhtes usaldamatust või isegi põlgust ja hirmu tekitada ja enda moraalset üleolekut näidata.¹⁵ Meile teadaolevalt pole seni veel ilmunud RTs ja Sputnikus avaldatud koroonateemalise info põhjalikku akadeemilist käsitlust.

Siinne artikkel võtab luubi alla selle RT ja Sputniku pealtnäha paradoksaalsena näiva nihke, kus nad kujunevad salajaste manipulatsioonide ja vandenõude paljastajatest vandenõuteooriate karmideks kriitikuteks. Meie eesmärk on anda ülevaade nendes meediakanalites levitatud peamistest vandenõudest või vandenõuteooriast rääkivatest narratiividest ning selgitada seal valitsevaid tähendussuundumusi ja suhtlusfunktsioone. Lisaks on meie siht näidata, milliseid assotsiatsioone ja tõlgenduspädevusi taolised meediakajastused tõenäoliselt oma sihtauditooriumis äratada püüavad, ning selgitada, milline on niisuguste lugude levitamise laiem strateegiline eesmärk. Meie selgitusraamistik tugineb raamatus "Strategic Conspiracy Narrative: A Semiotic approach" (Routledge 2020) esitatud mudelile.

¹¹ Miazhevich 2018; Yablokov 2015; Flaherty, E.; Roselle, L. 2018. Contentious narratives and Europe: Conspiracy theories and strategic narratives surrounding RT's Brexit news coverage. – *Journal of International Affairs*, 71 (1.5), pp. 53–60.

¹² Kragh, Åsberg 2017, p. 788; Watanabe 2018, p. 16.

¹³ Yablokov 2015, p. 301.

¹⁴ Birchall, C. 2006. *Knowledge goes pop*. Oxford, New York: Berg, p. 34.

¹⁵ Madisson; Ventsel 2020, p. 11.

2. Strateegiliste (vandenõu)narratiivide analüüsiraamistik

Oleme varasemates teadustöodes esitanud vandenõuteooria semiootilise mudeli, mis võimaldab avada vandenõulugude aluseks olevaid tähendusloome-mehhanisme¹⁶ ja eripärast semiootilist lähenemist strateegilisele narratiivile¹⁷. Järgnevas anname esmalt ülevaate vandenõuteooriate semiootilise tähistamisloogika olulisematest tunnustest, seejärel esitame mudeli, mille alusel uurida strateegiliste narratiivide meediaprojektsioone, muuhulgas strateegilisi vandenõunarratiive.

2.1. Semiootiline vandenõuteooria mudel

Vandenõunarratiivid teeb info ülekülluse ajastul huviäratavaks nende võime pakkuda lihtsalt hoomatavaid ja tugevate tähendustega laetud maailma-seletusi. Meie hinnangul on vandenõuteooriat otstarbekas käsitleda Juri Lotmani (2006) koodteksti kontseptsiooni põhjal. Lotmani järgi on koodtekst mingi kollektiivi mälust pärinev range süntaktilise organiseeritusega tekstisüsteem, mille märgid võivad jaguneda mitmesugusteks allstruktuurideks, ent siiski säilib koodteksti ühetähenduslikkus, sest „oma tasandilt lähtudes on koodtekst nii sisult kui väljenduselt ühtne nähtus“¹⁸. Vandenõuteooria käitub nagu koodtekst, mis räägib loo mingite sündmuste taga varitsevast kurjusest, samas kui selle koostisosad, näiteks vaenlase eripära väljendamine, ohvrid jms, võivad sisaldada erinevaid paradigmasid¹⁹. Vandenõuteooria koodteksti universaalne sõnum on järgmine: see (ükskõik milline ebameeldiv sündmus)

¹⁶ **Madisson, M.-L.** 2014. The semiotic logic of signification of conspiracy theories. – *Semiotica*, 202, pp. 273–300. [**Madisson** 2014]; **Madisson, M.-L.** 2016. NWO conspiracy theory: A key frame in online communication of Estonian extreme right. – *Lexia*, 23/24, pp. 189–208. [**Madisson** 2016]; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2016. Autocommunicative meaning-making in online communication of Estonian extreme right. – *Sign Systems Studies*, 44 (3), pp. 326–354; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018a. Groupuscular identitycreation in onlinecommunication of Estonian extreme right. – *Semiotica: Journal of the International Association for Semiotic Studies*, 222, pp. 25–46; **Ventsel, A.** 2016. Political Potentiality of Conspiracy Theories. – *Lexia*, 23/24, pp. 217–234.

¹⁷ **Ventsel, A.** 2020. Venemaa humanitaarabi meediadiskursus kui strateegiline narratiiv: semiootiline analüüs. – *Acta Semiotica Estica*, XVII, lk 33–62. [**Ventsel** 2020]

¹⁸ **Lotman, J.** 2006. Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur. Tallinn: Olion, lk 245–246; vt **Madisson** 2014, p. 292; **Madisson** 2016, p. 201.

¹⁹ **Madisson** 2014, p. 293.

on vandenõu, s.o varjatud grupeeringu pahatahtliku plaani teostamine²⁰. Oluline on, et selline koodtekstiline tuum on väga kohanemisvõimeline ja seda saab täita olukorrapõhise sisuga.

Vandenõuteooriate koodtekst kätkeb endas nii diskreetset kui ka mitte-diskreetset modelleerimisprintsipi. Neist esimene seostub asjaoluga, et vandenõunarratiivides on tähtis organiseeriv printsip põhjuse-tagajärje ning kronoloogilis-loogiliste suhete väljendamine²¹. Võib koguni väita, et vandenõuteooriate koodtekst soosib üledetermineeritud põhjuslikkust, mis ei jäta ruumi õnnetutele juhistele ja kokkusattumustele, vaid näeb kõiki sotsiaalselt tähenduslikke sündmusi vandenõu kaudu üksteisega seotuna.²² Lisaks n-õ traditsioonilisele põhjuse-tagajärje suhete visandamisele, kujutavad vandenõuteooriad eripäraselt intentsionaalsusele ehk vandenõulaste kurjale tahtele taandatavat põhjuslikkust. Vandenõuteooriate tähendusloomet juhib koodteksti n-õ sätestatud eeldus, et vandenõulased suudavad oma koletuid plaane laiema avalikkuse eest varjatult ellu viia ning et see toob kaasa reaalsed sündmused ja kannatused. Vandenõuteooriate koodteksti mittediskreetne ehk n-õ assotsiatiivne loogika lubab kuhjata kõikvõimalikke n-õ vandenõu tõendeid, mida on vähegi võimalik tuvastada vandenõulaste ja neis kehas-tunud kurjuse märkidena. Nii kaasatakse vandenõuteooriatesse erinevates aja- ja ruumipunktides toimunu ning põimitakse tervikuks esmapilgul täiesti kokkusobimatud sümbolid ja diskursused.²³ Vandenõuteooria koodtekst võimaldab seega luua iselaadset laiaulatuslikku süsteeminarratiivi, mis asetab toimunu keerukasse loogilis-põhjuslikku koordinaadistikku, mille erinevaid osi hoiab koos vandenõulaste kuri kavatsus. Mida kohutavamad on see-juures konkreetse sündmuse tagajärjed, seda jõhkramad ja ebainimlikumad on vandenõulased, kes selle tahtlikult põhjustasid. Vandenõuteooriad visandavad üldjuhul konflikti, kus vastast tajutakse nii korrumppeerunu ja amoraal-sena, kus temaga dialoogi astumine või kompromisside sõlmimine on põhi-mõtteliselt välistatud.

Vandenõuteooriate mittediskreetus ning sellest tulenev võime siduda tähenduslikult erinevaid nähtusi ja infokilde, teeb selle kasutamise strateegilises kommunikatsioonis ahvatlevaks. Alljärgnevalt esitame strateegiliste narratiivide analüüsimise mudeli, mis on välja töötatud just strateegiliste

²⁰ *Ibid.*, p. 294.

²¹ *Ibid.*, p. 290.

²² Madisson, Ventsel 2020, p. 44.

²³ Madisson 2016.

narratiivide meediatõlgenduste uurimiseks, ning seejärel avame mõned strateegiliste vandenõunarratiivide kesksed tekstivõtted.

2.2. Mudellugeja kui strateegilise narratiivi analüüsivahend

Strateegilise narratiivi eesmärk on kujundada sündmuste ja konfliktide tähendusi viisil, et sellega saab mõjutada publiku käitumist loo autorile soovitud suunas.²⁴ Strateegilise narratiivi kaudu mõjutamise aluseks on autori-teksti/sõnumi-vastuvõtja vaheline suhe, mis eeldab kommunikatsiooni-partneritelt mälu ühisosa. Et tekst auditooriumi tähelepanu võidaks, nõuab see viimaselt kursisolekut narratiivis esitatud sündmustega, eelteadmisi narratiivis kujutatud konflikti kesksest teemast ja selle osalistest. Et sõnum oma eesmärgi täidaks, peab selle tõlgendusaspekt olema osa „tema generatsioonimehhanismist: teksti genereerida tähendab käivitada strateegia, mille koostisosaks on [potentsiaalse vastuvõtja] teiste käikude ettenägemine“²⁵. Strateegilise narratiivi kujundaja seisukohast on niisugune adressaadi võimalike tõlgenduskäikude ettenägemisega arvestamine ja ka selle suunamine kantud pragmaatilistest eesmärkidest: autor soovib, et tema sõnumit mõistetakse temale sobival viisil ja et sõnum ei muutuks liigmahukaks²⁶.

Eco järgi konstrueerib autor teksti, luues mudellugeja, mille eesmärk on, et lugeja dekodeeriks sõnumi võimalikult täpselt²⁷. See tähendab, et ideaaljuhul peaks see adressaadis aktualiseerima pädevused (sümbolid, koodid, ajaloolised ja kultuurilised alltekstid, retoorilised kujundid jne), mida autor soovib²⁸. Mudellugeja konstrueeritakse tekstistrateegiate abil ning teda on seetõttu võimalik diskursuse tasandil uurida. Need mudellugeja konstrueerimise tingimused peavad olema rahuldavad, et tekst saaks oma potentsiaalis aktualiseeruda²⁹ ja teenida strateegilise narratiiviga taotletud eesmärgi³⁰. Kuigi Eco räägib mudellugejast ennekõike tekstiloome üldistest eesmärkidest lähtuvalt, esitab sinne käsitlus mudellugeja strateegilise narratiivi uurimisprotsessi

²⁴ O'Loughlin, B.; Miskimmon, A.; Roselle, L. 2017. Strategic Narratives: Methods and Ethics. – Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations, Michigan: University of Michigan Press, pp. 23–55, p. 50.

²⁵ Eco, U. 2005. Lector in Fabula, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 61. [Eco 2005]

²⁶ Madisson 2020, lk 25.

²⁷ Eco 2005.

²⁸ Madisson, Ventsel 2020, p. 25.

²⁹ Eco 2005, lk 65.

³⁰ Madisson, Ventsel 2020; Ventsel 2020.

analüütilise abivahendina. Mudellugejat konstrueerivate tekstistrateegiate tuvastamine aitab uurida suhtluseesmärke, mida on tekstiga soovitud saavutada. Järgnevalt esitame mõned mudellugejat konstrueerivad tekstistrateegiad.

1. Topic kui strateegilise narratiivi keskne konfliktiteema. Kokkuvõtlikult on *topic* hüpotees, mille tõlgendaja formuleerib, kui ta püüab tuvastada, millest tekst räägib³¹. Tavaliselt aitavad teda *topic*'u määratlemisel teksti pealkirjad, alapealkirjad ja juhtväljendid. *Topic*'u määratlemine on ühine (pragmaatiline) samm, mis suunab lugejat teksti semantilisi omadusi eritlema.³² Strateegiliste narratiivide meediatõlgenduste puhul saab enamasti *topic*'u määratleda, tuvastades keskse konflikti, mille pärast erinevad osalised võitlevad, ehk konstrueerides mingi konflikti käivitava sündmuse. Konflikt võib olla seotud konkreetse sündmusega, mille tähendust soovitakse endale sobivas suunas vormida, ka võib konflikt puudutada laiemaid strateegilisi eesmärke, näiteks muuta väljakujunenud arusaama konkreetsetest toimijatest või rahvusvaheliste suhete süsteemist.

Samamoodi nagu strateegilised narratiivid, koondub vandenõuteooria ümber konflikti, kus seisavad vastamisi vandenõu tõttu kannatajad ning salajastest manipulatsioonidest kasu lõikavad kuritahtlikud jõud. Sageli sisaldab vandenõuteooria lisaks fundamentaalsele konfliktile enamasti ka mitmeid teisi, lokaalsema tähendusega konflikte – *subtopic*'uid. Näiteks moodustub globaalse *New World Order*'i (NWO) vandenõunarratiivi konflikt mitmetest allkonfliktidest: NWO eeldab, et vandenõulased on haaranud enda kätte globaalse majandusliku ja poliitilise võimu ning viivad seda ellu erinevate organisatsioonide kaudu (nt ÜRO, WTO, EL, Bilderbergi rühmitus jne) ja et nende organisatsioonide tegevus on omakasu eesmärgil suunatud olemasoleva (demokraatliku) rahvusriikidele tugineva maailmakorra õõnestamisele.³³ Nendele allkonfliktidele osutamise kaudu suunatakse sihtauditooriumi kas võimendama mingeid olemasolevate tähendusüksuste semantilisi omadusi tekstis või hoopis neid tuimestama. Mõlemal juhul kehtestatakse taolise tegevuse käigus *tõlgenduse sidususe* tasand.³⁴

³¹ Eco 2005, lk 98.

³² *Ibid.*, lk 108–109.

³³ Madisson, Ventsel 2018, lk 15; vt ka Ballinger, D. 2011. *Conspiratoria: the Internet and the Logic of Conspiracy Theory*. The University of Waikato, the department of Screen and Media Studies. Doctoral thesis.

³⁴ Madisson, Ventsel 2020, lk 53.

2. Baassõnastik ja keele valik³⁵ on vajalik, et sihtauditoorium tunneks tekstis kasutatavad sõnad elementaarsemantilisel tasandil ära. Baassõnastiku valik peab tagama, et auditoorium mõistaks esialgset sõnumit, mistõttu peavad strateegilises narratiivis kujutatud sündmused, toimijad ning pärisnimed olema sihtauditooriumile teataval määral tuttavad.

Samamoodi on vandenõunarratiivides – isegi kui räägitakse globaalsetest süsteemivandenõudest –, kus konfliktiosalised on enamasti kontekstispetsiifilised pahalastest agendid või kannatajad. Sageli leiab viiteid konkreetsetele ajaloosündmustele ja reaalsel isikutel põhinevatele tegelastele, kellele lugu üles ehitatakse.

3. Retoorilised ja stilistilised valikud on arusaadavad tõlgendajale, kellel on teatav entsüklopeediline pädevus ehk kes hoomab lisaks n-õ sõnaraamatu tähendustele ja süntaktikareeglitele ka sõnade kontekstuaalset ehk erineva empiirilise kasutusega seotud pragmaatilist tähendust³⁶. Retoorilise ja stilistilise pädevusega lugeja peaks olema võimeline mõistma ja ära tundma nii tekstis sisalduvaid kujundlikke väljendeid kui ka erinevaid stilistilisi konnotatsioone, ta hoomab mitmesuguseid žanrireegleid ning suudab mõista ironiat.³⁷ Edukas strateegiline narratiiv peab sisaldama sihtauditooriumi jaoks tuttavaid tekstikujundeid, metafoore, levinud analoogiaid, nalju jne.³⁸

Mudellugeja konstrueerimisel vandenõuteooriate kontekstis on üks põhilisi kasutatavaid tekstistrateegiaid analoogia loomine, mis toimib peamiselt assotsiatiivse modelleerimise printsiibil. Sageli ei markeeritagi analoogiat muul viisil kui pelga osutamise või nimetamise kaudu, mis on Juri Lotmani järgi selge näide ligikaudsest seosloomest³⁹. Vandenõuteooriad kasutavad sündmuste seletamisel sageli analoogiat varasemate sündmustega, mille põhjuslik seos on (nii palju kui seda üldse on ajaloo puhul võimalik väita) äärmiselt meelevaldne.

Teine vandenõuteooriatele iseloomulik retooriline tekstistrateegia on **peegelprojektiivne** ehk **antiteetiline kujutamine**. See on binaarse modelleerimise äärmusjuht, mida iseloomustab püüd tõlgendada kõiki semiootilisi süsteeme ehk tähenduslikke tervikuid (kultuure, tekste), mis etteantud n-õ õigele süsteemile vastanduvad, ü h e s e , m i t t e d i s k r e e t s e n-õ v a l e

³⁵ Eco 2005, lk 84.

³⁶ *Ibid.*, lk 85.

³⁷ *Ibid.*, lk 86.

³⁸ Madisson, Ventsel 2020, lk 27.

³⁹ Lotman, J. 1999. Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 51; Ventsel, A.; Madisson, M.-L. 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

süsteemina – antikultuuri, antitekstina⁴⁰. Antiteetiline modelleerimine ilmneb kujukalt näiteks nimetamisel, kus objektide nimi peegeldab nende olemust. Nii nimetatakse religioosse konflikti ümber koonduvates vandenõuteooriates vandenõulasi sageli otsesõnu antikristuseks⁴¹ jne.

4. Tavastsenariumi valik määrab, kuidas strateegilistes narratiivides kujutatakse tegelaste spetsiifilisi omadusi ja nende tegevuste trajektoori⁴². Tavastsenariumi mõistmine eeldab tõlgendajalt samuti pragmaatilist pädevust ehk teatavaid normatiivseid ja stereotüüpseid sündmuskäike ja tegelasi, mis on tema mällu varasemate tekstikogemuste vahendusel süübinud⁴³. Vandenõusid (objektitasandil) kujutavate tekstide eripära on, et seal nähakse maailma sageli võitlusena hea ja halva vahel, mistõttu on neis levinud näiteks sõjastsenarium, millega kaasneb sageli baassõnastiku ja retooriliste võtete laetus sõjandusterminitega.

5. Intertekstuaalsed valikud osutavad autori kavatsusele luua tekst, mille mudellugeja on kursis teatud eripärase tekstirepertuaariga ning suudab mõista sellele omaseid kontseptsioone ja selgitusskeeme⁴⁴. Teksti intertekstuaalse kodeerituse mõistmine võib eeldada näiteks filosoofia, teaduse, kirjanduse, poliitika vms diskursuse või kindlate teostega kursisolekut. Vandenõunarratiivides on üsna tüüpilised viited näiteks kirjandusklassikasse kuuluvatele düstooptiatele, nt Orwelli teosele „1984“, iseäranis sageli leiab sealt laenamist näiteks mõttepolitsei kujund. Väga populaarsed on intertekstuaalsed viited ka näiteks 1990. aastate ikoonilisele sarjale „Salatoimikud“, mille loosung „Tõde on kusagil olemas“ kordub paljudes vandenõudele viitavates tekstides.⁴⁵

6. Autori ideoloogilised valikud on seotud viisiga, kuidas ta erinevate tekstivõtetega apelleerib lugeja väärtushoiakutele ja ideoloogilistele arusaamadele⁴⁶. Viimane võib näiteks võimaldada teatavatele väidetele usaldusväärset lisada või tõlgendajat teatavate maailmavaateliste põhiideede või -märksõnade juurde juhatada. Tänapäevaste vandenõuteooriate konfliktid keskenduvad sageli liberaalse ja konservatiivse ideoloogia vastasseisule, millele viidatakse intertekstuaalsete võtetega, osutades näiteks Dugini

⁴⁰ Lotman, J.; Uspensky, B. 1978. 'On the semiotic mechanism of culture.' – *New Literary History*, 9 (2), pp. 211–232.

⁴¹ Madisson, Ventsel 2020, lk 54.

⁴² Eco 2005, lk 86.

⁴³ *Ibid.*, lk 87.

⁴⁴ Eco 2005, lk 88.

⁴⁵ vt Madisson, Ventsel 2020, lk 81.

⁴⁶ Eco 2005, lk 91.

teooriatele, Frankfurdi koolkonna esindajatele, Matrixi filmile ning Orwelli teosele „1984“ jne⁴⁷.

Mudellugejat konstrueerivate tekstistrateegiade tuvastamine võimaldab käesolevas artiklis eksplitseerida, kuidas vandenõudest ja/või vandenõuteooriatest rääkivatest tekstides sihtauditooriumi kujundatakse ning kuidas konfliktiosalisi konstrueeritakse, et see sobituks strateegilise toimija eesmärkidega. Kuna kordamist võib pidada üheks strateegiliste narratiivide iseloomulikuks tunnuseks⁴⁸, lubab nende tekstistrateegiade abil järjepidev ja korduv mudellugeja konstrueerimine eeldada, et need on strateegilise autori teadliku valiku tulemus, mille eesmärk on toetada konkreetseid geopoliitilisi eesmärke.

3. Empiiriline materjal ja analüüsikäik

Uurimuse empiiriline osa tugineb RTs ja Sputnikus 2020. aasta 1. veebruarist kuni 31. maini ilmunud lugudele, mis sisaldasid viiteid koroonaviiruse ja vandenõude või vandenõuteooriate kohta. Otsustasime kõnealuse perioodi kasuks, kuna sellesse mahub nii koroonaeptideemia puhkemine Euroopas ja Põhja-Ameerikas, pandeemia ning sellega seotud liikumispiirangute väljakuulutamine kui ka esimese viiruselaine lõppemine ja piirangute lõdvendamine paljudes riikides. Oma strateegilise valimi koostamisel tuginesime RT ja Sputniku otsingumootoritele. Keskendusime lugudele, mis sisaldasid vähemalt üht järgevatest märksõnadest: *COVID-19, koroonaviirus, SARS-CoV-2, vandenõuteooria, vandenõu, Wuhani labor, valejalg, kinnimätsimine*. Neid kaalutlusi arvesse võttes pääses meie valimisse 42 Sputniku ja 64 RT lugu, millest valdav osa oli avaldatud välisuudiste või konkreetseid riike, eelkõige USA ja Ühendkuningriike ning vahel ka Venemaad, puudutavate uudiste rubriigis. Umbes kolmandik analüüsitud tekstidest paigutus arvamusaluste alla. Selle žanri eripärast tingituna oli nendes tekstides rohkem reljeefseid kujundeid ning hinnangulisi väited, samuti osutati seal kõige eksplitsiitsemalt vandenõu(de) olemasolule. Kuigi paljude lugude juurde oli lisatud põnevat (audio)visuaalset materjali, otsustasime käesoleva uurimuse mahupiirangut ning ühtsust arvestades keskenduda üksnes tekstilistele representatsioonidele.

⁴⁷ Madisson, Ventsel 2016, 2020.

⁴⁸ Zhabotynska, S.; Velivchenko, V. 2019. New media and strategic narratives: the Dutch referendum on Ukraine – EU Association Agreement in Ukrainian and Russian Internet blogs. – European Security, 28 (3), p. 361.

Pärast materjali kogumist keskendusime RT ja Sputniku lugude lähilugemisele. Kuna väljaannete kajastuses ei ilmnenud märkimisväärseid erinevusi (pigem täheldasime suuri kattuvusi nii käsitletud sündmuste, konkreetsete kõneisikute kui ka üldise tonaalsuse tasandil), otsustasime väljaanneteülese analüüsi kasuks. Uurisime tekstikorpuses esinenud põhilisi viise, kuidas RTs ja Sputnikus vandenõusid ning vandenõuteooriaid kujutati, pöörates tähelepanu järgnevale: milliste teemade ja konfliktide puhul neist räägiti, milline oli vandenõude/vandenõuteooriate representatsioonide tonaalsus, keda peamiste aktiivsete agentidena kujutati, milliseid eesmärke vandenõude/vandenõuteooriate levitamisega seostati ning keda kujutati peamise vandenõude/vandenõuteooriate tõttu kannatajana.

Seejärel võrdlesime ja ühtlustasime mõlemaid tähelepanekuid ning järgmine etapp oli põhiliste vandenõude/vandenõuteooriate kujutamiskiiside analüüsimine strateegiliste vandenõunarratiivide semiootilise mudeli põhjal. Täpsemalt esitasime põhilised vandenõude/vandenõuteooriate representatsioonides kasutatud tekstistrateegiad ja tähendusloomevõtted (baassõnastiku loomine, retooriliste ja stilistiliste võtete kasutamine, tavastsenariumi sätestamine, ideoloogiliste, intertekstuaalsete pädevuste aktualiseerimine). Diskussiooniosas kõrvutasime oma tulemusi teiste uurimustega, mis on käsitlenud VFi strateegilisi välisauditooriumile suunatud (vandenõu)narratiive, ning selgitasime, millised tähistamisviisid olid püsivad ning millised uued strateegiad kerkisid esile koroonainfodeemia kajastamisel.

Meie lähenemise juures on oluline tähele panna kahte piirangut. Esiteks tuleb teadvustada, et me ei pääse RT ja Sputniku tekste analüüsidest otseselt ligi VFi laiapõhjalistele strateegilistele eesmärkidele⁴⁹, küll aga pakuvad need kõnealused kanalid väärtuslikku materjali ja aitavad mõista, milliste tähenduste poole Kreml välisauditooriumi koroonakajastustes suunata püüab. Meie lähenemise keskmes on empiiriline tekstimaterjal, mille vahendusel mõjutatakse strateegilist auditooriumi. Meie eeldus on, et meediatekstide strateegiline funktsioon ilmneb, kui tuvastada nendega taotletava eesmärgi ja sihtauditooriumi kujundamise tekstistrateegia võtted, ilma et peaksime uurima narratiivi esmase autori kohta või tuvastama selle levitamist koordineerivat keskasutust⁵⁰.

Teiseks soovime rõhutada, et vandenõude ning vandenõuteooriate representeerimisele ja selle aluseks olevatele tekstistrateegiatele keskenduva

⁴⁹ Wagnsson, Barzanje 2019, p. 2.

⁵⁰ Madisson, Ventsel 2020, p. 109.

analüüsi põhjal ei saa otsustada osutatud representatsioonide paikapidavuse või tõeväärtuse üle. Teisisõnu ei võta me seisukohta vandenõude olemasolu kohta, vaid keskendume üksnes neid ümbritseva diskursuse uurimisele. Leiame, et vandenõude ja vandenõuteooriate representeerimist on oluline uurida, sest sellel on keskne roll võitluses koroonaeptideemia ja -infodeemia tähenduse pärast.

4. Vandenõude ja vandenõuteooriate representatsioonide analüüs

Analüüsis tuvastasime viis peamist vandenõuteooriatele ja vandenõudele keskenduvat *topic*'ut. Taolisel eristamisel on eelkõige analüütilise korrastamise funktsioon, vahel ilmnes samas tekstis mitu paralleelset *topic*'ut, mõnikord *topic*'ud ka põimused. Allpool esitame peamised mudellugeja konstrueerimise tekstistrateegiad, mida nende teemade kajastamisel kasutati. Kuigi tuvastasime iga teema juures kõiki teooriasas nimetatud tekstistrateegiaid, märgime analüüsis peamisi.

4.1. 5G-mastide ja koroonaviirust seostavate vandenõuteooriate levik

Vaadeldaval perioodil ilmus üsna palju lugusid, mille peamine *topic* oli 5G-laineid ja koroonaviirust seostavate vandenõuteooriate plahvatuslik levimine sotsiaalmeedias. 5G-vandenõuteooriatest rääkides osutati, et 5G nõrgestab inimeste immuunsust ja muudab nad koroonaviirusele vastuvõtlikumaks ning laiem avalikkus vaikib selle teadmise maha. 5G-vandenõuteooriatest rääkivad RT ja Sputniku artiklid olid enamjaolt kriitilised ehk nad tõid esile taoliste vandenõuspekulatsioonide alusetust, mistõttu võime lisaks 5G-vandenõuteooriatele osutavatele sõnadele lisada mudellugeja baas-sõnastiku hulka ka tähistajad, millega *topic*'ule niisugust hinnangut kujundati. Sageli viidati juba artiklite pealkirjas, et tegemist on vandenõuteooria, valeuudise ja hirmutamisvõttega⁵¹.

⁵¹ **Sputnik** 2020a. 5G Coronavirus Conspiracy Theories in UK Just Fake News, NHS Director Says. – Sputnik, April 04. <https://sputniknews.com/uk/202004041078834561-5g-coronavirus-conspiracy-theories-in-uk-just-fake-news-nhs-director-says/>; **Korso**, T. 2020a. Absolutely Unrelated: Scientists Bust Myths That 5G Equipment Helps to Spread Coronavirus. – Sputnik, April 05. <https://sputniknews.com/science/202004051078843659-absolutely-unrelated-scientists-bust-myths-that-5g-equipment-helps-to-spread-coronavirus/>. [**Korso** 2020a]

Artiklites vahendati erinevate riikide COVID-19 kriisikommunikatsiooniga seotud ametiisikute (Cabinet Office'i minister Michael Gove⁵²) ja institutsioonide (Suurbritannia meediaregulatsiooni asutus Ofcom⁵³) või tunnustatud faktikontrollijate (nt Logically) hinnanguid, mis 5G-vandenõuteooriaid ühemõtteliselt hukka mõistsid ning koguni ohtlikuks kuulutasid. Niisuguse ametlikele eksperdihinnagutele osutava tekstistrateegia eesmärk oli luua 5G-vandenõuteooriate suhtes kriitiline mudellugeja. Taolise strateegia hea näide oli nii RTs kui ka Sputnikus kajastatud Stephen Powisi kui Ühendkuningriigi riikliku tervishoiuteenistuse direktori seisukoht⁵⁴:

5G-lugu on täielik prügi, see on jama, see on kõige hullem võltsuudis. Reaalsus on see, et mobiiltelefonivõrgud on meie kõigi jaoks ülitähtsad, eriti ajal, kui palume inimestel koju jääda.

Lisaks paistis RT ja Sputniku lugudest silma vandenõuteooriaid ning nende levitajaid naeruväärivast (väljendid *ohtlik jama, müstiline, valesti hinnatud, 5Gd puudutavad müüdid* jms), vahel ka halvustav ja häbistav (*täielik prügi, veider*) retoorika. 5G-vandenõuteooriate levikuga seostatud lääne auditooriumi kujutati lihtsameelse, nõrga ja segadusse aetuna⁵⁵.

Niisugune 5G-vandenõuteooriate kriitika esitati mudellugejale sageli tavastenaariumi abil, mille järgi inimesed käituvad kriisiolukorras irratsionaalselt ja kummaliselt: koroonaviirus ja seda ümbritsev infodeemia on vallandanud kollektiivse hirmulaine, mis viib Lääne inimesi paanika ja irratsionaalse käitumiseni. Seejuures kajastati rohkelt rünnakuid, mida vandenõuteoretikutest aktivistid olid korraldanud 5G-mastide vastu. Niisugused artiklid keskendusid üldjuhul Euroopas, peamiselt ÜKS ja Hollandis,

⁵² **Korso** 2020a.

⁵³ **Sputnik** 2020b. UK Media Regulator Warns ITV Over Eamonn Holmes 'Ill-Judged' Comments About 5G Coronavirus Links. – Sputnik, April 20. <https://sputniknews.com/uk/202004201079034798-uk-media-regulator-warns-itv-over-eamonn-holmes-ill-judged-comments-about-5g-coronavirus-links/>.

⁵⁴ **Korso, T.** 2020b. 5G Coronavirus Conspiracy Theories in UK Just Fake News, NHS Director Says. – Sputnik, April 20. <https://sputniknews.com/uk/202004041078834561-5g-coronavirus-conspiracy-theories-in-uk-just-fake-news-nhs-director-says/>.

⁵⁵ **RT** 2020a. 'It's man-made to test 5G': Boxer Khan spreads coronavirus conspiracy claims, suggests pandemic could be 'population control' plot. – RT, April 04. <https://www.rt.com/sport/484967-coronavirus-5g-amir-khan/>.

toimunud rünnakute vahendamisele, kuid mõned lood kajastasid samaaegseid sündmusi ka Kanadas ja USA-s⁵⁶.

Mudellugeja oli konstrueeritud valitseva tekstistrateegiaga, mille eesmärk oli suunata lugeja pidama 5G ja koroonaviiruse seostele osutavate vandenõuteooriate levitamise peamiseks eesmärgiks võimalike Huawei ja mitmete lääneriikide (nt ÜK, Prantsusmaa) 5G-kaubanduskõneluste ohtuseadmist⁵⁷. Selles kontekstis osutati ka aktiivsetele agentidele: nendeks olid Trumpi administratsiooni esindajad, kes on huvitatud Huawei ja Euroopa riikide kaubanduskokkulepete nurjamisest ning kasutavad Hiina tehnoloogiahiu vastu hirmutamiskampaania osana ära ka koroonaviirusega seotud 5G-lugusid, ning ÜK toorid, kelle motiive nähti peamiselt sisepoliitikat lähtuvatena⁵⁸. Niisugustel puhkudel väljendasid RT ja Sputnik ning kanalites vahendatud kõneisikud selgelt hukkamõistu 5G-hirmude strateegilise ärakasutamise ja poliitiliste vastaste, peamiselt Hiina ja Iraani, alusetu

⁵⁶ **Cureton, D.** 2020a. Never Mind The B****cks: Google To Censor COVID-19 5G Conspiracies Amid String Of UK Mast Attacks. – Sputnik, April 08. <https://sputniknews.com/science/202004081078880884-never-mind-the-bcks-google-to-censor-covid-19-5g-conspiracies-amid-string-of-uk-mast-attacks/>; **RT** 2020b. Anti-5G fever spreads to the Netherlands as towers suffer ‘arson and sabotage’. – RT, April 11. <https://www.rt.com/news/485561-russia-coronavirus-daily-record/>; **Sputnik** 2020c. UK Trade Group Reports Further Attacks on 5G Masts. – Sputnik, April 14. <https://sputniknews.com/uk/202004141078954060-uk-trade-group-reports-further-attacks-on-5g-masts/>; **Dergacheva, L.** 2020a. About 90 5G Conspiracy-Linked Attacks on Phone Masts Reported During UK Lockdown. – Sputnik, May 26. <https://sputniknews.com/science/202005261079421130-about-90-5g-conspiracy-linked-attacks-on-phone-masts-reported-during-uk-lockdown/>; **RT** 2020c. Canadian Officials Concerned by Attacks on Cell Towers Amid 5G Conspiracy Theories. – RT, June 06. <https://sputniknews.com/world/202005061079208563-canadian-officials-concerned-by-attacks-on-cell-towers-amid-5g-conspiracy-theories/>; **RT** 2020d. DHS & FBI fear more attacks on 5G infrastructure fueled by Covid-19 conspiracies. – RT, May 17. <https://www.rt.com/usa/488881-dhs-fbi-5g-attacks-coronavirus/>.

⁵⁷ **RT** 2020e. Huawei urges UK to stick with 5G collaboration as Chinese firm becomes target of Covid-19 conspiracies. – RT, April 13. <https://www.rt.com/uk/485695-huawei-china-5g-review-coronavirus/>.

⁵⁸ **Serebriakova, A.** 2020. Coronavirus Pandemic Reportedly Hardens Stance Towards Huawei Among UK Tories. – Sputnik, April 17. <https://sputniknews.com/uk/202004171078992906-coronavirus-pandemic-reportedly-hardens-stance-towards-huawei-among-uk-tories/>; **RT** 2020f. French industrialist calls for 5G MORATORIUM amid Covid-19, conspiracy theories & burning of masts. – RT, May 23. <https://www.rt.com/news/489596-france-coronavirus-5g-postpone/>.

RT 2020g. UK ministers ‘no longer discounting’ theory that Covid-19 leaked from Wuhan lab – report. – RT, April 05. <https://www.rt.com/uk/485026-ministers-china-laboratory-coronavirus/>.

süüdistamise suhtes. Kõige selgemini võtab RT ja Sputniku seisukoha kokku intervjuu Tom Harperi, Neijiangi ülikooli dotsendiga⁵⁹:

Praegused Hiina ettevõtete ja eriti Huawei-suunalised hirmud on selle kampaania poolt suuresti mõjutatud, eriti idee, et need ettevõtted on Hiina riigi käepikendused; nii et see on mitmes mõttes selle jätk. Tõenäoliselt on selle sammu vastased kohanud 5Gd ja koroonaviirust puudutavaid vandenõusid ning näinud nendes võimalust selle otsuse ümberpööramiseks, nii et see on tõesti omamoodi järeldus. /... / Ameerika ametnikud pole tegelikult pakkunud veenvaid tõendeid seoste kohta Hiina riigiga; seega on seal teatavat hirmuõhutamist, absoluutselt.

Tsitaadi esimesed laused suunavad mudellugejat tõlgendama koroonaviiruse ja 5G-tehnoloogia vahelisi seoseid USA Hiina-vastase infomõjutuskampaania raamistikus. Tsitaadi lõpp annab USA tegevusele selgelt negatiivse hinnangu (hirmuõhutamine).

Kokkuvõttes domineeris RT ja Sputniku 5G ja koroonaviirusega seotud vandenõuteooriate meediakajastuses kriitiline ning naeruvääristav suhtumine: neid nähti kui märke infodeemiale osutavast kollektiivsest hirmulainest, mis viib Lääne inimesi paanika ja irratsionaalse käitumiseni. Niisuguste vandenõuteooriate levitamise taga nähti peamiselt USA majandushuve edendava strateegilise kommunikatsiooni eesmärke.

4.2. Vaktsiinivastaste vandenõuteooriate populaarsuse kasv koroonapandeemia keskel

Kogu analüüsitud perioodi vältel ilmus RTs ja Sputnikus lugusid, mille keskseks *topic*'uks olid koroonaviirusega levima hakanud vaktsiinivastased vandenõuteooriad. Samamoodi nagu 5G-vandenõuteooriate kajastamisel, polnud ka vaktsiinivastaste vandenõuteooriate põhisisu iga kord esile toodud, vaid sageli osutati niisuguste vandenõuteooriate ulatuslikule levimisele. Vandenõuteooriate sisu võib üldjoontes kokku võtta järgmiselt: Bill Gates või mõni teine globalistiks peetud mõjukas inimene, näiteks Georg Soros, kasutab koroonaviirust ja sellega kaasnevat hirmu pahatahtlikult ära, et koroonavaktsiinide kattevarjus võimalikult palju inimesi kiibistada ja nad seeläbi

⁵⁹ Sputnik 2020d. There is 'an Element of Scaremongering' Over Chinese Tech Firms in UK – Academic. – Sputnik, April 14. <https://sputniknews.com/analysis/202004141078952175-there-is-an-element-of-scaremongering-over-chinese-tech-firms-in-uk---academic/>.

manipuleeritavaks muuta⁶⁰. Enim kajastati saadikutekoja liikme Sara Cuniali sõnavõttu Itaalia parlamendis, mida vahendasid mitmel korral nii RT⁶¹ kui ka Sputnik⁶². Väljaannete järgi osutas parlamendiliige oma kõnes süvariigi ja Bill Gatesi seoste ning märkis: „Gates on globaalpoliitika tasandil töötanud rahvastiku vähendamise ja diktaatorliku kontrolli plaanide kallal, üritades saavutada juhtpositsiooni põllumajanduse, tehnoloogia ja energia vallas.“ Cuniali väitel oli Gates öelnud, et tehes „head tööd vaktsiinide, tervise ja reproduktsiooniga, saab globaalset populatsiooni vähendada 10–15%“ ning et „vaid genotsiid võib maailma päästa“.

Selles sõnavõttus tõuseb esile vaktsiinivastaste vandenõuteooriate tüüpiline põhisõnavara: *Bill Gates; süvariik; globaalne kontroll ressurside, sealhulgas inimeste üle* jne.

Meediakajastused, mis rääkisid vaktsiinivastaste teooriate laia levikust USAs, ÜKs ja Austraalias või ingliskeelses sotsiaalmeedias, olid sageli üles ehitatud kriitiliselt ja naeruvääristava stiiliga. Sageli anti oma suhtumist edasi ka pealkirja tasandil: eelnevalt osutatud Cunialist kirjutava artikli⁶³ pealkirjas „Itaalia seadusandja nõuab Bill Gatesi uurimist „inimsusevastastes kuritegudes“ ... Kuid MIKS?“ rõhutas suurte tähtedega kirjutatud küsimus imestust Cuniali seisukoha suhtes. Sageli seostati absurdsuse rõhutamiseks vandenõuteooriate levitajaid näiteks n-ö viimsepäeva prohvetite ning lamemaalaste või UFO-entusiastidega. Niisuguste intertekstuaalsete osutustega teistele kurioosumitele kujundati mudellugejas vaktsiinivandenõuteooriate suhtes kriitilist tõlgendushorisonti.

Erinevalt 5G-teooriatest ei vahendatud vaktsiinivastaste teooriate puhul teadlaste või ekspertide vandenõuteooriate eest hoiatavaid või neid kummuvatavaid sõnumeid. Samas ei andnud ei RT ega Sputnik ühelgi juhul mõista,

⁶⁰ **Korso, T.** 2020c. ‘Vaccines With Microchips’: Russian Tennis Legend Marat Safin Spreads Coronavirus Conspiracy Theory. – Sputnik, April 15. <https://sputniknews.com/world/202004151078962891-vaccines-with-microchips-russian-tennis-legend-marat-safin-spreads-coronavirus-conspiracy-theory/>. [Korso 2020c]; RT 2020h. ‘They’re preparing people for microchip implants’: Tennis legend Marat Safin shares coronavirus conspiracy theory. – RT, April 14. <https://www.rt.com/sport/485744-marat-safin-coronavirus-conspiracy/>.

⁶¹ RT 2020i. Italian lawmaker demands Bill Gates be investigated for ‘crimes against humanity’... But WHY? – RT, May 18. <https://www.rt.com/news/488912-italy-parliament-bill-gates-coronavirus/>

⁶² **Burunov, O.** 2020a. Italian MP Claims Bill Gates Should Be Tried for ‘Crimes Against Humanity’ in Jab at COVID Vaccine. – Sputnik, May 18. <https://sputniknews.com/europe/202005181079340375-italian-mp-claims-bill-gates-should-be-tried-for-crimes-against-humanity-in-jab-at-covid-vaccine/>. [Burunov 2020a]

⁶³ **Burunov** 2020a.

et väljaanded nõustuksid koroonaga seotud vaktsiinivastaste vandenõuteooriate seletuskäikudega. Sageli suunati lugejat juba artikli avalausetega vandenõuteooriasse kriitiliselt suhtuma. Näiteks juhatati Marat Safini vaktsiini ja kiibistamise seosele osutav sotsiaalmeediapostitusest rääkiv lugu sisse järgmise lausega: „Hoolimata valitsuste jõupingutustest kuulujuhtude levik koroonaviiruse päritolu kohta peatada, levivad nad jätkuvalt veebis“⁶⁴. Vaktsiiniteooriatest räägiti enamasti kui kurioosumitest, mille mudellugejat konstitueeriv kriitiline alatoon oli sarnane 5Gd ja koroonaviirust seostavate vandenõuteooriatega. Mõlemal juhul raamistati vandenõuteooriad **inimese** kriisikäitumise irratsionaalsust rõhutava tavastsenariumiga: **inimesed** käituvad kriisiolukorras irratsionaalselt ja kummaliselt ning niisuguste vandenõuteooriate levik on näide (enamasti Lääne) **inimeste** halvast n-ö vaimsest toimetulekust koroonakriisiga.

Erinevalt 5G-vandenõuteooriate levimise põhjustele osutamisest (USA levitab neid Hiina süüdistamiseks) polnud vaktsiinivastaste vandenõuteooriate puhul võimalik niisugust agentsust tuvastada. Mitmetes lugudes viidati küll, et nii Trumpi kui ka Gatesi konkreetset teod on andnud alust konspiratiivseteks spekulatsioonideks: näiteks mainiti Trumpi avaldusi sõjaväelaste kaasamise kohta vaktsiinide jagamisel või Gatesi rahastatud vaktsiiniuuringuid⁶⁵. Niisuguste vandenõuteooriate levimise põhjusena nähti pigem sotsiaalmeediat ja kriisiaja olukorda, kus vandenõuteooriad veebikogukondades n-ö iseenesest valla puhkevad. Konkreetset tegutsejat, kes niisugustest vandenõuteooriate levitamisest võiks kasu saada, või levitamise varjatud eesmärgid RT ja Sputniku lugudes ei mainitud.⁶⁶

Kokkuvõttes domineeris vaktsiinivastaste vandenõuteooriatesse suhtumises kas kriitiline või naeruväärstav tekstistrateegia. Leidus ka paar neutraalset väljendust, näiteks vaktsiinivastase liikumise meelevalduste kajastamine. Ent neid oli märksa vähem, mistõttu saab niisuguseid uudiseid vaadelda üldise RT ja Sputniku kriitika taustal kui märke läänemaailma haaranud info-deemiast. Samuti puudus niisuguste vandenõuteooriate levimisel või levitamisel vandenõule omane kuri kavatsus. See erines 5G-vandenõuteooriate

⁶⁴ Korso 2020c.

⁶⁵ RT 2020j. US biotech firm Novavax begins Covid-19 vaccine trials on Australian volunteers after getting \$388mn from Bill Gates-backed fund. – RT, May 26. <https://www.rt.com/news/489738-novavax-covid-vaccine-trial/>.

⁶⁶ RT 2020k. Define ‘distribute’! Trump mobilizing MILITARY to deliver Covid-19 vaccine ‘assuming we get it’, sparks conspiracy frenzy. – RT, May 15. <https://www.rt.com/usa/488691-trump-military-distribute-vaccine/>.

levitamise seletustest, mille taga nähti sageli USA administratsiooni vastasseisu Hiina 5G-tehnoloogia suhtes. Trumpi ja teiste administratsiooni liikmete Hiina-suunalised süüdistused võimaldasid 5G ja koroonaseoste osutavate vandenõuteooriate levitamist näidata USA majandushuve edendava strateegilise kommunikatsiooni teenistuses.

4.3. Riigid või kõrged võimukandjad süüdistavad üksteist koroonaviiruse biorelva vandenõus

Üks keskmisemaid analüüsiperioodil ilmunud lugude *topic*’uid oli, et erinevad riigid süüdistavad üksteist koroonaviiruse kui biorelva salajases välja-töötamises ning sellega seotud tõendite varjamises pärast pandeemia-puhangut. Vähem rõhutati rahvusvahelisel tasandil koroonaviiruse põhjusena inimlikku lohakust või selle tahtlikku kinnimätsimist. Valdavas osas lugudes moodustus selle narratiivi baassõnastik viidetest USA kõrgetele võimuesindajatele, enamasti Trumpile ja Pompeo, kes levitavad vandenõuteooriaid, mis näevad viiruse puhkemise taga Hiina pahatahtlikku tegevust või kuritahtlikku lohakust.

Niisugustes kajastustes ei nõustunud RT ega Sputnik vandenõuosutustega, pigem oli artiklite tonaalsus vandenõuteooriaid hukkamõistev. Nii pealkirjade kui ka artikli sisutasandil kasutati eksplitsiitselt vandenõuteooriate silti ning aeg-ajalt rõhutasid väljaanded, et biorelva vandenõu kohta pole seni vettpidavaid tõendeid esitatud. Mitmel juhul jagati viiteid teadustöödele ja teadlaste hinnangutele või USA poliitikute, luureagentuuride ja FBI esindajate sõnavõttudele, mis viiruse zoonootilist päritolu kinnitasid⁶⁷. Selle seisukoha võtab ilmekalt kokku Sputniku 16. aprilli arvamuskõne⁶⁸ „Pompeo,

⁶⁷ **Burunov, O.** 2020b. Scientist Rejects Conspiracy Theories Claiming Coronavirus Engineered in Lab. – Sputnik, February 16. <https://sputniknews.com/science/202002161078329702-scientist-rejects-conspiracy-theories-claiming-coronavirus-engineered-in-lab/>; **Cureton, D.** 2020b. Pompeo, Trump to Probe China for COVID-19 ‘Leak’ at Wuhan Lab Despite Scientists Debunking Theory. – Sputnik, April 16. <https://sputniknews.com/world/202004161078978004-pompeo-trump-to-probe-china-for-covid-19-leak-at-wuhan-lab-despite-scientists-debunking-theory/>; **Korso, T.** 2020d. Authorities Could Utilise Power of AI to Boost Physical Distancing, Patients Care, Tech Analyst Says. – Sputnik, April 29. <https://sputniknews.com/analysis/202004291079137474-authorities-could-utilise-power-of-ai-to-boost-physical-distancing-patients-care-tech-analyst-says/>.

⁶⁸ **Burunov, O.** 2020c. Some Americans Believe in Bill Gates’ Alleged Involvement in COVID-19 Plot, Poll Shows. – Sputnik, May 23. <https://sputniknews.com/us/202005231079398417-some-americans-believe-in-bill-gates-alleged-involvement-in-covid-19-plot-poll-shows/>.

Trump uurivad Hiina COVID-19 Wuhani labori „leket“, hoolimata teadlaste kummutavatest teooriatest“:

Vaatamata Trumpi administratsiooni väidetele, teatas USA staabiülemate kindral Mark Milley teisipäeval, et USA luurekogukond nõustus, et koroonaviirus oli looduslikku päritolu pandeemia ja see ei olnud seotud Hiina laboriga.

Kui varasemate vandenõuteooriate *topic*’ute juures oli kriitika esitatud tihti väljaannete seisukohtadena, siis biorelva vandenõuteooriate paljastamisel kasutati enamasti argumente, mis tulid USA enda teadlastelt või tippametnikelt. Selline esitusviis kujundab mudellugejas mulje kriitika neutraalsusest ja osutab seisukohtade konfliktile USAs endas.

Kõige suuremat hukkamõistu väljendati artiklites USA kui biorelva vandenõuteooriate põhilise levitaja suhtes. Paljudes artiklites osutati, et taoliste vandenõuteooriate levitamise taga on USA president, kes on *vandenõuteooriate avalik fänn*⁶⁹, ning tema tuules ka Trumpi administratsioon, kelle eesmärk on Hiina rahvusvahelist mainet õõnestada või koguni Hiinaga sõttaastumist legitimeerida⁷⁰. Üldjoontes võtab RT ja Sputniku seisukoha kokku Sputnikus ilmunud pikem intervjuu ameeriklasest ÜRO endise ametniku Alfred de Zayasiga⁷¹:

Trump on oma olemuselt populist, kuid mitte eriti veenev. Tõendeid on null, isegi „suusaraja“ algust pole vaja järgida. Lihtsalt odav vandenõuteooria, millest hõngub ksenofoobiat ja „vihakõnet“ hiinlaste ja teiste asiaatide vastu.

Esimeses lauses diskrediteeritakse Trumpi seisukoht (*olemuselt populist*) ning osutatakse, et niisugustel süüdistusel pole mingit teaduslikku alust (*tõendeid*

⁶⁹ **Sputnik** 2020e. A Wuhan Lab is at the Centre of the Coronavirus Origin Conspiracy. Here is What is Known About It. – Sputnik, May 06. <https://sputniknews.com/science/202005061079216863-a-wuhan-lab-is-at-the-centre-of-the-coronavirus-origin-conspiracy-here-is-what-is-known-about-it/>.

⁷⁰ **Van de Beek**, E. 2020a. Coronacrisis: America First. – Sputnik, April 06. <https://sputniknews.com/columnists/202004061078857385-coronacrisis-america-first/>. [**Van de Beek** 2020a]; **Sputnik** 2020f. Grayzone Founder: Unpacking Lies That Aim to Deceive US Into War With China. – Sputnik, April 30. <https://sputniknews.com/interviews/202004301079145703-grayzone-founder-unpacking-lies-that-aim-to-deceive-us-into-war-with-china/>. [**Sputnik** 2020f]

⁷¹ **Blinova**, E. 2020. Ex-UN Expert: ‘Were China Held Liable for COVID-19, Would US Not Be Accountable for H1N1 Outbreak?’ – Sputnik, April 23. <https://sputniknews.com/analysis/202004231079064340-ex-un-expert-were-china-held-liable-for-covid-19-would-us-not-be-accountable-for-h1n1-outbreak/>.

on null). Süüdistuste kummutamise kõrval viidatakse siin ka Trumpi tegevuse moraaltusele (*ksenofobia* ja *vihakõne* külvamine). Lisaks Hiina süüdistamisele rõhutati niisuguste vandenõuteooriate levitamise põhjusena USA administratsiooni soovi juhtida tähelepanu eemale sisepoliitilistelt valupunktidele, ennekõike koroonakriisiga hakkamasaamiselt⁷², samuti seda, et mõlemad 2020. aasta presidendikandidaadid kasutavad teooriaid omavahelises valimisvõitluses ära. Selle tulemusel tuli kasutusele termin *Chinagate*⁷³, mis tõmbas paralleele *Russiagate*'iga kui alusetute süüdistustega Venemaa suunas (vt ka „Valesüüdistused vandenõuteooriate levitamises kui vaenuliku infomõjutustegevuse osa“). Seega konstrueeritakse mudellugeja ideoloogilis-poliitilisest tekstistrateegiast lähtuvalt, mis näitab USA poliitika moraaltust, „kes kuritarvitab USA koroonakriisi, et määrada Hiinat ning murda Iraan ja Venezuela“.⁷⁴

USA administratsiooni kui vandenõuteooriate peamist levitajat väljendavates lugudes märgiti mõnikord, et taoline vandenõuteooriate levitamine avaliku diplomaatia osana on USA ja liitlaste vahel pingeid tekitanud ning Hiinat ja muud maailma tugevalt ärritanud⁷⁵. Seetõttu vahendati osas lugudes ka Hiina ja Iraani esindajate levitatud vandenõuteooriaid, mis väitsid, et viiruse vallapääsemise taga on USA armee teadlik tegevus⁷⁶. Kuid nii Hiina kui ka Iraani agentsust kujutati biorelva vandenõuteooriate levitamisel USAGA võrreldes tagasihoidlikumalt, seda nähti pigem kui USA süüdistustele järgnenud vastusüüdistust.⁷⁷ Nendes meediakajastustes osutati ka teadlastele või poliitikutele, kes sellised USA administratsiooni süüdistused kui millegi

⁷² **Sputnik** 2020g. Missouri Case 'Doesn't Carry a Lot of Legal Weight' – Academic. – Sputnik, April 22. <https://sputniknews.com/analysis/202004221079057490-missouri-case-doesnt-carry-a-lot-of-legal-weight---academic/>; **Luqman, J.; Blacmon, S.** 2020. US Headed For Record Unemployment as Trump Continues China Blame Game. – Sputnik, May 11. https://sputniknews.com/radio_by_any_means/202005111079275388-us-headed-for-record-unemployment-as-trump-continues-china-blame-game/.

⁷³ **Malic, N.** 2020a. Hello 'Chinagate': Why blaming Beijing is all the rage this US election cycle. – RT, April 17. <https://www.rt.com/op-ed/486188-trump-biden-blame-china/>.

⁷⁴ **Van de Beek** 2020a.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ **Dergacheva, L.** 2020b. Chinese Ambassador Says Coronavirus Conspiracy 'Was First Initiated in US'. – Sputnik, March 23. <https://sputniknews.com/asia/202003231078679052-chinese-ambassador-says-coronavirus-conspiracy-was-first-initiated-in-us/>. [**Dergacheva** 2020b]

⁷⁷ **RT** 2020l. Coronavirus may be a product of US 'biological attack' aimed at Iran & China, IRGC chief claims. – RT, March 05. <https://www.rt.com/news/482405-iran-coronavirus-us-biological-weapon/>.

„läbinisti hullu“ ümber lükkasid⁷⁸. Seega jäi mudellugeja jaoks kehtima ikkagi tõlgendus, et USA on nende vandenõuteooriate levitamise põhjustaja.

Lisaks USA administratsioonile osutati vandenõuteooriate levitajana Lääne meediale, kes annab biorelvale ja teistele vandenõuteooriatele palju eetriaega. Mudellugejas sooviti kujundada muljet, et Lääne ja USA meedia ning USA toetatud vabaühingud on „orkestreeritud USA valitsuse, NATO, sõjatööstuse poolt viima ellu külma sõja aegset PR-välksõda“⁷⁹. Nii osutati pikemas Sputniku arvamuses, et „Washingtonis asuv organisatsioon Freedom Watch väidab isegi, et koroonaviirust valmistati ette ja ladustati kui bioloogilist relva, mida Hiina oma tajutud vaenlaste vastu kasutada saaks“⁸⁰. Ka siin näeme ühe olulise mudellugeja konstrueerimise tekstistrateegiana negatiivset ideoloogilist kodeerimist: Lääne demokraatiat konstitueeriv sõnavabadus on näiline, tegelikult on seda esindav organisatsioon USA valitsuse meelevaldas.

Kokkuvõttes suhtuti Sputniku ja RT lugudes biorelva vandenõuteooriatesse negatiivselt: neid peeti alusetuks ja viidati, et teadlased on need kummutanud. Mudellugeja konstrueerimise üks peamisi võtteid oli USA poliitilise eliidi ja selle huve teeniva meedia süüdistamine vandenõuteooriate levitamises, mille eesmärgi kujutati peamiselt Hiina rahvusvahelise maine õõnestamisena. Kohati ilmnisid niisugustes RTs ja Sputnikus esitatud süüdistustes vandenõuteooriale omased tunnused, mistõttu tuleb sellest juttu allpool.

4.4. Koroonainfodeemiat ja -ärevust kasutatakse pahatahtlikult ära

Aeg-ajalt ilmusid RTs ja Sputnikus lood, mille peamine konflikt oli koroonakriisi pahatahtlik ärakasutamine, et manipuleerida lääneriikide tavakodanike arvamustega ning saavutada nende üle suuremat kontrolli. Niisuguste tekstide pealkirjades ja juhtlõikudes olid kesksel kohal sellised sõnad ja fraasid nagu *peavoolumeedia*⁸¹, *poliitikud ja meediaeliit/*

⁷⁸ Dergacheva 2020b.

⁷⁹ Sputnik 2020f.

⁸⁰ Van de Beek 2020a.

⁸¹ RT 2020m. WhatsApp limits message-forwarding worldwide after influx of fake news amid Covid-19 pandemic. – RT, April 07. <https://www.rt.com/news/485178-whatsapp-covid19-new-rules/>; Birchall, G. 2020. From lions to lambs: Covid-19 reveals supposedly freedom-loving British to be anything but, as we happily clap away our liberty. – RT, April 27. <https://www.rt.com/op-ed/481764-coronavirus-trump-democrats-concern/>. [Birchall 2020]

-establishment⁸², räägiti ka globalismist/globalistidest⁸³. Niisugune mudel-lugejat konstitueeriv põhisõnavara (iseäranis kui samas tekstis esineb mitu taolist tähistajat) suunab sihtauditooriumi uue maailmakorra (NWO) põhi-stsenaariumile, mis seostub üldjoontes kõikehõlmava vandenõuga, kus peavoolu struktuuridesse imbinud kallutatud jõud püüavad allutada inimkonda oma kontrollile.

Pahatahtlikud eesmärgid ja nende taga olevad toimijad jagunesid arvamusaludes kolmeks. Esiteks osutati üsna abstraktsele eliidile, kes kasutab koroonaviirust ära, et inimesi kõikvõimalikest vabadustest võõrutada ja enda kontrollile allutada.

Näiteks märkis Scott Bennett, endine USA armee ohvitser, Sputnikule antud intervjuus, et peavoolumeedia viib ellu „psühholoogilist operatsiooni, milles kasutatakse ära inimeste loomulikku hirmu nähtamatute viiruste ja haiguste ees, et sel viisil teostada elanikkonna üle hüperkontrolli ja testida kodanike valmisoleku piire põhiseaduslike õiguste rikkumise suhtes“.

See tsitaat on tähelepanuväärne, kuna selles tsiteeritakse RTs ja Sputnikus üsna tüüpiliselt eksametnikke ning öeldule lisatakse kõneleja endise töökoha kaudu autoriteetsust ja teatud insaideripositsiooni hõngu. Lisaks on öeldu kõnekas, kuna suunab ühelt poolt mudellugeja vaatama sihtauditooriumi koroonaviiruse meediakajastusi ja piiranguid populatsioonikontrolli prisma kaudu, teisalt aga paneb see toimuvat nägema kui teatavat testi, piiride kompamist, mis näitab, mida kodanikud nõustuvad taluma. Eriti kujundlikult väljendus tänapäeva kodanike eliidi kontrollile alistamine Guy Birchalli⁸⁴ kõneka pealkirjaga arvamusaluses „Lövidest lammasteni: COVID-19 paljastab, et väidetavalt vabaduslembesed britid on kõike muud kui seda, kui me oma vabadust rõõmsalt lukustada laseme“, kus väideti, et peavoolumeedia ja eksperdid on teinud nii intensiivset kihutustööd, et „Suurbritannia rahvas on oma uued piirangud hirmuäratavalt lõimitaval ja lambalikul moel vastu võtnud“. NWO vandenõuteooriates on lamba kujund n-ö valgustamata kodanike tähistamisel väga levinud.

⁸² **Tickle, J.** 2020a. Western journalists & politicians MOCK Russian doctors driven to suicide by Covid-19 pressures. – RT, May 08. <https://www.rt.com/op-ed/488207-western-journalists-mock-russian-doctors-covid/>; **Wilson, D.** 2020. German establishment blames protests on mystery 'far-right' forces, when the real problem is a lame duck leader & lockdown fatigue. – RT, May 12. <https://www.rt.com/op-ed/488384-german-merkel-protests-covid/>.

⁸³ **Dockery, G.** 2020a. PassTheMic is Bill Gates' latest celebrity-backed push for globalism, but who wants more dour experts on their news feed? – RT, May 22. <https://www.rt.com/op-ed/489538-bill-gates-fauci-celebrities/>.

⁸⁴ **Birchall** 2020.

Teiseks seostati Lääne meedias köetud koroonahirme Trumpi-vastase varjatud mõjutuskampaaniaga, näiteks osutati RTs ilmunud arvamusoos „Koroonaviiruse kasutamine relvana: miks USA poliitikutud ja meedia äkki hoolivad (vihje: see on Trumpi kukutamine)“:

/.../ Demokraadid ja Trumpi-vastased sooviks, et ameeriklased usuks, et viirus poleks ohjatud, et Trump oleks õõnestanud valitsuse võimet sellele vastata ning et ta administratsioon ei teaks, mida teeb⁸⁵.

Nii artikli pealkirja kui ka tsiteeritud lausega tahetakse lugejat veenda, et koroonaviirusega seonduvat infodeemiat kasutavad oma huvides ära demokraadid ning neid toetav meedia. Ka teised Trumpi-vastase mõjutustegevusega seotud lood olid ideoloogiliselt kodeeritud, taolisi ebaausaid võtteid omistati demokraatidele ning pigem liberaaldemokraatlikku maailmavaadet esindavatele meediaväljaannetele nagu The Washington Post, NBC News, CNN ja The New York Times jt⁸⁶. Kokkuvõttes konstrueerivad taolised tekstid mudellugejat, mis suunab sihtauditooriumi osutatud meediakanaleid ja demokraate tõlgendama negatiivse ideoloogilise kodeeringu kaudu.

Kolmandana eristusid lood, milles mudellugeja suunas sihtauditooriumi nägema Lääne peavoolumeedia pahatahtliku mõjutuskampaania eesmärgina Venemaa kuvandi õõnestamist, mille kaugem eesmärk on juhtida auditooriumi tähelepanu eemale „koduse poliitika katastroofilistest läbi-kukkumistest, liialdades haigusega „halvas“ riigis“⁸⁷. Lääne meediat seostati mitmesuguste absurdsete väidetega, mis olid seotud koroonaviiruse kriisi haldamisega Venemaal. Näiteks väideti, et seal on olemas koroonaviiruse

⁸⁵ **Malic, N.** 2020b. Weaponizing the coronavirus: Why US politicians & media suddenly care (hint: it's about getting Trump). – RT, February 26. <https://www.rt.com/op-ed/481764-coronavirus-trump-democrats-concern/>.

⁸⁶ **RT** 2020n. Hey MSM, you got coronavirus as another opportunity to roast Trump ... but do the polls agree? – RT, March 27. <https://www.rt.com/usa/484300-coronavirus-trump-polls-media/>. [**RT** 2020n]; **Sputnik** 2020h. More Than Twenty-Five Percent of Coronavirus-Themed YouTube Videos 'Misleading' – Survey. – Sputnik, May 14. <https://sputniknews.com/world/202005141079306429-more-than-twenty-five-percent-of-coronavirus-themed-youtube-videos-misleading--survey/>; **Sputnik** 2020i. How US Media Psychological Ops are Exploiting People's Fears of COVID-19 Pandemic. – Sputnik, April 23. <https://sputniknews.com/analysis/202004231079069228-how-us-media-psychological-ops-are-exploiting-peoples-fears-of-covid-19-pandemic/>.

⁸⁷ **MacDonald, B.** 2020a. How US & UK media have ratcheted up Covid-19 information war against Russia to distract from problems at home. – RT, May 19. <https://www.rt.com/op-ed/489101-us-uk-media-covid-19-russia/>.

tõhus ravi, kuid eliit hoiab seda ainult endale⁸⁸, või et Kreml on välisabi korras saatnud mürgitatud maske⁸⁹, mis teevad inimesed haigeks. Osutati, et oma varjatud agenda (ehk Venemaa halvustamise) nimel levitab Lääne peavoolumeedia vandenõuteooriaid⁹⁰ ning teeb Kremlit mustavate lugude nimel lausa koostööd „David Icke’i stiilis konspiratsiooniteoreetiku“ Valeri Soloveiga⁹¹. Taoline võrdlus Lääne meediaväljaannetes jõuliselt kritiseeritud vandenõugurudega stigmatiseerib ühelt poolt nimetatud kõneisikut, kuid teisalt suunab see sihtauditooriumi vaatama peavoolumeediat silmakirjaliku instantsina, mis ühtesid vandenõuteoreetikuid keelab, kuid teisi soosib. Venemaa-vastase infomõjutuskampaania *topic*’u sees eristus veel selgelt allteema, mille võib kokkuvõtlikult sõnastada kui VFi alusetu süüdistamine viiruseteemaliste vandenõuteooriate levitamises ja mille avamisele keskendub analüüsi viimane alapeatükk.

Kokkuvõttes domineeris selle *topic*’u puhul RTs ja Sputnikus mudellugeja loomise tekstistrateegia, mis suunab tõlgendajat otsima koroonaviirusega seotud avalikest sõnumitest pahatahtlikke manipulatsioone. Tõlgendajat juhatati NWO põhistaariumi juurde, mis võimaldas kahtluse alla seada nii Lääne poliitilise eliidi kui ka peavoolumeedia öeldu ning näha selles eelkõige teadlikku hirmu võimendamise ja kontrolli kehtestamise hooba. Tõlgendajat suunati varjatud pahatahtliku mõjutamiskampaania ohvritena nägema ka Trumpi ning VFi.

4.5. Valesüüdistused vandenõuteooriate levitamises kui vaenuliku infomõjutustegevuse osa

Üsna sageli oli RT ja Sputniku lugudes keskseks konfliktiks Venemaa ja vahel ka Hiina alusetu ning pahatahtlik süüdistamine pandeemiaga seotud vaeleinformatsiooni ning iseäranis vandenõuteooriate levitamises. Peamiste toimijate ehk alusetute süüdistuste esitajatena kujutati USA-d, Euroopa Liitu ja selle strateegilise kommunikatsiooni üksusi ning angloameerika meediat. Lugude

⁸⁸ MacDonald, B. 2020b. Moscow has secret Covid-19 CURE for chosen elite: Western media’s favorite Russian pundit voices new conspiracy theory. – RT, May 27. <https://www.rt.com/op-ed/489933-moscow-coronavirus-cure-solovey/>.

⁸⁹ RT 2020o. ‘This is NUTS!’ Russiagaters see red over Putin’s planeload of corona-aid for Trump, queue to look gift-horse in mouth. – RT, March 31. <https://www.rt.com/usa/484630-russiagaters-russia-us-coronavirus-supplies/>.

⁹⁰ Tickle 2020a.

⁹¹ MacDonald 2020b.

pealkirjades ja juhtlõikudes tulid esile fraasid *Venemaa-vastane hüsteeria*⁹², *Vene ohu lugu*⁹³, *Covid-19 infosõda Venemaa vastu*⁹⁴ ning *Russiagate*⁹⁵, mis suunavad lugejat Venemaa süsteemse vaenamise põhinarraativini. Peaaegu alati oli taolistel lugudel varjamise, petmise või avaliku arvamusega manipuleerimise hõng ning need kujutasid Venemaa mustamist teadliku pahatahtliku tegevusena, sestap kandsid nad vandenõuteooria põhitunnuseid. Need lood tegi analüütiliselt iseäranis huvitavaks see, et Venemaa-vastase vandenõu keskse komponendina toodi seal esile koroonaviirusega seotud vandenõuteooriaid, täpsemalt Kremli pahatahtlikku süüdistamist nimetatud vandenõuteooriate levitamises.

Peamise motiivina, miks meedia ja Brüssel ning Wahsington Venemaal just selliste vandenõuteooriate levitamises süüdistavad, esitati asjaolu, et Lääne inimesed on hirmunud ja rahulolematud ning Venemaal on leitud universaalne patuoinas, keda tekkinud kaoses süüdistada⁹⁶. Näiteks kirjutati, et just sel perioodil, kui ÜKs ja Saksamaal toimusid koroonapiirangute vastu protestid, hakkasid Brüsseli kõneisikud lööma häirekella, et „Vene meedia ja „kremlisõbralikud“ allikad levitavad vandenõuteooriaid COVID-19 kohta“⁹⁷. Venemaa ebaõiglane süüdistamine vandenõuteooriate levitajana esines RT ja Sputniku lugudes korduva muustrina: „Kui miski muu ei tööta, süüdistada Venemaad“⁹⁸, mida nimetati ka „tõrkekindlaks süüdistada-Venemaad-lähenediseks“⁹⁹.

⁹² Van de Beek, E. 2020b. Abusing Corona to Blow up the EU. – Sputnik, May 18. <https://sputniknews.com/columnists/202005171079333879-abusing-corona-to-blow-up-the-eu/>.

⁹³ Sputnik 2020j. Failing to Curb Coronavirus? Ask EU How to Spin a Good Novichok-Style ‘Russia Threat’ Yarn. – Sputnik, March 18. <https://sputniknews.com/analysis/202003181078617452-failing-to-curb-coronavirus-ask-eu-how-to-spin-a-good-novichok-style-russia-threat-yarn/>.

⁹⁴ MacDonald 2020a, RT 2020p. ‘Questioning EU’s ability’: Eurocrat accuses Russian media of spreading Covid-19 ‘CONSPIRACIES’, offers no examples. – RT, May 17. <https://www.rt.com/news/488901-eu-russia-covid19-conspiracies/>. [RT 2020p]

⁹⁵ Malic, N. 2020c. Russiagate all over again: Secret EU report blames Russia for coronavirus ‘confusion, panic and fear’. – RT, March 17. <https://www.rt.com/op-ed/483370-eu-ft-russiagate-coronavirus-disinfo/>. [Malic 2020c]; Malic, N. 2020d. There he goes again: Russiagate godfather Obama promotes NYTimes’ latest conspiracy (this time it’s Putin + Covid-19!). – RT, April 15. <https://www.rt.com/op-ed/485941-obama-nytimes-putin-coronavirus/>. [Malic 2020d]

⁹⁶ Sputnik 2020i; MacDonald 2020a; Malic 2020c.

⁹⁷ RT 2020p.

⁹⁸ Malic 2020c.

⁹⁹ RT 2020r. Washington fails to provide proof for alleged Moscow-backed Covid-19 disinformation campaign – Russian Foreign Ministry. – RT, April 09. <https://www.rt.com/news/485422-russia-coronavirus-fake-news/>.

Taolise russofoobse ning tõendamata vandenõuteooriatel rajaneva süüdistusseeria koondnimetusena kasutati artiklites läbivalt *Russiagate*'i. Lugudes kujutati *Russiagate*'i nii, nagu see oleks juba vähemalt neli aastat kestnud¹⁰⁰. Selle oluliste osistena nähti Steele'i toimikuid¹⁰¹, mida peeti ajendiks, et algatada uurimine Venemaa väidetava sekkumise kohta USA 2016. aasta presidendivalimistesse, samuti süüdistusi, mis olid seotud Skripali afääri, Gerassimovi doktriini rakendamise ning kõikvõimalike häkkimistega¹⁰². *Russiagate*'i näidetes tuleb selgelt esile vandenõuteooriate koodteksti loogika, Lääne jõudude kuritahtlike ning süsteemsete Venemaa-vastaste infomanipulatsioonide motiivi kaudu seostatakse olemuselt täiesti erinevaid nähtusi nagu koroonaviiruse ja infodeemia vallapuhkemine ning Skripalide mürgitamine. Niisugused osutused konstrueerivad mudellugeja, mille eesmärk on suunata sihtauditooriumi igasuguste Venemaa-suunaliste süüdistuste tagant vandenõumotiive otsima ning kõiki *Russiagate*'i osana esitatud sündmusi Lääne väljamõeldiste prisma kaudu nägema. Taoliste analoogiate genereerimise teeb võimalikuks vandenõuteooriate koodteksti mittediskreetne loogika: Venemaad kompromiteerivate osutuste ühisosana näidatakse Lääne pahatahtlikku varjatud tegutsemist.

Täheldasime *Russiagate*'i puudutavate tekstide puhul teatavat ideoloogilist kodeeritust. *Russiagate*'i arhitektidena kujutati eelkõige USA demokraate, näiteks kasutati Barack Obama puhul tiitlit *Russiagate*'i ristiisa¹⁰³. Venemaa-suunalisi koroonavandenõuteooriate valesüüdistusi seostati pigem vasakpoolse meediaga¹⁰⁴. RT ja Sputniku diskursuses on vasakpoolne meedia kasutusel pejoratiivse fraasina, mis osutab liigsele poliitkorrektsusele.

Lisaks loodi pahatahtliku vandenõuteooriate levitamise kampaaniate ohvripositsiooni kontekstis seoseid Hiinaga, nimelt räägiti *Russiagate*'i loogika alusel ka *Chinagate*'ist. *Chinagate*'i puhul osutati, et USA levitab alusetuid väiteid, nagu Hiina esitaks koroonaviiruse ja 5G-tehnoloogia

¹⁰⁰ **Malic** 2020c; **Malic, Nebjosa** 2020e. Senator Burr enabled Russiagate for years; now they're accusing him of insider trading & coronavirus lies. – RT, March 20. <https://www.rt.com/usa/483567-burr-insider-trading-coronavirus/>.

¹⁰¹ **Malic** 2020e; **RT** 2020w. Russia isn't only behind election hacking! They're also trying to smear US over coronavirus ... according to State Department. – RT, February 22. <https://www.rt.com/usa/481485-coronavirus-russia-state-department/>.

¹⁰² **Tickle, J.** 2020b. Lies, half-truths & propaganda: Even during Covid-19 crisis, Britain's leading news source can't resist Russia-bashing. – RT, April 29. <https://www.rt.com/russia/487266-british-media-russia-covid-news/>; **Malic** 2020d.

¹⁰³ **Malic** 2020d.

¹⁰⁴ **RT** 2020n.

kohta läbipaistmatuid või eksitavaid andmeid¹⁰⁵. Vahel loodi seos ka Iraagi sõjaga, mille õigustamise keskse vahendina nähti USA leiutatud vandenõuteooriat massihävitusrelvade kohta. Taolise selgituse tuuma võtab kujukalt kokku Scott Ritteri arvamuse pealkiri „Kuna Trumpi administratsioon legitimeerib COVID-19 Hiina labori vandenõuteooriaid, pidage meeles Iraagi massihävitusrelvi“¹⁰⁶. Niisuguste seoste loomine konstrueerib mudelugejas selgitava skeemi, et USA (ja teiste lääneriikide) arsenalis on pidevalt vandenõuteooriad ning nende levitamisele järgneb mõnikord ka reaalne sõjaline sekkumine. Muuhulgas heidab USA kujutamine omakasupüüdliku, ohtlike vandenõuteooriaid levitava jõuna olulist varju kõigile avaldustele, mida riik teeb koroonaviiruse vallapäsemise ja infodeemia kohta.

Peamine vastutus infodeemia pahatahtliku seostamise eest Venemaaga (ehk *Russiagate*'i kõige viimase nähtuse eest) omistati USA välisministeeriumile ja Euroopa välisteenistusele, mis avaldas oma väärinfojälgijatele tuginedes raporti, kus Venemaad koroonateemalise väärinfokampaania eest kritiseeriti. Näiteks väideti Nebojsa Malici arvamuse¹⁰⁷, et raporti koostas Euroopa välisteenistuse „propagandaüksus“ ning et see koosneb „üldistustest, klišeedest ja troopidest, mis on juba tuttavad neli aastat väldanud USA *Russiagate*'i hüsteerias [...]“. Niisugustes osutustes tuleb iseäranis jõuliselt esile ka varem RT lugusid iseloomustanud võtte, mille puhul rõhutatakse Venemaa kritiseerijate silmakirjalikkust. Tegemist on vandenõunarratiividele omase retoorikavõtte, peegelprojektsiooni ja antiteesiga. Euroopa välisteenistusele omistatakse esmalt pikaajaline Venemaa-vastane infomõjutustegevus, muuhulgas vandenõuteooriate levitamine, ning selle taustal presenteeritakse välisteenistuse süüdistusi, mis seostavad Venemaad koroonateemalise väärinfokampaaniga, iseäranis ebamoraalsete ja õõnsatena. Mudellugeja konstrueeritakse viisil, mille eesmärk on tekitada lugejas usaldamatust väärinfoa võitlejate vastu: erinevates lugudes korratakse, et need, kes teisi väärinfo ja

¹⁰⁵ **Malic** 2020a; **Dockery** 2020; **RT** 2020s. ZeroHedge banned from Twitter after BuzzFeed accuses it of coronavirus conspiracy and 'doxing' a Chinese scientist. – RT, February 01. <https://www.rt.com/usa/479824-zerohedge-twitter-suspended-coronavirus/>; **RT** 2020o. 'We've seen no evidence': Social media networks blow up US officials' claim of 'Russian coronavirus disinformation campaign'. – RT, February 29. <https://www.rt.com/news/481983-twitter-facebook-russia-coronavirus/>.

¹⁰⁶ **Ritter, S.** 2020. As the Trump administration legitimizes Covid-19's 'China lab' origins conspiracy theory, remember Iraqi 'WMD'. – RT, April 17. <https://www.rt.com/op-ed/486164-trump-covid-china-lab/>.

¹⁰⁷ **Malic** 2020c.

vandenõuteooriate levitamises süüdistavad, on ise nende kõige ohtlikumad levitajad.

Lugudes, mis rääkisid Venemaad pahatahtlikult ning alusetult süüdistavatest koroonavandenõuteooriatest, viidati mitmel korral Stephen Hutchingsi ja Vera Tolzi EEASi raporti¹⁰⁸ suhtes kriitilisele postitusele¹⁰⁹. Taolised viited lisasid RT väidetele teaduslikku kaalu. Samuti märgiti kahes loos, et Facebook ja Twitter ei kinnitanud USA välisministeeriumi väiteid, nagu oleks sotsiaalmeediagigandid Venemaalt tulevaid koroonavandenõuteooriaid registreerinud, ning sestap võib järeldada, et USA administratsioon levitab Venemaa-vastaseid valesid¹¹⁰. On tähelepanuväärne, et lugude lõpus mainitakse ära, et tõendamist ei leidnud ka Venemaa sekkumine 2016. aasta presidendivalmistesse: „Kuigi 2016. aastal edenenud ulatuslik *Russiagate*’i narratiiv on suures osas lagunenud, on näha selle idee tagasitulekut, kuna 2020. aasta valimisvõistlus läheneb kiiresti“¹¹¹. Taoliste kõrvutuste kaudu luuakse mudellugeja, mille üks eesmärk on kujundada lugejas seisukohta, et süüdistused 2016. aasta presidendivalmistesse sekkumise ja koroonavandenõuteooriate levitamise kohta on samaväärselt väärad ja pahatahtlikud.

Kokkuvõttes kujutati Sputniku ja RT lugudes Venemaa süüdistamist koroonavandenõuteooriate levitamises kui Lääne pikaajase vaenuliku informõjutustegevuse osa. Väljaanded mõistsid selle ühemõtteliselt hukka. Selle *topic*’u alla koonduvate lugude mudellugeja konstrueerimise peamine võte oli

¹⁰⁸ **Hutchings, S.; Tolz, V.** 2020. The Challenge to Counter-Disinformation Analysts: A COVID-19 Case Study for Policy Makers and Journalists. <https://reframingrussia.com/2020/04/06/covid-19-disinformation-two-short-reports-on-the-russian-dimension/>. Raportis osutatakse, et ELi rakkeüksus EUvsDisinfo, mille peamine siht on Venemaa väärinfo vastu võidelda, ning sellele toetunud Daily Maili, The Guardiani ja Deutsche Welle lood näitasid RTd ekslikult koroonaviiruse teemaliste vandenõuteooriate propageerijana. Autorid märgivad, et vandenõuteooriatest tuli nende analüüsitud tekstides küll palju juttu, kuid neid esitati eelkõige hukkamõistvas või naeruvääristavas valguses.

¹⁰⁹ **Malic, N.** 2020f. No Covid-19 fake news on RT, EU accusations are ‘problematic’ – UK watchdog. – RT, April 07. <https://www.rt.com/news/485230-eu-russian-disinformation-debunked/>; **RT** 2020t. ‘We’ve seen no evidence’: Social media networks blow up US officials’ claim of ‘Russian coronavirus disinformation campaign’. – RT, February 29. <https://www.rt.com/news/481983-twitter-facebook-russia-coronavirus/>

¹¹⁰ **Sputnik** 2020k. Twitter, Facebook: There’s No Evidence Russian Fake Accounts Spread Coronavirus Conspiracy. – Sputnik, February 29. <https://sputniknews.com/world/202002291078436494-twitter-facebook-theres-no-evidence-russian-fake-accounts-spread-coronavirus-conspiracy/>; **RT** 2020u. Russia isn’t only behind election hacking! They’re also trying to smear US over coronavirus ... according to State Department. – RT, February 22. <https://www.rt.com/usa/481485-coronavirus-russia-state-department/>.

¹¹¹ **RT** 2020u.

vandenõuosutuse kaudu analoogiate loomine koroonainfodeemiaga seotud süüdistuste, Steele'i toimikute, Skripalide mürgitamise jms sündmustega. Veel loodi seoseid läänemaailma Venemaa ja Hiina vaenamise ehk *Russiagate*'i ja *Chinagate*'i vahel. Samuti oli domineeriv võte antiteesi kasutamine, millele eelnes valeinfosüüdistuste projektsioon Euroopa välisteenistusele ning seejärel selle Venemaad puudutavate avalduste esitlemine silmakirjalikena.

5. Diskussioon

RTs ja Sputnikus oli viis peamist vandenõuteooriatest ja vandenõudest jutustamise *topic*'ut. Üldjuhul väljendasid VFi ingliskeelsed kanalid vandenõuteooriate suhtes negatiivseid hinnanguid. Samas ilmnes vandenõuteooriate meediakajastuses kaks strateegilise esitamise eripära: a) vandenõuteooriate kriitika ja b) vandenõuteoreetiline seletus vandenõuteooriate levimisele.

5G-laineid ja koroonaviirust seostavate vandenõuteooriate viraalset levikut, koroonaviiruse biorelva vandenõuteooriaid ning koroonapandeemia tõttu levinud vaktsiinivastaseid vandenõuteooriaid käsitleti Lääne inimeste irratsionaalse koroonahirmu väljendusena ja sageli hukkamõistvas, vahel lausa naeruvääristavas võtmes. On tähelepanuvääne, et nendes lugudes positsioneerisid RT ja Sputnik end kui koroonavandenõuteooriate suhtes kriitilisi kanaleid, mis lisasid sageli vandenõuteooriate ekslikkusele ja ohtlikkusele osutades ka viiteid teadustöödele, meditsiini- ja kommunikatsiooniekspertide seisukohtadele jne. Vandenõuteooriaid kritiseeriva diskursuse puhul on tüüpiline, et end positsioneeritakse vastutustundetute ja paranoiliste vandenõuteoretikute taustal ratsionaalsete ja vastutustundlike toimijatena¹¹².

Vaadeldes eelmainitud kolme *topic*'ut VFi strateegilise kommunikatsiooni raamistikus, ilmnes kaks kujutamiskiisi. Esiteks, vandenõuteooriaid hukka mõistev diskursus sobitub VFi strateegilise narratiiviga Lääne üleüldisest degenerereerumisest ehk jutustustega kergeusklike kodanike massidest, keda amoraalne ning omakasupüüdlik võimueliit ja meedia pidevalt kriitilist mõtlemist pärssivas hirmuseisundis hoiavad¹¹³. Taoline narratiiv võimaldab toetada läänevastaseid hoiakuid ning esitleda nii VFi kui ka selle inforuumis

¹¹² Goshorn, K. 2000. Strategies of Deterrence and Frames Of Containment: On Critical Paranoia And Anti-Conspiracy Discourse. – Theory & Event, Volume 4, Issue 3.

¹¹³ Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M.-L.; Sazonov, V. 2021. Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. – Media, War & Conflict, 14 (1), pp. 21–39; Ramsay, R. 2019; Pomerantsev, P.; Weiss, M. 2014. – The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. New York: Institute of Modern Russia.

viibijaid moraalse ja läbinägelikuna. Teiseks, vandenõuteooriate suhtes võeti valikuliselt kriitiline positsioon, mis kattus varasemate VFi strateegiliste narratiividega: peamiste vandenõuteooriate levitajatena kujutati oma huvidest lähtuvat USAd ja läänemaailma. Iseäranis tugevat laitust väljendati koroonaviirust biorelvana kujutavate vandenõuteooriate suhtes, mille omakaspüüdlike levitajatena osutati USA tipp-poliitikutele, kes püüavad niimoodi õõnestada Hiina mainet USA-Hiina kaubandussõjas¹¹⁴. Hiina ja Iraani väljendatud samalaadseid süüdistusi esitati kui viimaste vastust ameeriklaste agressiivsele PR-kampaaniale.

Samas andsid RT ja Sputnik vandenõuteooriate levimisele vandenõuteoreetilise seletuse ja rääkisid koroonapandeemia puhul teadlikust pahatahtlikust avaliku arvamusega manipuleerimisest ning suurte inimrühmade huvide varjatud kahjustamisest. Selles kontekstis tõusis neljanda *topic*'una esile võrdlemisi tüüpiline NWO vandenõuteooria, mille järgi kasutavad Lääne võimueliit ja peavoolumeedia koroonainfodeemiat pahatahtlikult ära, et kodanikke hirmutada, nende vabadusi piirata ja salaja suuremat kontrolli kehtestada. Taoline vandenõunarratiiv haakub samuti eespool osutatud VFi strateegilise narratiiviga dekadentlikust Läänest.

Teine suurem RT ja Sputniku vandenõuteoreetilise seletuse vandenõuteooriate levitamise kohta ilmnas viiendas *topic*'us, kus nähti vandenõu keskse komponendina koroonavandenõuteooriaid, nimelt Kremli alusetut pahatahtlikku süüdistamist vandenõuteooriate levitamises. Taolist süüdistamist kujutati osana USA ja ELi süsteemsest VFi vastasest vaenulikust infomõjutuskampaaniast. Kremli rahastatud ingliskeelsed kanalid on pikka aega levitanud narratiivi valelikust, russofoobsest ning manipulatiivsest n-ö anglosaksi meediast¹¹⁵ ning kahtlemata võis ka uuritud tekstides täheldada selle narratiivi strateegilist kordamist. On oluline märkida, et kui Lääne mõjukad meediaväljaanded või väärinfojälgijad VFi ja selle mõjutustegevuse kohta ebatäpseid või ekslikke väiteid esitavad, siis kasutab Kreml seda narratiivi toetamiseks ära.¹¹⁶ Nii pühendati viienda *topic*'uga seotud lugudes palju

https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf.

¹¹⁴ **Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.** 2021. Russia strategic blame narratives. Comparative analysis of domestic and international media coverage about 5G. – Mölder, H; Sazonov, V; Kerikmäe, T. (eds.). The Russian Federation in the Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood. Springer, pp. 267–294.

¹¹⁵ **Yablokov** 2015, p. 305.

¹¹⁶ **Hutchings, Tolz** 2020.

ruumi Steele'i toimikule, mida esitati kui näidet Lääne meediaväljaannete paranoilisest russofoobiast. Nimetatud toimikuga seotud meediakajastused on saanud spekulatiivsuse tõttu rohkelt kriitikat ka sõltumatutelt meedia-uurijatelt¹¹⁷. See *topic* haakub uurijate viimaste aastate tähelepanekuga, mille kohaselt on VF asunud jõuliselt levitama narratiivi, et Lääs peab VFi vastu agressiivset infosõda¹¹⁸. VF positsioneerib end kui taolise infosõja ohver¹¹⁹, kes rõhutab, et Lääne riukalike sammude puhul on vaja kasutusele võtta vastumeetmed¹²⁰. Ühe taolise meetmena võib näha RTs 2017. aastal käivitatud n-ö faktikontrolli teenust Fakecheck, mille eesmärgina märgiti taoliste inforünnakute mõju ohjamist.

Meie analüüsitud lugudest peegeldub, et vandenõuteooriat nähakse tänapäeva infosõja ühe olulise ja salakavala relvana, millele omistatakse võime hirmu üles kütta ning inimesi irratsionaalselt käituma panna. Paistab, et RT ja Sputnik on omaks võtnud paljude teadlaste ning meediaekspertide kriitika, mida on nende puhul vandenõuteooriate levitamise kohta esile toodud, ning asunud oma vastaseid vandenõuteooriate levitamises süüdistama. Seejuures varjab eksplitsiitne vandenõuteooriate kriitika RT ja Sputniku enda vandenõuteoreetilisi seletusi, mida vandenõuteooriate levitamisele on antud. Nii on vandenõuteooriast saanud justkui uued „valeuudised“, see toimib kui univerversaalne süüdistus, mille abil vastaste kuvandit õõnestada.

Kirjandus

- Ball, P.; Maxmen, A.** 2020. The epic battle against coronavirus misinformation and conspiracy theories. – *Nature*, May 27.
<https://www.nature.com/articles/d41586-020-01452-z>.
- Benkler, Y.; Faris, R.; Roberts, H.** 2018. *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. New York: Oxford University Press.
- Berzina, I.** 2018. The Narrative of “Information Warfare against Russia” in Russian Academic Discourse. – *Journal of Political Marketing*, Vol. 17 (2), pp. 161–175.
- Birchall, C.** 2006. *Knowledge goes pop*. Oxford, New York: Berg.

¹¹⁷ **Marmura, S. M. E.** 2020. Russiagate, WikiLeaks, and the Political Economy of Posttruth News. – *International Journal of Communication*, 14, pp. 5417–5435.

¹¹⁸ **Kragh, Å.** 2017, p. 778,

¹¹⁹ **Berzina, I.** 2018. The Narrative of “Information Warfare against Russia” in Russian Academic Discourse. – *Journal of Political Marketing*, 17 (2), pp. 161–175.

¹²⁰ **Van Herpen** 2016, p. 25.

- Birchall, G.** 2020. From lions to lambs: Covid-19 reveals supposedly freedom-loving British to be anything but, as we happily clap away our liberty. – RT, April 27.
<https://www.rt.com/op-ed/481764-coronavirus-trump-democrats-concern/>.
- Blinova, E.** 2020. Ex-UN Expert: “Were China Held Liable for COVID-19, Would US Not Be Accountable for H1N1 Outbreak?” – Sputnik, April 23.
<https://sputniknews.com/analysis/202004231079064340-ex-un-expert-were-china-held-liable-for-covid-19-would-us-not-be-accountable-for-h1n1-outbreak/>.
- Boiko, P.** 2020. I spent a day interviewing David Icke. He was charming, maddening and sad – I can’t believe THIS is the man UK establishment fears. – RT, May 06.
<https://www.rt.com/op-ed/487910-david-icke-censorship-interview/>.
- Burunov, O.** 2020a. Italian MP Claims Bill Gates Should Be Tried for ‘Crimes Against Humanity’ in Jab at COVID Vaccine. – Sputnik, May 18.
<https://sputniknews.com/europe/202005181079340375-italian-mp-claims-bill-gates-should-be-tried-for-crimes-against-humanity-in-jab-at-covid-vaccine/>.
- Burunov, O.** 2020b. Scientist Rejects Conspiracy Theories Claiming Coronavirus Engineered in Lab. – Sputnik, February 16.
<https://sputniknews.com/science/202002161078329702-scientist-rejects-conspiracy-theories-claiming-coronavirus-engineered-in-lab/>.
- Burunov, O.** 2020c. Some Americans Believe in Bill Gates’ Alleged Involvement in COVID-19 Plot, Poll Shows. – Sputnik, May 23.
<https://sputniknews.com/us/202005231079398417-some-americans-believe-in-bill-gates-alleged-involvement-in-covid-19-plot-poll-shows/>.
- Cureton, D.** 2020a. Never Mind The B****cks: Google To Censor COVID-19 5G Conspiracies Amid String Of UK Mast Attacks. – Sputnik, April 08.
<https://sputniknews.com/science/202004081078880884-never-mind-the-bcks-google-to-censor-covid-19-5g-conspiracies-amid-string-of-uk-mast-attacks/>.
- Cureton, D.** 2020b. Pompeo, Trump to Probe China for COVID-19 ‘Leak’ at Wuhan Lab Despite Scientists Debunking Theory. – Sputnik, April 16.
<https://sputniknews.com/world/202004161078978004-pompeo-trump-to-probe-china-for-covid-19-leak-at-wuhan-lab-despite-scientists-debunking-theory/>.
- Dergacheva, L.** 2020a. About 90 5G Conspiracy-Linked Attacks on Phone Masts Reported During UK Lockdown. – Sputnik, May 26.
<https://sputniknews.com/science/202005261079421130-about-90-5g-conspiracy-linked-attacks-on-phone-masts-reported-during-uk-lockdown/>.
- Dergacheva, L.** 2020b. Chinese Ambassador Says Coronavirus Conspiracy ‘Was First Initiated in US’. – Sputnik, March 23.
<https://sputniknews.com/asia/202003231078679052-chinese-ambassador-says-coronavirus-conspiracy-was-first-initiated-in-us/>.
- Dockery, G.** 2020a. #PassTheMic is Bill Gates’ latest celebrity-backed push for globalism, but who wants more dour experts on their news feed? – RT, May 22.
<https://www.rt.com/op-ed/489538-bill-gates-fauci-celebrities/>.
- Dockery, G.** 2020b. Obama squares up against Trump’s ‘PROPAGANDA NETWORK’ – but who’s got the bigger guns? – RT, April 14.
<https://www.rt.com/op-ed/485828-obama-trump-propaganda-biden/>.

- Eco, U.** 2005. *Lector in fabula*. Tartu University Press.
- Geissler, E.; Sprinkle, R. H.** 2013. Disinformation squared: was the HIV-from-Fort-Detrick myth a Stasi success. – *Politics Life Sci*, Vol. 32 (2), pp. 2–99.
- Goshorn, K.** 2000. Strategies of Deterrence and Frames Of Containment: On Critical Paranoia And Anti-Conspiracy Discourse. – *Theory & Event*, Vol. 4, Issue 3.
- Flaherty, E.; Roselle, L.** 2018. Contentious Narratives and Europe. Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT's Brexit News Coverage. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71, pp. 53–60.
- Hutchings, S.; Tolz, V.** 2020. The Challenge to Counter-Disinformation Analysts: A COVID-19 Case Study for Policy Makers and Journalists. <https://reframingrussia.com/2020/04/06/covid-19-disinformation-two-short-reports-on-the-russian-dimension/>.
- Jantunen, S.** 2018. *Infosõda*. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Korso, T.** 2020a. Absolutely Unrelated: Scientists Bust Myths That 5G Equipment Helps to Spread Coronavirus. – *Sputnik*, April 05. <https://sputniknews.com/science/202004051078843659-absolutely-unrelated-scientists-bust-myths-that-5g-equipment-helps-to-spread-coronavirus/>.
- Korso, T.** 2020b. 5G Coronavirus Conspiracy Theories in UK Just Fake News, NHS Director Says. – *Sputnik*, April 20. <https://sputniknews.com/uk/202004041078834561-5g-coronavirus-conspiracy-theories-in-uk-just-fake-news-nhs-director-says/>.
- Korso, T.** 2020c. 'Vaccines With Microchips': Russian Tennis Legend Marat Safin Spreads Coronavirus Conspiracy Theory. – *Sputnik*, April 15. <https://sputniknews.com/world/202004151078962891-vaccines-with-microchips-russian-tennis-legend-marat-safin-spreads-coronavirus-conspiracy-theory/>.
- Korso, T.** 2020d. Authorities Could Utilise Power of AI to Boost Physical Distancing, Patients Care, Tech Analyst Says. – *Sputnik*, April 29. <https://sputniknews.com/analysis/202004291079137474-authorities-could-utilise-power-of-ai-to-boost-physical-distancing-patients-care-tech-analyst-says/>.
- Kragh, M.; Åsberg, S.** 2017. Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. – *Journal of Strategic Studies*, Vol. 40 (6), pp. 773–816.
- Kragh, M.; Andermo, E.; Makashova, L.** 2020. Conspiracy theories in Russian security thinking. Conspiracy theories in Russian security thinking. – *Journal of Strategic Studies*, pp. 1–35.
- Leavy, E.** 2020. Twitter's Covid-19 trolley problem: The censorship cost of its faulty conspiracy. – *RT*, May 16. <https://www.rt.com/op-ed/489825-twitter-conspiracy-labels-censorship-cost/>.
- Lotman, J.** 2006. *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Olion.
- Lotman, J.** 2007. Segadusteaja mehhanism (Vene kultuuriajaloo tüpoloogiast). – Lotman, M. (toim). *Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootkast*. Tallinn: Varrak, lk 23–43.
- Lotman, J.** 1999. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund.

- Lotman, J.; Uspensky, B.** 1978. On the semiotic mechanism of culture. – *New Literary History*, Vol. 9 (2), pp. 211–232.
- Luqman, J.; Blacmon, S.** 2020. US Headed For Record Unemployment as Trump Continues China Blame Game. – *Sputnik*, May 11.
https://sputniknews.com/radio_by_any_means/202005111079275388-us-headed-for-record-unemployment-as-trump-continues-china-blame-game/.
- MacDonald, B.** 2020a. How US & UK media have ratcheted up Covid-19 information war against Russia to distract from problems at home. – *RT*, May 19.
<https://www.rt.com/op-ed/489101-us-uk-media-covid-19-russia/>.
- MacDonald, B.** 2020b. Moscow has secret Covid-19 CURE for chosen elite: Western media's favorite Russian pundit voices new conspiracy theory. – *RT*, May 27.
<https://www.rt.com/op-ed/489933-moscow-coronavirus-cure-solovey/>
- Madisson, M.-L.** 2014. The semiotic logic of signification of conspiracy theories. – *Semiotica*, 202, pp. 273–300.
- Madisson, M.-L.** 2016b. NWO conspiracy theory: A key frame in online communication of Estonian extreme right. – *Lexia*, Vol. 23/24, pp. 189–208.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2016. Autocommunicative meaning-making in online communication of Estonian extreme right. – *Sign Systems Studies*, Vol. 44 (3), pp. 326–354.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018. Groupuscular identity-creation in online communication of Estonian extreme right. – *Semiotica: Journal of the International Association for Semiotic Studies*, Vol. 222, pp. 25–46.
<https://doi.org/10.1515/sem-2016-0077>.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. *Strategic Conspiracy Narrative: A Semiotic Approach*. Routledge: London.
- Malic, N.** 2020a. Hello 'Chinagate': Why blaming Beijing is all the rage this US election cycle. *RT*, April 17.
<https://www.rt.com/op-ed/486188-trump-biden-blame-china/>.
- Malic, N.** 2020b. Weaponizing the coronavirus: Why US politicians & media suddenly care (hint: it's about getting Trump). – *RT*, February 26.
<https://www.rt.com/op-ed/481764-coronavirus-trump-democrats-concern/>.
- Malic, N.** 2020c. Russiagate all over again: Secret EU report blames Russia for coronavirus 'confusion, panic and fear'. – *RT*, March 17.
<https://www.rt.com/op-ed/483370-eu-ft-russiagate-coronavirus-disinfo/>.
- Malic, N.** 2020d. There he goes again: Russiagate godfather Obama promotes NYTimes' latest conspiracy (this time it's Putin + Covid-19!). – *RT*, April 15.
<https://www.rt.com/op-ed/485941-obama-nytimes-putin-coronavirus/>.
- Malic, N.** 2020e. Senator Burr enabled Russiagaters for years; now they're accusing him of insider trading & coronavirus lies. – *RT*, March 20.
<https://www.rt.com/usa/483567-burr-insider-trading-coronavirus/>.
- Malic, N.** 2020f. No Covid-19 fake news on RT, EU accusations are 'problematic' – UK watchdog. – *RT*, April 07.
<https://www.rt.com/news/485230-eu-russian-disinformation-debunked/>.

- Marmura, S. M. E.** 2020. Russiagate, WikiLeaks, and the Political Economy of Posttruth News. – *International Journal of Communication*, Vol. 14, pp. 5417–5435.
- Miazhevich, G.** 2018. Nation branding in the post-broadcast era: The case of RT. – *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 21 (5), pp. 575–593.
- Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2017. Introduction. – Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, E. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, pp. 1–22.
- O’Loughlin, B.; Miskimmon, A.; Roselle, L.** 2017. Strategic Narratives: Methods and Ethics. – Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, pp. 23–55.
- Pomerantsev, P.; Weiss, M.** 2014. *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*. New York: Institute of Modern Russia. https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf.
- Ramsay, G.; Robertshaw, S.** 2019. *Weaponising news RT, Sputnik and targeted disinformation*. King’s College London Centre for the Study of Media, Communication & Power. <https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/research-analysis/weaponising-news>.
- Ritter, S.** 2020. As the Trump administration legitimizes Covid-19’s ‘China lab’ origins conspiracy theory, remember Iraqi ‘WMD’. – RT, April 17. <https://www.rt.com/op-ed/486164-trump-covid-china-lab/>.
- RT** 2020a. ‘It’s man-made to test 5G’: Boxer Khan spreads coronavirus conspiracy claims, suggests pandemic could be ‘population control’ plot. – RT, April 04. <https://www.rt.com/sport/484967-coronavirus-5g-amir-khan/>.
- RT** 2020b. Anti-5G fever spreads to the Netherlands as towers suffer ‘arson and sabotage’. – RT, April 11. <https://www.rt.com/news/485561-russia-coronavirus-daily-record/>.
- RT** 2020c. Canadian Officials Concerned by Attacks on Cell Towers Amid 5G Conspiracy Theories. – RT, June 06. <https://sputniknews.com/world/202005061079208563-canadian-officials-concerned-by-attacks-on-cell-towers-amid-5g-conspiracy-theories/>.
- RT** 2020d. DHS & FBI fear more attacks on 5G infrastructure fueled by Covid-19 conspiracies. – RT, May 17. <https://www.rt.com/usa/488881-dhs-fbi-5g-attacks-coronavirus/>.
- RT** 2020e. Huawei urges UK to stick with 5G collaboration as Chinese firm becomes target of Covid-19 conspiracies. – RT, April 13. <https://www.rt.com/uk/485695-huawei-china-5g-review-coronavirus/>.
- RT** 2020f. French industrialist calls for 5G MORATORIUM amid Covid-19, conspiracy theories & burning of masts. – RT, May 23. <https://www.rt.com/news/489596-france-coronavirus-5g-postpone/>.

- RT 2020g.** UK ministers ‘no longer discounting’ theory that Covid-19 leaked from Wuhan lab – report. – RT, April 05.
<https://www.rt.com/uk/485026-ministers-china-laboratory-coronavirus/>.
- RT 2020h.** ‘They’re preparing people for microchip implants’: Tennis legend Marat Safin shares coronavirus conspiracy theory. – RT, April 14.
<https://www.rt.com/sport/485744-marat-safin-coronavirus-conspiracy/>.
- RT 2020i.** Italian lawmaker demands Bill Gates be investigated for ‘crimes against humanity’ ... But WHY? – RT, May 18.
<https://www.rt.com/news/488912-italy-parliament-bill-gates-coronavirus/>.
- RT 2020j.** US biotech firm Novavax begins Covid-19 vaccine trials on Australian volunteers after getting \$388mn from Bill Gates-backed fund. – RT, May 26.
<https://www.rt.com/news/489738-novavax-covid-vaccine-trial/>.
- RT 2020k.** Define ‘distribute’! Trump mobilizing MILITARY to deliver Covid-19 vaccine ‘assuming we get it,’ sparks conspiracy frenzy. – RT, May 15.
<https://www.rt.com/usa/488691-trump-military-distribute-vaccine/>.
- RT 2020l.** Coronavirus may be a product of US ‘biological attack’ aimed at Iran & China, IRGC chief claims. – RT, March 05.
<https://www.rt.com/news/482405-iran-coronavirus-us-biological-weapon/>.
- RT 2020m.** WhatsApp limits message-forwarding worldwide after influx of fake news amid Covid-19 pandemic. – RT, April 07.
<https://www.rt.com/news/485178-whatsapp-covid19-new-rules/>.
- RT 2020n.** Hey MSM, you got coronavirus as another opportunity to roast Trump ... but do the polls agree? – RT, March 27.
<https://www.rt.com/usa/484300-coronavirus-trump-polls-media/>.
- RT 2020o.** ‘This is NUTS!’ Russiagatees see red over Putin’s planeload of corona-aid for Trump, queue to look gift-horse in mouth. – RT, March 31.
<https://www.rt.com/usa/484630-russiagatees-russia-us-coronavirus-supplies/>.
- RT 2020p.** ‘Questioning EU’s ability’: Eurocrat accuses Russian media of spreading Covid-19 ‘CONSPIRACIES,’ offers no examples. – RT, May 17. <https://www.rt.com/news/488901-eu-russia-covid19-conspiracies/>.
- RT 2020r.** Washington fails to provide proof for alleged Moscow-backed Covid-19 disinformation campaign – Russian Foreign Ministry. – RT, April 09.
<https://www.rt.com/news/485422-russia-coronavirus-fake-news/>.
- RT 2020s.** ZeroHedge banned from Twitter after BuzzFeed accuses it of coronavirus conspiracy and ‘doxing’ a Chinese scientist. – RT, February 01.
<https://www.rt.com/usa/479824-zerohedge-twitter-suspended-coronavirus/>.
- RT 2020t.** ‘We’ve seen no evidence’: Social media networks blow up US officials’ claim of ‘Russian coronavirus disinformation campaign’. – RT, February 29.
<https://www.rt.com/news/481983-twitter-facebook-russia-coronavirus/>.
- RT 2020u.** Russia isn’t only behind election hacking! They’re also trying to smear US over coronavirus ... according to State Department. – RT, February 22.
<https://www.rt.com/usa/481485-coronavirus-russia-state-department/>.

- Serebriakova, A.** 2020. Coronavirus Pandemic Reportedly Hardens Stance Towards Huawei Among UK Tories. – Sputnik, April 17.
<https://sputniknews.com/uk/202004171078992906-coronavirus-pandemic-reportedly-hardens-stance-towards-huawei-among-uk-tories/>.
- Sputnik** 2020a. 5G Coronavirus Conspiracy Theories in UK Just Fake News, NHS Director Says. – Sputnik, April 04.
<https://sputniknews.com/uk/202004041078834561-5g-coronavirus-conspiracy-theories-in-uk-just-fake-news-nhs-director-says/>.
- Sputnik** 2020b. UK Media Regulator Warns ITV Over Eamonn Holmes ‘Ill-Judged’ Comments About 5G Coronavirus Links. – Sputnik, April 20.
<https://sputniknews.com/uk/202004201079034798-uk-media-regulator-warns-itv-over-eamonn-holmes-ill-judged-comments-about-5g-coronavirus-links/>.
- Sputnik** 2020c. UK Trade Group Reports Further Attacks on 5G Masts. – Sputnik, April 14.
<https://sputniknews.com/uk/202004141078954060-uk-trade-group-reports-further-attacks-on-5g-masts/>.
- Sputnik** 2020d. There is ‘an Element of Scaremongering’ Over Chinese Tech Firms in UK – Academic. – Sputnik, April 14.
<https://sputniknews.com/analysis/202004141078952175-there-is-an-element-of-scaremongering-over-chinese-tech-firms-in-uk---academic/>.
- Sputnik** 2020e. A Wuhan Lab is at the Centre of the Coronavirus Origin Conspiracy. Here is What is Known About It. – Sputnik, May 06.
<https://sputniknews.com/science/202005061079216863-a-wuhan-lab-is-at-the-centre-of-the-coronavirus-origin-conspiracy-here-is-what-is-known-about-it-/>.
- Sputnik** 2020f. Grayzone Founder: Unpacking Lies That Aim to Deceive US Into War With China. – Sputnik, April 30.
<https://sputniknews.com/interviews/202004301079145703-grayzone-founder-unpacking-lies-that-aim-to-deceive-us-into-war-with-china/>.
- Sputnik** 2020g. Missouri Case ‘Doesn’t Carry a Lot of Legal Weight’ – Academic. – Sputnik, April 22.
<https://sputniknews.com/analysis/202004221079057490-missouri-case-doesnt-carry-a-lot-of-legal-weight---academic/>.
- Sputnik** 2020h. More Than Twenty-Five Percent of Coronavirus-Themed YouTube Videos ‘Misleading’ – Survey. – Sputnik, May 14.
<https://sputniknews.com/world/202005141079306429-more-than-twenty-five-percent-of-coronavirus-themed-youtube-videos-misleading--survey/>.
- Sputnik** 2020i. How US Media Psychological Ops are Exploiting People’s Fears of COVID-19 Pandemic. – Sputnik, April 23.
<https://sputniknews.com/analysis/202004231079069228-how-us-media-psychological-ops-are-exploiting-peoples-fears-of-covid-19-pandemic/>.
- Sputnik** 2020j. Failing to Curb Coronavirus? Ask EU How to Spin a Good Novichok-Style ‘Russia Threat’ Yarn. – Sputnik, March 18.
<https://sputniknews.com/analysis/202003181078617452-failing-to-curb-coronavirus-ask-eu-how-to-spin-a-good-novichok-style-russia-threat-yarn/>.

- Sputnik** 2020k. Twitter, Facebook: There's No Evidence Russian Fake Accounts Spread Coronavirus Conspiracy. – Sputnik, February 29.
<https://sputniknews.com/world/202002291078436494-twitter-facebook-theres-no-evidence-russian-fake-accounts-spread-coronavirus-conspiracy/>.
- Zhabotyńska, S.; Velivchenko, V.** 2019. New media and strategic narratives: the Dutch referendum on Ukraine – EU Association Agreement in Ukrainian and Russian Internet blogs. – *European Security*, Vol. 28 (3), pp. 360–381.
- Tickle, J.** 2020a. Western journalists & politicians MOCK Russian doctors driven to suicide by Covid-19 pressures. – RT, May 08.
<https://www.rt.com/op-ed/488207-western-journalists-mock-russian-doctors-covid/>.
- Tickle, J.** 2020b. Lies, half-truths & propaganda: Even during Covid-19 crisis, Britain's leading news source can't resist Russia-bashing. – RT, April 29.
<https://www.rt.com/russia/487266-british-media-russia-covid-news/>.
- Van de Beek, E.** 2020a. Coronacrisis: America First. – Sputnik, April 06.
<https://sputniknews.com/columnists/202004061078857385-coronacrisis-america-first/>.
- Van de Beek, E.** 2020b. Abusing Corona to Blow up the EU. – Sputnik, May 18.
<https://sputniknews.com/columnists/202005171079333879-abusing-corona-to-blow-up-the-eu/>.
- Van Herpen, M. H.** 2016. Putini propagandamasin: pehme jõud ja Venemaa välispoliitika. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Ventsel, A.** 2016. Political Potentiality of Conspiracy Theories. – *Lexia*, Vol. 23/24, pp. 217–234.
- Ventsel, A.** 2020. Venemaa humanitaarabi meediadiskursus kui strateegiline narratiiv: semiootiline analüüs. – *Acta Semiotica Estica*, XVII, lk 33–62.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – *Acta Semiotica Estica*, XIV, lk 93–116.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirnu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. – *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, nr 8, lk 103–127.
- Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M.-L.; Sazonov, V.** 2021. Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. – *Media, War & Conflict*, 14 (1), pp. 21–39.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.** 2021. Russia strategic blame narratives. Comparative analysis of domestic and international media coverage about 5G. – Mölder, H; Sazonov, V; Kerikmäe, T. (eds.). *The Russian Federation in the Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*. Springer, pp. 267–294.
- Wagnsson, C.; Barzanje, C.** 2019. A framework for analysing antagonistic narrative strategies: A Russian tale of Swedish decline. – *Media, War & Conflict*, Vol. 14 (2), pp. 1–19.

- Watanabe, K.** 2018. Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online? ECPR General Conference 2018, Hamburg.
https://www.researchgate.net/publication/327022625_Conspiracist_propaganda_How_Russia_promotes_anti-establishment_sentiment_online.
- Wilson, D.** 2020. German establishment blames protests on mystery 'far-right' forces, when the real problem is a lame duck leader & lockdown fatigue. – RT, May 12.
<https://www.rt.com/op-ed/488384-german-merkel-protests-covid/>.
- Yablokov, I.** 2015. Conspiracy Theories as a Russian Public Diplomacy Tool: The Case of Russia Today (RT). – Politics, Vol. 35 (3/4), pp. 301–315.

MARI-LIIS MADISSON, PhD

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur

ANDREAS VENTSEL, PhD

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika kaasprofessor

5G-TEEMALISED SÜÜNARRATIIVID VENEMAA STRATEEGILISES KOMMUNIKATSIOONIS: RT, SPUTNIKU, PERVÕI KANALI, NTV, ITAR-TASSI MEEDIAKAJASTUSE VÕRDLEV ANALÜÜS

Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Sten Hansson

ÜLEVAADE. Siinses artiklis* analüüsime Kremli rahastatud meediakanalite RT, Sputnik, Pervõi Kanal, NTV ja ITAR-TASSi meediadiskursust, kus kajastati 5G-mobiiltehnoloogiaga seotud tüli USA ja Hiina vahel. Teoreetiline raamistik ühendab strateegilise narratiiviteooria ja diskursuseanalüüsi, mis võimaldab uurida Venemaa meediakajastust kui strateegilisi narratiive. Meie raamistik aitab näidata, kuidas kajastatakse 5G-ga seotud ohte, kuidas kujutatakse peamisi toimijaid (USA, Hiina, NATO, EL) ja kuidas Kremli rahastatud meedias kasutatakse erinevaid süünarratiive. Neid diskursiivseid võtteid, muuhulgas süünarratiive, käsitleme Venemaa Föderatsiooni strateegiliste narratiivide osana ning analüüsime, kuidas need toetavad strateegilistes narratiivides taotletud eesmäärke.

Märksõnad: süünarratiivid, strateegiline narratiiviteooria, 5G-tehnoloogia, diskursuseanalüüs

Keywords: blame narratives, strategic narrative theory, 5G technology, disourse analysis

Sissejuhatus

Sinne artikkel analüüsib 5G-tehnoloogiat ümbritsevat diskursust nii Venemaa Föderatsiooni (VF) venekeelsele sise- (NTV, Pervõi Kanal, ITAR-TASS) kui ka ingliskeelsele välisauditooriumile suunatud kanalites (Sputnik, RT), kus see teema on paari viimase aasta jooksul jõuliselt esile kerkinud. Kuna 5G-tehnoloogia arengut peetakse järgmise digitaalse arenguhüppe keskmeks, on mõisteta, et suuremal või vähemal määral on see kujunenud erineva riikliku poliitika vaidlusteemaks.

Artiklis uurime, milliseid funktsioone 5G-lood Venemaa strateegilises kommunikatsioonis täidavad. Analüüsitud Venemaa meediakajastuse üks keskne tunnusjoon oli süü diskursiivne konstrueerimine. Rahvusvahelist

* Uurimistööd on finantseerinud projekt SHVFI19127 ning Eesti Teadusagentuuri rahastatud projektid MOBTP1009 ja PRG314.

toimijat (riiki, poliitikud) kujutatakse süüdi olevana selle eest, et ta on tahtlikult põhjustanud negatiivse tulemuse või rikkunud üldkehtivat rahvusvahelist normi. Selleks, et näidata nende süünarratiivide toimimist Venemaa strateegilises kommunikatsioonis, kombineerime artiklis süüdistuste diskursusanalüütilisi uuringuid¹ rahvusvaheliste suhete distsipliinis arendatud strateegilise narratiiviteooria seisukohtadega².

Strateegiliste narratiivide üks eesmärk on saavutada narratiivis kujutatud osaliste vahel staatuseinihe, õõnestada teise osalise mainet, luua alliansse jne³. Süünarratiivide käsitlemine strateegilise narratiivi raamistikus aitab heita valgust diskursiivsetele mehhanismidele, mille abil strateegiline narratiiv üles ehitatakse, ja selgitada, kuidas need võtted toetavad strateegilistes narratiivides seatud eesmärged.

Varasemad uuringud näitavad, et Venemaa valitsus toetab strateegiliste narratiivide projektsiooni, mis sisaldab negatiivset teavet lääneriikide ning nende poliitika ja/või ühiskonna kohta, kasutades selleks riigi toetatavaid meediaväljaandeid⁴. Seetõttu peaks inglise- ja venekeelse meediakajastuse analüüs aitama selgitada nii Venemaa sise- kui ka välisauditooriumile suunatud 5G-teemalise strateegilise kommunikatsiooni eesmärged ja nende erinevusi.

Meie uuritud Venemaa 5G-teemalise meediadiskursuse teeb eripäraseks asjaolu, et seal ei kujutata põhilise konfliktiosalisena mitte Venemaad, vaid USA ja Hiina „võitlust globaalse korra tingimuste pärast“⁵, kus mõlemad

¹ **Hansson, S.** 2018a. Analysing opposition–government blame games: Argument models and strategic maneuvering. – *Critical Discourse Studies*, Vol. 15 (3), pp. 228–246. [**Hansson** 2018a] **Hansson, S.** 2018b. The discursive micro-politics of blame avoidance: Unpacking the language of government blame games. – *Policy Sciences*, Vol. 51 (4), pp. 545–564. [**Hansson** 2018b] **Koppel, J.; Hansson, S.** 2021. Kuidas tõrjub Venemaa süüdistusi küber- ja valeinformatsioonide kaudu: RT keeleliste strateegiate analüüs. – *Sõjateadlane*, nr 18 [ilmumas].

² **Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2017. Introduction. – Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations* Michigan: University of Michigan Press, pp. 1–22.

³ **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. London: Routledge.

⁴ **Ramsay, G.; Robertshaw, S.** 2019. *Weaponising news: RT, sputnik and targeted disinformation*. King’s College London: The Policy Institute, Center for the Study of Media, Communication, and Power [**Ramsay, Robertshaw** 2019]; **Watanabe, K.** 2018. *Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online?* ECPR General Conference 2018, Hamburg [**Watanabe** 2018]; **Yablokov, I.** 2015. *Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT)*. – *Politics*, Vol. 35 (3–4), pp. 301–315. [**Yablokov** 2015]

⁵ **Ikenberry, J. G.** 2015. Introduction: The United States, China, and Global Order. – Ikenberry, J. G.; Jisi, W.; Feng, Z. (eds.). *America, China, and the Struggle for World Order Ideas, Traditions, Historical Legacies, and Global Visions*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 1–16.

riigid kipuvad pigem piirama koostööd kui otsima lahendusi peamistele ülemaailmsetele probleemidele⁶. Koos Trumpi protektsionistliku välispoliitilise suuna ja Hiina tõusva majanduslik-sõjalise võimuga on „kaubanduskonfliktid poliitiliselt instrumetaliseeritud“⁷. Meie eesmärk on analüüsida neid süüdistamismängude diskursiivseid võtteid, mille abil Venemaa USA-Hiina konflikti taustal oma poliitilisi eesmärke esitab, strateegilisi liitlassuhteid loob ja Euro-Atlandi suhteid õõnestab.

Artiklis keskendume ennekõike tekstistrateegiatele, mida on võimalik tuvastada meediarepresentatsioonide kvalitatiivse uurimise tasandil. Auditoriumi retseptsiooni analüüs nõuaks teistsuguseid analüüsimeetodeid (küsitlused, intervjuud vms). Samuti ei võta me seisukohta 5G-tehnoloogiaga kaasnevate tulevikustsenaariumite paikapidavuse kohta ega arutle 5Gga seotud julgeolekuriskide tõenäosuse üle.

Peatükk algab 5Gd puudutava konflikti tausta tutvustamisega. Seejärel avame strateegilise narratiivi kontseptsiooni VFi peamiste strateegiliste narratiivide kontekstis. Pärast seda tutvustame oma uurimuse valimit, millele järgneb meediakajastuse analüüs.

1. Hiina 5G-tehnoloogia julgeolekuohuna

5G-tehnoloogiat hakati arendama selle aastasaja esimese kümnendi lõpus. Suurema hoo sai protsess 2013. aastal, kui 5G-tehnoloogia arendamisega hakkasid tegelema Samsung ja Huawei. Praeguseks on selge, et 5G-tehnoloogia areng määrab suuresti tulevaste digilahenduste toimeeloo. Lühidalt öeldes kujutab 5G endast suurt arenguhüpet järgmise põlvkonna traadita mobiil-tehnoloogias, mis loob soodsa pinnase asjade interneti (*Internet of Things*) täiustamisele ja arendamisele.⁸

5Gga kaasnev andmeside kiirus (uus tehnoloogia võib olla kuni 100 korda kiirem 4Gst), selle suhteline odavus ja vähene energiatarbimine ning nutiseadmete ja nende kasutajate hulga märkimisväärne kasv on peamised

⁶ Ikenberry, J. G.; Jisi, W.; Feng, Z. (eds.) 2015. *America, China, and the Struggle for World Order Ideas, Traditions, Historical Legacies, and Global Visions*. New York: Palgrave Macmillan.

⁷ Perthes, V. 2020. *Dimensions of Strategic Rivalry: China, the United States and Europe's Place*. – Lippert; B.; Perthes, V. (eds.). *Strategic Rivalry between United States and China Causes, Trajectories, and Implications for Europe*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs, pp. 5–8.

⁸ Looper de, C. 2019. *What is 5G? Here's everything you need to know*. – Digital Trends, January 25. <https://www.digitaltrends.com/mobile/what-is-5g/> (15.10.2021).

tegurid, mida nähakse uue tehnoloogiaga seotud positiivsete muutuste põhjusena nii digivaldkonna erasfääris (nt isiklikud nutiseadmed, müügiäri veebis jne) kui ka avaliku kommunikatsiooni rakendusvaldkondades alates haridusest ja (tele)meditsiinist ning lõpetades digitehnoloogiliste lahendustega kaitsetööstuses.

Samal ajal saadavad novaatorliku 5G-tehnoloogia arengut kõikvõimalikud tumedad tulevikustsenaariumid. Näiteks kardetakse, et ühendades omavahel miljardeid elektroonilisi seadmeid, toob 5G-tehnoloogia kaasa nii potentsiaalsete sihtmärkide kui ka spionaaživahendite arvu väga kiire kasvu, rääkimata sellest, et 5G-tehnoloogia võimaldab koguda massiliselt telemeetrilisi suurandmeid.⁹ Süngete prognooside kohaselt võib selline areng viia potentsiaalse jälgimisvõrgu tekkeni, mis hõlmab suurt osa planeedist¹⁰.

5G-tehnoloogia globaalne ulatus ning sellega kaasnev nii era- kui ka riiklike struktuuride suurem potentsiaalne haavatavus on toonud kaasa selle arengu käsitlemise riikliku julgeolekuohu raamistikus. USA ja läänemaailm on suurimaks julgeolekuriskiks pidanud Hiina juhtrolli 5G-tehnoloogia arendamises, täpsemalt nähakse ohukohana Hiina valitsuse ja esmajärjekorras Hiina luureametite seotust Huaweiiga, mis loob võimalused spionaažiks¹¹.

Huawei ja teised Hiina telekommunikatsiooni ettevõtted mängivad ülemaailmsete 5G-standardite väljatöötamisel määravat ja aktiivset rolli ning on omandanud märkimisväärse osa 5G-tuumpatentidest¹². Erinevalt oma peamistest konkurentidest Nokiast ja Ericssonist suudab Huawei praegu ainsa telekommunikatsiooni ettevõtteks toota kõiki 5G-võrgu elemente ja teha seda konkurentidest soodsama hinnaga.

Seejuures pole Hiina valitsus teinud saladust, et nende eesmärk on saavutada maailma majanduses ja poliitikas juhtpositsioon (nt Hiina juhitud Belt and Road Initiative läbib Aasia, Euroopa ja Aafrika kontinente, Hiina

⁹ Reichert, C. 2018. Huawei denies foreign network hack reports. ZDNet. <https://www.zdnet.com/article/huawei-denies-foreign-network-hack-reports/> (25.10.2020).

¹⁰ Woods, H. 2018. Do I want an always-on digital assistant listening in all the time? – The Conversation. <https://theconversation.com/do-i-want-an-always-on-digital-assistant-listening-in-all-the-time-92571> (15.10.2020).

¹¹ China reportedly threatens tiny Faroe Islands over Huawei 2019. Voanews. <https://www.voanews.com/europe/china-reportedly-threatens-tiny-faroe-islands-over-huawei> (15.10.2020).

¹² Sharma, P. 2018. 5G Ecosystem: Huawei's Growing Role in 5G Technology Standardization. Counterpoint Research; Kaska, K.; Beckvard, H.; Minárik, T. 2019. Huawei, 5G and China as a Security Threat. Tallinn: The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE), p. 7. [Kaska et al. 2019]

13. viisaastakuplaan¹³ (2016–2020) keskendub tehnoloogilisele innovatsioonile). Selle saavutamise nimel on Hiina järjepidevalt tegelenud tööstusspionaažiga ning edendanud valitsuse, Hiina tööstuse ja akadeemiliste ringkondade vahel tihedat koostööd, mille abil tehnoloogia kohta salastatud infot koguda.¹⁴ Kaska jt raporti kohaselt on USA justiitsministeeriumi andmetel seotud Hiinaga 90% kõigist majandusspionaaži juhtumitest aastatel 2011–2018. Ka Euroopa riiklikud luure- ja küberturvalisusasutused on oma avalikes hinnangutes sageli väljendanud muret Hiina küberspionaaži pärast.¹⁵ Seetõttu on Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Austraalia, Uus-Meremaa, Jaapan ja mitmed ELi riigid kehtestanud Huawei 5G-lahenduste kasutamisele riikliku julgeoleku kaalutlustel piirangud.

5G suhtes on Venemaa seisukoht veel õiguslikul tasandil välja kujunenamas¹⁶. 2019. aastal kehtestas Vladimir Putini režiim määrused¹⁷, mis loovad õigusraamistiku Interneti tsentraliseeritud haldamiseks Venemaal, kuid neid täielikult rakendada on ülimalt keeruline.¹⁸ Samas arvavad spetsialistid, et see

¹³ **The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of The People's Republic of China** (2016–2020). <https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf> (15.10.2020).

¹⁴ **Raud, M.** 2016. 'China and Cyber: Attitudes, Strategies, Organisation.' – *Supra* note 32, 5. NATO CCDCOE.

¹⁵ **Kaska et al.** 2019, p. 11; **Estonian Information System Authority Annual Cyber Security Assessment** 2017. – *Supra* note 36. https://www.ria.ee/sites/default/files/content-editors/kuberturvet/ria_csa_2017.pdf (25.10.2020); **Raud, M.** 2016. China and cyber: Attitudes, strategies, organisation. – The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. <https://ccdcoe.org/library/publications/china-and-cyber-attitudes-strategies-organisation/> (15.10.2020).

¹⁶ **Gorian, E.** 2020. Genesis of Russian Cyber Security Legal Mechanism: An Authentic or a Trend Alike Model? – Solovev, D.; Savaley V.; Bekker A.; Petukhov, V. (eds.). *Proceeding of the International Science and Technology Conference "FarEastCon 2019"*. – Smart Innovation, Systems and Technologies, Vol. 172. Springer: Singapore.

¹⁷ **Russian Federal Law** 2019a. Article 46, No. 90-FZ. On Amendments to the Federal Law 'On Communications' and the Federal Law 'On Information, Information Technologies, and Information Protection'. Official Internet Portal for Legal Information. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201905010025?index=2&rangeSize=1> (15.10.2020); **Russian Federal Law** 2019b. Article 2, No. 224. Order of the Federal Service for Supervision of Communications, Information Technologies, and Mass Communications. 'On the Approval of the Rules for Routing Telecommunication Messages in the Case of Centralized Management of a Public Communication Network'. Official internet portal for legal information, November 6. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201911060018?index=2&rangeSize=1> (05.10.2020).

¹⁸ **Epifanova, A.** 2020. Deciphering Russia's "Sovereign Internet Law" Tightening Control and Accelerating the Splinternet. German Council of Foreign Policy: DGP Analysis, No 2. https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-analyse_2-2020_epifanova_0.pdf, (15.10.2020). [Epifanova 2020]

raamistik toob tõenäoliselt kaasa rangema riikliku kontrolli ühiskonna üle ning lisaprobleeme kodu- ja välismaistele ettevõtetele. Eeldatakse, et määrused kiirendavad üleilmse Interneti killustumist ja suurendavad Venemaa sõltuvust Hiina tehnoloogiast.¹⁹

Kuigi 5G-mobiilside arendamisest hakati mitmes riigis rääkima juba 2013. aastal, on see teema üleilmse poliitikakujundamise ja avaliku arutelu objektiks muutunud just viimastel aastatel, kui hakkasid pingestuma USA ja Hiina suhted²⁰. Debatid Huawei ja Hiina 5G-tehnoloogia teemal said tuult tiibadesse 2018. aastal, kui Ameerika Ühendriigid võtsid vastu seaduse, mis keelab telekommunikatsiooni- ja seiretoodete ostmise ja kasutamise konkreetsetelt Hiina ettevõtetelt. 2019. aasta märtsis vaidlustas Huawei selle seadusakti kui „põhiseadusega vastuolus oleva, ausat konkurentsi piirava ja USA tarbijatele kahjuliku“. 2020. aasta veebruaris lükkas Texase ülemkohus Huawei nõude tagasi, vastates, et USA Kongress toimis oma õiguste piires ja tegutses kooskõlas põhiseadusega, kui jõustas riigikaitseaduse (*National Defense Authorization Act*, NDAA) 889. paragrahvile toetudes Huawei ja Hiina teise telekommunikatsioonigigandi ZTE seadmete keelu. Seetõttu valisime oma juhtumiuuringu materjali kogumiseks sellele sündmusele järgnenud perioodi.

2. Süü konstrueerimine strateegilistes narratiivides

Kõige üldisemalt öeldes annab auditoorium strateegilise narratiivi ehk tõlgendava struktuuri vahendusel toimuvale tähenduse²¹. Strateegiliste narratiivide tunnuseks on nende eesmärgipärasus ehk nendega käib kaasas narratiivi looja (toimija) teadlik kavatsus konfliktide tähendusi soovitud viisil kujundada ja selle kaudu sihtauditooriumi otsuseid endale sobivas suunas mõjutada²². Seetõttu peavad strateegiliste narratiivide kujundajad arvestama vaadete ja ootustega, mis on sihtauditooriumile kindlal ajahetkel olulised, ning olema kursis adressaadi identiteedi seisukohalt tundlike teemadega.

¹⁹ Epifanova 2020.

²⁰ Medeiros, E. S. 2019. The Changing Fundamentals of US-China Relations. – The Washington Quarterly, Vol. 42 (3), pp. 93–119. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2019.1666355>.

²¹ Nissen, T. E. 2015. The Weaponization of Social Media: Characteristics of Contemporary Conflicts. Copenhagen: Royal Danish Defence College.

²² O'Loughlin, B.; Miskimmon, A.; Roselle, L. 2017. Strategic Narratives: Methods and Ethics. – Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, pp. 23–55. [Miskimmon et al. 2017]

2.1. Süsteeminarratiivid

Miskimmon jt on välja pakkunud kolmetasandilise strateegiliste narratiivide analüüsimise mudeli, eristades süsteemi-, identiteedi- ja poliitikanarratiive²³. **Süsteeminarratiivid** (*system narratives*) kirjeldavad seda, kuidas struktureeritakse globaalne poliitiline väli ja kes on rahvusvahelises poliitikas peamised toimijad. Venemaa strateegilise kommunikatsiooni kontekstis toovad Miskimmon ja O’Loughlin (2017)²⁴ esile kolm peamist omavahel seotud süsteeminarratiivi. Esiteks, USA hegemooniale toetuv unipolaarsele maailmakorrale vastanduv polütsentriline maailmakorra narratiiv, kus rõhutatakse USA eaproporsionaalset võimu maailmapoliitika kujundamises. Teiseks, (suur)riikidevahelist võrdsust, vastastikust austust ning Venemaa prestiiži propageeriv narratiiv, mille taustaks on eelmises punktis osutatud USA valitseva positsiooni tõttu tasakaalust väljas olev rahvusvahelise poliitika olukord. Kolmandaks, Venemaaga mitteametustamise narratiiv, milles süüdistatakse NATOt ja Euroopa Liitu maailma, eriti aga Euroopa käekäigu ühepoolses kujundamises. Seda just eriti võrreldes külma sõja perioodiga, kus Nõukogude Liidul oli Euroopa poliitika kujundamisel tähtis roll. Oliver Tüür (2020)²⁵ osutab, et need narratiivid toetuvad suures osas 2016. aastal vastu võetud VFi välispoliitika kontseptsioonile²⁶.

Oluline on siinkohal rõhutada, et eespool viidatud USA juhitud unipolaarse maailmakorra ja Venemaa Euroopa-poliitikast väljajätmise narratiivid on kujundatud Venemaa perspektiivist lähtuvalt ning esitavad viimase arusaama rahvusvahelistest suhetest. Tihti võimaldab niisugune rahvusvahelise poliitika kujutamine kasutada Kremlil multilateralismile apelleerimist suitsukattena, et Ameerika seisukohti tõrjuda²⁷. Niisuguseid rahvusvahelist maailmakorda ümber hindavaid süsteeminarratiive õigustatakse sageli läänelike institutsioonide korrumppeerumise ja otsustusnõrkusega ning vastukaaluna osutatakse uute mitteläänelike riikide esiletõusule maailmapoliitikas. Venemaa meedia määratleb rahvusvahelises poliitikas kõige

²³ Miskimmon *et al.* 2017, p. 8.

²⁴ Miskimmon, A.; O’Loughlin, B. 2017. Russia’s Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – *Politics and Governance*, Vol. 5 (3), pp. 111–120.

²⁵ Tüür, O. 2020. Venemaa Föderatsiooni poolt Eesti vastu suunatud desinformatsiooni sisaldavad narratiivid. Magistritöö. Kaitseväe Akadeemia.

²⁶ Russian Foreign Ministry. 2016. Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Moscow. Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30.

²⁷ Krastev, I. 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – *Vikerkaar*, nr 12, lk 93–100.

olulisemad osalejad, nähes samas ette uut ülemaailmset korda, mille peamised toimijad tulevad Euraasiast ja n-ö globaalsest lõunast (*Global South*).²⁸

2.2. Identiteedinarratiivid

Identiteedinarratiivid (*identity narratives*) määratlevad erinevate poliitiliste toimijate väärtused, omadused ja eesmärgid²⁹ ning on tihedalt seotud ettekujutusega oma-võõra kultuurilisest opositsioonist. Sageli kirjeldab Venemaa end kujundlikult kui ümberpiiratud kindlust, mis peab oma väärtusi kaitsma igast küljest (kuid eeskätt Läänest) saabuva ohu eest.³⁰ Niisugune kindluse metafoor paigutab Venemaa manduvast Läänest kõrgemale positsioonile³¹. Taolise strateegilise narratiivi teeb paradoksaalseks Lääne, ennekõike Euroopa ja angloameerika kultuuri esitlemine samal ajal jõulise ja ähvardavana, kuid ka kohe oma sisemiste väärtuskonfliktide ja nõrkuste tõttu kokku kukkuvana³². Popovych jt (2018)³³ on Venemaa venekeelsele meediakajastusele keskenduvast uurimuses märkinud, et Euroopa Liidu allakäigu ja ühtsuse lagunemise sümptomitena rõhutatakse erinevates liikmesriikides toimuvaid proteste, terrorirünnakuid ja nendega tekitatud hirmu, põgenikekriisiga kaasnenud sotsiokultuurilisi kokkupõrkeid, Brexitiga seotud suhete pingestumist ja

²⁸ **Hinck, R. S.; Klüber, R.; Cooley, S.** 2018. Russia re-envisionthe world: strategic narratives in Russian broadcast and news media during 2015. – Russian Journal of Communication, Vol. 10 (1), pp. 21–37. [**Hinck et al.** 2018]

²⁹ **Miskimmon et al.** 2017, p. 8.

³⁰ **Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M-L.; Sazonov, V.** 2021. Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. – Media, War & Conflict, Vol. 14 (1), pp. 21–39; **Ventsel, A.; Madisson, M-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides Öppuse Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 102–127.

³¹ **Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – L'Europe en Formation, Vol. 374 (4), pp. 27–39; **Lipman, M.** 2015. Putin's "Besieged Fortress" and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). The State of Russia: What Comes Next? Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 121 [**Makarychev** 2014]; **Yablokov, I.** 2018. Fortress Russia: Conspiracy Theories in the Post-Soviet World. New York: Polity; **Tamm, D.** 2020. Antiteetiline identiteediloomesemiootika ja strateegiliste narratiivide seisukohast. – Acta Semiotica Estica, VII.

³² **Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. Strategic Communications: East and South. Paris: EU Institute for Security Studies, p. 10; **Makukhin, O.; Tsybulska, L.; Kavatsiuk, R.** 2018. How Foments Hostility Towards The West. The Black Sea Trust for Regional Cooperation and Ukraine Crisis Media Center Report.

³³ **Popovych, N.; Makukhin, O.; Tsybulska, L.; Kavatsiuk, R.** 2018. Image of European Countries on Russian TV. Kyiv: Ukraine Crisys Media Center and Estonian Center of Eastern Partnership.

Venemaale Krimmi okupeerimise eest 2014. aastal kehtestatud sanktsioonide n-ö bumerangiefekti ehk kahjusid, mida ELi elanikud nende kehtestamisel on kandnud.

Lääne maailmale vastanduvat Venemaa identiteedinarratiivi toetab Vene maailma (*русский мир*) idee, mida väljendatakse nii sise- kui ka välis-auditooriumile suunatud sõnumites. See on lähedalt seotud ümberpiiratud kindluse metafooriga ning on oma praeguse poliitilise laetuse saavutanud 2014. aasta Ukraina sündmuste tõttu.³⁴ Sellel on mitmeid tähendusi, kuid kõige otsesemalt viitab Vene maailm arusaamale Vene eripärasest tsivilisatsioonist, mille mõjupiirkond (ennekõike slaavi rahvastega asustatud alad) ulatub kaugemale VFi praegustest riigipiiridest, kuid mille kultuuriliseks ja poliitiliseks keskmeks Venemaa end peab.³⁵ Selles on olulisel kohal kontaktid oma diasporaadega, konservatiivsed ja natsionalistlikud vaated, õigeusu kiriku suurenev tähtsus³⁶ ja Nõukogude Liidu pärandi taaselustamine. See läbi saab Venemaa muuseas õigustada sekkumist naaberriikide siseasjadesse, kuivõrd neid nähakse kuuluvat samuti suurema Vene maailma hulka³⁷.

2.3. Poliitikanarratiivid

Poliitikanarratiivide (*policy narratives*) eesmärk on konkreetseid poliitilisi käike esitada ja õigustada.³⁸ Siin saavad oluliseks küsimused, millised strateegiad, narratiivid ja sümbolid jäävad samaks ning milliseid avalikkusega suheldes kohandatakse, kustutatakse või juurutatakse, et (rahvusvahelist) poliitilist olukorda seletada³⁹. Kuna osutatud strateegiliste narratiivide tasand sõltub kõige enam konkreetsetest poliitilistest sündmustest ja eesmärkidest, siis

³⁴ Tamm 2020.

³⁵ Herpen van, M. H. 2015. Putin's Propaganda Machine. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group. [Van Herpen 2015]

³⁶ Keating, C.; Kaczmarska, K. 2019. Conservative soft power: liberal soft power bias and the 'hidden' attraction of Russia. – Journal of International Relations and Development, Vol. 22, pp. 1–27.

³⁷ Makarychev 2014, pp. 30–31; Laruelle, M. 2015. The "Russian World" Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination. Washington: Center on Global Interests; Brown, R. 2017. Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives. – Miskimmon, A.; O'Loughin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations, pp. 164–189, pp. 177–178.

³⁸ Miskimmon et al. 2017, p. 8.

³⁹ Leichtova, M. B. 2016. Sanctions in Russian Political Narrative. – Politics in Central Europe, Vol. 12 (1). <https://doi.org/10.1515/pce-2016-0007>.

määrab narratiivi edukuse paljuski see, kuidas õnnestub ühendada pragmaatiline aspekt sümboolsega ehk kuidas varasemad süsteemi- ja identiteedi-narratiivid uute poliitiliste olude ning tegutsejatega seostatakse.

Nagu eespool osutasime, on süsteeminarratiivi tasandil Venemaa üks tähtsamaid poliitilisi eesmärke lõhestada läänemaailma ja NATO terviklikkust, tekitades selleks ebakõlasid liikmesriikide vahel. Lõhestamise üks tähtis osa on kujutada USA-d identiteedinarratiivi tasandil Euroopa riikide silmis nõrga⁴⁰, kuid oma huvidest lähtuva, agressiivse ja ebaõiglase partnerina. Selle jaoks püütakse luua liitlaste senist julgeolekukeskkonda õõnestavaid pingeid ning tekitada muljet, et liitlассuhted ähvardavad kohe kokku kukkuda. Samal ajal kujutatakse venekeelses inforuumis NATO ja ELi laienemist kui agressiivset vallutamist, mis on otsene oht VFi julgeolekule.⁴¹ Niisugused poliitikanarratiivid, mida süsteeminarratiivi peamiste eesmärkide teenistuses kasutatakse, on seotud kindlate sündmustega, nagu Ukraina kriis⁴², ELi ja NATO koostöö Balkani riikidega⁴³, koroonakriis⁴⁴ jms. Siinkohal on oluline täpsustada, et neid kolme tasandit saab eristada üksnes tinglikult ja heuristilistel eesmärkidel, sest tegelikus strateegilises kommunikatsioonis on need omavahel põimunud. Nii tugineb igasugune poliitikanarratiiv üldisemale arusaamale rahvusvahelisest süsteemist kui sellisest, kuid võib omakorda muuta arusaama sellest.

Sama võib öelda ka välis- ja siseauditooriumile suunatud narratiivide kohta. Strateegilises narratiivis on riigi juhitud identiteedi projektsioon suunatud nii kodu- kui ka välismaa publikule⁴⁵. Need narratiivid ei saa oma

⁴⁰ **Pomerantsev, P.; Weiss, M.** 2014. *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*. New York: Institute of Modern Russia. https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf; **Prozorov, S.** 2007. The narratives of exclusion and self-exclusion in the Russian conflict discourse on EU–Russian Relations. – *Political Geography*, Vol. 26 (3), pp. 309–329. [**Pomerantsev, Weiss** 2016]

⁴¹ **Makhasvhili, L.** 2017. The Russian Information War and Propaganda Narratives in the European Union and the EU-s Eastern Partnership Countries. – *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 7 (5), pp. 309–313.

⁴² **Van Herpen** 2015, p. 20; **Nimmo, B.** 2016. *Backdating the Blame: How Russia made NATO a Party and the Ukraine Conflict*. NATO Strategic Communication Centre of Excellence

⁴³ **Doncheva, T.** 2020. *Tracking Russia's Narratives in the Western Balkan Media*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

⁴⁴ **Ventsel, A.** 2020. Venemaa humanitaarabi meediadiskursus kui strateegiline narratiiv: semiootiline analüüs. – *Acta Semiotica Estica*, XVII, lk 33–62.

⁴⁵ **Szostek, J.** 2016. Defence and Promotion of Desired State Identity in Russia's Strategic Narrative. – *Geopolitics*, Vol. 22 (3), pp. 571–593.

eesmärkides oluliselt erineva, vaid peavad üksteist toetama. Erinevus on pigem narratiivi ülesehituses ehk rõhuasetustes, diskursiivsetes võtetes ja keelelistes kujundites. Nii on mitmed uurijad osutanud, et VFi strateegiliste narratiivide eesmärkideks on ühelt poolt koondada ja hoida kodumaist poliitilist toetust riigi juhtkonnale ja selle poliitikale, teisalt võimaldab see riigi ametlike seisukohti ning poliitikat välisauditooriumile esitleda⁴⁶. Lääne liberaalseid väärtusi ja poliitilisi otsuseid kritiseerida saab VF samal ajal ka selleks, et tugevdada venekeelse auditooriumi identiteeti ja konstrueerida välisvaenlast ning vähendada siseopositsiooni mõju Kremli võimuladvikule.⁴⁷

2.4. Süünarratiivid strateegiliste narratiivide osana

Kõigis neis narratiivides võib esineda **süü keelelist konstrueerimist**: mitmesuguste lingvistiliste vahendite abil kujutatakse mõnd tegelast süüväärseks, kes on põhjustanud tahtlikult mingeid negatiivseid tagajärgi või rikkunud mingeid norme. Süüdistaja eesmärk võib olla soov kutsuda esile muutus süüdistatava käitumises (näiteks, et ta lõpetaks kahju tekitamise või reeglite rikkumise) ning mõjutada teisi inimesi, pealtvaatajaid, võtma samuti süüdistaja positsiooni. Süüdistamine võib mõjutada avalikku poliitikakujundamist, valitsemise institutsionaalset korraldust ning sellega seotud avalikku kommunikatsiooni.⁴⁸ Süüdistamist võib pidada sotsiaalse reguleerimise ja kontrolli vahendiks ning n-ö avalike süümängude osaks sõnalistest võitlustest (potentsiaalselt negatiivsete) sündmuste ja (potentsiaalselt süüd väärivate) tegelaste tähenduse pärast.⁴⁹ Rahvusvahelises poliitikas võib avalik süüdistamine (nt uudistes) mõjutada kodanike arusaama riikidevaheliste suhete seisust.

Keeleteaduslikust vaatepunktist on süüdistamine oma olemuselt argumentide esitamine (väitmine, tõendusmaterjali pakkumine) selle kohta, et keegi on põhjustanud negatiivse tagajärje või rikkunud normi ning teinud

⁴⁶ Zakem, V.; Saunders, P.; Hasimova, U.; Hammerberg, K. P. 2018. Mapping Russian Media Network: Media's Role in Russian Foreign Policy and Decision-making. Washington DC: CNA.

⁴⁷ Hinck *et al.* 2018.

⁴⁸ Stone, D. 1989. Causal stories and the formation of policy agendas. – *Political Science Quarterly*, Vol. 104 (2), pp. 281–300; Hood, C. 2011. *The blame game: Spin, bureaucracy and self-preservation in government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

⁴⁹ Hansson, S. 2015. Discursive strategies of blame avoidance in government: A framework for analysis. – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322; Hansson 2018b; Hansson, S. 2019. Brexit and blame avoidance: Officeholders' discursive strategies of self-preservation. – Koller, V.; Kopf, S.; Miglbauer, M. (eds.). *Discourses of Brexit*. London: Routledge, pp. 191–217. [Hansson 2015]

seada tahtlikult, kuigi ta on kohustatud ja võimeline seda tagajärge või rikkumist vältima. Osa süüdistamisel kasutatavaid tüüpilisi argumenteerimisvõtteid võib pidada loogikavigadeks, näiteks vastase isiklik ründamine (*argumentum ad hominem*), vastase süüdistamine silmakirjalikkuses (*tu quoque*) või ohvri süüdistamine.⁵⁰

Süüdistajad võivad oma süüdistusi püüda õigustada viidetega autoriteedile (nt staatusele, reeglitele, ekspertidele), väärtussüsteemidele või teatud eesmärkidele.⁵¹ Süüdistajad võivad püüda kujutada oma süüdistuste sihtmärki negatiivselt, vaikides maha kõik tema positiivsed omadused ning võimendades tema tegevuse (väidetavaid) negatiivseid tagajärgi.⁵² Süüdistuste sihtmärgile võidakse püüda omistada tüüpilise antikangelase või pahareti rolli, kes väärrib karistust.

Järgmises peatükis analüüsime süünarratiive Kremli vene- ja ingliskeelses meedikajastuses. See võimaldab uurida, kuidas strateegiline narratiiv diskursiivselt üles ehitatakse. Eespool esitatud strateegilise narratiivi kolm tasandit (poliitika-, identiteedi- ja süsteeminarratiiv) aitavad aga erinevaid süüdistamisvõtteid kontekstualiseerida laiema strateegilise kommunikatsiooni raamistikus ning näidata, kuidas süüdistamisvõtted (moraalse hinnangu andmine, laimusüüdistused jms) erinevatel strateegilistel narratiivide tasanditel koos toimivad ja Venemaa infomõjutustegevuse eesmäärke täidavad.

3. Kremli rahastatud meediakanalid ja analüüsi valim

3.1. Kremli rahastatud meediakanalid

RT (varasem Russia Today) on Venemaa riiklik välismaale suunatud meediakanalite võrk, mis hõlmab eri keeltes televisiooni- ja raadioprogramme ning uudiseid ja arvamusaluseid vahendavaid veebilehekülgi. RT alustas tegevust 2005. aastal ning seda toetas Venemaa valitsus. Paljud akadeemilised tööd on käsitlenud RTd Venemaa riikliku propaganda vahendina, mille eesmärk on mõjutada rahvusvahelist auditooriumi.⁵³ RT lugusid seostatakse ameerika- ja

⁵⁰ Hansson 2015.

⁵¹ Leeuwen van, T. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press.

⁵² Hansson 2018b.

⁵³ Pomerantsev, P. 2016. *The Kremlin's Information War*. – Diamond, L.; Plattner, M. F.; Walker, C. (eds.). *Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 174–186; Kragh, M.; Åsberg, S. 2017. *Russia's strategy for*

läänevastaste hoiakute vahendamise ja juurutamisega, nende olulise sihina nähakse Lääne demokraatia usalduse õõnestamist⁵⁴.

Sputnik on samuti Kremli finantseeritud meediakanal, mille ülesanne on levitada välismaal Venemaad toetavaid narratiive⁵⁵. Sputnik alustas tegevust 2014. aastal ja on 2013. aastal tegevuse lõpetanud Venemaa riikliku uudisteagentuuri RIA Novosti välismaa osakonna järeltulija. Sputnik avaldab rohkem kui 30 keeles uudis- ja arvamusküsimusi, mis keskenduvad peamiselt globaalpoliitikale ja majandusele. Meediakanal on kurikuulus informatsiooni valikulise esitamise ja moonutamise tõttu VFi huvides.⁵⁶ Võrreldes RTga on Sputniku lood propagandistlikumad ja sealsete sõnumite venemeelsus on vähem varjatud. Uurijad on täheldanud, et Sputnik toimib sageli läänevastaste konspiratsiooniteooriate kasvulavana, kusjuures meediakanali veebilehel levitatakse sageli vandenõulugusid, mis on kujundatud nii, et nad sotsiaalmeedias võimalikult palju kasutajalt kajutajale leviksid.⁵⁷

Venekeelsetest kanalitest valisime uurimisobjektiks Pervõi Kanali, NTV ja ITAR-TASSi, kuna kaks esimest on ühed vaadatamad kanalid Venemaa elanike hulgas⁵⁸. Viimase lisasime kui Venemaa ametliku uudisteagentuuri. NTV ja Pervõi Kanal, nagu enamik Vene meediakanaleid, on Putini valitsemise teisel perioodil selgelt Kremli jõustruktuuride kontrolli all⁵⁹, mis lubab eeldada, et seal levitatavad narratiivid on saanud Kremli heakskiidu.

influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. – *Journal of Strategic Studies*, Vol. 40 (6), pp. 773–816; **Flaherty, E.; Roselle, L.** 2018. Contentious narratives and Europe: Conspiracy theories and strategic narratives surrounding RT's Brexit news coverage. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60; **Miazhevich, G.** 2018. Nation branding in the post-broadcast era: The case of RT. – *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 21 (5), pp. 575–593.

⁵⁴ **Yablokov** 2015; **Orttung, R. W.; Nelson, E.** 2019. Russia Today's strategy and effectiveness on YouTube. – *Post-Soviet Affairs*, Vol. 35 (2), pp. 77–92.

⁵⁵ **Lanoszka, A.** 2019. Disinformation in international politics. – *European Journal of International Security*, Vol. 4 (2), pp. 1–22; **Wagnsson, C.; Barzanje, C.** 2019. A framework for analysing antagonistic narrative strategies: A Russian tale of Swedish decline. – *Media, War & Conflict*, pp. 1–19.

⁵⁶ **Ramsay, Robertshaw** 2019, p. 12.

⁵⁷ **Watanabe** 2018, p. 24.

⁵⁸ **Mediascope** 2017. Reitings. <https://mediascope.net/data/> (15.10.2020).

⁵⁹ **Pomerantsev, Weiss** 2014; **van Herpen** 2015.

3.2. Valimi moodustamine ja analüüsikäik

Oma analüüsis käsitleme RT, Sputniku, Pervõi Kanali, NTV ja ITAR-TASSi lugusid Venemaa strateegiliste narratiivide raamistikus. Meie analüüsikorpus sisaldab 5G-teemalisi artikleid, millest 60 oli avaldatud ingliskeelses Sputnikus (sputniknews.com), 30 ingliskeelses RTs (RT.com), 20 artiklit ITAR-TASSi veebisaidil (<https://tass.ru>), 15 Pervõi Kanali veebisaidil (<https://www.1tv.ru>) ning 30 NTV veebisaidil (<https://www.ntv.ru>). Analüüsitud lood avaldati vahemikus 1. jaanuarist kuni 30. juulini 2020. Kuigi mõned artiklid vahendavad ka otseselt Kremli võimuringkonda kuuluvate isikute seisukohti, ei ole analüüsi esmane eesmärk ligi pääseda Vene valitsuse hääälele, vaid ennekõike riigi sponsoreeritud meediakanalites levitatavatele narratiividele, mille kaudu kujundatakse auditooriumi eelistusi.

Analüüsi esimene samm oli meediatekstide lähilugemine. Seejärel selgitasid kolm kodeerijat välja tekstides esinenud peamised süüdistamisviisid, pöörates tähelepanu sellele, milliseid tegusid süüväärseks esitati ning keda süüdistaja ja keda süüdistatavana kujutati. Järgmisena vaadeldi süüdistustes kasutatud keskseid retoorilisi võtteid ja selgitati neid. Järgnevas analüüsis esitame näiteid, mis pärinevad küll konkreetsetest meediatekstidest, kuid esindavad üldisemaid suundumusi, mida täheldasime ka teistes süüdistamisega seotud tekstides.

Käsitleme 5G-teemat osadena (all-lugudena) Venemaa levitatavatest strateegilistest narratiividest ning keskendume oma analüüsis ennekõike diskursiivsetele süüdistusvõtetele. Täpsemalt uurime, kuidas süüdistusvõtete abil 1) lugudes osalisi kujutatakse, 2) milliseid motiive neile diskursiivsel tasandil omistatakse, 3) mil viisil 5Gga seotud lood kattuvad Venemaa varasemate strateegiliste narratiividega. Lähilugemisel keskendusime ennekõike artiklitele, kus kasutati süüdistamisvõtteid ja kus konfliktiosalised olid selgesti tuvastatavad. On oluline märkida, et kõikides meediakanalites, eriti aga venekeelsetes, avaldati tekste, mis kajastasid 5G-tehnoloogiaga kaasnevaid uuendusi ja positiivset arengut. Taolistes lugudes ei esinenud kellegi süüdistamist. Käsitleme neid artikleid kui lugusid, mis loovad 5G-tehnoloogiale positiivset tausta.

Nagu eespool osutasime, pälvis USA ja Hiina vaheline 5G-ga seotud konflikt kõrgendatud rahvusvahelise, sealhulgas Vene meedia tähelepanu. Seetõttu pakuvad need tekstid rikkalikku materjali erinevate süünarratiivide kvalitatiivseks analüüsiks.

4. Analüüs: 5G-teemalised süünarratiivid Venemaa strateegilises kommunikatsioonis

Alljärgnevalt esitame neli peamist Kremli toetatud meedias levinud süünarratiivi, mida kasutati 5G-teemalises meediakajastuses. Need narratiivid olid sageli üksteisega põimunud ja üksteist toetavad. Diskussioonis näitame, kuidas need toetasid Venemaa üldisemaid USAle ja tema liitlastele suunatud strateegilisi narratiive.

4.1. USA-d süüdistatakse 5Gga seotud väärinfo levitamises

Ingliskeelne meediakajastus

RT ja Sputniku 5G-teemalised lood süüdistavad USA-d võrdlemisi sageli Huawei ning Hiina-vastaste valesüüdistuste, laimu ja muu taolise väärinfo levitamises. Näiteks osutatakse sageli veenvate tõendite puudumisele Huawei 5G-tehnoloogiaga seotud võimaliku luuramisriski suhtes ning alusetule hirmutamisele. 13. veebruaril avaldatud RT artiklis „USA süüdistab Huawei väljapressimises ja Ameerika ärisaladuste varastamise katsetes“ kirjutatakse järgmist:

Värsked süüdistused Hiina telekommunikatsiooni hiiglaste vastu tulevad keset jätkuvat pinget ja Washingtoni hirmutamiskampaaniat, mille siht on heidutada liitlasi Huawei tehnoloogia kasutamisel, et arendada ultrakiireid 5G-mobiilivõrke.

Kui Trumpi administratsioon käib peale, et ettevõtte kujutab oma eeldatava Pekingile kuulumise tõttu „turvariski“, siis paljud Washingtoni liitlased – sealhulgas ÜK, India, Portugal ja EL – on trotsinud USA hirmuõhutamist, lubades Huaweiil ligipääsu oma turgudele. Hiina ettevõtte ise on kõiki oletusi eitanud, süüdistades USA-d ebaõiglasel konkurentsil.⁶⁰

Kõnealusel tsitaadis kujutatakse USA-d mitmes mõttes laiduväärsena. Esimene süüdistustasand joonistub välja avalausel, kus viidatakse, et 5G-tematika puhul kasutab USA oma liitlaste suunal agressiivset ja n-ö madalatele emotsioonidele rõhuvat taktikat, mille osadeks on pinget, hirmutamine ja heidutamine. Mainitakse, et USA süüdistab Huawei olulise julgeolekuriski kujutamises ning püüab oma liitlastesse sisendada hirmu, et nad Hiina

⁶⁰ RT 2020a. US charges Huawei with RACKETEERING & attempting to steal American trade secrets, February 13. <https://www.rt.com/news/480791-us-charge-huawei-racketeering-steal/>.

tehnoloogiahihiuga 5G-koostöö lõpetaks. USA taolist heidutustegevust ei kujutata ühekordse või juhuslikuna, vaid süsteemse ja koordineerituna. Nii selles tekstis kui ka mitmel pool mujal räägitakse Washingtoni hirmuõhutus-kampaaniast.⁶¹ Ka järgmise lause alguses toonitatakse USA käskivat suhtlusmaneeri, tegusõnaga *käib peale* (ingl *insist*) väljendatakse tungivat nõudmist, mis ei tunnista keeldumist.

USA süüdistamise teine aspekt puudutab Washingtoni avalduste kujutamist meelevaldsena, RT artikkel rõhutab Huawei seotud turvariski puhul selle tinglikkust. Esimesel juhul on see esitatud jutumärkides, mis seostab turvariske konkreetse väljäätlamisega või markeerib selle sisulist kaheldavust. Kohas, kus viidatakse Huawei seotusele Pekingi võimustruktuuridega, täpsustatakse artiklis, et tegemist on „eeldatava kuulumisega“. On tähelepanuväärne, et süüdistuste puhul, mida Huawei USAle esitab, väljaanne taolist tinglikkust ei markeeri. Kajastades Hiina süüdistusi USA aadressil, kasutab RT fraasi *ebaõiglane konkurents*, mitte aga osutust väidetavale ebaausale konkurentsile.

USAd seostatakse agressiivsete suhtlusmaneeride ja jõuliste ohtudega liialdava kampaaniaga, kuid ühtlasi väidetakse, et Washingtoni taolise mõjutamistaktikaga ei ole USA liitlaste veenmisel edu saavutatud. Verb *trotsima* (ingl *defy*), mille abil USA liitlaste reaktsioonile viidatakse, seostub ühemõtteliselt mittenõutumise ja allumatusega. Taoline selgituskäik võimaldab USAd kujutada n-ö lubamatute jõuvõtete ja alusetu hirmuõhutamise tõttu ebamoraalsena, kuid teisalt näidata suurriiki ka selle liitlaste hulgas taunituna. Nii sugused sedastused haakuvad ka VFi laiema strateegilise süsteeminarratiiviga, mis räägib USA liigest domineerimisest oma liitlaste ja globaalse poliitika üle ning sellele alternatiivi pakkuva multipolaarse maailmakorra hüvedest.

Otsese Huaweiid sihtmärgistava laimukampaania kõrval on RTs ja Sputnikus küllaltki levinud USA ja tema liitlaste süüdistamine kuulujuttude ja vandenõuteooriate levitamises. VFi meediakanalid toonitavad viimaste suurt ohtlikkust, kuna Huawei maine kahjustamise kõrval võimendavat need

⁶¹ Vt **Sputnik** 2020a. Huawei Finds Renewed ‘Sense of Mission’ in Global Fight Against COVID-19 With Record R&D Investment, March 26. <https://sputniknews.com/business/202003261078714833-huawei-finds-renewed-sense-of-mission-in-global-fight-against-covid-19-with-record-rd-investment/>; **Sputnik** 2020b. There is ‘an Element of Scaremongering’ Over Chinese Tech Firms in UK – Academic. <https://sputniknews.com/analysis/202004141078952175-there-is-an-element-of-scaremongering-over-chinese-tech-firms-in-uk--academic/>; **Burunov, O.** 2020. Farage: Huawei Getting Access to UK’s 5G May Be ‘Price’ of Beijing Sending COVID-19 Aid to Britain, April 7. <https://sputniknews.com/uk/202004071078866886-farage-huawei-getting-access-to-uks-5g-may-be-price-of-beijing-sending-covid-19-aid-to-britain/>.

2020. aasta alguses lahvatanud koroonakriisi tõttu juba niigi traumeeritud kodanike hulgas ebakindlust ja ärevust⁶². 5Gd ja koroonaviirust seostavatel vandenõuteooriatel nähakse olevat ka otsene halvav mõju riikliku tähtsusega 5G-taristut puudutavate otsuste langetamisele⁶³.

Venekeelne meediakajastus

Samamoodi nagu RTs ja Sputnikus, süüdistati ka venekeelses meedias USA-d Hiina 5G-tehnoloogiaga seotud laimu levitamises. See võttis konkreetsetes lugudes erineva kuju. Mitmetes tekstides osutati USAle, kes süüdistab Hiina ja Huawei 5G-tehnoloogiat ilma tõendeid esitamata salajase jälgimistegevuse võimaldamises.⁶⁴ Samuti leidis venekeelses meedias lugusid, kus USA-d süüdistati 5Gga seotud vandenõuteooriate levitamises, peamiselt viidati 2020. aasta kevadel plahvatuslikult levinud kuulujuttudele, mille kohaselt soodustab 5G-tehnoloogia koroonaviiruse levikut.⁶⁵ Kuigi neis artiklites ei öeldud otsesõnu, et USA on Hiina 5G-tehnoloogia ja koroonaviirust seostavate vandenõuteooriate levitamise taga, sidus USA Hiinale suunatud süüdistusi venekeelses meedias korduvalt rõhutatud Trumpi ja USA administratsiooni Hiina avaliku süüdistamisega ning COVID-19 nimetamisega mittebioloogilist päritolu Hiina viiruseks. Niisugune analoogiale tuginev semantiline ülekanne kirjeldab ühte objekti (5G-tehnoloogia, mida

⁶² vt **Cureton, D.** 2020. Never Mind The B****cks: Google To Censor COVID-19 5G Conspiracies Amid String Of UK Mast Attacks. – Sputnik, April 8. <https://sputniknews.com/science/202004081078880884-never-mind-the-bcks-google-to-censor-covid-19-5g-conspiracies-amid-string-of-uk-mast-attacks/>; **Korso, T.** 2020. Absolutely Unrelated: Scientists Bust Myths That 5G Equipment Helps to Spread Coronavirus. – Sputnik, April 5. <https://sputniknews.com/science/202004051078843659-absolutely-unrelated-scientists-bust-myths-that-5g-equipment-helps-to-spread-coronavirus/>.

⁶³ Vt **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2021. Covid-19 teemaliste vandenõude ja vandenõuteooriate kujutamisest strateegilistes narratiivides: RT ja Sputniku lugude semiootiline analüüs. – Sõjateadlane, nr 17, lk 133.

⁶⁴ **ITAR-TASS** 2020a. 5G в Старом Свете. Почему союзники США выбирают Huawei. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7632815>; **NTV** 2020a. Цифровой колониализм: борьба за контроль над 5G вошла в острую фазу, 15.07. <https://www.ntv.ru/novosti/2376703/>.

⁶⁵ **ITAR-TASS** 2020b. “Худший вид фейковых новостей”. Откуда взялись слухи про связь коронавируса и 5G? <https://tass.ru/obschestvo/8198011>; **NTV** 2020b. Звезд назвали главными поставщиками фейков о коронавирусе, 10.04. <https://www.ntv.ru/novosti/2321042/>; **Siraziev, T.** 2020. Самые безумные теории множатся в эпоху, когда COVID-19 разделил страны и усадил людей онлайн. – Perviy Kanal, 29.05. https://www.ltv.ru/news/2020-05-29/386768-samy_e_bezumnye_teorii_mnozhsatsya_v_epohu_kogda_covid_19_razdelil_strany_i_usadil_lyudey_onlayn.

saab kasutada nii spioneerimiseks kui ka viiruse levitamiseks) metafoorilise asenduse kaudu teise objektiga (Hiinast alguse saanud viirus ja Hiinas arenatud 5G-tehnoloogia), kus sõnumi saaja (meediatarbija) loob ise seosed objektide vahel (eespool osutatud ülekanded võimaldavad lugejal luua seose, et Hiina kasutab 5G-tehnoloogiat viiruse levitamiseks). Sageli on niisugused seosed loodud üksnes analoogia abil⁶⁶. 5G ja koroonaviiruse seostamist ning USA-poolset Hiina süüdistamist koroonatõrje levitamises kritiseeriti teravalt venekeelses meedias nii Vene kui teiste riikide poliitikute, ekspertide ja toimetuse kommentaaride vahendusel. Peamise kahjuna viidati sellele, et USA Hiina-vastased süüdistused on alusetult laimavad ning külvavad ühiskonnas segadust ja hirmu.⁶⁷

Teine, niisugust semantilist ülekannet toetav võte, mis rõhutas USA Hiina-süüdistuste alusetust, oli otsesitaatide ja vaba ümberjutustuse vahelduv kasutamine. 17. aprilli uudis ITAR-TASSis⁶⁸ algab järgmiselt:

USA riigisekretär Michael Pompeo usub, et paljud riigid vaatavad uuesti läbi oma plaanid teha 5G-võrkude loomise valdkonnas koostööd Hiina ettevõtetega, kuna väidetavalt ei esitanud Peking koroonaviiruse leviku kohta põhjalikke andmeid.

ITAR-TASSi ümbersõnastustes kasutatakse tinglikku väljendust (*väidetavalt, Pompeo usub* jne), kuigi artikli lõpus esitatakse ka Pompeo otsesitaat, kus ta kasutab Hiinas koroonaviiruse tõkestamisega seotud vassimisest rääkimiseks kindlat kõneviisi: „Olen täiesti kindel, et nüüd, kui Hiina kommunistlik partei ei ole näidanud üles läbipaistvust ja avatust ... “. ⁶⁹ Niisuguse võttega seatakse artikli alguses USA süüdistused Hiina kui koroonaviiruse põhjustaja suhtes kahtluse alla.

Kokkuvõttes suhtuti nii vene- kui ka ingliskeelses kajastuses kriitiliselt USA ja Lääne meedia ning USA võimuesindajate sõnavõttudesse, kus nähti Hiina-suunalist kriitikat julgeolekuküsimusena. Süüdistusi esitati nii ajakirjanike kui ka artiklites tsiteeritud poliitikute ja ekspertide sõnavõttude

⁶⁶ Ventsel, A.; Madisson, M.-L. 2019a. Semiotics of threats: discourse on the vulnerability of the Estonian identity card. – Sign Systems Studies, Vol. 47 (1/2), pp. 108–133; Selg, P.; Ventsel, A. 2020. Introducing Relational Political Analysis: Political Semiotics as a Theory and Method. Cham: Palgrave Macmillan, p. 298.

⁶⁷ Sirazijev 2020.

⁶⁸ ITAR-TASS 2020c. Помпео считает, что во многих странах пересмотрят планы сотрудничества с Huawei. <https://tass.ru/ekonomika/8275529>.

⁶⁹ ITAR-TASS 2020c.

vahendusel. Ühe peamise põhjusena, miks USA Hiina-vastast laimu levitab, esitati Kremli toetatud meedias USA kartust kaotada liidripositsioon IT-valdkonnas. Olulise erinevusena võib mainida, et võrreldes RT ja Sputnikuga ei tuvastanud me venekeelses meedias nii ulatuslikku 5G-tehnoloogia seostamist erinevate vandenõuteooriatega. Venekeelses meedias avaldati paar lühilugu ja üks pikem artikkel, mis koondas erinevaid meedias levivaid 5G-vandenõuteooriad, kusjuures neid käsitleti kurioosumitena.⁷⁰ RTs ja Sputnikus moodustas väidetavalt vandenõuhirmu levitav Lääne meedia tervikuna omaette antagonistide grupi, keda süüdistati sinofoobses propagandas ja Huawei-vastaste seisukohtade juurutamises (vt ka Lääne meedia russofoobia süüdistuste kohta⁷¹).

4.2. USAd süüdistatakse silmakirjalikkuses

Inglisekeelne meediakajastus

RT ja Sputnik kujutavad USA valitsust 5G-teemalistes lugudes tema silmakirjalikkuse tõttu sageli hukkamõistu väärivana: väidetakse, et USA ise luurab teiste riikide järel, aga süüdistab samas luuramises teisi, eriti Hiinat. Sel moel delegitimeerivad Venemaa kanalite lood USA kriitikat Hiina ja ka Venemaa luuretegevuse suhtes.

Artiklis „Kas demokraatlik süsteem on nii habras? Publik aplodeerib, kui Hiina esindaja lükkab ümber Pelosi Huawei-hirmujutu“ kirjutab RT USA esindajatekoja spiikri Nancy Pelosi kõnest Müncheneri julgeolekukonverentsil. Pelosi nimelt „väitis kirglikult, et Huawei tehnoloogiast loobumine on vajalik demokraatia püsimiseks“.

Olles üks USA Rahvusliku Julgeolekuagentuuri luurevõime uuendajatest kahe aasta eest, Pelosi targu vaikis USA massiseiretegevusest, mille Edward Snowden ja teised vilepuhujad olid kuulsusrikkalt paljastanud. Ta ei suutnud ka öelda, mis muudab Ameerika seiretegevuse demokraatlikumaks kui see, mida ta omistab Huaweiile. /.../

Pärast USA tippametnikke kõnelenud Hiina välisminister Wang Yi kasutas võimalust vastulöögiks. Nimetades USA süüdistusi „valedeks, mitte faktideks“, pakkus ta: „Kui asendame valetaja nime Hiina asemel Ameerikaga, ehk saavad neist valedest faktid?“⁷²

⁷⁰ Sirazjev 2020.

⁷¹ Ventsel 2020, van Herpen 2015.

⁷² RT 2020e.

Esimeses lauses kujutab RT USA poliitikut riukaliku silmakirjatsejana, kes kõneleb Hiina 5G-tehnoloogiast lääneriikides kui ohust demokraatiale, kuid väldib tõdemist, et on ise panustanud USA luurevõime arendamisse. Teises lauses väidetakse, et USA ja Hiina seiretegevusel pole sisulist vahet. Seeläbi jäetakse Pelosi (kui oma riigis väidetavalt luuramise toetaja) süüdistustest Hiina kohta silmakirjalik mulje. Lauseosast *ta ei suutnud öelda* jääb mulje, et Pelosil puuduvad oma väite tõestuseks argumendid. Viimases lõigus, mis oli esitatud RT artikli lõpus kokkuvõttena, tsiteeritakse Hiina välisministrit, kes väidab, et Pelosi pole avaldanud tõendusmaterjale oma süüdistuse kohta, ning esitatakse retooriline küsimus, milles kujutatakse demokraatiat ohustavana USAd, mitte Hiinat.

Venekeelne meediakajastus

USA süüdistamine silmakirjalikkuses ilmnes venekeelses meedias peamiselt kahel viisil: ühelt poolt rõhutati, et USA püüab oma tegelikke majandushuve julgeolekuargumendiga varjata, süüdistades Hiinat 5G-tehnoloogia abil nuhkimises. See oli vaadeldava perioodi esimeses pooles valitsev süünarratiiv. Teiselt poolt aga osutati, et kuigi USA süüdistab Hiinat avalikult 5G-tehnoloogiaga manipuleerimises, on USA tegelik soov kontrollida ise suurandmete liikumist. 5G kaudu võimalik suurandmetega manipuleerimise risk ilmnes uudse teemana pärast seda, kui Ühendkuningriik loobus 2020. aasta juulis oma esialgsest lubadusest võimaldada Hiina 5G-tehnoloogia firmadel ligipääsu oma turule. 15. juulil ilmus NTVs pikem artikkel „Digitaalne kolonialism: võitlus 5G-kontrolli üle on jõudnud teravasse faasi“, mis rääkis 5G-tehnoloogiast rahvusvaheliste suhete seisukohalt⁷³. Pealkiri annab mõista, et kontrolli saavutamine 5G-tehnoloogia üle on USA ja Hiina vastasseisu peamine põhjus. Artiklis antakse sõna Vadim Kozolinile, poliitikauuringute PIR-keskuse politoloogile, kes selgitab USA Hiina-vastasuse tagamaid:

Jaotada maailm ümber. Kaks praegust liidrit on ilmselgelt USA ja Hiina. Asjade internet, sõjaline asjade internet ja 5G-võrgud, mis ühendavad kogu infrastruktuuri ühtseks võrguks, on peamine nurgakivi, millele rajatakse võrgukesksete sõdade strateegia. Peamine – need on needsamad suurandmed, mida USA oma huvides kasutab. Hiina ei taha neid ära anda ja rakendab seda oma huvides.

⁷³ NTV 2020a.

Esimesed kaks lauset asetavad kogu 5G-diskursuse üleilmsesse konteksti ja jagavad maailma kaheks antagonistlikuks leeriks. Ühtlasi antakse selle kaudu raamistik, mille abil toimuvat mõista: see on sõjaluukord. Varem rääkis venekeelne meedia 5G-tehnoloogiaga kaasnevast julgeolekuohust ennekõike USA esindajate sõnavõtude vahendusel. Neil puhkudel oli üldjuhul selgelt markeeritud, et taoliste osutuste kaudsem eesmärk USAl on hirmutada oma liitlasi ja edendada varjatult oma majandushuve. Kõnealuses artiklis aga väidetakse selgelt, et 5Gga seostub ka n-ö reaalne julgeolekuoht: „kontroll suurandmete üle“ ja „sõjaline asjade internet“, mida saab kasutada sõjalistel eesmärkidel „võrgukesksetes sõdades“. Samas ei tühista 5G kui võimaliku julgeolekuriski tunnistamine venekeelses meedias USA süüdistamist. Tsitaadi viimases kahes lauses kujundatakse muljet, et USA käitub silmakirjalikult: USA soov pole kaitsta ennast mitte niivõrd võimaliku Hiina nuhkimise eest (mis on olnud peamine ameeriklaste argument), vaid pigem rakendada suurandmeid oma huvide teenistusse.

Lisaks ilmusid venekeelses meedias lood, mis rõhutasid, et Washingtonil pole kohane Hiinat spioneerimises süüdistada, kuna CIA on oma liitlaste seas varem salajasi operatsioone ellu viinud. Šveitsi firmast Cryptost rääkivas loos kirjutati, et selle firma toodetud diplomaatilist sidet vahendavaid seadmeid kasutasid pealtkuulamiseks nii Saksa Liitvabariik kui ka USA sõjaväeluure. Artikli lõpus osutatakse USA silmakirjalikkusele ja ameeriklaste varasemaid nuhkimisjuhtumeid tuuakse esile kui põhjust, „miks USA on nüüd Vene Kaspersky Labi toodete peale kade või miks peab Washington Hiina 5G-süsteemidega kaubandussõda“⁷⁴. Ka siin on näha sarnast analoogiaprintsibile tuginevat semantilist ülekandemehhanismi: USA varasematele tegudele viidates delegitimeeritakse USA süüdistused, mis seostavad Hiinat 5G-spionaažiga, ja seatakse kahtluse alla USA motivatsiooni läbipaistvus.

Kremlil toetatud vene- ja ingliskeelses 5G-teemalises meediakajastuses ilmenud sünnarratiivid USAst kui silmakirjalikust rahvusvahelisest partnerist olid sarnased: USA varasemale nuhkimistegevusele viidates delegitimeeriti USA kahtlused Hiina 5G-tehnoloogiaga kaasnevate julgeolekuohtude kohta. Analüüsitud perioodi lõpus ilmnes venekeelsetes väljaannetes aga oluline teemanihe: märgiti, et 5G võib siiski kujutada sõjalist ohtu, kuid seda esitati USA-d süüdistavalt: ameeriklased ise soovivad suurandmeid kontrollida.

⁷⁴ NTV 2020c. Шпионский скандал поставил под вопрос нейтралитет Швейцарии, 12.02. <https://www.ntv.ru/novosti/2291760/>.

4.3. USAd süüdistatakse liitlaste survestamises, et lõpetada koostöö Hiina 5G-tehnoloogiafirmadega

Ühe olulise 5G-temaatikaga seotud süüdistusena visandavad RT ja Sputnik USA etteheiteid oma liitlastele, eelkõige Suurbritanniale. USAd kujutatakse resoluutse ja võimuka süüdistajana, kes on oma majandushuvide edendamise kaalutlusel asunud piirama liitlaste koostöövõimalusi Huaweiiga. Suurbritanniat ja USA teisi väiksemaid partnereid kujutatakse Ameerika etteheidete sihtmärgina, kelle peamine n-ö süü on iseseisev otsuste langetamine ning allumatus Washingtoni diktaadile. Niisugune esitusviiv rõhutab keskse tegevusena küll süüdistamist, kuid vahetab klassikalise ohvri ja kahjutekitaja rolli: süüdistaja on esitatud kui jõupositsioonil olev kiusaja, kes ei suuda taluda võimuvertikaali võimalikku muutumist, süüdistatut kujutatakse aga kui kiusatut, kes on kiusaja soovi eiramisega kutsunud esile tema pahameele. Taolise süüdistuse kaugem eesmärk on näidata USA ja Suurbritannia (aga ka teiste liitlaste) suhete pingestumist. VFi ingliskeelsetes kanalites kasutatakse USA ja ELi riikide Huaweiiga seotud erimeelsustele viidates teatavat oma häält ja teovõimet nivelleerivat nullvõtet: Venemaad kordagi mainimata edendatakse riigi strateegilist narratiivi toetavat tähenduskonteksti. Kaudselt aitab selline süüdistus toetada arusaama, et USA ei peaks nii jõuliselt sekkuma ookeanitagustesse otsustustesse. USA-poolset liitlaste süüdistamist kujutab näiteks Sputnikus ilmunud artikkel „Teadanne: Donald Trump karjus Boris Johnsoni Huawei 5G-liigutuse peale „Reetmine“⁷⁵, kus kirjutatakse:

Boris Johnson on piiranud Huawei turuosa Ühendkuningriigi 5G-võrkudes 35 protsendini, lubades ettevõttel tarnida „vähem tähtsat“ varustust, nagu raadiomastid ja antennid, ning mitte infrastruktuuri suure riskiga osi (nt serverid, mis liiklust suunavad). Samas Washington ei paistnud nende ettevaatusabinõudega rahule jäävat. USA delegatsioon külastas eelmisel nädalal ÜKd, et Downingi tänava ametnikke noomida ning proovida nende meelt muuta.

Selles näites tuleb esile äraspidine süüdistus, kus süüdistajale omistatakse negatiivsed omadused (agressiivsus, frustratsioon ja domineerimissoov). Verb *karjuma* osutab pealkirjas president Trumpi afektiseisundile ning verb *noomima* ja lauseosa *ei paista nende ettevaatusabinõudega rahule jäävat* näitavad

⁷⁵ Sputnik 2020c. Donald Trump Cried ‘Betrayal’ at Boris Johnson’s Huawei 5G Move – Report, February 23. <https://sputniknews.com/world/202002231078386607-donald-trump-cried-betrayal-at-boris-johnsons-huawei-5g-move--report/>.

USAd kui võimupositsioonilt ettekirjutusi tegevate toimijate. Ameerika süüdistuste alla sattunud Suurbritanniat on kujutatud kui iseseisvalt otsuseid langetavat riiki, kes on Huawei koostööks oma lahenduse välja töötanud (laseb Huaweiil tarnida „vähem tähtsat“ varustust), kuid peab nüüd süüdistustega silmitsi seisma, kuna valitud lahendus ei ühti täielikult USA visiooniga.

Venekeelne meediakajastus

Venekeelses meedias kujutatakse USA liitlastele suunatud süüdistusi peamiselt kaheti: 1) ameeriklaste survegevuse peamise eesmärgina näidatakse liitlaste soovi takistada Hiina 5G-tehnoloogiahiidudega kaubanduslepingute sõlmimist ja USA tehnoloogia eelistamist; 2) rõhutatakse USA ähvardusi liitlastega koostööst loobuda, kui nad peaks sõlmima lepingu Hiina IKT-firmadega. Peamise USA esitatud Hiina 5G-tehnoloogia vastase argumentina märgitakse juba varem osutatud Huawei ja Hiina salaluure seoseid, mis paljastaksid ameeriklaste suhtluse oma liitlastega.

Pikemalt kajastatakse ITAR-TASSis USA kahekümne senaatori avalikku kirja Suurbritannia parlamendile ja valitsusele. Selles kirjas rõhutavad senaatorid vajadust jätkata Briti kolleegidega luure- ja tehnoloogiavaldkonnas koostööd, et leevendada Hiina 5G-tehnoloogiaga seotud riske, ning mainivad, et „telekommunikatsiooni infrastruktuuri terviklikkust ei saa mugavuse huvides ohtu seada“⁷⁶. Artiklis vahendatakse USA võimude hoiatust Ühendkuningriigi peaministrile Boris Johnsonile, mille kohaselt seab Suurbritannia partnerlus Huaweiiga suurde ohtu USA ja Suurbritannia julgeolekustruktuuride koostöö.⁷⁷ Artiklis püütakse verbidega *soovitab*, *hoiatab* jms rõhutada USA domineerivat positsiooni liitlassuhetes, ning osutatakse võimalikele USA vastumeetmetele (*seab suurde ohtu USA ja Suurbritannia koostöö*), kui Suurbritannia peaks Hiinaga koostööd 5G-tehnoloogia valdkonnas jätkama.

Venekeelses meedias kujutatakse USAd oma NATO partnerite suhtes ultimaatumeid esitava riigina, kes soovib selle abil säilitada maailmas liidripositsiooni. Näiteks rõhutab USA ja Hispaania suhteid käsitleva artikli pealkiri „USA ähvardab katkestada luureandmete jagamise Hispaaniaga selle koostöö pärast Huaweiiga“ võimuvertikaali USA ja liitlaste vahel. Edasi tsiteeritakse artiklis USA riigisekretäri abi Robert Steierit, kelle deklaratiivne väljendusviis

⁷⁶ ITAR-TASS 2020d. Сенаторы США порекомендовали Великобритании отказаться от сотрудничества с Huawei, 20.02. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7905317>.

⁷⁷ ITAR-TASS 2020d.

„Me ei jaga teavet riikidega, kus telekommunikatsioonivõrgud kasutavad ettevõtteid nagu Huawei ja ZTE“ osutab samuti võimuhierarhiale NATO liitlasi suhtes.⁷⁸ Sarnaseid ähvardustega seotud etteheiteid on ka Euroopa Liidu kui institutsiooni suhtes⁷⁹. Nendes näidetes ei väljendu otsesed USA süüdistused, sest liitlased ei ole veel teinud koostööd Hiinaga. Samas esitatakse USA liitlastele ähvardusi, mille eesmärk on takistada liitlaste võimalikku tulevast koostööd Hiinaga. Seega süüdistatakse USAd oma liitlaste survestatamises, mis on liitlasi suhtes sobimatu.

Süüdistused, et USA survestab põhjendamatult oma liitlasi, esitatakse enamasti USA ja Hiina globaalse vastasseisuna. Venekeelses meedias sageli väljendatud positsiooni võtab kokku juuli keskpaigas avaldatud pikem artikkel „Digitaalne kolonialism: võitlus 5G-kontrolli üle on jõudnud teravasse faasi“. Artikli alguses kujutatakse USAd selgelt agressiivse ja liitlastega mitteametava hegemoonina (*avaldavad survet kõigile*):

*Ameerika Ühendriigid avaldavad survet kõigile, kes teevad äri Hiina ettevõttega, väites, et selle seadmeid kasutatakse spionaažiks. Ekspertide sõnul peitub tegelik põhjus aga selles, et 5G-tehnoloogia valdkonnas tehtud edusammud võivad muuta maailmas jõutasakaalu.*⁸⁰

Tsitaadi teine lause aga vastandab Ameerika Ühendriikide „väidetele“ ekspertide hinnangu, mis peaks USA seisukohtade suhtes kahtlust äratama. Seejuures ei täpsustata, mis ekspertidega on tegemist. Vastuargument, mis Hiina 5G-tehnoloogiaga spioneerimist kahtluse alla seab, ei tulene mitte IT-tehnoloogiast, vaid pigem osutatakse siin poliitilisele diskursusele (*jõutasakaal maailmas*).

Kokkuvõttes rõhutati nii vene- kui ka ingliskeelsete Kremli toetatud meedia süünarratiivides jõuvahekorra muutumist maailmapoliitikas ning USAd kujutati oma liitlasi süüdistamas nende võimalikus koostöös Hiina 5G-tehnoloogiakompaniidega. Niisugust USA survestatamisepoliitikat kujutati meedias negatiivsena ning USA liitlastele suunatud süüdistuste tuuma (5G kui oht liitlaste julgeolekule) tekstides ei avatud.

⁷⁸ **ITAR-TASS** 2020e ITAR-TASS (2020f). США пригрозили прекратить делиться разведанными с Испанией из-за Huawei. ITAR-TASS, 20.02. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7809955>.

⁷⁹ **ITAR-TASS** 2020f. США призвали ЕС к отказу от технологий Huawei в пользу других компаний в сфере 5G. <https://tass.ru/ekonomika/7799439>.

⁸⁰ **NTV** 2020a, vt ka **ITAR-TASS** 2020a.

4.4. Liitlased heidavad USAle ette, et ta survestab katkestama sidemeid Hiina 5G-tehnoloogiaga

Inglisekeelne meediakajastus

RT ja Sputnik jätavad oma 5G-teemalistes lugudes sageli mulje, et USA pälvib süüdistusi oma liitlastelt, kuna survestab neid loobuma koostööst Huaweiiga. Kui RT ja Sputnik kujutavad USAd nii, justkui liitlased teda süüdistaksid, saavad nad jätta endast neutraalse kõrvaltvaataja mulje: ise nad USAd ei süüdistata, lihtsalt kirjeldavad, mida liitlased ütlevad ja teevad. Lisaks võimaldab selline kujutusviis konstrueerida narratiivi, mille kohaselt USA ja liitlased on lõhestunud ja koostöövõimetud.

Artiklis „Hiina välisminister pärast Pompeo ja Esperri kõnesid: asenda „Hiina“ „USAGA“ ja võib-olla valed muutuvad faktideks?“ kirjutab RT:

Washington on korduvalt väitnud, et Huawei kujutab tema liitlastele eksistentiaalset julgeolekuohtu, aga Euroopa on neid etteheiteid enamjaolt eiranud. Ühendkuningriik on juba otsustanud lubada Huawei piiratud osalust oma 5G-võrgus. Riigid nagu Saksamaa, Portugal ja Itaalia on häälekalt kritiseerinud USA survet katkestada Hiina ettevõttega suhted.⁸¹

Esimeses kahes lauses vastandab RT Washingtoni ja Euroopa seisukohad, luues nii kujutluspildi, et kõik Euroopa valitsused seisavad vastu USA administratsiooni väidetele. Kolmandas lauses kujutatakse Ühendkuningriike toimimas vastupidi USA soovitudele ning Saksamaad, Portugali ja Itaaliat nähakse USA süüdistajatena, kes ei salli, et USA neid survestab. Kui süüdistamise puhul esitatakse üldjuhul argumente ja tõendusmaterjale kellegi süütegude kohta⁸², siis praegusel juhul tõendeid ega põhjendusi ei pakuta. Loost jääb arusaamatuks, millistel põhjustel loetletud liitlasriigid USA seisukohale Huawei küsimuses vastanduvad ning pole ka viiteid ühelegi kindlale süüdistusele.

Venekeelne meediakajastus

Venekeelses meedias on USAd süüdistavad liitlased samad nagu RTs ja Sputnikus: Suurbritannia ja vähesel määral ka Euroopa Liidu riigid. Pärast

⁸¹ RT 2020c. Chinese FM after Pompeo & Esper speeches: Replace ‘China’ with ‘US’, and maybe lies become facts?, February 15. <https://www.rt.com/news/480929-china-lies-us-huawei-empire/>.

⁸² Hansson 2018a.

Brexitit, mis oli Venemaa geopoliitiliste huvide seisukohast kindlasti positiivne, püütakse meedias osutada süvenevale lõhele Londoni ja Washingtoni vahel. Artiklis „Rumal olukord: Brexiti-järgne Suurbritannia on USA ja Hiina haardes“ kõneldakse esmalt USA ja Suurbritannia kahepoolsete lepingute sõlmimisest, kuid lisatakse, et kui „Ühendkuningriik ei muuda oma seisukohta Iraaniga sõlmitud tuumalepingu või Hiinaga 5G-võrgu loomise kohta“, rakendab USA sanktsioone⁸³. Liitlaste USAle suunatud süünarratiivi vahendatakse artiklis Suurbritannia poliitikute kahe järgneva tsitaadiga⁸⁴. Esiteks osutatakse Jonathan Freyerile (liberaaldemokraatide partei liige):

Ärge arvake, et ameeriklased teevad midagi lihtsalt niisama. Nad tahavad Euroopat nõrgestada ja me [Suurbritannia] aitame neid selles. Kuid see näeb välja nagu riigi jõuga ülevõtmine – üle võetakse Ühendkuningriik.

Esimeses kahes lauses viitab Briti poliitik taas USA varjatud plaanidele: USA tegelik huvi on ennekõike Euroopa Liitu nõrgestada ja oma võimupositsiooni säilitada. Brexiti-järgne Suurbritannia satub siin paratamatult USA abiliseks. Kolmandas lauses aga osutatakse, et USA-ga koostöö toob kaasa Suurbritannia iseseisvuse kao (*riigi jõuga ülevõtmine*, vn *рейдерский захват*). Seejuures on venekeelsel terminil *рейдерский захват* selge illegaalse tegevuse konnotatsioon. Enamasti viidatakse selle terminiga, et maffia vms kurtetegelikud jõud on firma üle võtnud⁸⁵.

Sellele järgneb Londoni ekslinnapea (2000–2008) Ken Levingstoni hinnang Ameerika Ühendriikidele:

Suurbritannia on surutud Ameerika ja Hiina vahele ja tal tuleb valida selle vahel, et globaalse julgeoleku liidus kaotab ta usaldusväärset, kuna tema järel nuhivad hiinlased, või et ameeriklased allutavad ta endale.

Ka siin sõnavõtus süüdistatakse USAd survestamispoliitikas: tsitaadi esimene pool toob esile valikusituatsiooni, mille ees Suurbritannia seisab. Suurbritannia rasket olukorda rõhutavad väljendid *on surutud*, *kaotab usaldusväärset*, mis kujutavad Suurbritanniat maailmapoliitikas passiivse toimijana. Olukorda, kus Suurbritannia valib USA kui oma traditsioonilise liitlase, on siin kujutatud Pyrrhose võiduna – see tähendab iseseisvuse kadumist. Oluline on seejuures,

⁸³ NTV 2020d. “Дурацкое положение”: Великобритания после Brexit оказалась в тисках у США и Китая, 02.02. <https://www.ntv.ru/novosti/2286565/>.

⁸⁴ NTV 2020d.

⁸⁵ Vt *Рейдерство_(бизнес)*. – Wikipedia. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Рейдерство_\(бизнес\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Рейдерство_(бизнес)).

et mõlemad tsitaadid rõhutavad lõhesid USA ja tema liitlaste vahel globaalsel skaalal: Freyeri tsitaat jätab Suurbritannia hätta USA ja Euroopa Liidu vahel kujutatavas vastasseisus, Livingstoni tsitaat osutab Suurbritannia täbarale positsioonile USA-Hiina kujutatavas vastasseisus.

Mitmetes meedialugudes kasutati USA ja liitlaste pingete kujutamisel teistsugust strateegiat. Nendes tekstides ei esine otseseid liitlaste süüdistusi USAle, kuid neis viidatakse juhtumitele, kus liitlased ei ole USA soovidele vastu tulnud. Niisugune diskursiivne strateegia toetab siiski USAle suunatud süünarratiivi – liitlaste iseseisev poliitika ja nende USA survele vastuhakk eeldab rahulolematust USA survestava käitumisega. Vastasel korral ei saa rääkida USAle vastu hakkamisest. Samal ajal õõnestas niisugune meediakajastus USA autoriteeti: nii võime leida ITAR-TASSi 2020. aasta jaanuari pikemast artiklist „5G Vanas Maailmas. Miks USA liitlased valivad Huawei“ mitmeid põhjusi, miks Euroopa on vaatamata USA survestamispoliitikale otsustanud siiski Hiina tehnoloogia kasuks⁸⁶.

Neljas peamine süünarratiiv (liitlased heidavad USA-le ette, et ta survestab neid katkestama sidemeid Hiina 5G-tehnoloogiaga) oli olemuslikult sarnane nii vene- kui ka ingliskeelses meedias. Mõlemal juhul rõhutatakse, et liitlased on ärritunud, sest USA survestab neid liialt 5G-tehnoloogia alase koostöö pärast Hiinaga. Erinevus on selles, et venekeelses meedias leidub rohkem lugusid, mis püüavad näidata võimalikku USA survele alistumist kui liitlaste suveräänsuse kadumist. Need juhtumid, mida esitatakse kui näiteid liitlaste vastuhakust USAle, toimivad aga samal ajal USA autoriteeti õõnestavana.

5. Diskussioon

5G-temaatikale keskenduvates inglisis- ja venekeelsetes meediatekstides ilmnes mitmetasandiline süüdistamisdiskursus, mis kujutas USAd nii Huawei alusetu laimamise, oma liitlaste jõulise survestamise kui ka ebausaldusväärse tõttu laiduväärsena. Nagu teoreetilises osas selgitasime, saab strateegilisi narratiive tõlgendada kolmel tasandil: poliitika-, identiteeti- ja süsteeminarratiivi tasandil. Strateegilise poliitikanarratiivi tasandil töötasid meie analüüsitud neli süüdistamisvõtet ennekõike USA Hiina-suunalise keske süüdistuse vastu (*Huawei 5G-tehnoloogia kasutuselevõtmisega kaasneb riiklik julgeolekuoht*). Nii vene- kui ka ingliskeelsetes väljaannetes kasutati süüdistamisvõtteid kahel moel. Esiteks rõhutati, et USA valitsus pole avalikkusele esitanud

⁸⁶ ITAR-TASS 2020a.

ühtegi vettpidavat tõendit Hiina 5G-tehnoloogia kasutuselevõtmisega kaasnevate julgeolekuriskide kohta, mistõttu on USA Hiina-suunaliste süüdistuste puhul tegemist laimuga. Teiseks keskenduti USA-Hiina vaidluse kujutamisele majandussõja raamistikus. Lugudes esitati USA riiklike julgeolekukaalutlusi pigem fabritseeritud ettekäändena, et Hiina 5G-tehnoloogiat mustata ning sellega ühtlasi varjata USA tegelikku muret oma majandusliku ja tehnoloogilise liidripositsiooni loovutamise pärast Hiinale. Samamoodi kujutati USA survet liitlastele: kuigi USA püüab liitlasi ennekõike julgeolekuohu põhjendusel Hiina tehnoloogia kasutamisest loobuma keelitada, on selle käigu tegelik põhjus Hiina-vastane majandussõda.

Identiteedinarratiivide tasandil raamistavad taolised süüküsimuste kujutamise viisid rahvusvahelisi suhteid järgmisel kolmel moel:

- 1) USAd kujutatakse pahatahtliku ja agressiivse süüdistajana ning ebademokraatliku spioneeriva silmakirjatsejana;
- 2) lääneriike (USAd ja liitlasi) kujutatakse omavahel vastanduvate või tülis olevatena, millele viitab (väidetav) vastastikune süüdistamine;
- 3) Hiinat kujutatakse USA alusetute süüdistuste „ohvrina“, aga samas ka tehnoloogilise supervõimuna, kes võib jätta USA selja taha.

Ennekõike toimivad need kolm süüdistusvõtet identiteedinarratiivis vastase maine kahjustamisena, mille eesmärk on õõnestada USA ja NATO rahvusvahelist positsiooni. Nende võtete keskmes oli liberaaldemokraatliku väärtussüsteemi kujutamine silmakirjaliku ja vastuolulisena. USA poliitika valelikkusele osutamiseega anti sellele selge moraalselt hukkamõistetv hinnang. Ennekõike püüti seada kahtluse alla USA kui süüdistaja autoriteeti: nii ingliskui ka venekeelne meedia viitas varasematele USA riiklike institutsioonidega seotud nuhkimisskandaalidele, mis võimaldas USAd kujutada silmakirjaliku riigina. Süüdistuste oluliseks osaks oli ka see, et kujutati ideoloogilise ühtsuse mõranemist. Rõhutati, et läänemaailm ei tugine mitte väärtusmaailmade ühtsusele, vaid ennekõike USA jõupositsioonile oma liitlaste suhtes. Samal ajal vastase identiteedinarratiivide õõnestamisega toimib niisugune süüdistamisvõte peegelprojektiivselt ehk vastase miinusmärgilise kuvandi esilemanamine võimaldab tuletada lausuja positiivset kuvandit.⁸⁷ USA ja NATO moraalne hukkamõistmine loob meediakajastuste subjektist (Venemaa ja Hiina) moraalselt puhta kuvandi: meie ei käitu nii nagu USA ja tema liitlased.

⁸⁷ Vt Ventsel 2020, Madisson, Ventsel 2020; Ventsel *et al.* 2021.

Üldisemal süsteeminarratiivide tasandil liigendavad süüküsimuste kujutamise viisid üleilmset poliitilist mänguvälja järgmisel kolmel moel:

- 1) USA ja laiemalt lääneriikide globaalset ülemvõimu kujutatakse lagunevana ning Hiinat (ja Aasiat) tõusva jõuna;
- 2) seetõttu jäetakse mulje, et laguneb ka Lääne demokraatia kui valitsev poliitiline süsteem (sh kahaneb inimõiguste ja ratsionaalse avaliku arutelu väärtus);
- 3) süünarratiivide kujutamise viisid loovad diskursiivse alliansi Venemaa ja Hiina vahel.

Kuigi tekstides ei väljendata selle seost sõnaselgelt, markeerivad niisuguse alliansi loomist kolm aspekti. Esiteks, nii vene- kui ka ingliskeelsetes lugudes puudub Hiinale suunatud kriitika, seda on esitatud üksnes USA ja tema liitlaste seisukohtade kaudu. Samal ajal kujundatakse meedias USA seisukohtade suhtes kriitilist positsiooni ekspertide ja ajakirjanike seisukohtade vahendusel. Teiseks, USA-Hiina 5G-tehnoloogiat puudutava konflikti käsitus katus Kremlis rahastatud meedias Hiina valitsuse ja Huawei esindajate samalaadsete seisukohtadega. Väideti korduvalt, et Huawei 5G-tehnoloogia ei kujuta julgeolekuohtu ja tegemist on USA-Hiina majanduspoliitika valda kuuluva küsimusega. Kolmandaks anti panus Hiina positiivse kuvandi loomisesse, kuna suurriiki näidati (eriti just venekeelses meedias) ebaõiglase tagakiusamise ohvrina, kuid ka kulutõhusat ja uuenduslikku tehnikat arendava riigina.

Taolised süüdistamisvõtted toimivad korraga erinevatel Venemaa strateegiliste narratiivide tasanditel. Venemaa strateegilise kommunikatsiooni poliitikanarratiivi konkreetsemad eesmärgid – Hiina 5G-tehnoloogia kasutuselevõtmisega kaasneva ohu esitamine ennekõike USA-Hiina majandussõja vaatepunktist ning pingete võimendamine USA ja NATO liitlaste vahel – toimivad identiteedinarratiivi tasandil USA mainet õõnestavana ja seavad kokkuvõttes süsteeminarratiivi tasandil varasema rahvusvahelise korra kahtluse alla. 5G-ga seotud temaatikas tõusis uue süsteeminarratiivi olulise toimijana esile Hiina, keda kujutati maailmapoliitika uue juhtjõuna.

Uuritud vene- ja ingliskeelsete meedialugude peamiste erinevustena võib tuua esile järgmised punktid. Esiteks, venekeelses meedias rõhutati enam USA survet liitlastele. Seda esitati NATO väiksemate liikmesriikide poliitiliste otsustusprotsesside suveräänsust õõnestavana. Teiseks, venekeelses meedias kujunes välja Venemaa positsioon Hiina-USA vastasseisu suhtes. Seda erinevust võib selgitada Venemaa siseauditooriumile suunatud identiteedinarratiivide

toimemehhanismi abil: lisaks USA ja liitlaste vahelise pinge võimendamisele ning liitlaste USA „vasallidena“ kujutamisele võimaldab see näidata Venemaad suveräänse ja iseotsustava riigina. Isegi kui Venemaa peab valima kahe suure ehk USA ja Hiina konfliktis poole, ei tee ta seda Hiina surve tõttu, vaid n-ö vabal valikul, kuna usaldab Hiinat rohkem. Hiinale lisati usalduskrediiti ka positiivsete meediakajastustega Huawei 5G-tehnoloogia arendamise kohta.

Artikkel keskendus Venemaa strateegilistele narratiividele, kuid 5Gga seonduva strateegilise tähendusloome põhjalikumaks mõistmiseks tuleks vaadata n-ö suuremat pilti ja uurida järgmist: 1) kuidas USA raamistab Hiina 5G-tehnoloogiat kui julgeolekuohtu ning 2) kuidas Hiina riiklik PR-suhtlus seda teemat käsitleb. See aitaks heita strateegilisele kommunikatsioonile võrdlevat pilku ning selgitada, kas ja kuidas narratiivid üksteist vastastikku tingivad ja kuidas nad rahvusvahelise poliitika hetkeseisu koos kujundavad.

Kirjandus

- Burunov, O.** 2020. Farage: Huawei Getting Access to UK's 5G May Be 'Price' of Beijing Sending COVID-19 Aid to Britain. – Sputnik, April 7.
<https://sputniknews.com/uk/202004071078866886-farage-huawei-getting-access-to-uks-5g-may-be-price-of-beijing-sending-covid-19-aid-to-britain/>.
- Brown, R.** 2017. Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives. – Miskimmon, A.; O'Loughin, B.; Roselle, L. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*, pp. 164–189.
- Flaherty, E.; Roselle, L.** 2018. Contentious narratives and Europe: Conspiracy theories and strategic narratives surrounding RT's Brexit news coverage. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60.
- Hansson, S.** 2015. Discursive strategies of blame avoidance in government: A framework for analysis. – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322.
- Hansson, S.** 2018a. Analysing opposition – government blame games: Argument models and strategic maneuvering. – *Critical Discourse Studies*, Vol. 15 (3), pp. 228–246.
- Hansson, S.** 2018b. The discursive micro-politics of blame avoidance: Unpacking the language of government blame games. – *Policy Sciences*, Vol. 51 (4), pp. 545–564.
- Hansson, S.** 2019. Brexit and blame avoidance: Officeholders' discursive strategies of self-preservation. – Koller, V.; Kopf, S.; Miglbauer, M. (eds.). *Discourses of Brexit*. London: Routledge, pp. 191–217.
- Herpen van, M. H.** 2015. *Putin's Propaganda Machine*. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Hood, C.** 2011. *The blame game: Spin, bureaucracy and self-preservation in government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- China reportedly threatens tiny Faroe Islands over Huawei** 2019. – Voanews, November 11.
<https://www.voanews.com/europe/china-reportedly-threatens-tiny-faroe-islands-over-huawei>.
- Cureton, D.** 2020. Never Mind The B****cks: Google To Censor COVID-19 5G Conspiracies Amid String Of UK Mast Attacks. – Sputnik, April 8.
<https://sputniknews.com/science/202004081078880884-never-mind-the-bcks-google-to-censor-covid-19-5g-conspiracies-amid-string-of-uk-mast-attacks/>.
- Doncheva, T.** 2020. Tracking Russia's Narratives in the Western Balkan Media. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Epifanova, A.** 2020. Deciphering Russia's "Sovereign Internet Law" Tightening Control and Accelerating the Splinternet. – German Council of Foreign Policy: DGP Analysis, No. 2.
https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-analyse_2-2020_epifanova_0.pdf.
- Estonian Information System Authority Annual Cyber Security Assessment** 2017. – *Supra* note 36.
https://www.ria.ee/sites/default/files/content-editors/kuberturve/ria_csa_2017.pdf.
- Gorian, E.** 2020. Genesis of Russian Cyber Security Legal Mechanism: An Authentic or a Trend Alike Model? – Solovev, D.; Savaley, V.; Bekker A.; Petukhov, V. (eds.). Proceeding of the International Science and Technology Conference "FarEastCon 2019". Smart Innovation, Systems and Technologies, Vol. 172. Springer: Singapore.
https://doi.org/10.1007/978-981-15-2244-4_90.
- Hinck, R. S.; Kluver, R.; Cooley, S.** 2018. Russia re-envisions the world: strategic narratives in Russian broadcast and news media during 2015. – Russian Journal of Communication, Vol. 10 (1), pp. 21–37.
- Ikenberry, J. G.** 2015. Introduction: The United States, China, and Global Order. – Ikenberry, J. G.; Jisi, W.; Feng, Z. America, China, and the Struggle for World Order Ideas, Traditions, Historical Legacies, and Global Visions. New York: Palgrave Macmillan, pp. 1–16.
- Ikenberry, J. G; Jisi, W.; Feng, Z.** (eds.) 2015. America, China, and the Struggle for World Order Ideas, Traditions, Historical Legacies, and Global Visions. New York: Palgrave Macmillan.
- ITAR-TASS** 2020a. 5G в Старом Свете. Почему союзники США выбирают Huawei.
<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7632815>.
- ITAR-TASS** 2020b. "Худший вид фейковых новостей". Откуда взялись слухи про связь коронавируса и 5G?
<https://tass.ru/obschestvo/8198011>.
- ITAR-TASS** 2020c. Помпео считает, что во многих странах пересмотрят планы сотрудничества с Huawei.
<https://tass.ru/ekonomika/8275529>.
- ITAR-TASS** 2020d. Сенаторы США порекомендовали Великобритании отказаться от сотрудничества с Huawei.
<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7905317>.

- ITAR-TASS** 2020e. США пригрозили прекратить делиться разведанными с Испанией из-за Huawei. ITAR-TASS, February 20.
<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7809955>.
- ITAR-TASS** 2020f. США призвали ЕС к отказу от технологий Huawei в пользу других компаний в сфере 5G.
<https://tass.ru/ekonomika/7799439>.
- Kalmar, I.** 2018. 'The battlefield is in Brussels': Islamophobia in the Visegrád Four in its global context. – *Patterns of Prejudice*, Vol. 52 (5), pp. 1–14.
- Kaska, K.; Beckvard, H.; Minárik, T.** 2019. Huawei, 5G and China as a Security Threat. Tallinn: The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE).
- Keating, C.; Kaczmarek, K.** 2019. Conservative soft power: liberal soft power bias and the 'hidden' attraction of Russia. – *Journal of International Relations and Development*, Vol. 22, pp. 1–27.
- Koppel, J.; Hansson, S.** 2021. Kuidas tõrjub Venemaa süüdistusi küber- ja valeinfo-rünnakutes: RT keelete strateegiate analüüs. – *Sõjateadlane*, nr 18 [ilmumas].
- Korso, T.** 2020. Absolutely Unrelated: Scientists Bust Myths That 5G Equipment Helps to Spread Coronavirus. – *Sputnik*, April 5.
<https://sputniknews.com/science/202004051078843659-absolutely-unrelated-scientists-bust-myths-that-5g-equipment-helps-to-spread-coronavirus/>.
- Krastev, I.** 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – *Vikerkaar*, nr 12, lk 93–100.
- Kragh, M.; Åsberg, S.** 2017. Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. – *Journal of Strategic Studies*, Vol. 40 (6), pp. 773–816.
- Lanoszka, A.** 2019. Disinformation in international politics. – *European Journal of International Security*, Vol. 4 (2), pp. 1–22.
- Laruelle, M.** 2015. The "Russian World" Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination. Washington: Center on Global Interests.
- Leeuwen van, T.** 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press.
- Leichtova, M. B.** 2016. Sanctions in Russian Political Narrative. – *Politics in Central Europe*, Vol. 12 (1). <https://doi.org/10.1515/pce-2016-0007>.
- Lipman, M.** 2015. Putin's "Besieged Fortress" and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 110–136.
- Looper de, C.** 2019. What is 5G? Here's everything you need to know. – *Digital Trends*, January 25.
<https://www.digitaltrends.com/mobile/what-is-5g/>.
- Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – *L'Europe en Formation*, Vol. 374 (4), pp. 27–39.
- Makhasvili, L.** 2017. The Russian Information War and Propaganda Narratives in the European Union and the EU-s Eastern Partnership Countries. – *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 7 (5), pp. 309–313.

- Makukhin, O.; Tsybul'ska, L.; Kavatsiuk, R.** 2018. How Foments Hostility Towards The West. The Black Sea Trust for Regional Cooperation and Ukraine Crisis Media Center Report.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge.
- Medeiros, E. S.** 2019. The Changing Fundamentals of US-China Relations. – The Washington Quarterly, Vol. 42 (3), pp. 93–119.
<https://doi.org/10.1080/0163660X.2019.1666355>.
- Mediascope** 2017. Reitings.
<https://mediascope.net/data/>.
- Miazhevich, G.** 2018. Nation branding in the post-broadcast era: The case of RT. – European Journal of Cultural Studies, Vol. 21 (5), pp. 575–593.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2017. Introduction. – Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, pp. 1–22.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.** 2017. Russia's Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – Politics and Governance, Vol. 5 (3), pp. 111–120.
- Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. Strategic Communications: East and South. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Nimmo, B.** 2016. Backdating the Blame: How Russia made NATO a Party of the Ukraine Conflict. NATO Strategic Communication Centre of Excellence.
- Nissen, T. E.** 2015. The Weaponization of Social Media: Characteristics of Contemporary Conflicts. Copenhagen: Royal Danish Defence College.
- NTV 2020a.** Цифровой колониализм: борьба за контроль над 5G вошла в острую фазу, 15.07.
<https://www.ntv.ru/novosti/2376703/>.
- NTV 2020b.** Звезд назвали главными поставщиками фейков о коронавирусе, 10.04.
<https://www.ntv.ru/novosti/2321042/>.
- NTV 2020c.** Шпионский скандал поставил под вопрос нейтралитет Швейцарии, 12.02.
<https://www.ntv.ru/novosti/2291760/>.
- NTV 2020d.** Дурацкое положение: Великобритания после Brexit оказалась в тисках у США и Китая, 02.02.
<https://www.ntv.ru/novosti/2286565/>.
- Orttung, R. W.; Nelson, E.** 2019. Russia Today's strategy and effectiveness on YouTube. – Post-Soviet Affairs, Vol. 35 (2), pp. 77–92.
- O'Loughlin, B.; Miskimmon, A.; Roselle, L.** 2017. Strategic Narratives: Methods and Ethics. – Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, pp. 23–55.
- Popovych, N.; Makukhin, O.; Tsybul'ska, L.; Kavatsiuk, R.** 2018. Image of European Countries on Russian TV. Kyiv: Ukraine Crisis Media Center and Estonian Center of Eastern Partnership.

- Perthes, V.** 2020. Dimensions of Strategic Rivalry: China, the United States and Europe's Place. – Lippert, B.; Perthes, V. (eds.). *Strategic Rivalry between United States and China Causes, Trajectories, and Implications for Europe*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs, pp. 5–8.
- Pomerantsev, P.** 2016. “The Kremlin's Information War.” – Diamond, L.; Plattner, M. F.; Walker, C. (eds.). *Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 174–186.
- Pomerantsev, P.; Weiss, M.** 2014. *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*. New York: Institute of Modern Russia. https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf.
- Prozorov, S.** 2007. The narratives of exclusion and self-exclusion in the Russian conflict discourse on EU–Russian Relations. – *Political Geography*, Vol. 26 (3), pp. 309–329.
- Ramsay, G.; Robertshaw, S.** 2019. *Weaponising news: RT, sputnik and targeted disinformation*. King's College London: The Policy Institute, Center for the Study of Media, Communication, and Power. <https://www.kcl.ac.uk/policyinstitute/assets/weaponising-news.pdf>.
- Raud, M.** 2016. China and Cyber: Attitudes, Strategies, Organisation. – *Supra* note, Vol. 32, 5. NATO CCDCOE.
- Raud, M.** 2016. China and cyber: Attitudes, strategies, organisation. – The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. <https://ccdcoe.org/library/publications/china-and-cyber-attitudes-strategies-organisation/> (15.10.2020)
- Reichert, C.** 2018. Huawei denies foreign network hack reports. – ZDNet, November 5. <https://www.zdnet.com/article/huawei-denies-foreign-network-hack-reports/>.
- RT 2020a.** US charges Huawei with RACKETEERING & attempting to steal American trade secrets, February 13. <https://www.rt.com/news/480791-us-charge-huawei-racketeering-steal/>.
- RT 2020b.** China says US is an ‘EMPIRE OF HACKERS,’ mocks cyber-accusations in wake of Crypto AG scandal, February 17. <https://www.rt.com/news/481055-china-us-hackers-cia/>.
- RT 2020c.** Chinese FM after Pompeo & Esper speeches: Replace ‘China’ with ‘US,’ and maybe lies become facts?, February 15. <https://www.rt.com/news/480929-china-lies-us-huawei-empire/>.
- RT 2020d.** Between a rock and a hard place: UK trying to balance between China & US over Huawei's 5G rollout, February 21. <https://www.rt.com/business/481393-uk-5g-huawei-us-china/>.
- RT 2020e.** ‘Is the democratic system so fragile?’ Audience applauds as Pelosi's Huawei scare session prompts rebuke from Chinese delegate. February 16. <https://www.rt.com/news/480955-pelosi-huawei-rebuke-munich/>.
- Russian Federal Law 2019a.** Article 46, No. 90-FZ. On Amendments to the Federal Law ‘On Communications’ and the Federal Law ‘On Information, Information Technologies, and Information Protection’, Official Internet Portal for Legal Information, May 1.

- <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201905010025?index=2&rangeSize=1>.
- Russian Federal Law** 2019b. Article 2, No. 224. Order of the Federal Service for Supervision of Communications, Information Technologies, and Mass Communications, July 31. 'On the Approval of the Rules for Routing Telecommunication Messages in the Case of Centralized Management of a Public Communication Network'. – Official internet portal for legal information, November 6.
<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201911060018?index=2&rangeSize=1>.
- Russian Foreign Ministry** 2016. Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Moscow: approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30.
- Selg, P.; Ventsel, A.** 2020. Introducing Relational Political Analysis: Political Semiotics as a Theory and Method. Cham: Palgrave Macmillan.
- Sharma, P.** 2018. 5G Ecosystem: Huawei's Growing Role in 5G Technology Standardization. Counterpoint Research.
- Siraziev, T.** 2020. Самые безумные теории множатся в эпоху, когда COVID-19 разделил страны и усадил людей онлайн. – Perviy Kanal, May 29.
https://www.1tv.ru/news/2020-05-29/386768-samy_e_bezumnye_teorii_mnozhsya_v_epohu_kogda_covid_19_razdelil_strany_i_usadil_lyudey_onlayn.
- Sputnik** 2020a. Huawei Finds Renewed 'Sense of Mission' in Global Fight Against COVID-19 With Record R&D Investment, March 26.
<https://sputniknews.com/business/202003261078714833-huawei-finds-renewed-sense-of-mission-in-global-fight-against-covid-19-with-record-rd-investment/>.
- Sputnik** 2020b. There is 'an Element of Scaremongering' Over Chinese Tech Firms in UK – Academic.
<https://sputniknews.com/analysis/202004141078952175-there-is-an-element-of-scaremongering-over-chinese-tech-firms-in-uk---academic/>.
- Sputnik** 2020c. Donald Trump Cried 'Betrayal' at Boris Johnson's Huawei 5G Move – Report, February 23.
<https://sputniknews.com/world/202002231078386607-donald-trump-cried-betrayal-at-boris-johnsons-huawei-5g-move--report/>.
- Szostek, J.** 2016. Defence and Promotion of Desired State Identity in Russia's Strategic Narrative. – Geopolitics, Vol. 22 (3), pp. 571–593.
- Zakem, V.; Saunders, P.; Hasimova, U.; Hammerberg, K. P.** 2018. Mapping Russian Media Network: Media's Role in Russian Foreign Policy and Decision-making. Washington DC: CNA.
- Tüür, O.** 2020. Venemaa Föderatsiooni poolt Eesti vastu suunatud desinformatsiooni sisaldavad narratiivid. Magistritöö. Kaitseväe Akadeemia.
- Stone, D.** 1989. Causal stories and the formation of policy agendas. – Political Science Quarterly, Vol. 104 (2), pp. 281–300.
- Tamm, D.** 2020. Antiteetiline identiteediloomesemiootika ja strateegiliste narratiivide seisukohast. – Acta Semiotica Estica, XVII, lk 63–92.

The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of The People's Republic of China (2016–2020).

- <https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf> (15.10.2020).
- Ventsel, A.** 2020. Venemaa humanitaarabi meediadiskursus kui strateegiline narratiiv: semiootiline analüüs. – *Acta Semiotica Estica*, XVII, lk 33–62.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.** 2019. Semiotics of threats: discourse on the vulnerability of the Estonian identity card. – *Sign Systems Studies*, Vol. 47 (1/2), pp. 108–133.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides *Õppuse Zapad 2017* näitel. – *Sõjateadlane*, nr 8, lk 102–127.
- Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M.-L.; Sazonov, V.** 2021. Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. – *Media, War & Conflict*, 14 (1), pp. 21–39.
- Wagnsson, C.; Barzanje, C.** 2019. A framework for analysing antagonistic narrative strategies: A Russian tale of Swedish decline. – *Media, War & Conflict*, Vol. 14. (2), pp. 1–19.
- Watanabe, K.** 2018. Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online? ECPR General Conference 2018, Hamburg.
https://www.researchgate.net/publication/327022625_Conspiracist_propaganda_How_Russia_promotes_anti-establishment_sentiment_online.
- Woods, H.** 2018. Do I want an always-on digital assistant listening in all the time? – *The Conversation*, July 16.
<https://theconversation.com/do-i-want-an-always-ondigital-assistant-listening-in-all-the-time-92571>.
- Yablokov, I.** 2015. Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). – *Politics*, Vol. 35 (3–4), pp. 301–315.
- Yablokov, I.** 2018. *Fortress Russia: Conspiracy Theories in the Post-Soviet World*. New York: Polity.

MARI-LIIS MADISSON, PhD

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur

ANDREAS VENTSEL, PhD

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika kaasprofessor

STEN HANSSON, PhD

Birminghami ülikooli (Ühendkuningriik) teadur ja Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kaasprofessor

EESTI JA NATO KÜBERKAITSEVÕIME NARRATIIVNE KONSTRUEERIMINE EESTI AJAKIRJANDUSVÄLJAANNETES

Maia Klaassen

ÜLEVAADE. Ühiskonna vastupanuvõime infomõjutustegevusele sõltub paljuski sellest, kui teadlikud oleme e-ohutusest. Siinne artikkel kirjeldab, kuidas muutunud infoühiskonda ning potentsiaalseid ohtusid ja tegutsejaid Eesti ajakirjandusväljaannetes kujutatakse. Valdakonna eksperdid avavad esmase sisuanalüüsi tausta ning pakuvad lahendusi. Selgub, et igapäevase digivahendite kasutamisega kaasnevate riskide eksistentsiaalseks ohuks paisutamine tekitab hirmutunnet ja jõetust. Uuring tõstatab küsimuse selle kohta, kuidas kõneleda küberkaitsevõimest avalikus ruumis võimestavalt, et ka valdkonnakaue inimene tajuks enda vastutust ja rolli riskide maandamisel. Mõtteainet leiavad artiklist nii poliitikakujundajad, riigikaitse valdkonna spetsialistid kui ka meedia- ja infopädevuste arendajad.

Märksõnad: infohäired, strateegilised narratiivid, küberjulgeolek, julgeolekustamine, meedia- ja infokirjaoskus, ühiskonna vastupanuvõime

Keywords: information disorders, strategic narratives, national cyber security, securitization, media and information literacy, resilience of society

1. Sissejuhatus¹

Infooperatsioonidega, mille eesmärk on muuta sihtmärgi olukorrataju ja käitumist mõjutaja huvides², on võimalik demokraatiat ja valitsevat riigikorda õonestada ka ilma konventsionaalse sõja ohuta. Eesti sai seda omal nahal tunda 2007. aastal pronksiöö ajal, samas kui Brexit, USA 2016. aasta ning Prantsusmaa 2017. aasta presidendivalimised tõid nüüdisaegse teabekeskonna ohud laiema rahvusvahelise avalikkuse teadvusesse. Tegemist pole

¹ Artikkel on kirjutatud magistritöö põhjal, mille valmimist on toetanud teadusprojekt SHVFI19127 „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana“.

² **Murphy, D.** 2008. Fighting Back: New Media and Military Operations. United States Army War College Center for Strategic Leadership, pp. 13–14. [**Murphy** 2008]

enam spetsiifilise geopoliitilise piirkonna küsimusega, vaid haavatav võib olla igaüks, kellel on internetiühendus.

NATO ja liitlaste mõttekodades on traditsiooniliste valdkondade kõrval (maa, meri ja õhk ning hiljem lisandunud küber- ja kosmosesõda) aina enam juttu ka kuuendast, sõjapidamise teadmusvaldkonnast³. Ühiskonna vastupanuvõime suurendamiseks kasutatakse lisaks eelmainitud traditsioonilistele valdkondadele veel ka psühholoogilist kaitset⁴ ja strateegilist kommunikatsiooni⁵. Sotsiaalmeedias võimendavad info levikut ka pahaaimamatud tegutsejad, kelle tõlgendus ega agenda ei pruugi narratiivi autori soovidega kattuda⁶, mis teeb infojulgeoleku tagamisest keerulise ülesande.

Selle artikli eesmärk on kirjeldada meedianarratiive, mis on seotud Eesti ja NATO küberkaitsevõimega⁷. Eesmärk pole kontrollida fakte ega pakkuda küberturbeks tehnilisi lahendusi, vaid mõtestada julgeolekukeskkonda, kirjeldades, kuidas konstrueeritakse Eesti ajakirjandusväljaannetes muutunud infokeskkonda, potentsiaalseid e-ohtusid, tegutsejaid ning lahendusi. Meedia vastutus ja roll on ühiskonna agenda kujundajana suur⁸ ning seetõttu on ka selle artikli esmase analüüsi valimiks meediatekstitid, mis ilmusid kahe küberkaitsevõime seisukohast olulise kodumaise sündmuse (2020. aasta novembri TEHIKu rünnak ja 2021. aasta veebruaris avalikuks tulnud CityBee andmeleke⁹) eel, ajal ja järel. Ehkki eesmärk polnud analüüsida ainult nende

³ Nt Euroopa poliitika analüüsikeskuse (CEPA) raport, vt <https://cepa.org/wp-content/uploads/2021/07/Hybrid-futures-two-pager-v2.pdf> (08.09.2021).

⁴ Üks kuuest Eesti riigikaitse tegevussuunast, mis tegeleb „ühiskonna teavitamisega ja teadlikkuse suurendamisega infotegevusest“ ja mille eesmärk on „ennetada kriise, aidata kaasa ühiskonna julgeolekuteadlikkuse suurendamisele ning neutraliseerida inforünnakuid“. Vt **Eesti julgeolekupoliitika alused 2017**. Riigi Teataja, lk 19. [**Eesti julgeolekupoliitika alused 2017**] <https://www.riigiteataja.ee/akt/306062017002> (18.03.21).

⁵ „Riigi poliitiliste, majanduslike ja riigikaitseliste sõnumite ja tegevuse plaanimine ning koondamine ühtseks informatiivseks tervikuks ja selle edastamine ühiskonnale.“ **Eesti julgeolekupoliitika alused 2017**, lk 19.

⁶ **Madisson, M-L.; Ventsel, A.** 2021. *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. Routledge: London, p. 29. [**Madisson, Ventsel 2021**]

⁷ Artikkel kõneleb küberkaitsevõimest (ingl *cyber security capability*), lähtudes sellest, et ka infojulgeolek, taju võimalike e-ohtude suhtes ning turvatunne digivahendite kasutamisel on selle osa.

⁸ **Vu, H. T.; Guo, L.; McCombs, M. E.** 2014. Exploring “the World Outside and the Pictures in our Heads”: A Network Agenda Setting Study. – *Journalism & Mass Communication Quarterly*, Vol. 91, p. 669. [**Vu, Guo, McCombs 2014**]

⁹ Novembris 2020 rünnati korduvalt majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi ning tervise ja heaolu infosüsteemide keskust ehk TEHIkut. Terviseametist lekkis 180 MB

sündmustega seotud narratiive, on uudisväärtuse tõttu mõistlik eeldada, et intsidentide meedias kajastamine tõstatab laiema avaliku arutelu valdkonna ohtude ja riskide üle ning pakub seega huvitavat analüüsimaterjali. Lisaks meedianarratiividele otsiti meediatekstidest ka strateegilisi narratiive.

Analüüsiks kasutasin Madissoni ja Ventseli semiootilist lähenemist strateegilistele narratiividele¹⁰. Esmase kvalitatiivse sisuanalüüsi valimi moodustasid 109 artiklit. Tulemusi arutas fookusgrupp, kus osalesid kuus eksperti, kes töötavad Riigikantseleis, Kaitsepolitseiametis, Kaitseväe Akadeemias, NATO Strateegilise Kommunikatsiooni Keskuses, Propastopis ja Riigi Infosüsteemi Ametis.

2. Teoreetilised lähtepunktid: medianarratiiv kui diskursiivse võimu tööriist

Diskursus ehk teatud teemaga seotud keelekasutus või tekstikooslus, mis määrab kuidas temaatikat esitleda ja uurida, aga ka kuidas teemast mõelda või selle suhtes käituda¹¹, on üks mitmest võimu teostamise vahendist või viisist¹². Diskursus on objektiivse tähenduse moodustamise esmatasand¹³ ning liigub erinevate võimu elluviimise tasandite vahel ühest diskursiivsest väljast teise, näiteks seadusloomest nn avaliku arvamuse vaatevälja¹⁴. Diskursiivne ülekanne toimib ka erinevate meediakanalite ja -platvormide ning informatsiooni esitamise vormide vahel. Nii võivad ka mitteilukirjanduslikud narratiivid läbida erinevaid kommunikatsioonikanaleid ja tekste: näiteks saab

terviseandmeid tõenäoliselt kehva digihügieeni tõttu: hoolimata spetsialistide hoiatustest hoiti Drupali sisuhaldustarkvaras LimeSurvey andmebaasi koroonapositiivsete andmetega krüpteerimata kujul. Vt nt <https://digi.geenius.ee/rubriik/uudis/terviseametist-lekkitud-9158-inimese-isikuandmed-olid-krüpteerimata/>. Teine intsident ei toimunud mitte riigi, vaid eraettevõttega Citybee, kelle 100 000 kliendi andmed varastati ja riputati veebruaris 2021 avalikult üles. Vt nt <https://digi.geenius.ee/rubriik/uudis/uule-saja-tuhande-citybee-kliendi-andmed-lekkisid-interneti/>.

¹⁰ Madisson, Ventsel 2021.

¹¹ Kull, K.; Lindström, K.; Lotman, M.; Magnus, R.; Maimets, K.; Maran, T.; Moss, R. T.; Pärl, Ü.; Pärn, K.; Randviir, A.; Remm, T.; Salupere, S.; Sarapik, V.; Sütiste, E.; Torop, P.; Ventsel, A.; Vereniš, V.; Väli, K. 2018. Semiootika. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 503.

¹² Foucault, M. 2011. Teadmine, võim, subjekt: valik räägitust ja kirjutatust. Tallinn: Varrak.

¹³ Laclau, E. 2005. On Populist Reason. Verso: New York, p. 68.

¹⁴ Reissigl, M. 2008. Analyzing political rhetoric. – Koller, V.; Wodak, R. (eds.). Handbook of Communication in the Public Sphere. Berlin: De Gruyter Mouton, p. 99.

pressiteatest uudis, mida jagatakse sotsiaalmeedias, ning kommentaariumis korratakse pressiteates loodud narratiivi¹⁵.

Narratiiv ehk mitmekihiline lugu on diskursiivne nähtus, millega saab näidata eesmärgi ja kavatsusi, luua sündmuste vahel seoseid, osutada aja mõjule ning luua tähendust¹⁶. Ilukirjanduslike narratiivide asemel keskendun uudismeedia narratiividele, mis esinevad sageli hajusalt ja on üks-teisega põimunud, vahel esitab üks meediatekst ka vastandlikke narratiive¹⁷. Loo jutustaja või vahendaja tonaalsus ja hinnanguid väljendav keelekasutus võimaldab uurida ka seda, kuidas sõnumi saatja soovib, et vastuvõtja narratiivist mõtleks või sellega suhestuks¹⁸.

Ajakirjandusdiskursuse jagatud aluspõhimõtet ehk diskursiivset vormi võib mõtestada võimu ja avaliku kõne kasutamisenähtusena, mille eesmärk on vahendada või luua kesksel, standardset või laialdaselt heaks kiidetud sündmuste või tõekspidamiste versiooni avalikus ruumis¹⁹. Uudismeedia narratiivid näitlikustavad seda protsessi, andes näiteks aimu ajakirjaniku toonist ja positsioonist²⁰. Uudisajakirjandus dikteerib, millest ja kuidas ühiskond mõtleb, kuidas olukorda näeb, milliseid omadusi uudiste subjektile omistab ning keda üldse oma tähelepanu vääriliseks peab²¹. Meedianarratiivist võib seega lihtsustatult mõelda kui ajakirjandusdiskursuse jalajäljest.

3. Strateegiline narratiiv ja mudellugeja

Strateegiliste narratiivide abil edendavad poliitilised tegutsejad rahvusvahelises süsteemis oma huve, väärtuseid ja tulevikuambitsioone ilma selge ja vägivaldse vastasseisuta²² ning määravad oma identiteedi, lõppsihi, takistused

¹⁵ Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M.; Sazonov, V. 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 106. [Ventsel et al. 2018]

¹⁶ Coulter, C. A.; Smith, M. L. 2009. The construction zone: Literary elements in narrative research. – Educational Researcher, Vol. 38 (8), pp. 579–583. [Coulter, Smith 2009]

¹⁷ Ventsel et al. 2018, lk 106.

¹⁸ Coulter, Smith 2009, p. 584.

¹⁹ Dent, C. 2008. 'Journalists are the confessors of the public', says one Foucauldian. – Journalism, Vol. 9 (2), p. 213. [Dent 2008]

²⁰ Buozis, M.; Creech, B. 2018. Reading news as narrative: A genre approach to journalism studies. – Journalism Studies, Vol. 19 (10), p. 1430.

²¹ Vu, Guo, McCombs 2014, p. 669.

²² Antoniadis, A.; Miskimmon, A.; O'Loughlin, B. 2010. Great power politics and strategic narratives. Sussexi ülikool, p. 14.

ja takistuste ületamise viisid, kasutades selleks kõiki meediatööriistu ja -kanaleid ning arvestades samas sihtgrupi kultuurimälus olemasolevate (ja mitmeti tõlgendatavate) narratiividega²³. Ühise, jagatud tähenduse konstrueerimine võimaldab näidata teatud kogukonna taju, uskumusi ja käitumismustreid²⁴. Ehkki strateegiline narratiiv võib viidata minevikule või olevikule, on eesmärk suunata või mõjutada tulevikku²⁵.

Diskursiivne ülekannet ning narratiivide mittelineaarne levik erinevate meediakanalite ja kasutajate vahel muudab esmase autori tuvastamise ja kavatsuste analüüsimise keeruliseks²⁶, mistõttu lisasid Madisson ja Ventsel tähendusvälja mõtestamiseks analüüsimudelisse ka Umberto Eco kontseptsiooni. Mudellugeja all peab Eco²⁷ silmas pigem teksti lugemise strateegiat või reeglistikku: autor loob teksti mudellugejale, mille abil soovib suunata lugejat tõlgendama seda nii, nagu ta on planeerinud, et täita strateegilise narratiiviga seatud eesmärgid. Mudellugeja jagab teksti mõistmiseks vajalikku (kultuurilist) tähendusvälja, sõnavara ja väljendusviisi. Nii võib mudellugejat mõtestada kui teksti aktualiseerimiseks vajalikke eeltingimusi, mille abil saab analüüsida tekstis väljendatud kavatsusi²⁸. Madissoni ja Ventseli edasiarendus võimaldab analüüsida nii autorit, kelle jaoks on eeldatavasti narratiivi tagajärjed kasulikud, kui ka autori kuvandit potentsiaalsest lugejast, keda on autori arvates võimalik endale sobivas suunas mõjutada.

Diskursiivne võim muutub liberaaldemokraatia jaoks oluliseks sõjategevuse käigus, sest nn valitud sõdadega tegelemine nõuab tugevat ja pidevat õiguspärasuse põhjendamist²⁹, kuid infoõonestustegevus pole seotud pelgalt hübriidsõjaga. Strateegilisi narratiive kasutatakse avaliku arvamuse kujundamiseks või olukorrajahu muutmiseks ka rahuajal, näiteks on Eestis uuritud, kuidas õppuse „Zapad 2017“ eel, ajal ja järel levitati strateegilisi narratiive,

²³ **Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2012. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Londoni, Eloni ja Duke'i ülikool, pp. 3–4. [**Miskimmon, O'Loughlin, Roselle** 2021]

²⁴ **Lepik, P.** 2008. Universals in the Context of Juri Lotman's Semiotics. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 1.

²⁵ **Miskimmon, O'Loughlin, Roselle** 2012, p. 4.

²⁶ **Madisson, Ventsel** 2021, p. 24.

²⁷ **Eco, U.** 2005. Lector in fabula. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 62–65.

²⁸ **Madisson, Ventsel** 2021, p. 30.

²⁹ **Nissen, T. E.** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tallinn: Postimees, lk 23.

mille abil toodeti hirmu diskursiivselt³⁰. Samas ei pea strateegiline eksitamine seonduma militaarvaldkonnaga: käsikäes koroonapandeemiaga on Maailma Terviseorganisatsioon hoiatanud ka infodeemia ehk haiguspuhangu ajal füüsilises ja digitaalses keskkonnas leviva infouputuse eest³¹, mis destabiliseerib samuti infokeskkonda.

4. Küberjulgeolekustamine ja Eesti digiriik

Riigikaitse valdkonnas on infooperatsioonid ning strateegiline kommunikatsioon tihti vääriti mõistetud või alahinnatud: eesmärgistatud, planeeritud ja ennetava tegevuse asemel pöörduakse strateegilise kommunikatsiooni poole kriisiolukorras³². See võib tuleneda sellest, et „strateegiline“ tähendab „eesmärgistatud“, samas kui strateegilise kommunikatsiooni kontseptsioon viitab pigem süstemaatilisele rahvuslike huvide edendamisele ühise tähendusvälja loomise kaudu. Kui tänapäeva riigi keskne funktsioon on kaitsta ühiskonda väliste ja sisemiste ohtude eest ning tagada vabadus ja materiaalne heaolu³³, siis peab ka infojulgeoleku tagamine olema riigi ülesanne.

Siinses artiklis ei ole tähelepanu all konkreetsed küberrünnakud ega -intsidendid, vaid narratiivid selle kohta, mis järeldusi intsidentide põhjal Eesti või NATO tasandil tuleviku kohta tegema peaks. Narratiivid eba-pädevusest või puudujääkidest küberkaitse valdkonnas on sellistele riikidele nagu Eesti, kus riik pakub kodanikele hulgaliselt e-teenuseid ning digiriigi kuvand on avaliku enesekirjelduse osa, mõistagi olulisem kui mõnele teisele. E-Eesti rahvusliku identiteedi kujundamise käigus tekkinud kuvand kujutab meid uuendusmeelse, paberivaba ja digitarga riigina³⁴ ning Eesti auditorium on seetõttu tõenäoliselt e-ohunarratiivide suhtes ka tundlikum³⁵.

³⁰ Ventsel *et al.* 2018, lk 104.

³¹ Vt **Infodemic**. – World Health Organization. <https://www.who.int/health-topics/infodemic> (08.10.2021).

³² **Murphy** 2008, pp. 11–12.

³³ **Spindler, M.** 2013. Social constructivist theory. – International Relations. A Self-Study Guide to Theory. Toronto: Barbara Budrich Publishers, p. 26.

³⁴ **Madisson, M.** 2016. Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine. – Acta Semiotica Estica, XIII, lk 13.

³⁵ **Madisson, M.; Ventsel, A.** 2018. Fobofobia: küberohtude ja infosõja diskursused Zapad 2017 õppuste meediakajastuse kontekstis. – Sõjateadlane, nr 8, lk 183.

Kohalikku olukorrataju mõjutasid ka 2007. aasta pronksõduri kaju eemaldamisele järgnenud nn aprillirahutused³⁶, mille käigus halvati küberrünnakuga Riigikogu, ministeeriumite, ajalehtede, pankade jm oluliste organisatsioonide lehed³⁷. Seda käsitletakse tagantjärele kui ühte esimest ainult küberruumis toimunud sõda³⁸ või kui esimest näidet selle kohta, kuidas teine riik sooritas lääneriigile küberrünnaku³⁹. Kuna rahutustel osalema ärgitati sotsiaalmeedias ning uudisväljaannete kommentaariumites, toimis rünnak nii küberkaitse valdkonnas kui ka kognitiivsel tasandil.

Hoolimata sellest, et valimiks on meediatekstit Citybee andmelekked ja TEHIKu rünnaku eel, ajal ja järel, ei püüa see artikkel seisukohta võtta arvuti, võrgu, ettevõtte või riigi küberkaitsevõime tehnilise täiendamise ja arendamise suhtes. Lähtun Kopenhaageni koolkonna seisukohast, et küberkaitse ühendab endas arvuti turvalisust ning julgeolekustamist (ingl *securitization*)⁴⁰. Julgeolekustamine on diskursiivne akt, mille käigus kujutatakse kujutatakse erakorraliselt ohustatuna osutatavat objekti, kes vajab kiiret kaitset ja abi⁴¹. Eksistentsiaalne oht konstrueeritakse⁴² selleks, et julgeolekustaja saaks auditooriumilt keeruliste otsuste tegemiseks heakskiidu⁴³. See ei pruugi aga olla auditooriumi huvides: Madisson ja Ventsel⁴⁴ on märkinud, et „sageli toob teatud ohule (nt küberterrorismile) jõuline reageerimine (nt kui internetikasutust hakatakse rangelt kontrollima) kaasa tõsisemaid probleeme teistes valdkondades (nt piiratakse sõnavabadust ja jälgitakse kõike)“.

³⁶ Madisson 2016, lk 13.

³⁷ Herzog, S. 2011. Revisiting the Estonian cyber attacks: Digital threats and multinational responses. – Journal of Strategic Security, Vol. 4 (2), p. 53.

³⁸ Jansen, S. C. 2008. Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia. – Social Identities, Vol. 14 (1), p. 130. [Jansen 2008]

³⁹ McDermott, R. N. 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. – Rahvusvahelise kaitseuringute keskuse raport, lk 1. http://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Report_Russias_Electronic_Warfare_to_2025.pdf (03.04.2021).

⁴⁰ Hansen, L; Nissenbaum, H. 2009. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. – International Studies Quarterly, Vol. 53 (4), p. 1160. [Hansen, Nissenbaum 2009]

⁴¹ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1156.

⁴² Weaver, O. 1995. Securitization and Desecuritization. On Security. New York: Columbia University Press, p. 54.

⁴³ Paas, K. 2021a. Eesti riikliku julgeoleku kommunikatsiooni võimalused vaenulike inforünnakute mõju leevendamiseks infosõjas. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia, lk 10. [Paas 2021a]

⁴⁴ Madisson, Ventsel 2018, lk 185.

Kui ajalooliselt vaadati julgeolekustamise referentobjekte kui (enamasti) kavatsuslikke tegutsejaid riigi või organisatsiooni tasandil, siis tavainimene võib süsteemitasandi ohte isegi suuremana tajuda⁴⁵. Seostades info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) valdkonda keeruliste kontseptsioonide ning kitsaste spetsialistide ringiga, võib tekkida mure, et potentsiaalselt ohtlikud seadmed ja vähene teadlikkus võivad neist ja nende kontaktide võrgustikust teha vaenulike jõudude ohvri⁴⁶. Kui IKTd tajutakse ühelt poolt igapäevaelus vajalikuna, aga samas ka raskesti hoomatavate riskide allikana⁴⁷, võib see viia käegalöömiseni. Eesti laia riigikaitse käsituse järgi on ühiskonna teadlikkus virtuaalmaailma ohtudest, ohtude vältimisest ning probleemidele reageerimisest aga olulise tähtsusega küberjulgeoleku saavutamisel⁴⁸. Selles artiklis kirjeldataksegi, kuidas e-ohtusid ehk IKT ja kübervaldkonnaga seotud ohtusid narratiivselt konstrueeritakse.

5. Analüüs: Eesti ja NATO küberkaitsevõime narratiivne konstrueerimine

Kvalitatiivse sisuanalüüsi valimiks olid artiklid, mis ilmusid TEHIKu rünnaku ning CityBee andmelekkete eel, ajal ja järel ajavahemikus 01.11.2020–31.03.2021. Kuna Eesti veebiväljaannete otsingumootorite funktsionaalsus ja tundlikkus erineb, otsisin artiklid välja meediaseire tarkvara Station ja märksõnapõhise otsingu abil⁴⁹. Kitsendasin otsingut kahe parameetriga: 1) otsisin ainult eestikeelseid artikleid, 2) valisin väljaannete kategooriast üleriigilised ja piirkondlikud ajalehed ning veebimeedia (seega jäid kõrvale raadio- ja telekanalid, ajakirjad ja uudisteagentuuride teated).

Lõplik valim koosnes 109 artiklist, mis olid avaldatud Postimehe, Geeniuise, Õhtulehe, Järva Teataja, Saarte Hääle, ERRi, Eesti Ekspressi, Lõuna-eestlase, Delfi, Eesti Päevalehe, Raplamaa Sõnumite, Tartu Postimehe ja Pärnu

⁴⁵ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1160.

⁴⁶ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1160–1167.

⁴⁷ Madisson, Ventsel 2018, lk 181.

⁴⁸ Eesti julgeolekupoliitika alused 2017, lk 16.

⁴⁹ Lumepallimeetodil märksõnade valimise, algselt 607 artiklist koosnenud valimi kitsendamise, kodeerimise ja meetodikriitika kohta saab pikemalt lugeda siinkirjutaja magistritööst. Klaassen, M. 2021. Eesti ja NATO küberkaitse võimekuse narratiivne konstrueerimine Eesti ajakirjandusväljaannetes. Tartu ülikool, lk 29–34; 39–41. <http://hdl.handle.net/10062/72510>. [Klaassen 2021]

Postimehe veebis. Kvalitatiivseks andmekogumise lisameetodiks oli fookusgrupp, kus osalesid sihipärase valimi alusel kuus valdkonnaeksperti, kes jäid võimaliku uudismeedia tähelepanu vältimiseks anonüümseks, kandes NATO kuuldekoodi tähiseid⁵⁰. Kokku joonistus analüüsis välja 11 narratiivi, mille jaotasin nelja teemaklastriks: Venemaa hübriidohud, Hiina väärtusruumi ja mõjuvõimu laienemine, Eesti kui digiriigi nõrgenemine rahvusvahelisel areenil ning tänapäevane infokeskkond kui üleilmne julgeolekuoht.

6. Venemaa hübriidohud

Esimene narratiiv „Infosõda on Venemaa puhul eriti ohtlik, sest see on sõjalise agressiooni eelmäng“ ilmestab, kuidas Venemaa hübriidsõjalist võimet või infoõonestustegevust konstrueeritakse erakordselt ohtlikuna. Seoseid luuakse nii minevikusündmustega Moldovas⁵¹, osaliselt annekteeritud Ukrainaga, mis on nende presidendi hinnangul Venemaa-vastase infosõja eesrinne⁵², kui ka käimasolevate inforünnakutega Baltikumis ning minevikus lähivälismaa nime kandnud, endistel Nõukogude Liidu okupatsiooni ja mõjusfääri territooriumitel⁵³. Narratiivi peamine idee on pärit 2013. aasta nn Gerassimovi ettekandest (tuntud ka Gerassimovi doktriini nime all)⁵⁴. Narratiiv on oma olemuselt paradoksaalne: ehkki sõda pole selles tähenduses konventsionaalne, tuleneb

⁵⁰ Fookusgrupi (allikate anonüümisuse, tööstaazi), selle strateegilise kava ja kulu ning kõnevoorude kohta grupidestlustes vt lähemalt **Klaassen** 2021, lk 35–39.

⁵¹ Vt nt **Guzun, V.** 2021. Sõda Nistru jõel Moldova Vabariigi vastu – Venemaa Föderatsiooni esimene hübriidsõda. – Postimees, 4. märts. <https://leht.postimees.ee/7193177/soda-nistru-joel-moldova-vabariigi-vastu-venemaa-foderatsiooni-esimene-hubriidsoda> (03.04.2021).

⁵² Vt nt **Levin, A.** 2021. Vaktsineerimine Ukraina moodi. – Õhtuleht, 10. veebruar. <https://www.oh tuleht.ee/1024985/adik-levin-covid-19-vaktsineerimine-ukraina-moodi> (03.04.2021).

⁵³ Vt nt **Höbepappel, U.** 2021. Hiinat kannustavad partei ülemvõimule allutatud ideaalid. – Eesti Ekspress, 17. märts. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/92846033/hiinat-kannustavad-partei-ulemvoimule-allutatud-ideaalid> (03.04.2021). [**Höbepappel** 2021]

⁵⁴ Gerassimovi ettekannet on hakatud doktriiniks kutsuma, ehkki tegemist pole klassikalise doktriiniga. Vt **McKew, M.** 2017. The Gerasimov Doctrine. It's Russia's new chaos theory of political warfare. And it's probably being used on you. – Politico, September 5. <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538/> (01.10.2021); **Galeotti, M.** 2018. I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'. – Foreign Policy, March 5. <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/> (01.10.2021); **Galeotti, M.** 2018. The mythical 'Gerasimov Doctrine' and the language of threat. – Critical Studies on Security, pp. 1–5.

tajutud oht siiski konventsionaalse sõja hirmust⁵⁵. Kineetilistele operatsioonidele viitav narratiiv on geograafiliselt spetsiifiline:

Kui me räägime Venemaa sekkumisest USA valimistesse, siis ega keegi tõsiselt eelda, et see nüüd on mingisugune sõjalise agressiooni eelmäng USAs. Kui nad teevad sedasama asja Eestis, Baltikumis, laiemalt Ukrainas, siin piirkonnas, siis on nagu lihtsam seda narratiivi sinna külge pookida.⁵⁶

Narratiiv konstrueerib Venemaad infomõjutustegevuse valdkonna liidrina, luues soodsa pinnase Kremli infooperatsioonide tähenduse või sellest tuleneva ohu ülehindamiseks. Narratiivi eesmärk võib olla tekitada hirmu info-rünnakute ees, sest neile võib järgneda näiteks Ukraina-sarnane annekteerimine, mis mõistagi loob hirmu ja paranoiat. Tihti on narratiivi osistega läbi põiminud ka seisukoht, et Venemaa kasutaks meelsamini sõjalist jõudu, ent tal ei ole selleks rahalisi vahendeid. Sedasi konstrueeritakse arusaam, justkui oleks konventsionaalne sõjaoht kadunud ainult majanduslanguse tõttu⁵⁷. Niisiis on narratiivi peamise tegutsejana konstrueeritud Venemaa tugev ja võitmatu pahalane ning nn lähivälismaa alla kuuluvad riigid tema jüngrid, sest neid kujutatakse hübriidsõja kontekstis nõrga ja teovõimetuna.

Teine narratiiv „Lääs on Vene propagandamasina töö suhtes paranoiline“ on mitmes artiklis seotud minevikusündmustega. Näiteks viidatakse Nõukogude Liidu tavale teha lääneriikides aktiivset ja suuremal või vähemal määral varjatud mõjutustegevust⁵⁸. Luuakse ka seos külma sõja aegse paranoia ja tänapäeva Lääne paranoiaga. Näiteks võib siin tuua multifilmi „Maša ja karu“ kui laste ajupesu tööriista lääneriikide meedias⁵⁹. Narratiivi strateegiline eesmärk võib olla ka presidendi isikukultuse hoidmine: kui juurutada arusaama, et Lääs kollektiivselt vihkab Venemaad ja selle elanikke, on tugev,

⁵⁵ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud eksperdid tähistega Echo ja Foxtrot.

⁵⁶ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisege Foxtrot. Intervjueeritavate tsitaadid on esitatud muutmata kujul.

⁵⁷ Vt nt **Kannik, I.** 2021. Indrek Kannik: traditsioonilised ohud ei ole maailmast kuhugi kadunud. – ERR, 23. märts. <https://www.err.ee/1608152170/indrek-kannik-traditsioonilised-ohud-ei-ole-maailmast-kuhugi-kadunud> (03.04.2021). [**Kannik** 2021]

⁵⁸ Vt nt **Paas, K.** 2021b. Vaenlasele kasulikuks idioodiks võib saada igauks meist. – Postimees, 15. märts. <https://leht.postimees.ee/7201407/kadri-paas-vaenlasele-kasulikuks-idiOODiks-voib-osutada-igauks-meist> (03.04.2021).

⁵⁹ Vt nt **Ventsel, A.** 2020. Aimar Ventsel: iga nimekiri pole see õige nimekiri. – ERR, 27. detsember. <https://www.err.ee/1220368/aimar-ventsel-iga-nimekiri-pole-see-õige-nimekiri> (03.04.2021).

otsustav juht seda vajalikum⁶⁰. Narratiiv esineb pigem Venemaa kontrollitud meediaruumis ega domineeri vabas ajakirjanduses⁶¹. Venemaa on konstrueeritud kangelasena – kaval, aktiivne ja vääritimõistmiseni intelligentne –, samas kui lääneriike näidatakse pahalastena, kohati ka teovõimetute jüngeritena (viimast eriti NATO puhul, kusjuures teovõimetus väljendub selles narratiivis ka nt rahvusvahelise õiguse järgimises).

Venemaa lähenemine või Kremli müstiline lähenemine on see, et meid austatakse. /.../ Ja Venemaa suhtes on see, et kui neist peetakse lugu, siis lugu peavad ainult need, kes kardavad ja sellepärast on vaja külvata hirmu. /.../ Paljas teadmine juba, et Venemaa on võimeline sekkuma demokraatlikku valimisprotsessi, näiteks Ameerika Ühendriikides, see on juba hirmutav – et ameeriklased, käituge korralikult, muidu me paneme teile järgmise klouni presidendiks.⁶²

Ekspertide sõnul on strateegia sealjuures kaheosaline: ühelt poolt üritatakse mõjutada demokraatiat, teisalt lõhutakse sõnavabadust ajakirjanduse usaldusväärsuse ründamisega⁶³. Samas omistab Lääs Kremlile kohati rohkem võimu, kui tal tegelikult on, seostades või välistades Venemaa riigiorganite seotust mingisuguste juhtumitega liiga kergekäeliselt. Näiteks kahtlustati ka kollavestide protestide puhul alguses n-ö vene karvast kätt⁶⁴, aga tegelikkuses hüppas Venemaa tõenäoliselt paati alles olukorra arenedes ja eskaleerudes, kui ta märkas oma võimalust⁶⁵. Nii manatakse nn vastasest jõulisem ja võimsam pilt, samas on eesmärk pigem oportunistlik: kus on edu, sinna suunatakse veel jõupingutusi⁶⁶. Narratiiviga kaasnev ettevaatlikkus on ekspertide arvates aga pigem positiivse mõjuga.

Meil on veel tükk maad minna sinna, et me oleks liiga palju mures Vene propagandamasina töötamise osas. /.../ Pigem käib Eesti kultuuriruumis kaasas selline põhjendamatu arusaam, et me justkui oleme emapiimaga Vene propaganda vastu immuunsed juba siin. Noh, reaalsus on teistsugune, ma julgeks öelda.⁶⁷

⁶⁰ Ventsel 2020.

⁶¹ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

⁶² Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

⁶³ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

⁶⁴ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Alfa.

⁶⁵ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

⁶⁶ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

⁶⁷ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

See narratiiv on osaliselt läbi põimunud kolmanda narratiiviga, kus nähakse Sputnik V hankest loobumise põhjuseid Lääne tagakiusamisena ning Venemaad vaheldumisi kangelase või ohvrina. Näiteks konstrueeritakse lääne-riikide Venemaa-suunalist paranoiat nii tugevana, et selle nimel riskitakse riigi kodanike eludega⁶⁸.

Kolmas narratiiv kannab pealkirja „Venemaa infooperatsioonid on paljusid veennud, et Sputnik V on ainus turvaline vaktsiin“⁶⁹. Narratiivis konstrueeritakse kangelasliku ja võiduka tegutsejana Venemaa valitsust⁶⁹ või luureteenistust⁷⁰ ning jüngritena otsustusvõimetuid ja (Sputnik V suhtes) segaseid sõnumeid saatvaid valitsusi, nende seas ka Eestit⁷¹. Sputniku populariseerimiseks tehtud infooperatsioone seostatakse madalate vaktsineerimisnäitajate või kõrgete nakatumisnäitajatega geograafilistes kogukondades, kus on enamuses vene emakeelega elanikud⁷². Leviku põhjust ei nimetata otsesõnu, vaid sellele viidatakse näiteks väljendiga *elanikkondlikud tegurid*⁷³. See loob silla aastakümneid vana narratiiviga, mille järgi Eestis elavaid vene emakeelega inimesi taga kiusatakse⁷⁴. Venemaad konstrueeritakse kangelasena,

⁶⁸ Vt nt **Laugen, L.** 2021a. EL-i välispoliitikajuht Borrell ei lubanud Moskvast uusi sanktsioone, küll aga kiitis Vene koroonavaktsiini. – Delfi, 5. veebruar. <https://www.delfi.ee/artikkel/92479357/el-i-valispoliitikajuht-borrell-ei-lubanud-moskvas-uusi-sanktsioone-kull-aga-kiitis-vene-koroonavaktsiini> (03.04.2021). [**Laugen** 2021a]

⁶⁹ Vt nt **Stoicescu, K.** 2021. Kalev Stoicescu: Sputnik V kui geopoliitiline relv. – Postimees, 22. märts. <https://leht.postimees.ee/7206725/kalev-stoicescu-sputnik-v-kui-geopoliitiline-relv> (03.04.2021). [**Stoicescu** 2021]

⁷⁰ Vt nt **Postimees** 2021a. USA taunis Venemaa desinformatsioonikampaaniat vaktsiinide osas. – Postimees, 9. märts. <https://maailm.postimees.ee/7196799/usa-taunis-venemaa-desinformatsioonikampaaniat-vaktsiinide-osas> (03.04.2021).

⁷¹ **Sester, S.** 2021. Sven Sesteri 10 soovitus uuele valitsusele: ka algaja juht peab julgema otsustada ehk kuidas lõpetada kaos vaktsineerimises. – Eesti Päevaleht, 24. veebruar. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92663181/sven-sesteri-10-soovitust-ueele-valitsusele-ka-algaja-juht-peab-julgema-otsustada-ehk-kuidas-lopeta-da-kaos-vaktsineerimises> (03.04.2021). [**Sester** 2021]

⁷² Vt nt **Samorodni, O.** 2021. VENE MEEDIA PÄEVIK. Miks on Maardus ja Lasnamäel nii kõrged nakatumisnäitajad? Vastust võib otsida EKRE sümbioosist Kremli-TV-ga. – Eesti Päevaleht, 3. märts. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92733771/vene-meedia-paevik-miks-on-maardus-ja-lasnamael-nii-korged-nakatumisnaitajad-vastust-voib-otsida-ekre-symbioosist-kremli-tv-ga> (03.04.2021).

⁷³ **Ruutsoo, R.** 2021. Rein Ruutsoo: Mihhail Kõlvart kasutab koroonasegadust ära, et vene keel teiseks riigi keeleks teha. – Eesti Päevaleht, 14. jaanuar. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92261915/rein-ruutsoo-kolvart-kasutab-koroonasegadust-ara-et-vene-keel-teiseks-riigikeeleks-teha> (03.04.2021).

⁷⁴ **Laine, M.** 2021. KUULA SAADET. Kuidas FBI poolt tagaotsitav oligarh Eesti ja Läti riigimehed enda pilli järgi tantsima pani. – Eesti Päevaleht, 4. märts. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92740963/kuula-saadet-kuidas-fbi-poolt-tagaotsitav-oligarh-eesti-ja-lati-riigimehed-enda-pilli-jargi-tantsima-pani> (03.04.2021).

kes Sputnikuga edukalt infooperatsioone ellu viib, vene emakeelega inimesi taga kiusavat riiki pahalaseks ning kõnealuseid väljaspool Venemaad elavaid kodanikke valesti mõistetud ohvritena. Samas ei esita see narratiiv tegutsejana ainult Venemaad, vaid näeb informatsiooni leviku hoogustumises ka pandeemiast tingitud mure ja ettekavatsemata tegevuse mõju. Nii võib ka näiteks piirangute vastu protestijast saada enese teadmata Kremli agenda edasikandja.

Narratiivse konstrueerimise osa ei pruugi olla Sputniku kiitmine, vaid ka teiste vaktsiinide turvalisuses kahtlemine. Seda näitlikustab näiteks AstraZenecaga seotud paradoks: mitmetes Euroopa Liidu liikmesriikides peatati AstraZeneca kasutamine tromboosiohu tõttu, mis suurendas survet osta ja toota Sputniku vaktsiini, ehkki AstraZeneca ja Sputnik V arendati välja sama mikrobioloogilise tehnoloogia põhimõttel⁷⁵. Eelnevalt esile toodud oportuunism tõstab taas pead: kui narratiiv sobib mõjutustegevuse laiemate eesmärkidega, siis võimendatakse ka isetekkelisi hüpoteese⁷⁶, et külvata skepsist nn Lääne vaktsiinide kohta ning tekitada nõudlus Vene imevaktsiini järele⁷⁷. Nii demoniseeriti algul Pfizerit vaktsiini kiire heakskiitmise tõttu⁷⁸ (mida polnud samuti mõistlik kõrvutada Sputnikuga, mis sai teatavasti esimesena riigi ravimiametilt kasutusloa). Kui AstraZenecaga hakkas kehvasti minema, suunas Kreml jõupingutuse sinna⁷⁹.

7. Hiina väärtusruumi ja mõjuvõimu laienemine

Teise teemaklastri narratiivid on selle uuringu seisukohalt olulised, sest kujutavad spionaaži, manipulatsiooni ja majandusjõu rakendamise peamise valdkonnana tehnoloogiat ning virtuaalmaailmas sõlmitud isiklike sidemeid⁸⁰. See toob geograafiliselt kaugel asuva riigi ja/või narratiiviga kaasneva ohu kodule tunnetuslikult lähemale. Neljas narratiiv kannab pealkirja „Hiina

⁷⁵ Stoicescu 2021.

⁷⁶ Kunnus, M. 2021. Infosõda käib koroonaast Kremlini. – Postimees, 15. märts. <https://leht.postimees.ee/7201398/mihkel-kunnus-infosoda-kaib-koroonaast-kremlini> (03.04.2021). [Kunnus 2021]

⁷⁷ Laugen 2021a.

⁷⁸ Vt nt Laugen, L. 2021b. WSJ: USA luure usub, et Venemaa levitab Pfizeri vaktsiini kohta kahtlusi, et upitada oma Sputnikut. – Delfi, 8. märts. <https://www.delfi.ee/artikkel/92774685/wsj-usa-luure-usub-et-venemaa-levitab-pfizeri-vaktsiini-kohta-kahtlusi-et-upitada-oma-sputnikut> (03.04.2021).

⁷⁹ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

⁸⁰ Hõbepappel 2021.

kasutab spionaaži, manipulatsiooni ja majanduslikku jõudu inimõiguste rikkumise kriitika vältimiseks“.

Narratiiv esitab Hiina infomõjutustegevust tööriistana, millega vältida rahvusvaheliste tegutsejate kriitikat⁸¹ üha halveneva inimõiguste olukorra⁸² ning rahvusvaheliste kokkulepete eiramise kohta (nt poliitilise pluralismi ja arvamusevabaduse kõigutamine Hong Kongis)⁸³. Narratiivi järgi soovib Hiina muuta hegemoonilist maailmakorda, mida proovib saavutada, lüües kiilu Euroopa ja Ameerika Ühendriikide vahele⁸⁴. Sellega saavutatav jõupositsioon vähendab ka Hiina soovi rahvusvahelistest lepetest kinni pidada⁸⁵. Samas leiti grupivestluses, et narratiiv on veidi eksitav, sest ei näita tervikpilti.

*Hiina ei kasuta jõuõlgasid ainult selleks, et inimõiguste rikkumist summutada, vaid ikkagi et ennast globaalseks liidriks mängida. Muuhulgas on selleks loomulikult vaja summutada kriitikat inimõiguste rikkumisest, mis on Lääne ühiskonnale nagu punane rätik. /.../ Siis see on valdkond, mis takistab Hiinal edasi liikumast nii jõuliselt nagu nad sooviks.*⁸⁶

Selle narratiivi eesmärk võib olla nii ohust teavitamine, et töötada välja konstruktiivne vastustrateegia, kui ka tulevase hegemoonilise maailmakorra paratamatuna kujutamine. Hiina hegemooniat näitab Steve Bannon usutluses eksistentsiaalse ohuna⁸⁷. Selles narratiivis võib täheldada julgeolekustamise tunnuseid, mis on viinud konkreetsete sammudeni, näiteks kandsid uiguuride represseerimisega seotud ametnikud Euroopa Liidu järel musta nimekirja ka

⁸¹ Vt nt **Marme**, E. 2020. Vaba maailm tõmbetuultes. – Postimees, 14. november. <https://leht.postimees.ee/7109163/erik-marme-vaba-maailm-tombetuultes> (03.04.2021). [**Marme** 2020]

⁸² **Kannik** 2021.

⁸³ Vt nt **Postimees** 2020a. EL nõuab Hiinalt Hongkongi parlamenti puudutavate reeglite tühistamist. – Postimees, 12. november. <https://maailm.postimees.ee/7108378/el-nouab-hiinalt-hongkongi-parlamenti-puudutavate-reeglite-tuhistamist> (03.04.2021).

⁸⁴ Vt nt **Voog**, V. 2021. VÄLISLUURE AASTARAAMAT. Hiina kogub ajusid – mitte koostöötajatest, vaid enda huvides. – Õhtuleht, 17. veebruar. <https://www.oh tuleht.ee/1026232/valisluure-aastaraamat-hiina-kogub-ajusid-mitte-koostootajatest-vaid-enda-huvides> (03.04.2021). [**Voog** 2021]

⁸⁵ **Marme** 2020.

⁸⁶ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

⁸⁷ **Salu**, M. 2020. EKSKLUSIIVINTERVJU. Valge Maja endine hall kardinal Steve Bannon: Trump võidab, Bideni toetajad hakkavad märatsema. – Eesti Ekspress, 4. november. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/91558627/eksklusiivintervjuu-valge-maja-endine-hall-kardinal-steve-bannon-trump-voidab-bideni-toetajad-hakkavad-maratsema> (03.04.2021).

Ühendkuningriigid, Kanada ja USA⁸⁸. Tegutsejatena ongi narratiivi kaasatud Euroopa, Ameerika Ühendriigid ja Hiina. Esimest kahte konstrueeritakse riigi tasandil kangelastena, indiviide pigem passiivsete jüngritena, samas kui Hiina on aktiivne, ettearvamatu ja võitmatu pahalane, kes pahaaimamatute indiviidide abil kangelasteni jõuab.

Viies narratiiv „Tehnoloogia eelisarendamine teeb Hiinast ohtliku suurvõimu“ näitab Hiinat tehnoloogiahiina ning viitab, et tehnoloogiaarendamiseks „jahitakse andekaid inimesi üle maailma ja proovitakse neid kas Hiinasse meelitada või muudmoodi üle osta“⁸⁹. Samas näidatakse tehnoloogiaarendamist julgeolekuohuna, sest „erakapital ja ärimehed pole oma käitumises vabad“ ning kõiki suuri investeeringuid kontrollib riik ja kommunistlik partei⁹⁰. See haakub mõneti neljanda narratiiviga: ohtlikuna kujutatakse tehnoloogilist sõltuvust muuhulgas sellepärast, et tegutsejad, kes püüavad Hiinaga häid suhteid hoida, on majanduslikest või poliitilistest sidemetest kammitsetud ega kritiseeri seega Pekingit rahvusvahelisel areenil otsesõnu⁹¹.

Narratiiv ei eita kuidagi Hiina tehnoloogia- või konkurentsivõimet, ehkki korduvalt mainitakse väärtuste pörkumist andmekaitse ning uue tehnoloogia nagu 5G reguleerimise kohta. Kuna Hiina on aga süsteemne rivaal⁹², on riigist või seal toodetavast tehnoloogiast liialt sõltumine julgeolekuoht. Peamist tegutsejat nähakse aktiivse, jõulise ja domineerivana. Hiina eesmärgina esitatakse ka Beidou navigatsioonisüsteemi eksportimine⁹³. Koostöö puhul võiks kaalukeeleks olla küsimus, kas sellest koostööst tekib sõltuvus⁹⁴, millega võidakse üritada meie kultuuri- või väärtusruumi mõjutada. Tehnoloogiaarendamine ja näiteks Eesti, Huawei ja 5G-võrgu laiendamise seisukohalt on oluline ikkagi see, mida digivahenditest saadud informatsiooniga tehakse⁹⁵.

Narratiivi juures võib märgata ka Lääne uinutamise taktikat, sest seal ei esitata kõiki seisukohti, näiteks võivad Eesti ja Lääne julgeolekuteenistused sarnastel alustel informatsiooni välja nõuda, aga õigusriigis saavad ettevõtted julgeolekuteenistuse sooviga mittenõustumisel kohtusse pöörduda, samas kui

⁸⁸ Vt nt **Kaldoja, E.** 2021a. ELi sanktsioonid vihasid Hiinat. – Postimees, 24. märts. <https://leht.postimees.ee/7208581/eli-sanktsioonid-vihastasid-hiinat> (03.04.2021).

⁸⁹ **Voog** 2021.

⁹⁰ **Kannik** 2021.

⁹¹ **Hõbepappel** 2021.

⁹² **Marme** 2020.

⁹³ **Hõbepappel** 2021; **Voog** 2021.

⁹⁴ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Charlie.

⁹⁵ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

Hiinas on täiesti teine olukord⁹⁶. Hiinale meelepärase infomõjutustegevuse ilminguid on ka Eestis⁹⁷, näiteks nägi Eesti Huawei müügijuht ettevõtte peakorterit asukoha julgeolekuohuna käsitlemist ohuna ausale konkurentsile ning rõhutas, et ehkki Huawei ei kujuta endast julgeolekuriski, tuleks kõiki „selle äri“ (tehnoloogiavaldkonna) ettevõtteid umbusaldada⁹⁸.

Julgeolekustamise tunnused narratiivis viisid vaadeldaval perioodil lisaks (eksistentsiaalse) ohu konstrueerimisele ka konkreetsete lahenduste pakku-mise ja neile poliitilise toe otsimiseni: veel detsembris 2020 tegeles toonane väliskaubandus- ja infotehnoloogiaaminister Raul Siem määruse välja-töötamisega, mille kohaselt „keelatakse Euroopa Liitu, NATOsse ja OECDsse mittekuuluvate riikide tootjate seadmete kasutamine sidevõrkudes“. Samas rõhutas minister: „Ei tohi jätta ka sellist muljet, et see on Huawei määrus. Vastasel korral devalveerub määruse sisu.“⁹⁹

Mõneti on narratiiv olemuselt paradoksaalne, sest ehkki väljendatakse lootust, et erinevate väärtusruumide tõttu ei tohiks digiajastu reeglite kujunda-mist juhtida Venemaa ja Hiina, toetab narratiiv Vana Maailma ja Hiina prag-maatiliste ning vastastikku kasulike suhete säilitamist ja arendamist¹⁰⁰. Just tehnoloogia keskmesse seadmine näitab, et see narratiiv on Eestis alles lapse-kingades ja pealiskaudne¹⁰¹.

Kuuenda narratiiviga „Hiina eesmärk on partei autoritaarseid väärtusi eksportida ja rahvusvahelisel areenil realiseerida“ kehtestatakse maailma-kord, mida Lääs ei tohiks tahta. Eesti kontekstis esitatakse võimalikku Hiina ülemvõimu tulevikustsenaariumit ka kui Nõukogude Liidule omaste väärt-uste naasmist¹⁰² ning autoritaarse süsteemi ülistamist ja demokraatia naeru-väärastamist¹⁰³. Väärtuste importi Läände näidatakse enamasti just info-mõjutuse vaatepunktist. Lisaks sellele, et Hiinat kujutatakse kui „väga usinat desinformatsiooni levitajat“, tuuakse esile ka Pekingi salatsemine, sest see

⁹⁶ **Klaassen** 2021. Gruppiintervjuus osalenud eksperdid tähistega Foxtrö ja Alfa.

⁹⁷ **Kannik** 2021.

⁹⁸ **Heikla, A.** 2020. Alar Heikla: Huawei vajab aega, et tõestada oma süütust. – Eesti Päevaleht, 21. detsember. <https://epl.delfi.ee/number/91994375/artikkel/92044781/alar-heikla-huawei-vajab-aega-et-toestada-oma-suutust> (03.04.2021). [**Heikla** 2020]

⁹⁹ **Heikla** 2020.

¹⁰⁰ **Marme** 2020.

¹⁰¹ **Klaassen** 2021. Gruppiintervjuus osalenud ekspert tähisega Charlie.

¹⁰² **Höbepappel** 2021.

¹⁰³ **Voog** 2021.

„annab ainult moona vandenõuteooriatele“¹⁰⁴. Võõra väärtusruumi kehtestamise ohutaset kõrvutatakse sõjalise agressiooniga¹⁰⁵.

Hiina on konstrueeritud aktiivse ja võimsa pahalasena, kusjuures kangelasena ei kujutata mitte konkreetset riiki, vaid riikide kogumit, kes vastanduvad Hiina väärtussüsteemile. Rahvusvaheliste tegutsejate tasandil on siin narratiivis pandud rõhku ka riigi tihedale koostööle Venemaaga ning sellega seotud ohule, ehkki kultuurilist imperialismi konstrueeritakse Hiina puhul tunnetuslikult suurema probleemi või tõsisema ohuna kui Venemaateemaliste narratiivide puhul.

Kui me täna vaatame, et kes nagu Lääne elustiilile või demokraatiale võib väljakutse esitada, siis hoolimata meie suurest idanaabrist on see ikkagi ainult Hiina. /.../ Hiinal on tahe, majanduslik jõud, tehnoloogiline jõud, sõjaline jõud ja ka inimressurs. Venemaal on ainult tuumalõhkepead ja oportunist.¹⁰⁶

Läänes pole Hiina hegemooniasoov ja väärtusruumi laiendamise ambitsioon midagi uut, aga Eesti ajakirjandus ja julgeolekuteenistused on hakanud teemat käsitlema alles viimastel aastatel. See näitab, et ehkki Hiina asub meist geograafiliselt kaugel, on oht Hiina majandusliku ja tehnoloogilise jõu tõttu, mille suurust ja võimu neljas, viies ja kuues narratiiv võimendavad, tunnetuslikult lähemale tulnud.

8. Eesti kui digiriigi nõrgenemine rahvusvahelisel areenil

Seitsmes narratiiv kannab pealkirja „Eesti on e-riigina läbi kukkunud, sest pandeemia ajal ei ole piisavalt e-lahendusi kasutatud“. Eeldatavasti valimi ajaperioodi tõttu kritiseeriti just pandeemia leevendamist, näiteks vaktsineerimise korraldamist ja selle kiirust¹⁰⁷, ning kodumaise HOIA äpi ja ammu olemasoleva Digiloo keskkonna asjakohasust¹⁰⁸. Kriitika laienes ka üldisele elukorraldusele pandeemia ajal, näiteks toodi halva näitena esile Eesti

¹⁰⁴ Postimees 2021b. Juhtkiri: WHO rasked ülesanded. – Postimees, 30. jaanuar. <https://arvamus.postimees.ee/7168014/juhtkiri-who-rasked-ulesanded> (03.04.2021).

¹⁰⁵ Kannik 2021.

¹⁰⁶ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

¹⁰⁷ Sester 2021.

¹⁰⁸ Pau, A. 2021. Ilves ja Kaljurand: Eesti seis COVIDile mõeldud IT-lahendustega on katastrofaalne. – Delfi, 25. veebruar. <https://forte.delfi.ee/artikkel/92674991/ilves-ja-kaljurand-eesti-seis-covidiga-seotud-digilahendustega-on-katastrofaalne> (03.04.2021). [Pau 2021]

Vabariigi aastapäeva paraadi ärajätmine, mille oleks võinud korraldada digivahendite abil¹⁰⁹.

Narratiivi näiliselt e-riigi ja digilahenduste kriitika puudutab vähem ka riikliku vaksineerimisega seotud kommunikatsiooni. Näiteks märgitakse, kuidas kahe kuu jooksul suurenes Kreekas vaksineerimist toetavate inimeste hulk absoluutarvestuses (st kõikide parteide arvestuses; artiklis eristati erinevate erakondade valijate eelistusi) üle 10%, sest Kreeka tipp-poliitikud lasid end avalikult vaksineerida ning sellest sai mõjus meediasündmus¹¹⁰. Lahendusena jäi kõlama soovitus, et ka Eesti tipp-poliitikud peaksid sel kujul eeskujuna näitama. E-lahenduste vähese kaasamise ja nn e-tiigri eduloo peatumises nähakse süüdlase või pahalasena enamasti poliitilisi jõude, nt EKREIKE koalitsiooni¹¹¹. Nii nagu kolmanda narratiivi puhul, on ka siin kujutatud Eesti valitsust otsustusvõimetu ohvrina.

Eesti läbikukkumine e-riigina võib olla varasema vaenuliku narratiivi edasiarendus: võltsitavatest ja ebausaldusväärsetest valimistest ning läbikukkunud riigist kõneledes on varemgi proovitud meie ühiskonda lõhestada¹¹². Teisalt võib narratiiv olla ka lihtsalt mure e-riigi arengu pärast. Siin peitub ka selle narratiivi paradoks: e-tiigri edulugu pisendada võib olla kasulik riigi vaenlastele või konkurentidele maailmaarenil, aga samas ka selleks, et saada e-Eesti arenduseks lisaraha või kindlustada poliitilist tahet. Pandeemia ebaõnnestumise narratiiv sai alguse konstruktiivse kriitika ja avaliku debati käigus, mis on iseenesest tervitatav.

*Eestis lihtsalt tehnoloogiahuvilised ja äpitaustaga inimesed andsid mõista, et tegelikult saab seda kõike efektiivsemalt teha ja justkui, noh, riik ei kasuta neid võimalusi. Ma arvan, et see levis osaliselt ka seetõttu, et kogu see vaksineerimise teema on niivõrd emotsionaalne ja sellega on olnud jama. Kui enam-vähem ükskõik mida saab süüdistada, olgu see siis e-riik või midagi muud, siis sellest võimalusest on kinni haaratud.*¹¹³

¹⁰⁹ **Koort, E.** 2021. Erkki Koort: vabariigi aastapäeva paraad ei jäänud ära. – Postimees, 25. veebruar. <https://leht.postimees.ee/7187757/erkki-koort-vabariigi-aastapaeva-paraad-ei-jaanud-ara> (03.04.2021).

¹¹⁰ **Joakit, E.** 2021. PÄEVAKOMMENTAAR. Ekvard Joakit: Kallas, Helme ja Kõlvart – kättest kinni ja üheskoos vaksineerima! – Eesti Päevaleht, 15. veebruar. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92567023/paevakommentaar-ekvard-joakit-kallas-helme-ja-kolvart-katest-kinni-ja-uheskoos-vaksineerima> (03.04.2021).

¹¹¹ **Pau** 2021.

¹¹² **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

¹¹³ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Charlie.

Nii seitsmes kui ka kaheksas narratiiv näitavad, et Eesti on enesekriitika maailmameister: samal ajal kui Lääne meedia esitab edulugusid suhteliselt digitaalsest haridussüsteemist, „raputame iseendale meedias hästi palju tuhka pähe, samas kui meie suured Lääne sõbrad pigem vaatavad meie poole väga selgelt positiivses võtmes ja toovad meid eduloona esile“¹¹⁴. Grupi-vestluses osalenud ekspertide arvates võib narratiiv osaliselt tuleneda Eesti ajakirjanduse üldisest negatiivsest ja kriitilisest toonist koroonaperioodi teemade kajastamisel¹¹⁵, aga ka nõukogudeaegsest pärandist konstrueerida üht selget vastast ja suunda¹¹⁶. Sealjuures ei välistanud nad väikeriigile omast n-ö Napoleoni kompleksi, sest ka Läti võiks enesekriitika maailmameistri tiitlile pretendeerida¹¹⁷.

Kaheksas narratiiv kannab pealkirja „Eestis pole poliitilist tahet infojulgeolekut rahuldavalt koordineerida“ ning kujutab Eesti infojulgeoleku keskkonda killustatuna¹¹⁸. Narratiivi alguseks võib pidada selleteemalist konstruktiivset ja edukat teaduskommunikatsiooni, mille käigus kajastati Kadri Paasi magistritöö „Eesti riikliku julgeoleku kommunikatsiooni võimalused vaenulike inforünnakute mõju leevendamiseks infosõjas“ tulemusi.¹¹⁹ Ka siin on tegemist mure ja konstruktiivse kriitikaga, ehkki narratiivi järgi kasutavad seda riigisiselt ära poliitikud, kes hägustavad infokeskkonda populistliku retoorikaga¹²⁰.

Tasub ehk märkida, et ka küberkaitseliitlase Paasi enda kriitika riiklike institutsioonide vastu on üsna terav ja võib mõneti olla samasuunalise mõjuga kui neil vaenlastel, kelle eest ta hoiatab.¹²¹

Poliitilist tuge Eesti psühholoogilise kaitse koordineerimiseks pole selles narratiivis kas üldse või on see ebapiisav. Pigem tuuakse esile poliitilise vastasseisu tõttu üksteisele vastutöötamine, näiteks on valitsuses olev

¹¹⁴ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Alfa.

¹¹⁵ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Bravo.

¹¹⁶ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Echo.

¹¹⁷ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

¹¹⁸ **Pau** 2021.

¹¹⁹ **Paas** 2021a.

¹²⁰ **Viin, R.** 2021. Ronald Viin: tulgem äärmuslikest ja kallutatud inforuumidest välja. – Eesti Päevaleht, 28. jaanuar. <https://epl.delfi.ee/artikkel/92404105/ronald-viin-tulgem-aarmuslikest-ja-kallutatud-inforuumidest-valja> (03.04.2021).

¹²¹ **Kunnus** 2021.

koalitsioonipartei kutsunud strateegilise kommunikatsiooni bürood teise riigi propagandaametiks¹²².

Kaheksanda narratiivi puhul tekkis fookusgrupi ekspertide vahel samuti arutelu selle üle, miks on narratiivi keskmes taas iseenda võimete vähendamine, sest ka infojulgeoleku vallas tuuakse Eesti edulugu esile. Rõhutati jälle Venemaa oportunismi ja pakuti, et tõenäoliselt löikab just tema sellest narratiivist peamise kasu, sest Eesti „nagunii ei suuda oma infojulgeolekut koordineerida; et keegi väljas, suur, kuri, osav, tehnoloogiliselt arenenum, teeb teiega seda, teist ja kolmandat, mis muidugi ei ole tõi.“¹²³ Osalejad nentisid, et nii seitsmes kui ka kaheksas narratiiv illustreerivad, kuidas Eestis ei osata kriitikaga adekvaatselt toime tulla: „Kui on midagi pahasti, siis on kohe väga pahasti, et me oleme läbi kukkunud või siis et me ei saa hakkama.“¹²⁴ Ohtlikuks muutub selline suhtumine ekspertide sõnul siis, kui sellega kaasneb allaandmine või käegalöömine.

See narratiiv tõi esile huvitava paradoksi: psühholoogilise kaitse vaatevinklist ohtlik narratiiv võib sisaldada konstruktiivset kriitikat, mis aitab julgeolekuvaldkonda ümber korraldada. Mõlema Eesti-keskse narratiivi puhul eeldasid eksperdid, et need on riigisisised narratiivid, mis pole või on väga vähesel määral välisriikidesse ja nende uudisajakirjandusse levinud. Selle narratiivi puhul võis täheldada valimis vastunarratiivide fragmente, mis konstrueerisid Eestit rahvusvahelisel arenil tunnustatud küberkaitse-eksperdina¹²⁵ ning tõi näiteid nii Eesti kui ka liitlaste ühisõppustest, mille käigus mängitakse läbi võimalikke küberrünnakutest tingitud katastroofistsenaariumeid¹²⁶, ja ühisest heidutuskolitsioonist¹²⁷.

¹²² **Minnik, T.** 2021. Intervjuu Ratase valitsuse stratkomi juhiga: „Me oleme apoliitilised, demoniseerimise talumine käib meil palga sisse!“ – Delfi, 12. november. <https://forte.delfi.ee/artikkel/91669873/intervjuu-ratase-valitsuse-stratkomi-juhiga-me-oleme-apoliitilised-demoniseerimise-talumine-kaib-meil-palga-sisse> (03.04.2021).

¹²³ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

¹²⁴ **Klaassen** 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Foxtrot.

¹²⁵ Vt nt **Randlaid, S.** 2020. Küberjulgeolek, 5G ja Navalnoi: välisminister Reinsalu arutas USA kolleegiga rahvusvahelist olukorda. – Postimees, 21. detsember. <https://www.postimees.ee/7103144/kuberjulgeolek-5g-ja-navalnoi-urmas-reinsalu-arutas-usa-valisministriga-rahvusvahelist-olukorda> (03.04.2021).

¹²⁶ **Tähismaa, I.** 2021. Eesti e-eluviisi nähtamatud kaitsjad jõudsid kourikuikka. – Lõuna-eestlane, 28. jaanuar. <https://lounaeestlane.ee/eesti-e-eluviisi-nahtamatud-kaitsjad-joudsid-kourikuikka/> (03.04.2021).

¹²⁷ **Liimets, E.-M.** 2021. Eva-Maria Liimets: Eestil tuleb vapralt enda eest seista. – ERR, 16. veebruar. <https://www.err.ee/1608111031/eva-maria-liimets-eestil-tuleb-vapralt-enda-eest-seista> (03.04.2021).

9. Tänapäeva infokeskkond kui üleilmne julgeolekuoht

Viimasesse teemaklastrisse koondasin narratiivid, mille puhul pole ainult ühte kesket rahvusvahelist tegutsejat võimalik esile tuua, ent mis kannavad Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise tunnuseid. Üheksanda narratiivi „Küberryuumis küpsevad radikaalid, et minna füüsilisse maailma kaost külvama“ esiletõusmiseks oli 2021. aasta esimestel kuudel pinnas soodne. Näiteks sai Kapitooliumi rahutuste korraldamisega seotud organisatsioon Proud Boys Kanada julgeolekuametilt terrorirühmituse staatuse¹²⁸, vähem kajastati Eestis sündinud ning 6-aastasena Rootsi kolinud noormehe radikaliseerumist rahvusvahelistes fašistide sotsiaalmeediagruppides Instagramis ja Discordis¹²⁹. Selle narratiivi tegelasi kujutatakse pahalastena, aga nende tegevust ei seostata riigiga, vaid hoopis indiviidi või kogukonnaga ning pahalaste tegevemisvaldkonnaks on sotsiaalmeedia.

Ehkki seda narratiivi esines valimis killustunud ning see sobib esmapilgul ka kümnenda narratiivi („Infokeskkond on spionaaži ja riigisüsteemide ründe lihtsaks ning kurjategijad raskesti tabatavaks teinud“) alamnarratiiviks, tõstsin selle eraldi esile, sest see näitlikustab e-ohtude kandumist küberryuumist füüsilisse keskkonda. Kineetilised küberoperatsioonid ehk küberrünnakud, mille tagajärjel saab otseselt või kaudselt põhjustada ka füüsilist kahju, vigastusi või surma¹³⁰, leidsid valimi moodustanud artiklite avaldamisperioodil kandepinda tõenäoliselt ka seetõttu, et 2020. aasta septembris suri Düsseldorfis haiglas patsient, kes tuli infosüsteemi rünnaku tõttu eluohtlikus seisus teise haiglasse viia (seda peetakse esimeseks küberrünnakuks, milles inimene kaotas elu)¹³¹.

¹²⁸ **Nuka, B.** 2021. Kanada pani USA paremäärmuslased ISISega samale pulgale. – Postimees, 5. veebruar. <https://leht.postimees.ee/7172595/kanada-pani-usa-paremaarmuslased-isisega-samale-pulgale> (03.04.2021).

¹²⁹ **Laine, M.** 2021. Jooksku Eestis! Rootsi kaitsepolitsei näeb noores Eesti neonatsis julgeolekuohtu ja pagendab ta kodumaale. – Eesti Ekspress, 3. veebruar. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/92413083/jooksku-eestis-rootsi-kaitsepolitsei-naeb-noores-eesti-neonatsis-julgeolekuohtu-ja-pagendab-ta-kodumaale> (03.04.2021).

¹³⁰ **Applegate, S. D.** 2013. The dawn of kinetic cyber. – 2013 5th international conference on cyber conflict (CYCON 2013), p. 2. <https://ieeexplore.ieee.org/document/6568376> (02.05.2021).

¹³¹ **Riives, A.** 2020. Küberkaitsespetsialist Hans Lõugas: internetis peab mõtlema nagu häkker. – Tartu Postimees, 3. november. <https://tartu.postimees.ee/7100809/kuberkaitsespetsialist-hans-lougas-internetis-peab-motlema-nagu-hakker> (03.04.2021).

Nii üheksas kui ka kümnes narratiiv kannavad julgeolekustamise tunnuseid. Eksistentsiaalse ohuga võitlemise vahendiks on pakutud näiteks seaduste muutmist selliselt, et korrakaitse- ja julgeolekuorganitel oleks varasemast lihtsam ligipääs andmetele, mis aitaks küberruumi vahendusel sooritatavaid kuritegusid ennetada¹³². Võiks alustada kasvõi sellest, et seadused, mis kehtivad tavamaailmas, kehtivad ka veebis¹³³.

Kümnes narratiiv räägib samuti piiriülesest, jagatud ohuna tajutavast riskist: üksikute näidete najal on narratiivina kanda kinnitanud healooksu vajalike infosüsteemide väljalülitamine. Näiteks, kui Florida veejaama endine töötaja üritas vett küberrünnakuga mürgitada, küsiti kohe kommentaari sellise juhtumi tõenäosuse kohta Eestis¹³⁴. Lisaks eluks vajalike süsteemide halvamisele konstrueeritakse küberohuna ka küberkuritegevuse hüppelist kasvu viimase aasta jooksul, mis ohustab nii välisriike¹³⁵ kui ka Eestit¹³⁶.

*Küberrünnakuga saab välja lülitada elektrivõrgu, ja kui pole elektrit, ei tööta tanklad, ei toimi teenused ega pangaautomaadid. Valitseb üleüldine pimedus, pole voolu ega saa sooja. Nagu ulmefilmi stsenaarium, mis kergesti võib saada reaalsuseks.*¹³⁷

Narratiiviga süvendatakse arusaama, et küberrünnakud muutuvad „aina kavalamaks ja keerulisemaks ning küberkurjategijate sihtrühmad aina laiemaks. Kaitstud pole keegi“¹³⁸. Küberkurjategijaid konstrueeritakse intelligentsete pahalastena, laiemat avalikkust aga jüngritena, kelle teovõime sõltub sellest, mida pahalane soovib või lubab. Pahalasega kohtudes saab jüngrist

¹³² Aas, K.; Gross, O. 2021. Andmed on digitaalse maailma DNA. – Postimees, 11. märts. <https://leht.postimees.ee/7198609/krista-aas-oskar-gross-andmed-on-digitaalse-maailma-dna> (03.04.2021).

¹³³ Klaassen 2021. Gruppiintervjuus osalenud ekspert tähisega Alfa.

¹³⁴ Randlo, T. 2021. Floridas üritas häkker joogivett mürgitada. Kas selline asi võib juhtuda ka Eestis? – Postimees, 16. veebruar. <https://tehnika.postimees.ee/7181353/floridas-uritas-hakker-joogivett-murgitada-kas-selline-asi-voib-juhtuda-ka-eestis> (03.04.2021).

¹³⁵ Vt nt Truu, J. 2020. Küberkuritegevus on epideemia: 2020. aasta levinumad petuskeemid. – Delfi, 2. detsember. <https://arileht.delfi.ee/artikkel/91847018/kuberkuritegevus-on-epideemia-2020-aasta-levinumad-petuskeemid> (03.04.2021).

¹³⁶ Vt nt Postimees 2021c. RIA: veebruaris oli kaks juhtumit, mis sarnanesid ministriumide küberründega. – Postimees, 25. märts. <https://tehnika.postimees.ee/7209806/ria-veebuaris-tabas-eestit-kaks-tosisemat-kuberrunnakut> (03.04.2021).

¹³⁷ Paavo, V. 2021. Vambola Paavo: Elu õpetab valusalt. – Pärnu Postimees, 27. märts. <https://parnu.postimees.ee/7211186/vambola-paavo-elu-opetab-valusalt> (03.04.2021).

¹³⁸ Truu 2020.

ohver: heatahtlik, kaastunnet vääriv, aga juhtunud osaliselt süüdi osaline. Info-keskkonna ohtude eksistentsiaalsena kujutamise lahendusena pakutakse nii nagu üheksanda narratiivi puhul andmekaitset reguleerivate seaduste muutmist ning ka uurimistoiminguteks varasemast rohkemat või kergekäelisemat andmete loovutamist¹³⁹. Ka selle narratiivi puhul tuli ekspertintervjuudest välja, et ettevaatlikkus on kasulik: ohtu ja riski sallitakse Eestis pigem liiga palju ning teadetele haavatavuse kohta reageeritakse kiirustamata¹⁴⁰.

Üheteistkümnes narratiiv „NATO ei ole suutnud uue strateegilise keskkonnaga piisavalt kohaneda“ kordub grupivestluses osalenud ekspertide sõnul ja seda on esinenud aastaid, kuigi erineva rõhuasetusega. Narratiivi edasiarendust iseloomustab rõhuasetus kognitiivse sõjapidamise mõõtmele ning vajadusele välja töötada strateegiline plaan sõjaliste ohtude kõrval ka nn halli ala ohtudele (küberrünnakud, infooperatsioonid jm) vastamisel¹⁴¹, „olgu siis tegu küberrünnete, desinformatsiooni või terrorismiga“¹⁴². Ühiskonna vastupanuvõimet esitatakse vajaliku eeltingimusena ka konventsionaalsete konfliktide võitmiseks¹⁴³. Infoüleoleku saavutamine inforuumis on elulise tähtsusega, sest „kui laseme oma moraali laostada ning eneseusu ja -kindluse mutta trampida, ei aitaks meid ka brittide Abramsi tankid ega jänkide tuumarelvad“¹⁴⁴. Lahendusena on välja pakutud üleatlandiliste suhete tugevdamine, heidutuse jätkamine ning Euroopa Liidu julgeolekupoliitikas NATO poliitika dubleerimise vähendamine¹⁴⁵. Soovitav tulemus saavutatakse Euroopa Liidu ja NATO eduka koostöö kaudu hübriidjulgeoleku tagamisel¹⁴⁶, aga teel on takistusi, näiteks üksikute riikide vetoõigusest ja „obstruktsiooni nõiarangist möödapääsemine“¹⁴⁷.

¹³⁹ Aas, Gross 2021.

¹⁴⁰ Klaassen 2021. Grupiintervjuus osalenud ekspert tähisega Charlie.

¹⁴¹ Marmei 2020; Paas 2021.

¹⁴² Kull, C. 2021. Clyde Kull, Eric Lamouroux: sada aastat diplomaatilisest koostööd Prantsusmaaga. – Postimees, 26. jaanuar. <https://leht.postimees.ee/7164441/clyde-kull-eric-lamouroux-sada-aastat-diplomaatilisest-koostood-prantsusmaaga> (03.04.2021).

¹⁴³ Liimets 2021.

¹⁴⁴ Paas 2021.

¹⁴⁵ Marmei 2020; vt ka Ots, M. 2020. Raport: NATO peaks oma fookust laiendama. – ERR, 2. detsember. <https://www.err.ee/1193569/raport-nato-peaks-oma-fookust-laiendama> (03.04.2021). [Ots 2020]

¹⁴⁶ Kaldoja, E. 2021b. Kindral Lanata: koroonakriis on kõiki ohte vaid hullemaks teinud. – Postimees, 12. märts. <https://leht.postimees.ee/7199509/kindral-lanata-koroonakriis-on-koiki-oh-te-oid-vaid-hullemaks-teinud> (03.04.2021).

¹⁴⁷ Ots 2020.

Julgeolekustamine selle narratiivi juures on vastuoluline. On küsitav, kuidas saab NATO korraga olla infokeskkonnas Venemaa eneseteadvust hävitav eksistentsialane oht, füüsiline oht piirialadel ning samal ajal ka strateegilises julgeolekukeskkonnas nõrgas positsioonis¹⁴⁸. Seda vastuolu võib selgitada julgeolekustamise ehk interneti infosõjategevuse lahingutandrina esitlemise juurde pakutud lahendus. Vihjatakse interneti muutmisele, mis võib olla osa avalikkuse psühholoogilisest ettevalmistamisest ning näide näiliselt välispoliitilisest sõnumist, mida levitatakse riigisiseseks tarbimiseks, et tulevikus internetikasutuse või väljendusvabaduse piiramist põhjendada. Kohati on narratiivi kasutamisel märgata julgeolekustamist ka Venemaa poolt. Näiteks on Venemaa kaitseministri nõuniku Andrei Ilinski sõnul „lääneriigid USA-ga eesotsas alustanud Venemaa vastu uut tüüpi mentaalset sõda, mille eesmärk on venemaalaste eneseteadvuse hävitamine ja mille tagajärjed ei ilmne kohe“¹⁴⁹.

Delta arvas, et üheteistkümnes narratiiv on vähemalt kümme aastat vana ning põhineb varem tuttavalt paradoksaalse olemusega narratiivil, mis korraga diskrediteerib NATOt, nimetades teda võimetuks või konstrueerides koalitsiooni nn ajusurma ohvrina (Emmanuel Macroni 2019. aasta tsitaat *The Economist*ile¹⁵⁰), aga samas kujutab NATOt ka Venemaa (kangelase) kiusaja või agitaatorina. Tegelikult näitab Delta sõnul kasvõi see, et Eestis „loobitakse alla langevarjureid otse Ameerikast“, et koostöö on viljakas ja heidutus töötab. Nii on Delta arvates heidutusena toimunud ka Ameerika presidendi valimiste ajal Peterburi kuulsa Savuškina 55 aadressil asuva trollikontori väljalülitamine. On üldisemalt mõistetud, et mõttemaailmas sõdimine on oluline. Narratiiv pakub ka lahenduse: NATO ja Eesti ühine strateegiline eesmärk peaks olema kujundada inforuumi Metsikust Läänest kontrollitud ja reguleeritud valdkond, et pahalasena konstrueeritud tegutsejate (nt Hiina ja Venemaa) infomõjutegevusele vastu seista.

¹⁴⁸ **Klaassen** 2021. Gruppiintervjuus osalenud ekspert tähisega Delta.

¹⁴⁹ **Laugen, L.** 2021c. Venemaa kaitseministri nõunik: Lääs on alustanud Venemaa vastu mentaalset sõda venemaalaste eneseteadvuse hävitamiseks. – Delfi, 25. märts. <https://www.delfi.ee/artikkel/92943939/venemaa-kaitseministri-nounik-laas-on-alustanud-venemaa-vastu-mentaalset-soda-venemaalaste-eneseteadvuse-havitamiseks> (03.04.2021).

¹⁵⁰ Vt **Emmanuel Macron in his own words** 2019. – *The Economist*, November 7. <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-in-his-own-words-english> (08.10.2021).

10. Diskussioon

Analüüsis joonistus välja 11 narratiivi, mis jaotusid nelja teemaklastriksse. Venemaa hübriidohtude teemaklastriks oli omane see, et Kremlit konstrueeriti strateegilise ja mõjukana, samas kui ekspertintervjuudes toodi infomõjutustegevuse taktikana esile pigem oportunisti. Venemaad kujutati kohati kangelasena, kohati ohvrina, mille eesmärk võib olla nii Lääne paranoiasena konstrueerimine kui ka uinutamine.

Huvitav oli analüüsida ka Hiinaga seotud teemaklastrit, sest nagu ekspertid grupiintervjuus nentisid, on varem e-ohutude puhul muret tekitavaks peetud pigem geograafiliselt lähedal asuvaid rahvusvahelisi tegutsejaid ja võimaliku konventsionaalse konflikti hübriidohtu. Infomõjutustegevuse ja teadmusvaldkonna vaatepunktist on Hiina kodumaise meedia huviorbiidis olnud võrdlemisi vähe aega. Peamiselt ohtliku pahalaseks konstrueeritud Hiinale vastukaaluks joonistus välja Lääs kui nõrgem ja vähem teovõimeline vastand. Klastriks oli märgata ka seda, et autoritaarset režiimi kujutati demokraatiast võimekamana.

On tähelepanuväärne, et ehkki mitmed narratiivid on varasemate vaenulike narratiivide edasiarendused, võivad Eesti-kriitilised narratiivid tuleneda ka ekspertide murest e-riigi arengu pidurdumise pärast. Sellise narratiivi mõjukus sõltub oskusest kriitikat vastu võtta: kui kriitikale reageeritakse arendustegevusega, on see kasulik, kui kriitika mõjub heidutavalt ning viib käegalöömiseni, siis enam mitte. Samamoodi ei näinud grupiintervjuus osalenud ekspertid e-ohutude eksistentsiaalsena kujutamist tingimata murekohana, sest seegi manitseb ettevaatlikkusele.

Viimase teemaklastri referentobjektidena kujutati nii indiviidi, rahvust kui ka riiki ning tulemused tõstatavad küsimuse, kuidas kõneleda tehnoloogivõimest avalikus ruumis valdkonda eksistentsiaalse ohuna kujutamata ning valdkonnakauged inimesi heidutamata.

E-tiiger või eneskriitika maailmameister?

Piirid (riigi) brändiloo, (avaliku) diplomaatia, pehme jõu ja ajakirjanduses levitatud narratiivide vahel on hägused¹⁵¹. E-Eesti enesekirjeldus on ka pehme jõu tööriistaks ja osa avalikust diplomaatiast. Selgus, et Eesti

¹⁵¹ Bolin, G.; Jordan, P.; Ståhlberg, P. 2016. From Nation Branding to Information Warfare: Management of Information in the Ukraine-Russia Conflict. – Media and the Ukraine Crisis: Hybrid Media Practices and Narratives of Conflict. New York: Peter Lang, p. 14.

digiriigi brändiloomega kaasnenud küberoptimistlik diskursus, mis langes ajaliselt kokku Eurovisiooni võõrustamisega 2002. aastal¹⁵², on muutunud aja möödudes sügavaks enesekriitikaks. Kriitika läbikukkunud Eesti e-riigi, näiteks e-hääletuse suhtes, oli ekspertidele varem tuttav vaenulik narratiiv, mille edasiarendus (seitsmes narratiiv) on taas riigisiselt levima hakanud. Tõenäoliselt arenes narratiiv IKT-valdkonna spetsialistide konstruktiivse kriitika põhjal ning levib enamjaolt oma riigis (kui üldse välismaises uudisajakirjanduses esineb, siis väga vähe).

Eesti on suisa enesekriitika maailmameister, nentisid fookusgrupi eksperdid. Kriitikat tuleb osata adekvaatselt vastu võtta ning sellele reageerida. Kui foucault'likust perspektiivist võib ajakirjandust mõtestada avalikus ruumis standardse tõe tootjana¹⁵³, siis saab ekspertide murest ka aru. Kui meedias piisavalt korrutada, et e-tiiger on tukkuma jäänud ning digiriik pole enam Eesti peamine müügiartikkel laiemas maailmas, siis võivad seda uskuma jääda ka meie liitlased. Meie kuvand avatud, kiiresti arenenud, uuendusmeelsele ja tehnoloogiavõime arendamisele keskendunud väikeriigist on Eesti pehme jõud. E-riigi lahenduste puhul toovad teised riigid ja rahvusvahelised ühendused meid eeskujuks ning soovivad koostöös Eestiga samas suunas areneda. Miks näevad välispartnerid meie e-tiigrit oluliselt positiivsemas valguses kui me ise?

Võimalikke põhjendusi läbikukkunud digiriigi narratiivsele konstrueerimisele on kaks. Eksperdid märkisid, et küsimus võib olla ka eestikeelse uudisajakirjanduse üldises tonaalsuses koroonakriisi kajastamisel: kui teistes riikides suunati kriitika teravik enamasti vaktsiinitootjate või rahvusvaheliste ühenduste poole, siis Eesti uudismeedias on nende hinnangul tähelepanu olnud valitsusasutuste töö ja otsuste kritiseerimisel. Teise võimaliku põhjuseks näen Eesti brändiloomes riigisisese kommunikatsiooni läbikukkumist. Kahtlemata on uuendusmeelse digiriigi kuvand rahvusvahelisel areenil endiselt Eesti jaoks oluline pehme jõu alustala ning näiteks pandeemia kontekstis mainiti fookusgrupis osalenud ekspertide sõnul ka meie paljuski digitaliseeritud haridussüsteemi positiivse näitena.

Avaliku kriitika loodud on ka narratiiv Eesti infojulgeoleku vähesest koordineeritusest, mis rahvusvahelisel areenil kuidagi Eesti mainele kasuks ei tule, eriti kui vaenulikke narratiive levitav Venemaa ehitab oma strateegia paljuski üles oportunismile. Julgeolekukommunikatsiooni kujundajad

¹⁵² Jansen 2008, p. 128.

¹⁵³ Dent 2008, p. 213.

võiksid tõstatada küsimuse, kuidas avalikus ruumis (info)julgeolekut kritiseerida ilma vaenulike mõjutajate toodetud narratiive edasi levitamata. Psühholoogilisest kaitsest ehk infomõjutustegevusest või kodanikuühiskonna õõnestamise katsetest teavitamine peab olema tasakaalus narratiividega, kus räägitakse probleemide lahendamisest. Kas lahenduseks võiks olla mingite institutsioonide avalikus diskussioonis vastunarratiivide levitamine või apoliitiliste ekspertide lahenduste pakkumine kriitilise diskursuse osana, jäägu valdkonnaekspertide otsustada. Oluline on see, et jõutaks lahenduseni, mis hõlmab kõiki riigikaitsega tegelevaid institutsioone – poliitikud vahetuvad ja retoorika muutub, samas kui poliitikakujundamise alused ja strateegilised tegevuskavad on püsivamad.

Tehnoloogilise jõu roll uue maailmakorra visandamisel

Esimese kolme narratiivi keskmes on tegutsejana Venemaa Föderatsioon, kelle infomõjutustegevuse ning ühiskonna lõhestamise võimet konstrueeritakse hirmsama ja võimsamana, kui see tegelikult on. Ehkki kohati omistatakse Kremli seotust infomõjutustegevusega liiga kergekäeliselt, ei tohi ka valvsust kaotada: on selge, et geograafiliselt Venemaa jaoks soodsates piirkondades asuvate riikide jaoks on infovastasseis konventsionaalse sõja ohu tõttu destabiliseerivam. Tõsiste tagajärgedega küberrünnaku korral NATO liitlase vastu käivituks ka 5. artikkel, aga sotsiaalmeedias koordineeritud infooperatsioonid võimaldavad tegutsejatel enda seotust rünnakutega varjata. Sellisele mikrotasandi mõjustamisele pole Eestis nii kiiret lahendust kui näiteks küberrünnaku puhul, millega CERT-EE kohe tegelema hakkaks. Ühiskonna vastupanuvõime suurendamine eeldaks individipõhist pädevuste arendamist.

Ehkki Hiina asub meist geograafiliselt kaugel, on ka see oht tunnetuslikult lähemale tulnud. Läänes pole Hiina hegemooniasoov ja väärtusruumi laiendamise ambitsioon midagi uut, aga Eesti ajakirjandus ja julgeolekuteenistused on hakanud teemat alles viimastel aastatel käsitlema. Võimalik, et seda võib tõlgendada ka digiriigi eduna: ehk on Hiina rahvaarvu kõrval imepisi Eesti suurvõimule huvipakkuv just tehnoloogiavõime ja uuendusmeelse suhtumise tõttu? Selle suhtes on Hiina ja Eesti brändiloomesarnane: mõlemad soovivad näidata end tehnoloogiliselt võimeka digiriigina.

Koostöös autoritaarse ja tehniliselt võimeka Hiinaga tuleb nii Eestil kui ka NATO-l korruga püüelda parimate lahenduste ja tegutsemisviiside ülevõtmise poole, aga samas ei tohi end pimestada lasta. Tuleb silmas pidada näiteks

Hiina ettevõtete kohustust riigivõimuga koostööd teha. Ehkki julgeolekuasutustel on ka läänemaailmas võimalik tehnoloogiaettevõtelt andmeid välja nõuda, on neil samuti võimalus riigi otsus kohtus vaidlustada ning enda eest võidelda, mis muudab grupiintervjuus osalenud ekspertide hinnangul oluliselt olukorda.

Niisiis, tehnoloogiavõimel on üha suurem roll tulevase maailmakorra visandamisel. Tehnoloogiavõime arendamine erinevalt sõjalise võime arendamisest ei sõltu rahvaarvust ega riigieelarvest, vaid seda saab edendada ka näiteks, luues välismaistele tehnoloogiaettevõtetele soodsaid tingimusi.

Küberjulgeolekustamisest võimestamiseni

Küberohtude julgeolekustamine on korraka kasulik ja kahjulik. Kasulik, sest see paneb ekspertide sõnul indiviide või ettevõtteid probleemi teadvustama ja seega ettevaatlikumalt käituma. Kahjulik aga seetõttu, et vastandub täielikult UNESCO kontseptsioonile, mille järgi peaks meedia-, info- ja digipädevuste arendamine olema võimestav. Kopenhaageni koolkonna eeskujul on märkinud ka näiteks Madisson ja Ventsel¹⁵⁴: kui e-ohete tajutakse tava-inimese jaoks liiga keerulisena ning ohtudest hoidumiseks vajalikke teadmisi IKT-valdkonna spetsialistide pärusmaana, tekib siingi käegalöömise oht. Digivahendite kasutamine igapäevaelus loob seega riski, mida tavakodanik ei oska ega saa maandada. See omakorda tekitab küsimuse: kuidas inimesi virtuaalmaailmas teadlikumalt käituma panna ilma neid ohete eksistentiaalseks paisutamata? Ühe hea võimestava kampaania näitena võib siinkohal esile tuua RIA „Ole IT-vaatlik“, mis esitab küberohte käsikäes lahendustega, kuidas riske organisatsioonis maandada.

On problemaatiline, et küberkurjategijaid konstrueeritakse intelligentsete pahalastena, laiemat avalikkust aga jüngritena, kelle teovõime sõltub pahalase soovidest või tujudest. Kui pahalane indiviidi sihikule võtab, saab isikust jüngrimassist esile tõstetud ohver, kes väärib küll kaastunnet, aga keda konstrueeritakse samas ka osalise süüdlasena (nt raamatupidajad, kes langevad õngitsuskirjade ohvriks). See tõstatab huvitava küsimuse teovõime kohta: kas infojulgeoleku tagamine on indiviidi õlgadel ning sõltub isiklikust huvist või vajadusest digipädevusi arendada või on see riigi vastutus ning vajab regulatiivset tuge või peaks üleilmsed tehnoloogiaettevõtted varasemast rohkem oma platvormide kaudu hoopis infomõjutustegevust kontrollima? Ka grupiintervjuus osalenud ekspertide mõttekäikudes võis kohati märgata

¹⁵⁴ Madisson, Ventsel 2018, lk 182.

küberjulgeolekustamise tunnuseid, sest lahendusena tänapäeva infokeskkonna ja platvormipoliitika eksistentsiaalse ohuna kujutamisele pakuti luua rohkem õigusakte. Sarnast trendi on märgata ka rahvusvahelisel tasandil.

Jagatud ohtudes on ka võimalusi e-Eesti brändi tugevdada. Oleme end rahvusvahelisel areenil näidanud juba kui esimese digiriigi ambitsioonide ja välja töötatud e-teenustega maa. Seega oleme läbinud õppetunde, mida e-teenuseid alles arendav teiste riikide avalik sektor ei pruugi ette näha. Avaliku diplomaatia osaks võiks taas saada narratiiv Eestist kui edukast, arukast ja hästi kaitstud digiriigist.

Tänapäeva infokeskkonna ohte on vaja teadvustada, kuid tuleb leida tasakaal liigse hirmutamise ja tegevusetuse vahel, mis on tingitud ohu vähesest tajumisest. Narratiiv sellest, kuidas seisame e-ohude näol silmitsi vääramatu jõuga, nõrgestab Eesti ja NATO heidutust ja ka kodanike tahet kanda avara riigikaitse käsituses ette nähtud ennetavat rolli infojulgeoleku tagamises. Vajadus lähenemist muuta ning küberkuritegevuse kõrval ka infokorruptuse ennetamist või valenarratiivide leviku vastu võitlemist julgeoleku tagamise osana mõtestada ei tähenda, et senine lähenemine on olnud tingimata vale. Rahvusvaheline kogukond on pärast infooperatsioonide abil valimistesse sekkumist ning ka koroonaviiruse levikuga käsikäes käinud nn infodeemiat neist ohtudest varasemast teadlikum. Oleme infojulgeoleku mõtestamisel uues arengujärgus ning seetõttu on vaja tõsta ka strateegilist vastupanuvõimet.

Kirjandus

- Aas, K.; Gross, O.** 2021. Andmed on digitaalse maailma DNA. – Postimees, 11. märts. <https://leht.postimees.ee/7198609/krista-aas-oskar-gross-andmed-on-digitaalse-maailma-dna> (03.04.2021).
- Antoniades, A.; Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.** 2010. Great power politics and strategic narratives. University of Sussex.
- Applegate, S. D.** 2013. The dawn of kinetic cyber. – 2013 5th international conference on cyber conflict (CYCON 2013), pp. 1–15. <https://ieeexplore.ieee.org/document/6568376> (02.05.2021).
- Bolin, G.; Jordan, P.; Ståhlberg, P.** 2016. From Nation Branding to Information Warfare: Management of Information in the Ukraine-Russia Conflict. – Media and the Ukraine Crisis: Hybrid Media Practices and Narratives of Conflict. New York: Peter Lang, pp. 3–18.
- Buozis, M.; Creech, B.** 2018. Reading news as narrative: A genre approach to journalism studies. – Journalism Studies, Vol. 19 (10), pp. 1430–1446.
- Coulter, C. A.; Smith, M. L.** 2009. The construction zone: Literary elements in narrative research. – Educational Researcher, Vol. 38 (8), pp. 577–590.

- Dent, C.** 2008. 'Journalists are the confessors of the public', says one Foucauldian. – *Journalism*, Vol. 9 (2), pp. 200–219.
- Eco, U.** 2005. *Lector in fabula*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- The Economist.** 2019. Emmanuel Macron in his own words. – *The Economist*, November 7.
<https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-in-his-own-words-english> (08.10.2021).
- Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017. Riigi Teataja.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/306062017002> (18.03.21).
- Foucault, M.** 2011. Teadmine, võim, subjekt: valik räägitust ja kirjutatust. Tallinn: Varrak.
- Galeotti, M.** 2018. I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'. – *Foreign Policy*, March 5.
<https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/> (01.10.2021).
- Galeotti, M.** 2018. The mythical 'Gerasimov Doctrine' and the language of threat. – *Critical Studies on Security*, pp. 1–5.
- Guzun, V.** 2021. Sõda Nistru jõel Moldova Vabariigi vastu – Venemaa Föderatsiooni esimene hübriidsõda. – *Postimees*, 4. märts.
<https://leht.postimees.ee/7193177/soda-nistru-joel-moldova-vabariigi-vastu-venemaa-foderatsiooni-esimene-hubriidsoda> (03.04.2021).
- Hansen, L; Nissenbaum, H.** 2009. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. – *International Studies Quarterly*, Vol. 53 (4).
- Heikla, A.** 2020. Alar Heikla: Huawei vajab aega, et tõestada oma süütust. – *Eesti Päevaleht*, 21. detsember.
<https://epl.delfi.ee/number/91994375/artikkel/92044781/alar-heikla-huawei-vajab-aega-et-toestada-oma-suutust> (03.04.2021).
- Herzog, S.** 2011. Revisiting the Estonian cyber attacks: Digital threats and multi-national responses. – *Journal of Strategic Security*, Vol. 4 (2), pp. 49–60.
- Höbepappel, U.** 2021. Hiinat kannustavad partei ülemvõimule allutatud ideaalid. – *Eesti Ekspress*, 17. märts.
<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/92846033/hiinat-kannustavad-partei-ulemvoimule-allutatud-ideaalid> (03.04.2021).
- Infodemic** 2021. – World Health Organization. <https://www.who.int/health-topics/infodemic> (08.10.2021).
- Jansen, S. C.** 2008. Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia. – *Social Identities*, Vol. 14 (1), pp. 121–142.
- Joakit, E.** 2021. PÄEVAKOMMENTAAR. Ekvard Joakit: Kallas, Helme ja Kõlvart – kättest kinni ja üheskoos vaksineerima! – *Eesti Päevaleht*, 15. veebruar.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92567023/paevakommentaar-ekvard-joakit-kallas-helme-ja-kolvart-katest-kinni-ja-uheskoos-vaksineerima> (03.04.2021).
- Kaldoja, E.** 2021a. ELi sanktsioonid vihastasid Hiinat. – *Postimees*, 24. märts.
<https://leht.postimees.ee/7208581/eli-sanktsioonid-vihastasid-hiinat> (03.04.2021).

- Kaldoja, E.** 2021b. Kindral Lanata: koroonakriis on kõiki ohte vaid hullemaks teinud. – Postimees, 12. märts.
<https://leht.postimees.ee/7199509/kindral-lanata-koroonakriis-on-koiki-ohtevaid-hullemaks-teinud> (03.04.2021).
- Kannik, I.** 2021. Indrek Kannik: traditsioonilised ohud ei ole maailmast kuhugi kadunud. – ERR, 23. märts.
<https://www.err.ee/1608152170/indrek-kannik-traditsioonilised-ohud-ei-ole-maailmast-kuhugi-kadunud> (03.04.2021).
- Klaassen, M.** 2021. Eesti ja NATO küberkaitse võimekuse narratiivne konstrueerimine Eesti ajakirjandusväljaannetes. Magistritöö. Tartu ülikool.
- Koort, E.** 2021. Erkki Koort: vabariigi aastapäeva paraad ei jäänud ära. – Postimees, 25. veebruar.
<https://leht.postimees.ee/7187757/erkki-koort-vabariigi-aastapaeva-paraad-ei-jaanud-ara> (03.04.2021).
- Kull, C.** 2021. Clyde Kull, Eric Lamouroux: sada aastat diplomaatilisest koostööst Prantsusmaaga. – Postimees, 26. jaanuar.
<https://leht.postimees.ee/7164441/clyde-kull-eric-lamouroux-sada-aastat-diplomaatilisest-koostood-prantsusmaaga> (03.04.2021).
- Kull, K.; Lindström, K.; Lotman, M.; Magnus, R.; Maimets, K.; Maran, T.; Moss, R. T.; Pärli, Ü.; Pärn, K.; Randviir, A.; Remm, T.; Salupere, S.; Sarapik, V.; Sütiste, E.; Torop, P.; Ventsel, A.; Verenitš, V.; Väli, K.** 2018. Semiootika. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kunnus, M.** 2021. Infosõda käib koroonast Kremliini. – Postimees, 15. märts.
<https://leht.postimees.ee/7201398/mihkel-kunnus-infosoda-kaib-koroonast-kremliini> (03.04.2021).
- Laclau, E.** 2005. On Populist Reason. Verso: New York.
- Laine, M.** 2021. Jooksku Eestis! Rootsi kaitsepolitsei näeb noores Eesti neonatsis julgeolekuohtu ja pagendab ta kodumaale. – Eesti Ekspress, 3. veebruar.
<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/92413083/jooksku-eestis-rootsi-kaitsepolitsei-naeb-noores-eesti-neonatsis-julgeolekuohtu-ja-pagendab-ta-kodumaale> (03.04.2021).
- Laine, M.** 2021. KUULA SAADET. Kuidas FBI poolt tagaotsitav oligarh Eesti ja Läti riigimehed enda pilli järgi tantsima pani. – Eesti Päevaleht, 4. märts.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92740963/kuula-saadet-kuidas-fbi-poolt-tagaotsitav-oligarh-eesti-ja-lati-riigimehed-enda-pilli-jargi-tantsima-pani> (03.04.2021).
- Laugen, L.** 2021a. EL-i välispoliitikajuht Borrell ei lubanud Moskvast uusi sanktsioone, küll aga kiitis Vene koroonavaktsiini. – Delfi, 5. veebruar.
<https://www.delfi.ee/artikkel/92479357/el-i-valispoliitikajuht-borrell-ei-lubanud-moskvas-uusi-sanktsioone-kull-aga-kiitis-vene-koroonavaktsiini> (03.04.2021).
- Laugen, L.** 2021b. WSJ: USA luure usub, et Venemaa levitab Pfizeri vaktsiini kohta kahtlusi, et upitada oma Sputnikut. – Delfi, 8. märts.
<https://www.delfi.ee/artikkel/92774685/wsj-usa-luure-usub-et-venemaa-levitab-pfizeri-vaktsiini-kohta-kahtlusi-et-upitada-oma-sputnikut> (03.04.2021).

- Laugen, L.** 2021c. Venemaa kaitseministri nõunik: Lääs on alustanud Venemaa vastu mentaalset sõda venemaalaste eneseteadvuse hävitamiseks. – Delfi, 25. märts.
<https://www.delfi.ee/artikkel/92943939/venemaa-kaitseministri-nounik-laas-on-alustanud-venemaa-vastu-mentaalset-soda-venemaalaste-eneseteadvuse-havitamiseks> (03.04.2021).
- Lepik, P.** 2008. Universals in the Context of Juri Lotman's Semiotics. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Levin, A.** 2021. Vaktsineerimine Ukraina moodi. – Õhtuleht, 10. veebruar.
<https://www.ohhtuleht.ee/1024985/adik-levin-covid-19-vaktsineerimine-ukraina-moodi> (03.04.2021).
- Liimets, E-M.** 2021. Eva-Maria Liimets: Eestil tuleb vapralt enda eest seista. – ERR, 16. veebruar.
<https://www.err.ee/1608111031/eva-maria-liimets-eestil-tuleb-vapralt-enda-eest-seista> (03.04.2021).
- Madisson, M.** 2016. Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine. – Acta Semiotica Estica, XIII, lk 10–36.
- Madisson, M.; Ventsel, A.** 2018. Fobofobia: küberohtude ja infosõja diskursused Zapad 2017 õppuste meediakajastuse kontekstis. – Sõjateadlane, nr 8, lk 181–199.
- Madisson, M-L.; Ventsel, A.** 2021. Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. Routledge: London.
- Marmei, E.** 2020. Vaba maailm tõmbetuultes. – Postimees, 14. november.
<https://leht.postimees.ee/7109163/erik-marmei-vaba-maailm-tombetuultes> (03.04.2021).
- McDermott, R. N.** 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. – Rahvusvahelise kaitseuringute keskuse raport.
http://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Report_Russias_Electronic_Warfare_to_2025.pdf (03.04.2021).
- McKew, M.** 2017. The Gerasimov Doctrine. It's Russia's new chaos theory of political warfare. And it's probably being used on you. – Politico, September 5.
<https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538/>.
- Minnik, T.** 2021. Intervjuu Ratase valitsuse stratkomi juhiga: „Me oleme apoliitilised, demoniseerimise talumine käib meil palga sisse!“ – Delfi, 12. november.
<https://forte.delfi.ee/artikkel/91669873/intervjuu-ratase-valitsuse-stratkomi-juhiga-me-oleme-apoliitilised-demoniseerimise-talumine-kaib-meil-palga-sisse> (03.04.2021).
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2012. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Londoni, Eloni ja Duke'i ülikool.
- Murphy, D.** 2008. Fighting Back: New Media and Military Operations. United States Army War College Center for Strategic Leadership.
- Nissen, T. E.** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tallinn: Riigikaitse Raamatukogu.

- Nuka, B.** 2021. Kanada pani USA paremäärmuslased ISISega samale pulgale. – Postimees, 5. veebruar.
<https://leht.postimees.ee/7172595/kanada-pani-usa-paremaarmuslased-isisega-samale-pulgale> (03.04.2021).
- Ots, M.** 2020. Raport: NATO peaks oma fookust laiendama. – ERR, 2. detsember.
<https://www.err.ee/1193569/raport-nato-peak-oma-fookust-laiendama> (03.04.2021).
- Paas, K.** 2021a. Eesti riikliku julgeoleku kommunikatsiooni võimalused vaenulike inforünnakute mõju leevendamiseks infosõjas. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia.
- Paas, K.** 2021b. Vaenlasele kasulikuks idioodiks võib saada igatüks meist. – Postimees, 15. märts.
<https://leht.postimees.ee/7201407/kadri-paas-vaenlasele-kasulikuks-idioodiks-voib-osutada-igauks-meist> (03.04.2021).
- Paavo, V.** 2021. Vambola Paavo: Elu õpetab valusalt. – Pärnu Postimees, 27. märts.
<https://parnu.postimees.ee/7211186/vambola-paavo-elu-opetab-valusalt> (03.04.2021).
- Pau, A.** 2021. Ilves ja Kaljurand: Eesti seis COVIDile mõeldud IT-lahendustega on katastrofaalne. – Delfi, 25. veebruar.
<https://forte.delfi.ee/artikkel/92674991/ilves-ja-kaljurand-eesti-seis-covidiga-seotud-digilahendustega-on-katastrofaalne> (03.04.2021).
- Postimees** 2020a. EL nõuab Hiinalt Hongkongi parlamenti puudutavate reeglite tühistamist. – Postimees, 12. november.
<https://maailm.postimees.ee/7108378/el-nouab-hiinalt-hongkongi-parlamenti-puudutavate-reeglite-tuhistamist> (03.04.2021).
- Postimees** 2021a. USA taunis Venemaa desinformatsioonikampaaniat vaktsiinide osas. – Postimees, 9. märts.
<https://maailm.postimees.ee/7196799/usa-taunis-venemaa-desinformatsiooni-kampaaniat-vaktsiinide-osas> (03.04.2021).
- Postimees** 2021b. Juhtkiri: WHO rasked ülesanded. – Postimees, 30. jaanuar.
<https://arvamus.postimees.ee/7168014/juhtkiri-who-rasked-ulesanded> (03.04.2021).
- Postimees** 2021c. RIA: veebruaris oli kaks juhtumit, mis sarnanesid ministeeriumide küberründega. – Postimees, 25. märts.
<https://tehnika.postimees.ee/7209806/ria-vebruaris-tabas-estit-kaks-tosisemat-kuberrunnakut> (03.04.2021).
- Randlaid, S.** 2020. Küberjulgeolek, 5G ja Navalnõi: välisminister Reinsalu arutas USA kolleegiga rahvusvahelist olukorda. – Postimees, 21. detsember.
<https://www.postimees.ee/7103144/kuberjulgeolek-5g-ja-navalnoi-urmas-reinsalu-arutas-usa-valisministriga-rahvusvahelist-olukorda> (03.04.2021).
- Rando, T.** 2021. Floridas üritas häkker joogivett mürgitada. Kas selline asi võib juhtuda ka Eestis? – Postimees, 16. veebruar.
<https://tehnika.postimees.ee/7181353/floridas-uritas-hakker-joogivett-murgitada-kas-selline-asi-voib-juhtuda-ka-estis> (03.04.2021).

- Reisigl, M.** 2008. Analyzing political rhetoric. – Koller, V.; Wodak, R. (eds.). *Handbook of Communication in the Public Sphere*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Riives, A.** 2020. Küberkaitsespetsialist Hans Lõugas: internetis peab mõtlema nagu häkker. – *Tartu Postimees*, 3. november.
<https://tartu.postimees.ee/7100809/kuberkaitsespetsialist-hans-lougas-internetis-peab-motlema-nagu-hakker> (03.04.2021).
- Ruutsoo, R.** 2021. Rein Ruutsoo: Mihhail Kõlvart kasutab koroonasegadust ära, et vene keel teiseks riigi keeleks teha. – *Eesti Päevaleht*, 14. jaanuar.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92261915/rein-ruutsoo-kolvart-kasutab-koroonasegadust-ara-et-vene-keel-teiseks-riigikeeleks-teha> (03.04.2021).
- Salu, M.** 2020. EKSKLUSIIVINTERVJUU. Valge Maja endine hall kardinal Steve Bannon: Trump võidab, Bideni toetajad hakkavad märatsema. – *Eesti Ekspress*, 4. november.
<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/91558627/eksklusiivintervjuu-valge-maja-endine-hall-kardinal-steve-bannon-trump-voidab-bideni-toetajad-hakkavad-maratsema> (03.04.2021).
- Samorodni, O.** 2021. VENE MEEDIA PÄEVIK. Miks on Maardus ja Lasnamäel nii kõrged nakatumisnäitajad? Vastust võib otsida EKRE sümbioosist Kremlis-TV-ga. – *Eesti Päevaleht*, 3. märts.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92733771/vene-meedia-paevik-miks-on-maardus-ja-lasnamael-nii-korged-nakatumisnaitajad-vastust-voib-otsida-ekre-symbioosist-kremlis-tv-ga> (03.04.2021).
- Sester, S.** 2021. Sven Sesteri 10 soovitus uuele valitsusele: ka algaja juht peab julgema otsustada ehk kuidas lõpetada kaos vaktsineerimises. – *Eesti Päevaleht*, 24. veebruar.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92663181/sven-sesteri-10-soovitust-ueele-valitsusele-ka-algaja-juht-peab-julgema-otsustada-ehk-kuidas-lopetada-kaos-vaktsineerimises> (03.04.2021).
- Spindler, M.** 2013. *Social constructivist theory*. – *International Relations. A Self-Study Guide to Theory*. Toronto: Barbara Budrich Publishers.
- Stoicescu, K.** 2021. Kalev Stoicescu: Sputnik V kui geopoliitiline relv. – *Postimees*, 22. märts.
<https://leht.postimees.ee/7206725/kalev-stoicescu-sputnik-v-kui-geopoliitiline-relv> (03.04.2021).
- Truu, J.** 2020. Küberkuritegevus on epideemia: 2020. aasta levinumad petuskeemid. – *Delfi*, 2. detsember.
<https://arileht.delfi.ee/artikkel/91847018/kuberkuritegevus-on-epideemia-2020-aasta-levinumad-petuskeemid> (03.04.2021).
- Tähismaa, I.** 2021. Eesti e-eluviisi nähtamatud kaitsjad jõudsid kōurikuikka. – *Lõuna-eestlane*, 28. jaanuar.
<https://lounaestlane.ee/eesti-e-eluviisi-nahtamatud-kaitsjad-joudsid-kourikuikka/> (03.04.2021).

- Waever, O.** 1995. *Securitization and Desecuritization. On Security.* New York: Columbia University Press.
- Ventsel, A.** 2020. Aimar Ventsel: iga nimekiri pole see õige nimekiri. – ERR, 27. detsember.
<https://www.err.ee/1220368/aimar-ventsel-iga-nimekiri-pole-see-oige-nimekiri> (03.04.2021)
- Ventsel, A.; Hansson, S.; Madisson, M.; Sazonov, V.** 2018. Hirnu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 103–127.
- Viin, R.** 2021. Ronald Viin: tulgem äärmuslikest ja kallutatud inforuumidest välja. – Eesti Päevaleht, 28. jaanuar.
<https://epl.delfi.ee/artikkel/92404105/ronald-viin-tulgem-aarmuslikest-ja-kallutatud-inforuumidest-valja> (03.04.2021).
- Voog, V.** 2021. VÄLISLUURE AASTARAAMAT. Hiina kogub ajusid – mitte koostöötajatest, vaid enda huvides. – Õhtuleht, 17. veebruar.
<https://www.ohhtuleht.ee/1026232/valisluure-aastaraamat-hiina-kogub-ajusid-mitte-koostootajatest-vaid-enda-huvides> (03.04.2021).
- Vu, H. T.; Guo, L.; McCombs, M. E.** 2014. Exploring “the World Outside and the Pictures in our Heads”: A Network Agenda Setting Study. – *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 91, pp. 669–686.

MAIA KLAASSEN, MA

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi arendusspetsialist

AJALOO JA PROPAGANDA VAHEL: EESTI JA LÄTI KUJUTAMINE VENEMAA AJALOONARRATIIVIDES

Vladimir Sazonov, Sergii Pakhomenko, Igor Kopõtin

ÜLEVAADE. Artiklis¹ analüüsitakse Eesti ja Läti ajaloo kujutamist Venemaa nüüdisaegses narratiivis erinevate akadeemiliste publikatsioonide, populaarteaduslike kanalite ja meediakajastuste propaganda kaudu. Autorid arutavad varasema Baltimaade käsitluse politiseerimist ja ideologiseerimist, ajaloolaste muutumist mälu-sõdalasteks (kui kasutada M. Bernhardi ja J. Kubiku terminit) ning Venemaa Föderatsiooni ametliku mäluoliitika peamisi osalisi. Artiklis uuritakse, kuidas meedia on läinud vasturääkiva ajalookäsitlusega kaasa ning kuidas ajalugu kasutatakse informatiivse ja kognitiivse mõju operatsioonide tööriistana.

Võtmesõnad: narratiivid, historiograafia, mäluoliitika, mnemoonilised asjaosalised, ajalugu, propaganda, Venemaa, Eesti, Läti

Keywords: narratives, historiography, politics of memory, mnemonic actors, history, propaganda, Russia, Estonia, Latvia

1. Sissejuhatus

Kollektiivne mälu ja ajalooliitika mängivad aina suuremat rolli poliitilises kultuuris ning mõjutavad rahvusvahelisi suhteid.² Ka Venemaa Föderatsioonil on oma ajalooliitika³, mida kasutatakse Kremli eesmärkide

¹ Avaldatud Eesti Kaitseväge Akadeemia projekti 253 (O-014) „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana (8.03.2019–31.01.2023)“ raames. Artikli ingliskeelne (pikem) versioon ilmus 2021. aastal: **Sazonov, V.; Pakhomenko, S.; Kopõtin, I.** 2021. Between History and Propaganda: Estonia and Latvia in Russian Historical Narratives. – Mölder, H.; Sazonov, V.; Kerikmäe, T.; Chochia, A. (eds.). The Russian Federation in the Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood. Springer Nature, pp. 397–423.

² **Langenbacher, E.** 2010. Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations. – Langenbacher E.; Shain Y. (eds.). Power and the Past. Collective Memory and International Relations. Washington: Georgetown University Press, pp. 13–49.

³ **Miller, A.** 2011. The Labyrinths of Historical Policy. – Russia in Global Affairs, No. 2. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-labyrinths-of-historical-policy/> (19.01.2021).

saavutamiseks⁴. Ajaloofaktide ja -narratiivide soovikohane kasutamine, (taas)tõlgendamine ja nendega manipuleerimine ei ole tänapäeva maailmas uus nähtus, kuid 21. sajandil on sellest saanud oluline vahend sihtgruppide mõjutamiseks⁵. Seda, et Venemaa Föderatsioon kasutab ajalugu võimsa poliitilise relvana, on oluline mõista. Prus on öelnud järgmist:

/.../ ajalooga manipuleerimine põhjustab Läänes järjest suuremaid raskusi, sest see toetab Moskva agressiivset välispoliitikat ja õhutab Venemaa kodanike Lääne-vastast hoiakut. Lääs on nüüd silmitsi keerulise ülesandega see niimoodi ümber pöörata, et Vene kodanikud rohkem ei kaugeneks. Selleks tuleb põhjalikult mõista, kuidas kasutatakse tänapäeval Moskva ajaloopoliitikas enda kasuks ära Suurt Isamaasõda.⁶

Nende võtete hulka, mida Venemaa Föderatsioon kasutab inimeste informatsiooniga mõjutamiseks⁷, kuulub ajaloomälu, mis moodustab Venemaa Föderatsiooni välispoliitikas omamoodi ideoloogilise ja propagandistliku

⁴ **Beķere, K.; Engizers, E.; Ivanauskas, V.; Kopõtin, I.** 2014. Die sanfte Geschichtspolitik Russlands. Anmerkungen zu einer internationalen Sommerschule in Zvenigorod 2013. – Forschungen zur baltischen Geschichte, 9/2014, pp. 285–291. Siinkohal peab märkima, et Venemaa pole ainuke, kes kasutab ajaloopoliitikat eesmärkide (poliitilised jt) saavutamiseks. Seda teevad ka mitmed teised riigid, näiteks Hiina. **Малинова, О. Ю.** 2015. Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности. – М.: Политическая энциклопедия.

⁵ **Vázquez Liñán, M.** 2010. History as a propaganda tool in Putin's Russia. – Communist and Post-Communist Studies, Vol. 43 (2), pp. 167–178; **Morozov, V.** 2009. Protecting 'Our' History: Politics, Memory, and the Russian State. – PONARS Eurasia Policy Memo, Vol. 64, pp. 1–5; **Sinialu, A.** 2008. Propaganda, Information War and the Estonian-Russian Treaty Relations: Some Aspects of International Law, pp. 154–162. https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2008_XV_154.pdf (12.06.2019). [**Sinialu** 2008]; **Levchenko, G.** 2018. How Russia prosecutes its own people for 'falsifying history'. – Meduza. <https://meduza.io/en/feature/2018/05/11/how-russia-prosecutes-its-own-people-for-falsifying-history> (28.09.2021); **Sazonov, V.; Gontšarenko, A.** 2020. Venemaalt pärinevad narratiivid ja ajaloo õpetamine. Tallinn: Sisekaitseakadeemia; **Sazonov, V.** 2020. Case Study: Estonia. Molotov-Ribbentrop Pact, World War II and Soviet Legacy. – Varna, M. (ed.). Falsification of History as a Tool of Influence. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, pp. 18–29. [**Sazonov** 2020]

⁶ **Prus, J.** 2015. Russia's Use of History as a Political Weapon. The Polish Institute of International Affairs, p. 1. https://www.pism.pl/files/?id_plik=19763 (17.01.2021).

⁷ **Mölder, H.; Sazonov, V.** 2020. Kremlin Information Campaign in the Baltic States During the COVID-19 Pandemic Escalation of Spring. – Modern Management Review, Vol. XXV (4), pp. 83–97.

raamistiku⁸ ning õigustab vahel isegi sõjaväelis-poliitilist sekkumist (nt Ukraina puhul)⁹.

Eesti ja Läti on Venemaa mõjutusoperatsioonide suhtes eriti haavatavad. Selleks on mitu ajaloolist ja geopoliitilist põhjust, näiteks 50 aastat kestnud Nõukogude okupatsioon Balti riikides (1940–1941 ja 1944–1991), mis tekitas rahvale massiliste küüditamiste ja repressioonidega kollektiivse trauma, samuti ühise riigipiiri pikkus¹⁰ ja küllaltki suur vene emakeelega kodanike hulk, kellest märkimisväärne osa on Venemaa Föderatsiooni sageli riigivastase loomuga propaganda mõju all¹¹.

Balti riikide¹² ja Venemaa Föderatsiooni suhetes on eriti olulisel kohal ajaloomälu, mis on tekitanud lahkkelisid juba 30 aastat alates Nõukogude Liidu lagunemisest 1991. aastal. Kahest võrdselt veenvast ajaloonarratiivist võivad saada alguse kas mälusõjad või nullsummamäng. 1990. aastatest saadik on Baltimaades räägitud kahest totalitaristlikust režiimist ja kahest okupatsioonist: Nõukogude ja Saksa. Samas on Venemaa geopoliitilised ambitsioonid ja Suure Isamaasõja ülepaisutatud kultus viinud ilmselge revisionismi ning Molotovi-Ribbentropi pakti õigustamiseni¹³.

⁸ Piirimäe, K. 2020. From an 'Army of Historians' to an 'Army of Professionals': History and the Strategic Culture in Estonia. – Scandinavian Journal of Military Studies, Vol. 3 (1), pp. 100–113. [Piirimäe 2020]; Sazonov 2020.

⁹ Sazonov *et al.* 2016. Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence; Snegovaya, M. 2015. Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare. USA: Institute for the Study of War; Mölder, H.; Sazonov, V. 2018. Information Warfare as the Hobbesian concept of Modern Times – Principles, Techniques and Tools of Russian Information Operations in Donbass. – Journal of Slavic Military Studies, Vol. 31 (3), pp. 308–328; Mölder, H.; Sazonov, V. 2019. The Impact of Russian Anti-Western Conspiracy Theories on the Status-related Conflict in Ukraine – the Case of Flight MH17. – Baltic Journal of European Studies, Vol. 9 (3), pp. 96–115. [Mölder, Sazonov 2019]

¹⁰ Piirimäe 2020, pp.102–103.

¹¹ Andriukaitis, L. 2020. Russian propaganda efforts in the Baltics and the wider Region. Vilnius Institute for Policy Analysis. https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/05/VIPA_Andriukaitis_2020_Iv4-1%D0%B5.pdf (09.10.2020); Król, A. 2017. Russian Information Warfare in the Baltic States – Resources and Aims. The Warsaw Institute, July 20. <https://warsawinstitute.org/russian-information-warfare-baltic-states-resources-aims/> (14.10.2020); Winnerstig, M. 2014. Tools of destabilization: Russian soft power and non-military influence in the Baltic States. FOI-R-2990-SE. http://appc.lv/wp-content/uploads/2014/12/FOI_Non_military.pdf (20.12.2020).

¹² Keskendume artiklis ainult Lätile ja Eestile: Leedud puudutavad materjalid on analüüsis välja jäetud.

¹³ Vt ka Venemaa teadustöid ja tõlgendusi Molotovi-Ribbentropi pakti kohta: Смирнов, В. П. 2009. Мюнхенская конференция и советско-германский пакт о ненападении

Venemaa narratiivi kohaselt oli Eesti ja Läti¹⁴ okupeerimine (annekteerimine) 1940. aastal õigustatud ja teist okupatsiooni 1944. aastal nähakse koguni „vabastamisena“ (nt Tšekinov, Venemaa Föderatsiooni kaitseministeerium). Ajaloo selline tõlgendus ja Balti riikide süüdistamine fašismi ülistamises on avaldanud mõju ka Balti riikide venekeelsele elanikkonnale, moodustades tugeva vastumälu narratiivi, kuhu kuulub võidupüha tähistamine 9. mail ja veendumus, et Nõukogude Liit n-ö vabastas Läti ja Eesti¹⁵.

Meie hüpotees on järgmine: ajalooliste, geopoliitiliste ja etniliste eripärade tõttu on ajaloomälu kui osa meie identiteedist üks Eesti ja Läti julgeoleku tähtsamaid elemente. Selles valguses on Venemaa nüüdisaegsete ajalooliste ja propagandistlike narratiivide eesmärk salata Eesti ja Läti riiklikku ajaloomälu ning õõnestada ajaloo abil Läti ja Eesti praeguste juhtide võimu. Ühest küljest aitab selline tegevus Eestit ja Lätit informatsiooniga mõjutada, teisest küljest aga kuulub ajaloolise revisionismi strateegia juurde.

Artikkel on jaotatud kaheks. Esimeses osas defineerime mälupoliitika mõiste, kirjeldame kasutatud lähenemisi ja meetodeid, termineid ja mõisteid ning anname lühiülevaate empiirilisest taustast. Teises osas käsitleme kahele Balti riigile, Eestile ja Lätile suunatud kaht Venemaa ajaloonarratiivi ning keskendumet nende põhilistele osalistele, süžeedele ja levitamiskanalitele.

в дискуссиях российских историков. Вестник МГИМО – Университет. Специальный выпуск к 70-летию начала Второй Мировой войны, с. 185–203; **Ионов, Б. В.; Харитонов, Н. И.** 2013. Проблема фальсификации истории на постсоветском пространстве. – Вестник Московского университета. Сер. 21. Управление (государство и общество), No. 4, с. 110–127; **Симиндей, В. В.** 2015a (ред.). Прибалтийские исследования в России. Сборник статей. Москва, издательский центр фонда “Историческая память”. Vt ka Vladimir Putini arvamus: **Interfax** 2015. Путин согласился с Мединским по пакту Молотова-Риббентропа, Interfax, 10.05.2015. <http://www.interfax.ru/russia/440996> (12.11.2020); **Дубровская, Л.** 2014. Путин напугал Запад своими заявлениями о пакте Молотова-Риббентропа. – Московский Комсомолец. <https://www.mk.ru/politics/2014/11/07/putin-napugal-zapad-svoimi-zayavleniyami-o-pakte-molotovaribbentropa.html> (30.11.2020); **Putin, V.** 2020a. The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. – The National Interest, 18.06.2020. <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982> (16.06.2020).

¹⁴ Samuti Leedu.

¹⁵ **Литвинов, М. Ю.** 2015. Фальсификация довоенной истории Прибалтики в исторической науке. Исторические науки и археология. – Исторические науки и археология/ Historical science and archaeology, Vol. 93/94, с. 58–60. <https://www.geopolitica.ru/en/article/falsification-history-ukraine-not-country> (16.11.2020). [**Литвинов** 2015]; **Ибрагимова, Г. Ш.** 2016. Проблема фальсификации событий Великой Отечественной. Исторические исследования: материалы И. В. Междунар. науч. конференции (г. Казань, май 2016 г.). Казань: Бук, с. 61–63. [**Ибрагимова** 2016]

Lähtusime ametlikest Kremli allikatest (Putini ja teiste Venemaa ametiisikute arvamused), akadeemilisest historiograafiast ja erinevatest Venemaa ajaloolaste uurimustest (artiklid, kogumikud, monograafiad). Lisaks analüüsisime politiseeritud ajaloolisi projekte ning vaatasime lähemalt erinevates meediakanalites (Rubaltic.ru, Sputnik, Kremlin.ru jt) avaldatud Kremli-meelseid artikleid, mis puudutavad ka Eesti ja Läti ajalugu, eriti Teise maailmasõja, Eesti ja Läti okupatsiooni ning Nõukogude perioodi narratiivi.

2. Teoreetiline raamistik

Uurimuse teoreetilise ja empiirilise raamistiku keskmes on mälu-, ajaloo- poliitika ja narratiivid. Nende omavaheliste suhete selgitamine aitab luua Läti ja Eesti näidete uurimiseks vajaliku teoreetilise mudeli. Mälupoliitikat käsitleme siinkohal laiemalt, hõlmates kõiki kollektiivse ja ajaloomälu kujunemise seotud tavadid alates ajaloonarratiivi seaduslikust vormistamisest.

Mälupoliitikat¹⁶ on eri uurimustes tõlgendatud erinevalt. Seda võib kujutada kui minevikusündmuste tähenduse konstrueerimist või pealesurumist teistele ühiskonnaliikmetele. Mälupoliitikat saab käsitleda ka kommunikatiivse dialoogi kaudu ehk keskenduda ideede kujunemisele ja narratiivide mõjutamisele ning sellele, kuidas need klapiivad ja põrkuvad teiste narratiividega ühiskonnas laiemalt¹⁷.

Siin uurimuses käsitletud kahe Balti riigi ametlikku ajaloonarratiivi toetavad põliste lätlaste ja eestlaste kollektiivsesse mällu kulunud repressioonid ja küüditamised. Vene emakeelega elanikud ei mäleta neid sündmusi aga sugugi samamoodi. Ühest küljest kujundab see ühismälu¹⁸, teisest küljest näitab Venemaa Föderatsiooni mnemoonilist mõju vene emakeelega kodanikele (eriti Eestis ja Lätis). Mälupoliitika on väga võimas poliitiline tööriist. Alon Confino¹⁹ ütleb, et mälu, mida kasutatakse poliitilistel eesmärkidel,

¹⁶ **Mälksoo, M.** 2009. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. – *European Journal of International Relations*, Vol. 15 (4), pp. 653–680.

¹⁷ **Verovšek, P.** 2016. Collective memory, politics, and the influence of the past: the politics of memory as a research paradigm. – *Politics, Groups, and Identities*, Vol. 4 (3), p. 542.

¹⁸ Sellest on kirjutanud nt **Bernhard, M.; Kubik, J.** 2014. A Theory of the Politics of Memory. – Bernhard, M.; Kubik, J. (eds.). *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford: Oxford University Press, pp. 7–36.

¹⁹ **Confino, A.** 1997. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. – *The American Historical Review*, Vol. 102 (5), p. 1395.

muutub „poliitilise reduktsionismi ja funktsionalismi vangiks“ ning hakkab sarnanema ideoloogiaga.

Eesti politoloog Maria Mälksoo on korduvalt rõhutanud, et vastastikku austava dialoogi saavutamiseks tuleks rakendada agonistlikku mäluoliitikat, mis ei vii tingimata ühise arusaama loomise ja minevikuga rahu sõlmimiseni, kuid aitab vastast mõista ilma antagonistlike rünnakuteta.²⁰

Kuigi Maria Mälksoo²¹ pooldab järeleandmatult agonistlikku ajalookäsitlust, nendib ta, et tõenäoliselt ei jõuta riigi ajalookäsitluses ühise arusaamani ilma, et pandaks väevõimuga paika, mida ja kuidas mäletada. Lisaks leiab ta, et Ida-Euroopas järsult kasutusse võetud agonistlik mäluoliitika mudel tunduks küllaltki ebaloomulik, arvestades Venemaa ja endiste Nõukogude liiduriikide märkimisväärselt paigast äraolevat võimutasakaalu ja riiklikult heaks kiidetud mäluoliitikat, mille järgi määratletakse riigi identiteet nullsumma keskkonnas.²²

Uurijad peavad arvestama kõiki väliseid asjaolusid, mis muudavad kodanike mälu mitmekesisuse keerulisemaks ning kinnistavad hoopis narratiivi ja isegi n-ö mälusõda. Seda iseloomustab ilmekalt Balti riikide ja Venemaa Föderatsiooni mälukonflikt. Olga Malinova sõnul üritavad (Venemaa) juhid levitada ja toetada kindlaid tõlgendusi meie ühise mineviku kohta, et saavutada poliitilisi eesmärgi, mis pole seotud mitte ühese minevikukäsitluse loomisega, vaid nad tahavad kindlustada oma võimu, tugevdada ühiskondlikku solidaarsust, õigustada tehtud otsuseid, koondada valijate toetust, näidata vastaste jõuetust jne. Seetõttu ei sobi ajaloo- ja mäluoliitika tingimata ajaloo poliitilise kasutamise kirjeldamiseks. Teine mõiste on esimesest laiem. See tähendab igasugust ajaloole viitamist poliitilises kontekstis, sõltumata sellest, kas moodustub sidus strateegia. Adressaatideks sobivad ilmselt kõigist ühiskonnagrupidest kodu- ja välisriigi kodanikud.²³

Ajaloooliitika kui ühtne kontseptuaalne strateegia ja ajaloo taktikaline rakendamine poliitilistel eesmärkidel keskenduvad ajaloonarratiividele. Narratiiv, mis maalib ajalooliste sündmuste ahelast tervikpildi, on nii historioograafiliselt kui ka poliitilises diskursuses peamine ajaloo kujutamise vahend.

²⁰ Mälksoo, M. 2015. Memory must be defended: Beyond the politics of mnemonical security. – Security Dialogue, Vol. 46 (3), pp. 221–237. <https://doi.org/10.1177/0967010614552549>.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ Малинова, О. Ю. 2018а. Политика памяти как область символической политики. – Миллер, А. И.; Ефременко, Д. В. (ред.). Методологические вопросы изучения политики памяти, Москва-Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 27–54.

Poola ajaloolase J. Topolski sõnul vormistatakse eraldiseisvad episoodid (omaette narratiivid) lineaarselt kulgevaks narratiiviks kolmel tasandil: 1) informatsioon, mida vahendatakse ajaloolaste vaatepunktist; 2) retoorika ehk pealtvaatajate veenmine semantilise skeemi usutavuses; 3) n-ö poliitika ehk teoreetilised ja ideoloogilised alused, mis hõlmavad ka narratiivi autorite väärtushinnanguid ja ideoloogilisi vaateid²⁴.

Erinevalt ametlikust historiograafiast tegeleb mä lupoliitika lihtsustatud narratiividega, mis muudavad keerulised ja vasturääkivad ajaloolised protsessid kirevate emotsioonidega ja lihtsasti mõistetavateks skeemideks. Narratiiv soosib omade ja vastaste ideed, sest annab ruumile ja ajale kultuurilise ja ajaloolise tähenduse ning kindlustab kogukonna siseruumi²⁵.

Mälu kindlustamine ehk ajaloomälu käsitlemine rahvusliku julgeoleku osana toetub samuti narratiividele. Vlad Strukov ja Viktor Apryshchenko väidavad, et selline kindlustamine on nähtav narratiivide süsteemis, mida kasutavad riigiametnikud, riigi esindajad, kultuurivaldkonna ettevõtjad jt. Vastandlike narratiivide tõttu tekkinud konfliktid annavad alust tugevamaks kindlustamiseks²⁶.

Graeme Gill on pööranud mä lupoliitika narratiivide analüüsis meta-narratiividele palju tähelepanu. Metanarratiivide abil tuuakse ideoloogilised põhimõtted kodanike argiellu. Nii konstrueeritakse sümboolselt ühiskonda ning selgitatakse minevikku (miks on olukord muutunud just selliseks) ja tulevikku (kuhu me soovime liikuda). Metanarratiivid keskenduvad mineviku, oleviku ja tuleviku ajutistele seostele, nii et need moodustatakse müütidest.²⁷ Selles mõttes on metanarratiivid „sotsiaalselt konstrueeritud lood ühiskonnast ja selle päritolust, mis pakuvad ühiskonnaliikmetele vahendid, et selgitada kogukondlikku elu ja selle kujunemise tähtsaid aspekte“²⁸.

Müüt on sotsiaalselt konstrueeritud vahend sotsiaalse reaalsuse defineerimiseks ja selgitamiseks nendele, kes sellesse usuvad. Teisisõnu, tähtsad pole mitte müüdi empiirilised alused, vaid kogukonnaliikmete heakskiit. Gill toob

²⁴ **Topolski, J.** 1999. The Role of Logic and Aesthetic in Constructing Narrative Wholes in Historiography, p. 202. – History and Theory, Vol. 38 (2), pp. 198–210.

²⁵ **Apryshchenko, V.** 2018. Memory as Security: Images of the Past in 2014 National Referenda in Europe. – Strukov, V.; Apryshchenko, V. (eds.). Memory and Securitization in Contemporary Europe. London: Palgrave Macmillan, pp. 23–50.

²⁶ **Strukov, V.; Apryshchenko, V.** 2018. Introduction. – Strukov, V.; Apryshchenko, V. (eds.). Memory and Securitization in Contemporary Europe. London: Palgrave Macmillan, pp. 1–21.

²⁷ **Gill, G.** 2013. Symbolism and Regime Change in Russia. Cambridge.

²⁸ *Ibid.*, p. 4.

Nõukogude metanarratiivi põhielementidena välja kuus müüti: 1917. aasta oktoobrirevolutsioon, sotsialismi ülesehitamine, juhtimise olemus, sisemine ja väline vastuseis partei tegevusele ja Suure Isamaasõja (1941–1945) võitmine²⁹. Tänapäeva Venemaa mälupoliitika toetub selgesti Suure Isamaasõja (1941–1945) müüdile. Sellest on saanud iseseisev metanarratiiv, mis selgitab minevikku (riik saavutas fašismi üle võidu), olevikku (n-ö ümberpiiratud kindlus) ja tulevikku. See metanarratiiv rõhutab Eestit ja Lätit põhivaenlastena. Ilya Yablokov on põhjalikult uurinud Venemaa kui kindluse narratiivi ja kirjeldanud üksikasjalikult Venemaa konspiratiivse mõtteviisi kujunemist alates Venemaa keisririigist 19. sajandil, kogu Nõukogude perioodi jooksul ja kuni tänapäeva Venemaani Vladimir Putini juhtimisel. Yablokov määras Venemaa Lääne-vaenulike vandenõuteooriate algusajaks Krimmi sõjale (1853–1856) järgnenud perioodi, sest toonased valitsejad pidasid sõja kaotamist suureks löögiks Venemaa poliitikale³⁰. Lääne kui vaenlase kuju kinnistamiseks oli see viljakas periood.³¹

Olga Malinova pakkus narratiividega töötamiseks välja oma lähenemise, mis hõlmab esiteks erinevate mnemooniliste tegurite mõjul kujunenud narratiivide võrdlemist ja teiseks tinglikku skeemi, mis sisaldab narratiivi ülesehituse põhielemente³². Ta analüüsis Venemaa 1917. aasta revolutsioonide

²⁹ Gill, G. 2011. Symbols and Legitimacy in Soviet Politics. Cambridge.

³⁰ Yablokov, I. 2015. Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: the case of Russia Today (RT). – Politics, Vol. 35, No. 3–4, pp. 301–315. [Yablokov 2015]; Yablokov, I. 2018. Fortress Russia: Conspiracy Theories in the Post-Soviet World. Cambridge, UK and Medford, MA: Polity.

³¹ Vt Mölder, Sazonov 2019, p. 99. Tookord leidis Venemaa end vastamisi suurte Euroopa jõududega – Prantsusmaa, Suurbritannia ja Sardiiniaga, mis läks hiljem Itaalia kuningriigi alla –, kes toetasid Osmanite impeeriumit. Venemaa keisririigi patriootlikult meelestatud juhid järeldasid, et Suurbritannia ja selle liitlased olid Venemaad reetnud, kui toetasid nende põlist vaenlast Osmanite impeeriumit, sest see pööras sõja keisririigi kahjuks ja takistas uute valduste anastamist. Lääneriike hakati nägema kui ülimalt reetlikku ja võimuahnet piirkonda, mis õõnestab Venemaa ajalugu, kultuuri ja säraivat tulevikku (Yablokov 2015). Kuigi impeerium langes, jäi lääneriikide Venemaa vastu suunatud salaplaanide narratiiv püsima (Mölder, Sazonov 2019, p. 99). Nõukogude Liidus oli konspiratiivne mõtteviis väga levinud poliitiline meetod, mis aitas hoida ühiskonda kindlalt konstrueeritud inforuumis. Nõukogude ühiskonnas oli levinud usk, et lääneriigid unistavad Nõukogude Liidu lõhkumisest ja alandamisest. Seetõttu usub suur hulk venelasi tänini, et Lääs septses Nõukogude Liidu vastu salaplaani ja hävitas Liidu tahtlikult. Venemaa, mis on Läänega pidevas staatusevõitluses, näeb ennast kui traditsiooniliste ja konservatiivsete väärtuste kaitsjat lääneriikide liberaalsuse ja niinimetatud homopropaganda pealetungi eest (Mölder, Sazonov 2019, p. 99).

³² Малинова, О. Ю. 2018b. Коммеморация столетия революции(й) 1917 года в РФ: сравнительный анализ соперничающих нарративов. – Полис. Политические исследования, No. 2, с. 37–56.

juubelinarratiivi järgmiste kriteeriumite põhjal: 1) narratiiv põhineb kesksel ideel, mis on üldjuhul seotud kindla mnemoonilise osalise missiooni, poliitilise programmi või identiteediga; 2) süžee – enamik vaatluse all olevatest narratiividest käsitlevad Venemaa 20. sajandi tragöödia ja traumade ajalugu, kuid haavata saamise aega ja põhjuseid nähakse erinevalt; 3) elemendid ja sündmused, mille toel eri vaatenurgad seotakse (see, mis n-ö unustatakse, on sama tähtis kui see, mida mäletatakse); 4) põhitegelased on sangarid/peategelased/tegutsejad ja vastased/vaenlased/kahjurid ning ajalooliste narratiivide ja tänapäeva mnemooniliste antagonistlike osaliste omavahelistele suhetele viidatakse sageli kaudselt; 5) minevikukogemustest saadud õppetunnid³³.

Meie arvates on mõistlik uurida Eesti ja Läti kujutamist Vene narratiivides selle lähenemise kaudu. Artiklis nimetame peamised mnemoonilised tegurid, mis moodustavad ja arendavad narratiivi, ning vaatame nende paiknemist teiste elementide suhtes.

3. Kremli ametlik vaatenurk

Venemaa Föderatsiooni ametnikud on juba mõnda aega omistanud vastuolulistele ajaloo probleemidele järjest olulisemat tähendust, muutes need strateegiliselt tähendusrikkaks, fundamentaalseks ja vahel isegi riigi välispoliitikas määravaks, mistõttu polegi imestada, et president ise tegeleb n-ö Balti riikide küsimusega. Kollektiivsesse mällu kulunud külmas sõjas lüüa saamise traagika, sotsialistliku korra lagunemine ja NSV Liidu langemine ei ole Kremli ambitsioonide hulgas ilmselt eriti olulisel kohal. Vladimir Putin pidi looma minevikust üllama ja konfliktivaba pildi, millel oleks lisaks kommunikatiivsele funktsioonile oluline roll ka riigi julgeoleku tagamises, omade ja vastaste liini täpsustamises, kultuurilis-ajaloolise aja ja ruumi toetamises ning siseruumi kindlustamises³⁴. Kremli vaatenurgast võimaldab Balti riikide küsimusega tegelemine just nimelt seda.

Mälu sellises režiimis, milles president kui n-ö väljapaistev ajaloolane on mnemooniline osaline ja peamine kindluse tagaja, loodi kujund, mille ainuvõimalikku semantilist konstruktsiooni järgib enamik rahvastikust – see on

³³ Малинова 2018b, с. 37–56.

³⁴ Апрыщенко, В. 2016. Память как безопасность. – Новое прошлое, No. 3, с. 86–108.

Suures Isamaasõjas saavutatud Suure Võidu ajalooline müüt³⁵. Tasub märkida, et müüdi ja ajaloo vahelist piiri pole sõnaselgelt määratletud ja müüdi definitsioon on suuresti hinnanguline³⁶. Viktor Šnirelman pakub ajaloolise müüdi ja ajaloo eristamiseks välja erinevaid võimalusi. Esiteks on neil erinevad eesmärgid: ajaloolane soovib teada tõde, kuid müüdiilooja manipuleerib ajalooliste andmetega, et saavutada erinevad, tänapäeva poliitikat teenivad eesmärgid. Teiseks on ajalugu avatud tõlgendusteks, mida saab uute ajalooliste andmete ilmsikstulekul kohandada ja muuta, kuid müüt vajab vankumatut struktuuri, mis ei talu uue ajaloolise info tõttu kriitikat ning eeldab pimedat usku. Kolmandaks eirab müüdiilooja üldjuhul teaduses aktsepteeritud meetodeid ja kasutab pigem pseudoteadustele omast lähenemist³⁷.

Malinova sõnul sai Suure Võidu müüdist mälupoliitika peamine alustala, mille eesmärk oli kujundada Venemaa identiteeti, sest Suur Võit on Venemaa ajaloos tõepoolest ainus sündmus, mis on igas mõttes n-ö poliitiliselt sobiv: massiteadvuses päevakohastatakse seda erinevate kõneaktidega ja mälu hargneva struktuuri (mälu kohtade) loomisega, sellel on suur hulk sümboolseid tähendusi, mis võimaldavad määratleda n-ö omad (positiivne) ja võõrad (negatiivne) ning riigimonopoli mälupoliitika tingimustes ei kuulu Suur Võit vaidlustamisele³⁸.

Lisaks toimib mälestus Teisest maailmasõjast kui kaitse- või ründerelv, mis on suunatud Nõukogude totalitaristliku režiimi ja okupatsiooni traumaatilistele sündmustele Ida-Euroopa riikides, sealhulgas Lätis ja Eestis³⁹. Eesti ja Läti kuuluvad vaenlaste kategooriasse, sest nad keelduvad uskumast Venemaa Teise maailmasõja ajaloonarratiivi. Sellist nihet omavahelistes suhetes

³⁵ **Pakhomenko, S.; Gridina, I.** 2020. Securitization of Memory in the Pandemic Period: The Case of Russia and Latvia, p. 98. – *Mezinárodní vztahy / Czech Journal of International Relations*, Vol. 4 (55), pp. 94–116. [**Pakhomenko, Gridina** 2020]

³⁶ **Маковская, Д. В.** 2014. Исторический миф и этнический конфликт: теория, методология, технология конструирования. – *Научная мысль Кавказа*, No. 1, с. 78–85.

³⁷ **Шнирельман, В.** 2000. Ценность прошлого: этноцентристские исторические мифы, идентичность и этнополитика. – Сувары.рф. <https://xn--80ad7bbk5c.xn--p1ai/ru/content/cennost-proshlogo-etnocentristskie-istoricheskie-mify-identichnost-i-etnopolitika> (19.01.2021).

³⁸ **Малинова, О. Ю.** 2016. Память о войне: как великая Победа кобеля “нашим всем” и чем это грозит. РБК, 6.5.2016. <https://www.rbc.ru/opinions/society/06/05/2016/572b1b209a794723991b17bb> (25.10.2020).

³⁹ **Pakhomenko, Gridina** 2020, p. 98.

kuulutati esmalt Venemaa Föderatsiooni rahvuslikus julgeolekustrateegias⁴⁰ ja seejärel uuendatud põhiseaduses⁴¹.

Kõige selgem ja illustriivsem näide Venemaa Balti riikide ajaloo-narratiivist on president Putini artikkel „75 aastat Suurest Võidust: ühine vastutus ajaloo ja tuleviku ees“⁴². President väidab seal, et Nõukogude Liit oli sunnitud Molotovi-Ribbentropi paktile alla kirjutama Lääne liitlaste ja naaberriikide tegevusetuse tõttu. Balti riikide anneksioon oli Putini sõnul „sõjalisstrateegiline kaitseülesanne“. Lisaks rõhutas Vladimir Putin, et agressioon oli „kooskõlas toleaegete rahvusvaheliste tavade ja riiklike seadustega“⁴³.

Enne artikli avaldamist oli Putin vähemalt kaks korda täielikult muutnud oma seisukohta Molotovi-Ribbentropi pakti suhtes. 2009. aastal nimetas ta pakti ebamoraalseks⁴⁴, viis aastat hiljem ei pidanud ta seda üheski mõttes valeks ja seletas, et pakt allkirjastati seetõttu, et Nõukogude Liit ei soovinud võidelda⁴⁵.

Väidet, et NSVL hoidus iga hinna eest sõjast ja tal polnud muud valikut kui Molotovi-Ribbentropi pakt allkirjastada, levitas Putin ka Lääne meedias. 2020. aasta juunis avaldas Venemaa Föderatsiooni president ajakirjas National Interest kuulsa artikli „Teise maailmasõja 75. aastapäeva tõelised õppetunnid“, milles käsitles Teise maailmasõjaga seotud teemasid, muuhulgas Balti riike ja Molotovi-Ribbentropi pakti:

Ma ütlen ainult seda, et 1939. aasta septembris oli Nõukogude juhtidel võimalus liigitada NSV Liidu läänepiiri veel kaugemale, kuni Varsavini välja, kuid Liit loobus. Sakslased soovisid uut status quo'd ametlikuks muuta. 28. septembril 1939 allkirjastasid Joachim von Ribbentrop ja V. Molotov Moskvast Saksamaa

⁴⁰ Указ 2015. Указ Президента Российской Федерации “О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации” от 31.12.2015, No. 683. Официальный сайт Президента России. <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201512310038.pdf> (25.10.2020).

⁴¹ Новый текст Конституции с поправками 2020. Государственная Дума Федерального Собрания РФ. <http://duma.gov.ru/news/48953/> (29.11.2020).

⁴² Путин, В. 2020а. 75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим. Президент России. – Kremlin.ru, 19.06.2020. <http://kremlin.ru/events/president/news/63527> (18.10.2020). [Путин 2020а.]

⁴³ Путин 2020а.

⁴⁴ Путин, В. 2009. Страны истории – повод для взаимных претензий или основы для примирения и партнерства? – Inosmi.ru, 31.08.2009. <https://inosmi.ru/russia/20090831/252071.html> (19.10.2020).

⁴⁵ Kremlin.ru 2014. Встреча с молодыми учёными и преподавателями историй. Президент России. – Kremlin.ru, 05.11.2014. <http://kremlin.ru/events/president/news/46951> (11.10.2020).

*ja Nõukogude Liidu sõprus- ja piirilepingu ning salajase lisaprotokollriihipiiri muutmise kohta, mille kohaselt jäi piiriks demarkatsioonijoon, kus kaks armeed de facto seisid.*⁴⁶

Putin ei maini kordagi Balti riikide okupeerimist, vaid kõneleb „riihipiiri muutmise protokollist, mille kohaselt jäi piiriks demarkatsioonijoon, kus kaks armeed *de facto* seisid“⁴⁷. Seejärel kirjeldab Putin Balti riikide okupeerimist ja annekteerimist „liitmisenä“ ja rõhutab, et seda tehti seaduslikult koos riigivõimudega, ilma ühtki rahvusvahelist seadust rikkumata:

*1939. aasta suvel algatas Nõukogude Liit oma strateegiliste, sõjaliste ja julgeolekueesmärkide täitmiseks Läti, Leedu ning Eesti liitmise protsessi. Nende ühinemine NSV Liiduga korraldati ametlike ja demokraatlikult valitud esindajate nõusolekul. Kõik oli kooskõlas tollaste rahvusvaheliste ja riiklike seadustega.*⁴⁸

Väidetav liitmine NSV Liiduga oli *de facto* Eesti ja Läti (ja Leedu) okupeerimine, mis polnud õiguslikult kooskõlas ühegi rahvusvahelise ega riikliku seadusega, nagu hilisemad põhjalikud uurimused on kindlaks teinud⁴⁹.

Venemaa presidendi väiteid kordasid kajana tema lähemad partnerid, eelkõige Venemaa kaitseminister Sergei Šoigu, kes laitis maha „katsed kirjutada ümber Teise maailmasõja ajalugu“, viidates sellega ühemõtteliselt Balti riikidele ja Ukrainale. Lisaks kandis Šoigu hoolt, et Venemaa Föderatsiooni uurimiskomitee esitaks süüdistuse välisriikide ametivõimudele, kes õigustasid „Nõukogude sõdurite ja vabastajate“ monumentide lammutamist⁵⁰.

⁴⁶ Putin, V. 2020b. Putin Publishes Essay on ‘Real Lessons’ of WWII. – The Moscow Times, 18.06.2020. <https://www.themoscowtimes.com/2020/06/18/putin-publishes-essay-on-real-lessons-of-wwii-a70623> (12.06.2020).

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Riisman, V. J. 2004. Balti riikide annekteerimine ja rahvusvaheline õigus. – Estonian World Review, 23.12.2004. <https://www.eesti.ca/kommentaari-balti-riikide-annekteerimine-ja-rahvusvaheline-õigus/article8657> (10.10.2020); Mäliksoo, L. 2003. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Study of the Tension between Normativity and Power in International Law. The Erik Castren Institute. Monographs of International Law and Human Rights, Vol. 5. London/Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

⁵⁰ Rubaltic.ru 2019. Šoigju prizval SNG protivostoyat' popytkam perepisat' istoriyu Velikoj Otechestvennoj Vojny. – Rubaltic.ru. <https://www.rubaltic.ru/news/30102019-shoigju-prizval-sng-protivostoyat-popytkam-perepisat-istoriyu-velikoy-otchestvennoy-voyny/> (08.10.2020); Линдемани, И. 2020. Шойгу заявил о росте попыток официальных лицевых

Uurimiskomitee kiitis otsuse heaks ja asutas eraldi üksuse, et uurida „ajaloo võltsimise kuritegusid“. Üks ilmekas näide n-ö ajaloo võltsimisest on seotud kaebustega, mille esitasid endised Läti leegionide sõdurid. Neid ajas raevu tähelepanu, mida Venemaa ajakirjanikud neile osutasid. Vladimir Simindei tegi avalikuks peaaegu sada endise leegionäri nime. Seejärel hakkasid Venemaa teleajakirjanikud nimekirjas olnud lätlasi taga kiusama⁵¹.

Kremlis ametlik tõlgendus Balti riikide ajaloost ei ole ajaloonarratiivi peamine süžeeilin, kuid see põimub Teise maailmasõja ja Molotovi-Ribbentropi pakti laiemal looga. Eesmärk on avalikkust veenda, et Suur Võit oli vaieldamatult NSV Liidu peamine teene, ja salata maha vaatenurk, et Molotovi-Ribbentropi paktist sai alguse Teine maailmasõda. Kremlis väitel seisneb sellise narratiivi suur tragöödia n-ö ajaloo ümberkirjutamises ja NSV Liidu kui Teise maailmasõja algataja süüdistamises, mis omakorda viib peamise õppetunnini – takistada n-ö ajaloo kordumist ja levitada narratiivi kinnistamise kaudu ainsat korrektset vaatenurka nendele sündmustele⁵².

4. Akadeemiline historiograafia

Võidupidustuste aegu saatsid Venemaa juhtametnikud ajaloolastele soovituslikud suunised Teise maailmasõjaga seotud küsimuste uurimiseks. Teatav vabadus kehtis vaid 2010. aastani, seejärel hakkas pihta n-ö pitsitamine, mis viis Ljudmilla Vorobjeva ja Vladimir Simindei Kremlis-meelsete publikatsioonideni, milles nad sõlmisid ühepoolset kohandatud faktid ja dokumendid kokku ning sidusid kõik Kremliga. Ilmselgelt järgisid nad endise

зарубежных стран фальсифицировать правду о Второй мировой войне. – TV Zvezda, 8.04.2020. https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/2020481834-7C2Qa.html?utm_source=tvzvezdaandutm_medium=longpageandutm_campaign=longpageandutm_term=v1 (18.10.2020); **Rubaltic.ru** 2020a. Шойгу попросил предусмотреть уголовную ответственность за снос советских памятников за рубежом. – Rubaltic.ru. <https://www.rubaltic.ru/news/08042020-shoygu-poprosil-vvesti-ugolovnyuyu-otvetstvennost-za-snos-sovetskikh-pamyatnikov-za-rubezhom/> (05.11.2020).

⁵¹ **Rubaltic.ru** 2020b. Искажения не пойдут: Следственный комитет поборется с переписыванием истории. – Rubaltic.ru. <https://www.rubaltic.ru/news/08042020-shoygu-poprosil-vvesti-ugolovnyuyu-otvetstvennost-za-snos-sovetskikh-pamyatnikov-za-rubezhom/> (18.10.2020).

⁵² **Sazonov** 2020, pp. 21–23.

kultuuriministri V. Medinski juhiseid, mille kohaselt „ajalooallikad on tõepäraseks ja usaldusväärseks ainult juhul, kui need sobivad Venemaa rahvuslike huvidega“⁵³.

Voroneži uurija M. Kirtšanovi sõnul on tema Balti riike puudutav töö „keeruline, sest neid teemasid on praegusel ajal väga raske rahulikult ja objektiivselt käsitleda“⁵⁴. Autor ise ütleb, et tema teos on artiklikogumik, milles tegeletakse Balti riikide (ennekõike Läti) ajaloo „keeruliste küsimustega“. Teose sisust on aga selge, et autor on kõige vastuolulisemaid teemasid tegelikult vältinud. Läti leegioni puudutavad sündmused jätab Voroneži ajaloolane välja. Ta uurib sõjale eelnenud aega ja sõja esimest aastat ning hüppab siis otse olevikku. Läti Nõukogude okupatsioonist rääkides valis Kirtšanov probleemile kõige turvalisema, kuid samas kindla lähenemise – puhtalt historiograafilise.⁵⁵ Pärast (peamiselt Lääne) uurijate seisukohtade kokkuvõtmist märgib Kirtšanov:

Iseseisvuse kaotamine moonutas rahvuslikku identiteeti ja sellest sai üks rängemaid traumasid kõigi Baltimaade rahvaste ajaloos. Muutunud pole ainult identiteetid. Läti ja Leedu liitmine NSV Liiduga kaugendas neid Euroopa laiemast ajaloost, kuid ei eemaldanud Euroopa poliitikat.⁵⁶

Peaaegu kõrvuti Kirtšanovi teosega ilmus Jelena Zubkova üksikasjalik monograafia, mis oli saanud Venemaalt riiklikku tuge ja mitmest Lääne akadeemilisest organisatsioonist rahastust. Samamoodi nagu Kirtšanov, nimetab ka Zubkova 1940. aastat Balti riikide jaoks pöördeliseks – just nagu 1917 oli murranguline Venemaa jaoks. Zubkova aga distantseerib end teadlikult Nõukogude ajaloolistest ja ideoloogilistest müütidest „vabatahtliku liitumise“, „populaarsete revolutsioonide“ jms kohta⁵⁷. Zubkova keeldub kategooriliselt nimetamast Nõukogude vägede tungimist Balti riikidesse 1940. aastal okupatsiooniks. Tema sõnul see termin „ei klapi Nõukogude Liidu pikaajsete

⁵³ **Кремлевские историки и войны памяти.** 2020. EU vs DESINFORMATION. <https://euvdsinfo.eu/ru/кремлевские-историки-и-войны-памяти> (10.10.2020).

⁵⁴ **Кирчанов, М. В.** 2007. Латвия и страны Балтии: проблемы дипломатической и политической истории. Воронеж: Воронежский государственный университет, с. 4.

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 92–103.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 102.

⁵⁷ **Зубкова, Е. Ю.** 2008. Прибалтика и Кремль. 1940–1953 гг. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, с. 44.

plaanidega Balti riikides ega tegeliku sündmuste arenguga selles piirkonnas⁵⁸. Tema väite järgi viitab kõik „sovetiseerimisele“, mitte „okupeerimisele“: Nõukogude võimu saabumine, mis oli tõsine ja suur ettevõtmine, Balti riikide suveräänsuse kaotamine ja Nõukogude kommunistliku režiimi kehtestamine. Zubkova sõnul ei klapi see kuidagi „okupeerimisega“, mis on olemuslikult tingimata ajutine.⁵⁹

„Nõukogude rahva võidu 65. aastapäev“ 2010. aastal oli oluline teetähis Läti ja teiste Balti riikide ajaloo „keeruliste küsimuste“ akadeemilises käsitluses. Vorobjeva monograafia, mille avaldas Venemaa Strateegiliste Uuringute Instituut, annab palju infot autori ideoloogiliste vaadete ja eespool loetletud historiograafiliste klišeede n-ö akadeemilise heakskiidu eesmärkide kohta⁶⁰. Juba eessõnas teeb Vorobjeva ühemõttelise avalduse, mis on tema sõnul täielik tõde:

Kui poleks olnud 1940. aasta juuni sündmusi, mille tulemusel fašismimeelsed režiimid kukutati ja Balti Nõukogude vabariigid liideti NSV Liiduga, oleksid Baltimaad jäänud Teises maailmasõjas kaotajaks ning peaksid tegelema ka vastavate tagajärgede ja kahjudega.⁶¹

Molotovi-Ribbentropi pakt (1939) ei ole Vorobjeva sõnul mitte agressorite vandenõu, vaid „nende anglofiilide ideoloogiline looming, kes üritasid iga hinna eest täiendada olemasolevaid ajaloolisi ja poliitilisi müüte uute valedtega“⁶². Üldiselt on Balti riigid „Teise maailmasõja ajaloo moonutamise esirinnas, vähendades ja varjutades meelega seda, kui märkimisväärne oli Nõukogude ühiskonna võit Hitleri natsismi üle“⁶³. Selline on ametlik tõlgendus Balti riikide ajaloost laiemalt ja Läti ajaloost konkreetsemalt uute n-ö aastapäeva dogmade järgi, mille Venemaa juhtametnikud 2010. aastal ajaloolastele ette kirjutasid. Läti leegioni tegevust käsitles Vorobjeva samamoodi, kusjuures tema väited põhinesid Nõukogude propagandistide hinnangutel ja ühetaolistel dokumendikogudel, kus allikad valiti vaid üht vaatenurka silmas pidades. Nõukogude ajale omased klišeed leegionis teeninud lätlaste

⁵⁸ *Ibid.*, c. 100.

⁵⁹ *Ibid.*, c. 100–101.

⁶⁰ Воробьева, Л. М. 2011. История Латвии от Российской империи к СССР. Москва: Издательство “ФИВ”, с. 11.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*, c. 16.

⁶³ *Ibid.*, c. 18.

kohta – väikekodanlastest natsionalistid, isekatel eesmärkidel natside kaasosalised jne – on nüüd taaselustatud. Vorobjeva võtab oma argumentid kokku arvamusega, et Nõukogude okupatsiooni müüt Lätis on „väide, mis sobibki natside kaasosalistele ja üksikutele anglofiilidele, et otsustada kohe pärast 1945. aastat natsidelt vabastatud Läti NSV saatuse üle“⁶⁴.

Sellegipoolest ei klappinud Vorobjeva pakutud radikaalne ja lihtsustatud lähenemine Teise maailmasõja aegse Läti kohta tingimata Vene tähtsaimate Baltimaade uurijate vaadetega. Peterburi ajaloolane Julia Kantor, kes järgis pakutud konstruktsioonide puhul range dokumenteerimise põhimõtet, kirjutas, et sõja alguses mõjutasid Baltimaade kodanike suhtumist Nõukogude režiimi suuresti ulatuslikud stalinistlikud repressioonid 1940.–1941. aastal⁶⁵, aga mitte Karlis Ulmanise „fašistliku“ diktaatorliku režiimi igatsemine, nagu oli väitnud Vorobjeva.

Vene ajaloolase Konstantin Hudolei järeldused ei olnud nii radikaalsed. Ta rõhutas Zubkova eeskujul, et Balti riikide sovetiseerimine ei käinud kuidagi kokku Nõukogude Liidu riikliku julgeoleku huvidega, vaid teenis nn kommunismi ekspordimise eesmärki. Khudolei peab Balti riikide kodanike sügava trauma põhjuseks sovetiseerimist – haavad on veel värsked ja avalduvad näiteks ajalooliste sündmuste tõlgendamises.⁶⁶

Mitmekõitelises teoses „Suur Isamaasõda 1941–1945“, mille peatoimetaja oli Venemaa Föderatsiooni kaitseminister Sergei Šoigu, mainitakse Läti leegioni ainult möödaminnes, kuigi teiste riiklike SS-organisatsioonide⁶⁷ tegevust kirjeldatakse vägagi üksikasjalikult. Teose autorid panid Läti leegionärid samale pulgale Ukraina Galiitsia diviisi sõduritega, „kelle ülistamine /.../ mõnitab avalikult miljoneid elusid, mille natsid rikkusid“⁶⁸.

Kreml on juba aastakümneid tõlgendanud ka Eesti ajalugu (eriti Nõukogude okupatsiooni Eestis ja Teist maailmasõda) endale meelepärasel viisil

⁶⁴ Воробьева 2011, с. 361.

⁶⁵ Кантор, Ю. З. 2011. Прибалтика: война без правил (1939–1945). Санкт-Петербург: Журнал “Звезда”, с. 92.

⁶⁶ Худoley, К. К. 2013. Советизация балтийских государств летом 1940 года и ее последствия. – Вестник Санкт-Петербургского университета, No. 6 (1), с. 94–110.

⁶⁷ Läti ja Eesti SS-leegionid olid relvastatud rahvusüksused, mis kuulusid Relva-SS-i (1943–1945) alla. Kuigi leegionäride hulgas oli ka neid, kes tegid sõja algusaastatel natsidega koostööd ja osalesid holokaustis, enamik liikmetest seda siiski ei teinud ning ettevõtmist ei peetud Nürnbergi protsessis kriminaalseks. Liikmed kandsid aga SS-i vormiriietust, mis tähendab venelaste vaatepunktist, et nad olid kahtlemata natsid.

⁶⁸ Великая Отечественная война 1941–1945 годов: Т. 1. Основные события войны. 2015. Москва: Кучково поле, с. 864.

ja mitmes eri kanalis.⁶⁹ Eesti ajaloolane Jaak Valge on öelnud, et „propagandistidena tegutsevate Vene ajaloolaste professionaalsust ei maksa alahinnata. Neil on väga põhjalikud teadmised“⁷⁰. Valge nendib, et Vene ajaloolaste spekter on lai: osad on Kremli-meelsed ja ideoloogilised ning saanud see-tõttu ka parema rahastuse, teiste vaated ei põhine ideoloogial⁷¹. Fakt on see, et Kremli-meelsed ajaloolased levitavad oma arvamust väga kangekaelselt. Vene ajaloolased Denis Zagoskin, Eduard Tšernjak ja Konstantin Širko on väitnud: „Vastuhakk ajaloo moonutamisele ajalooteaduses on muutunud riikliku tähtsusega küsimuseks.“⁷²

Selle tõlgendusviisi üks suuremaid pooldajaid oli Vene armeekindral Mahmut Garejev (1923–2019), Venemaal tuntud ajaloolane ja sõjateadlane, keda peeti ka riigi väljapaistvaimaks sõjaajaloolaseks. Garejevil oli doktori-kraad ajaloos ja sõjateaduses ning ta oli Venemaa Sõjateaduste Akadeemia president. Kindrali sulest on ilmunud hulganisti raamatuid ja artikleid ning ta oli mitme artiklikogumiku peatoimetaja, enamik nendest vene- ja ingliskeelsed⁷³. Märkimisväärne on ka see, et Garejev oli ajakirja Информационные войны⁷⁴ (Infosõjad) teadus- ja toimetuskogu komitee esimees. Garejev kommenteeris Eestis aset leidnud pronksiööd järgmiselt:

Meie riigijuhid peaksid ennekõike tõstatama küsimuse, mille võiks esitada ka teiste riikide poliitikutele: kas fašismi üle võidu saavutamine Teises maailmasõjas oli hea või halb? Lisaks tuleks koostada uus mitmekõiteline Suure Isamaasõja ajalugu, mis oleks eeskujuks õpikute koostajatele ja uurijatele. Veteranid ja muud kodanikuühenduste liikmed peaksid võtma nendel teemadel õige ja põhimõttelise positsiooni.⁷⁵

⁶⁹ Sazonov 2020.

⁷⁰ Valge, J. 2019. Intervjuu dr Jaak Valgega, 26.08.2019. Tartu. [Valge 2019]

⁷¹ Valge 2019; Rus.delfi 2018. Эстонский историк рассказал об участии в сомнительной конференции в Санкт-Петербурге. – Rus.delfi.ee, 09.02.2018. <https://rus.delfi.ee/daily/estonia/estonskij-istorik-rasskazal-ob-uchastii-v-somnitelnoj-konferencii-v-sankt-peterburge?id=81058973> (26.01.2021).

⁷² Загоскин, Д. В.; Черняк, Э. И.; Ширко, К. Н. 2013. Музей – фальсификатор истории: субъект или инструмент? – Вестник Томского государственного университета, No. 372, с. 106–109.

⁷³ Nt Garejev, M. A. 1988. M. V. Frunze, Military Theorist. Macmillan; Garejev, M. A. 1998. If War Comes Tomorrow: The Contours of Future Armed Conflict (Cass Series on Soviet Military Theory and Practice). Routledge.

⁷⁴ Vt <http://www.iwars.su/redkol>.

⁷⁵ Великовский, Д. 2008. 7 вопросов Махмуту Гарееву, генералу армии. – Русский репортёр, No. 17 (47), 08.05.2008. https://expert.ru/russian_reporter/2008/17/gareev/ (29.11.2020).

Garejev tegeles Suure Isamaasõja ajaloo ja probleemidega, osales aktiivselt Venemaa ajaloo teemalistes aruteludes ja keskendus n-ö sõjaajaloo moonutamisele⁷⁶. Ta uskus, et Lääne ajaloolased üritavad vaidlustada NSV Liidu võitu fašismi üle ja et see kuulub nende Venemaa vastu suunatud ulatusliku propagandakampaania juurde⁷⁷. Näiteks kirjeldas ta artiklis „Suur Võit ja rahvusvahelise julgeoleku tänapäevased huvid“⁷⁸ väga emotsionaalselt Lääne vandenõu Venemaa ja Nõukogude ajaloo vastu:

Kui G. K. Žukov, D. Eisenhower, B. Montgomery, Ch. de Gaulle ning teised Euroopa, Aasia ja Ameerika riikide sõjaveteranid näeksid, et riigisekretäri assistent jagab Kiievi keskväljakul inimestele võileibu, samal ajal kui Euroopa Liidu välisasjade kõrge esindaja näitab natside vastu lahkust üles, pööraksid nad suurest tülgastusest hauas teise külje ning tunneksid häbi, et tänapäeval toetatakse natse „vabaduse“ ja „demokraatia“ sildi all.⁷⁹

Kindral Garejev rõhutab, kui oluline ja otsustav osa oli NSV Liidul Euroopas fašismi üle võidu saavutamisel. Tema sõnul „moonutatakse välisriikides sõjaajalugu peamiselt seetõttu, et NSV Liidul oli Euroopas fašismi üle võidu saavutamisel keskne roll, ning Venemaa peaks võtma maailmas meie õigusega kuuluva koha, kuid teatavad Lääne jõud ei taha seda lubada“.⁸⁰ Venemaa Föderatsiooni eesmärk on kasutada Teise maailmasõja ja Suure Isamaasõja narratiive hübridohtude ja -sõja puhul, mida tehti näiteks 2014. aastal alguse saanud Vene-Ukraina konfliktis⁸¹ ja Tallinnas pronksiöö⁸²

⁷⁶ Sazonov 2020, p. 22.

⁷⁷ Гареєв, М. А. 2014. Великая Победа и современные интересы международной безопасности. – Военно-исторический журнал, Но. 9, с. 30–34. [Гареєв 2014]

⁷⁸ Artikkel avaldati 2014. aasta sügisel. See oli ühtlasi aasta, kui Venemaa okupeeris Krimmi ja tungis Ida-Ukrainasse.

⁷⁹ Гареєв 2014, с. 38.

⁸⁰ *Ibid.*, с. 31.

⁸¹ Копōтин, I; Sazonov, V. 2016. Russian information war against Ukrainian Armed Forces in 2014–2015. – Сõjateadlane, Vol. 2, pp. 73–75.

⁸² Pronksiöö ehk aprillirahutuste all mõeldakse venemeelsete ja vene keelt kõnelevate gruppide määramist 2007. aastal Tallinnas pärast seda, kui kesklinnast viidi ära pronkssõdur (hüüdnimega Aljoša), mis on Nõukogude sõduri monument Teises maailmasõjas langenute mälestamiseks. Eestlaste jaoks on see Nõukogude okupatsiooni sümbol (**Annual Review of the Estonian Internal Security Service** 2007, pp. 9–20). Eesti sisejulgeolekuteenistuse 2007. aasta aruandes mainiti lühidalt Venemaa osalust pronksiöö sündmustes: „/.../ Venemaa eriteenistus ja jõustruktuurid kajastasid pronkssõduri liigutamisega seotud rahutusi Vene meedias üliemotsionaalselt (üks põhjus, miks olukorras kasvas välja massiline määramine) ja vaidlesid vastu mitmele kõrgele Venemaa ametnikule, kes pooldasid erinevatel põhjustel monumendi

2007. aasta aprillis⁸³.

Mitu Venemaa ajaloolast ja arvamusiidrit on süüdistanud Balti riike, eriti Eestit, ajaloo moonutamises ning avaldanud ajaloolastele poliitilist survet. Näiteks Vene ajaloolane ja politoloog Aleksei Podberezkin⁸⁴, kes on ka Venemaa Teaduste Akadeemia ja Venemaa sõjateaduste akadeemia liige, on öelnud, et Balti riikides kehtivad ebademokraatlikud süsteemid ja „kohalike ametivõimude eesmärk on üsna lihtne – nad soovivad säilitada Eestis ja Lätis kehtivaid ebademokraatlikke süsteeme, mille kohaselt on venelased erinevate parameetrite järgi (poliitilise, sotsiaalse, humanitaarse jms) teisejärgulised kodanikud“. Podberezkin väidab:

*Võiks öelda, et meie üllas eesmärk on kaitsta ajaloolasi sellistes riikides nagu Ukraina, Poola, Läti, Eesti, Gruusia ja mitmel pool mujal. Kaitsta neid suure poliitilise surve ja diktaatorliku režiimi eest, millesse nad on praegu surutud. Meie eesmärk on muuta poliitilised diskussioonid vabaks riikides, kus teadlastel puudub vabadus.*⁸⁵

Süüdistused, nagu poleks Eesti ajaloolased objektiivsed ega teaduspõhised, on Vene ajaloolaste hulgas levinud võte⁸⁶. Nad üritavad eitada Balti riikide okupeerimist 1940. ja 1944. aastal ning raiuvad järjekindlalt, et „Balti riigid liitusid Nõukogude Liiduga“, mis ei klapi ajaloofaktidega⁸⁷. Näiteks Roman

rahulikku liigitamist. Aprillirahutuste kohta saame öelda, et olenemata mitme Vene luureohvitseri pidevatest külastustest Eestisse, oli Venemaa eriteenistuse (nii FSB kui ka SVR-i) ülesanne 26.–27. aprillil sündmuste käiku ainult jälgida. Kaitsepolitsei ei tuvastanud Venemaa eriteenistuse poolt vägivaldsete sündmuste juhtimist. Vene diplomaatide ja kohalike ekstremistide salajased kohtumised (muuhulgas kohtumine Tallinna Botaanikaaias, mida kajastati ka meedias) ei saanud olla hüsteerilise laamendamise põhjus. Sellegipoolest tuleks arvesse võtta SVR-i head positsiooni Vene ajakirjanike hulgas, kelle osalus vaenulikkuse õhutamisel oli märkimisväärne.“

⁸³ Liik, K. 2007. The ‘Bronze Year’ of Estonia-Russia relations. – Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook 2007, pp. 71–76. https://icds.ee/wp-content/uploads/2010/03/Kadri_Liik_Bronze_Year.pdf (29.11.2020); Sinisalu 2008.

⁸⁴ Подбerezкин, А. 2009. Противодействие попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России. Научно-практическая конференция МГИМО (У) МИД России. Стенограммы выступлений.

⁸⁵ *Ibid.*, c. 75.

⁸⁶ Литвинов 2015, c. 59.

⁸⁷ See väide ei vasta tõele. Nõukogude Liit okupeeris Balti riigid 1940. aastal, kasutades poliitilist survet ja toetades sõjaväge. 1944. aastal tungisid Nõukogude väed taas Balti riikidesse, et need uuesti okupeerida (Teine maailmasõda).

Tšekinov, kes on Venemaa Föderatsiooni Relvajõudude Kindralstaabi Sõjaväeakadeemia uurimisinstituudi vanemuurija, väidab järgmist:

Nõukogude väed korraldasid Balti riikides strateegilisi ründeoperatsioone 14. septembrist 24. novembrini 1944. aastal, et lüüa tagasi Saksa väed Balti riikides ja aidata lõpule viia Eesti, Läti ja Leedu alade vabastamine sakslaste käest. Operatsioon kestis 71 päeva, rindeala oli 1000 km lai ja 400 km pikk.⁸⁸

Tšekinov kirjeldab Eesti, Läti ja Leedu alade vabastamist Saksa armee käest, kuid jätab mainimata, et 1944. aastal okupeeris Punaarmee samad alad.⁸⁹

5. Politiseeritud ajalooprojektid

Võitluses „Läti natsionalistide moonutatud Teise maailmasõja ajaloo“ vastu on Venemaa tähtsaim vahend Ajaloolise Mälu Fond, mis loodi 2008. aasta sügisel ning mida juhivad Aleksandr Djukov (fondi direktor) ja Vladimir Simindei, kes on mõlemad tunnustatud ajaloolased, kuigi ilma erialase teaduskraadita⁹⁰.

Fond on avaldanud mitu üksikasjalikku monograafiat, mis kajastavad Kremlis vaatenurka. Üks fondi esimesi publikatsioone oli Djukovi teos, mis käsitles Eesti kodanike küüditamist ja repressioone aastatel 1940–1953⁹¹. Autor jõuab teoses järelduseni, et Nõukogude Liit oli sunnitud selliseid meetmeid rakendama, sest eestlased tegid koostööd sakslaste ja „põrandaaluste natsionalistidega“. Djukovi sõnul küüditatud inimesed ei nälgunud ja elu Gulagis oli küllaltki talutav. Vangide suurt suremust põhjendab ta „puuduse kannatamisega sõja-aastatel“⁹².

Djukovi töö nagu teisedki fondi uurimused sisaldab Nõukogude propaganda klišeesid ja ideoloogilisi lööklauseid. Siinkohal on märkimisväärne, et Djukov kasutas allikana suurt hulka FSB arhiivi dokumente, millele ajaloolastel on tavaliselt raske ligi pääseda. Lisaks tasub märkida, et teose eestikeelse

⁸⁸ Чекинов, Р. Прибалтийская стратегическая наступательная операция (14 сентября – 24 ноября 1944 г.) Министерство Обороны Российской Федерации. http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?c=11983690@mail.ru (02.11.2020).

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ О фонде. Фонд “Историческая память”. <http://historyfoundation.ru/about/> (17.10.2020).

⁹¹ Дюков, А. 2007. Миф о геноциде. Репрессии советских властей в Эстонии (1940–1953). Москва: Алексей Яковлев.

⁹² Дюков, А. 2009a. Deporteerimised Eestis: kuidas see toimus tegelikult: Nõukogude võimude repressioonidest Eestis 1940–1953. Tallinn: Tarbeinfo, lk 132–136.

tõlke toimetaja oli endine KGB ohvitser Vladimir Iljaševitš ja Tallinna raamatuesitlusel oli tema oponent teine endine KGB ohvitser Vladimir Pool⁹³.

Järgmisena avaldati Djukovi teos „Halastust langenutele: Nõukogude repressioonid natside kaasosalistele Balti riikides“ (“Mercy to the Fallen: Soviet Repressions against Nazi Accomplices in the Baltic States”). Autor kirjutab, et Nõukogude Liit hoolitses kodumaale naasnud Balti SS-leegionite sõdurite eest hästi: väidetavalt neid ei represseeritud, vaid saadeti kohe koju⁹⁴.

Fond on avaldanud ka dokumendikogumikke, milles käsitletakse Balti riike Teise maailmasõja ajal. Seal on hoolikalt valitud dokumendinäited, mis kujundavad lugeja n-ö õiget arvamust Balti riikide sovetiseerimise, repressioonide ja koostöö kohta Natsi-Saksamaaga. Juba Djukovi dokumentide valik on ühepoolne ja autori eessõna iseloomustab ilmekalt ajaloosündmuste Kremli versiooni. Djukov eitab stalinistlikke repressioone Balti riikides ja süüdistab lääneriikide võime, et Nõukogude Liit oli sunnitud Balti riike okupeerima. Ta väidab, et Lääs ei soovinud Balti riikide neutraalsust aktsepteerida, mistõttu Stalin pidigi piirkonna annekteerima⁹⁵.

Ajaloolise Mälu Fondi avaldatud kogumikes käsitletakse laia teemavalikut aastatest 1939–1953. Üks kogumik on pühendatud kontaktidele Leedu ja Saksa eriteenistustega, mida teoses nimetatakse „salajaseks koostööks“. Kogumiku autori sõnul sai sellest Nõukogude Liidu jaoks turvarisk ja Leedu annekteerimise põhjus^{96, 97}. Kogumikus „Hävita võimalikult palju ...“ (“Destroy as many as possible ...”) käsitletakse Läti kollaboratsioonistlikke ühendusi Valgevenes ja näidatakse, „kuidas Läti sõdurid korraldasid Natsi-Saksamaa vägede teenistuses Valgevene territooriumil tapatalge“⁹⁸. Kogumiku koostajate Djukovi ja Simindei sõnum on selge: niinimetatud karistajad Balti riikide

⁹³ Шегедин, А. 2009. Лаар и Хиё на презентацию книги Дюкова не пришли. – Дельфи, 27.03.2009. <https://rus.delfi.ee/daily/estonia/laar-i-hijo-na-prezentaciyu-knigi-dyukova-ne-prishli?id=22506287> (29.06.2020).

⁹⁴ Дюков, А. 2009b. Милость к падшим: Советские репрессии против нацистских пособников в Прибалтике. Москва, с. 79–82.

⁹⁵ Дюков, А. Р. 2013. Протекторат “Литва”. Тайное сотрудничество с нацистами и нереализованный сценарий утраты литовской независимости 1939–1940 гг. Москва: Фонд “Историческая память”, с. 7–20. [Дюков 2013].

⁹⁶ See on tendentslik väide – Balti riigid ei suutnud ajada iseseisvat välispoliitikat, mistõttu kasutati neid Läänes 1939. aastal Nõukogude Liidu vastu sõja planeerimisel sõjalise eelpostina (Meltjuhho 2014).

⁹⁷ Дюков 2013, с. 224–225.

⁹⁸ Дюков, А. (ред.) 2009a. “Уничтожить как можно больше ...”. Латвийские коллаборационистские формирования в Белоруссии. Москва, с. 19–20.

territooriumil ei olnud mitte NKVD Nõukogude julgeolekuohvitserid, vaid Balti riikide kodanikud ise⁹⁹, kes hävitasid väidetavalt süsteemselt Valgevene tsiviiliskuid.

Teoses „Holokausti eel: Leedu aktivistide rinne ja Nõukogude repressioonid Leedus 1940–1941“ („On the Eve of the Holocaust: Front of Lithuanian Activists and Soviet Repressions in Lithuania 1940–1941“) üritavad koostaja ja toimetaja tõestada, et Nõukogude võimude repressioonid Leedus olid proportsionaalne reaktsioon saksameelsete Leedu partisanide vägivaldsele tegevusele¹⁰⁰.

Simindei osales aktiivselt kogumike koostamises ja avaldas mitu aastat hiljem Ajaloolise Mälu Fondi toel ka oma artiklikogumiku, mille eesmärk oli „paljastada Balti riikide natsionalistlik historiograafia“. Repressioonid oli Nõukogude võimude annekteeritud aladel ja riikides levinud n-ö patsifitseerimise meetod. Läti polnud mingi erand, kuid Simindei leidis Nõukogude karistusmasina tegevusele „kaaluka“ õigustuse: tema arvates tahtis Stalin „suruda maha Abwehriiga seotud pörandaalused natsionalistid“¹⁰¹. Samamoodi kirjeldab Simindei Läti leegioni, mis oli tema sõnul kollaboratsioonistlik ühendus, ja nende tegevust, ilma vihjamisigi mainimata rahvusliku vabastusliikumise toetajate ja stalinistlike repressioonide ohvrite osalust¹⁰².

Nõukogude Liidu Balti riikide annekteerimise 80. aastapäeva puhul korraldas fond suuremahulise projekti „Paljastatud. Balti riigid 1939–1941“ („Declassified. Baltic States 1939–1941“). Projekti ametlikul kodulehel tutvustasid autorid kaht vastukäivat arvamust 80 aasta taguste sündmuste kohta. Üks pool peab neid pigem „sotsialistlikuks revolutsiooniks“, teine nimetab „Nõukogude okupatsiooniks“. Veebipõhise projekti autorid rõhutavad, et mõlemad versioonid kujunesid välja ajal, kui enamik arhiive oli uurijatele suletud, aga definitsioonide taust polnud veel dokumenteeritud. Projekt „Paljastatud“ pidi selle tühimiku täitma. Projekti kuraatorid lähtuvad ainult ühest definitsioonist (ühinemine), mis on nende arvates neutraalne. Tasub märkida, et Läti valitsus ei andnud fondi töötajatele oma arhiividesse

⁹⁹ Näiteks Kononov, kes oli Nõukogude partisan ja tappis Läti territooriumil tsiviiliskuid, vt selle kohta <https://www.dw.com/ru/бывший-партизан-кононов-проиграл-в-страсбурге-дело-против-латвии/a-5580909>.

¹⁰⁰ Дюков, А. (ред.) 2012. Накануне Холокоста: Фронт литовских активистов и советские репрессии в Литве, 1940–1941 гг. Москва, с. 7–25.

¹⁰¹ Симиндей, В. В. 2015b. Огнем, штыком и лезвием. Мировые войны и их национальная интерпретация в Прибалтике. Москва: Фонд “Историческая память”, Алгоритм, с. 85.

¹⁰² *Ibid.*, с. 153–181.

ligipääsu, mistõttu toetub projekti veebilehel kirjeldatud Läti osa täielikult Vene arhiivide dokumentidele¹⁰³, ja kõike vaid seetõttu, et Lätis peetakse fondi tegevust destruktivseks ning selles Balti riigis on nii Djukov kui ka Simindei juba 2012. aastast *persona non grata*. Vastukaaluks Riia otsusele süüdistas Simindei lätlasti, et nad varjavad sihilikult arhiividokumente, mis ei klapi „natsionalistliku vaatega“ 1939.–1940. aasta sündmuste kohta¹⁰⁴.

Läti vaatenurk ei mõjutanud aga kuidagi Ajaloolise Mälu Fondi tegevust Kremli-meelsete tõlgenduste levitamisel Balti riikide Teise maailmasõja ajaloo kohta. 2020. aasta kevadel korraldati fondi eestvedamisel ümarlaud, kus Simindei avalikustas peaaegu saja endise Läti leegionäri nimed. Lisaks vihjati, et nad tuleks võimalike sõjakuritegude eest vastutusele võtta sõltumata sellest, et ei nende ega kellegi teise osaluse kohta antud sõjakuritegudes ühtki tõendit. Simindei väitel koosnes leegion valdavalt vabatahtlikest, kuigi isegi Vene ajaloolaste uurimused on tõendanud, et olukord oli vastupidine. Seepärast ei mõistetudki leegionäre Nürnbergi protsessi otsuste tuules süüdi¹⁰⁵.

Venemaa Balti Uuringute Ühing¹⁰⁶, mis alustas tegevust 2015. aastal, on otseselt seotud Djukovi ja Simindei Fondiga¹⁰⁷. Hoolimata sellest, et ametlikul veebilehel ei märgita Ajaloolise Mälu Fondi partnerina ja Djukov ega Simindei ei kuulu ühingu liikmete hulka, avaldati fondi publikatsioonid RAPI alt ning Simindei teoseid reklaamitakse ühingu veebilehel aktiivselt.

Nende ajaloolise narratiivi peamine süžeeiliin puudutab Balti riike aastatel 1939–1953. Läbiva teemana käsitletakse n-ö vabatahtlikku liitumist NSV Liiduga, kollaboratsioonismi ja Balti riikide SS-leegionide kuritegusid, samuti kodanike küüditamist ja metsavendade tegevust.

¹⁰³ **Инкорпорация Прибалтики в состав СССР. Архивные документы** 2019. “Рассекречено. Прибалтика 1939–1941”. <https://baltic1940.ru/2020/09/15/o-proekte/> (19.10.2020).

¹⁰⁴ **Комментарий директора фонда** 2020 = Комментарий директора фонда “Историческая память” в связи с высказываниями посла Латвии в России, 2020. – Фонд “Историческая память”. <http://historyfoundation.ru/2020/07/06/riekstins/?fbclid=IwAR1DuhFILI EbbDzGv2z3bJrtKZX5nzMjCfW4g9XJOD5sa4aN5OpnjEoLSSI> (23.10.2020).

¹⁰⁵ **Sputnik** 2020a. Латышские легионеры СС: героизация в Латвии, связи по всему миру, безнаказанность, 16.03.2020. <https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200316/13388309/Latyshskie-legionery-SS-geroizatsiya-v-Latvii-svyazi-po-vsemu-miru-beznakazannost.html> (23.10.2020); **Sputnik** 2020b. Латвии кирдык – непонятно, откуда братские средства: Линдерман о коронавирусе и хамстве, 20.03.2020. <https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200320/13416997/Latvii-kirdyk---neponyatno-otkuda-brat-sredstva-Lindermano-koronaviruse-i-khamstve.html> (28.10.2020).

¹⁰⁶ Российская ассоциация прибалтийских исследований ehk RAPI.

¹⁰⁷ **Об ассоциации** 2015. Российская ассоциация прибалтийских исследований. <http://baltstudies.ru/company/> (31.10.2020).

6. Vene meedia

Ometi ei kujunda massiteadvust mitte akadeemiline historiograafia või erinevate fondide ja ühingute ajalooline ja haridustegevus, vaid meedia. Meedia mõju on otseselt seotud selle tarbijate hulga ja rahva üldise haridustasemega. Vene meedia esitleb sihtauditooriumile teavet, mida on kujundanud kolme osalise tegevus: riigi tippametnikud, akadeemiline historiograafia ja erinevad politiseeritud ajaloo projektid.

Illustreerivaks näiteks võib tuua Molotovi-Ribbentropi pakti temaatika. Arvamusküsitlused annavad selle kohta kõnekat infot. 2010. aastal korraldas Levada Keskus uurimuse, millest selgus, et 46% venelastest ei olnud kunagi kuulnud Molotovi-Ribbentropi paktist ja ainult 5% olid võimelised selle üle pikemalt arutlema. Viimaste hulgast ei teadnud 41% midagi salajastest protokollidest. Uurimuse tulemuste järgi oli kolmandik vastanutest kindel, et Venemaa ja Balti riikide vahelistel pingetel pole mingit pistmist 1939.–1940. aasta sündmustega.¹⁰⁸

Levada Keskus kordas uurimust seitse aastat hiljem ja tulemustest selgus, et kolmandik vastanutest ei olnud kuulnud midagi salaprotokollidest. Peaaegu pool venelastest pidas Molotovi-Ribbentropi pakti allkirjastamist õigeaks ja ainult 17% laitis selle maha. Üle 40% vastanutest ei olnud kursis selle ajaloolise dokumendi üksikasjadega.¹⁰⁹ Ühiskonna jagunemine ja elementaarsete ajalooteadmiste puudumine loob suurepärase pinnase kollektiivse teadvusega manipuleerimiseks.

Veebiportaalil Sputnik, mis on suunatud peamiselt Balti riikide venekeelsele elanikkonnale, on Kremli propaganda levitamises oluline roll. Sputniku korrespondente huvitas Nõukogude sõdurite monumentide seisukord Balti riikides eriti nn Suure Võidu aastapäeva tõttu. Hoolimata sellest, et see osutus valdavalt rahuldavaks, avaldasid kohalikud venemeelsed poliitaktivistid arvamust, et Läti ametivõimud ootavad lihtsalt monumentide loomulikku lagunemist¹¹⁰.

¹⁰⁸ **Interfax** 2010. Половина россиян не знает о существовании пакета “Молотова-Риббентропа”. <https://www.interfax.ru/russia/152013> (16.10.2020).

¹⁰⁹ **Regnum** 2017. 45% жителей России ничего не знают о пакете Молотова-Риббентропа: опрос 2017, 13.09.2017. <https://regnum.ru/news/polit/2321277.html/> (19.10.2020).

¹¹⁰ **Sputnik** 2020с. Сквозь ревизионизм, фейки и мифы: как Латвия, Литва и Эстония готовы к юбилею Победы. – Sputniknews.ru, 08.05.2020. <https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200508/13695601/Skvoz-revizionizm-feyki-i-mify-kak-Latviya-Litva-i-Estoniya-gotovyatsya-yubileyu-Pobedy.html> (23.10.2020).

Molotovi-Ribbentropi pakti allkirjastamise 80. aastapäeval avaldas Eestis resideeruv Vene propagandist Vladimir Vital artikli, milles väidab, et Nõukogude võimuorganid olid sunnitud paktile alla kirjutama, sest neil polnud muud võimalust¹¹¹. Valitsuse kontrolli all olev meedia üritab selgelt viljelda vana head strateegiat „parim kaitse on rünnak“, sest teisi süüdistada on oluliselt lihtsam kui tegeleda keeruliste ajalooküsimustega. Teise nõrdimustsaine tekitas meedias see, kui Balti riigid nõudsid Venemaalt selgitust „Balti riikide vabastamise“ auks korraldatud ilutulestiku kohta¹¹². Kremlile sümpatiseerivate ringkondade vastus tuli kiirelt: nende sõnul üritavad lätlased suruda läbi Nõukogude okupatsiooni müüti ega soovi tähistada fašismi üle võidu saavutamist, sest olid ise seotud natsirežiimi jõledate kuritegudega¹¹³.

2020. aastal korraldasid Venemaa diplomaadid Eestis ja Lätis propaganda-kampaania, mille raames tehti regulaarselt Facebooki postitusi, milles õigustati Balti riikide okupeerimist ning laideti maha Eesti ja Läti SS-leegionide tegevus. Postitused puudutasid peamiselt Balti riikide „vabatahtlikku liitumist“ NSV Liiduga ja 1940. aasta riigipöörde niinimetatud rahvuslikku olemust.

Vene meedia vastuseisu Balti riikide okupeerimise vaatenurgale hakkas juhtima V. Simindei. Enamasti tsiteeritakse enamikus okupatsiooni, leegionäride ja metsavendadega seotud publikatsioonides just tema seisukohti. Ta ütleb, et Stalinit on ülekohtune süüdistada represseerimises, ja põhjendab seda arvamusega, et küünilised lätlased tahtsid lihtsalt Venemaa Föderatsioonilt materiaalselt kompensatsiooni¹¹⁴. Simindei sõnul olid Nõukogude väed 1939. aastal Lätis vägagi teretulnud, näitena viitab ta Riia Moskva-küla töölistele, kes olid pikisilmi oodanud „venelaste saabumist ja uut

¹¹¹ **Виталь, В.** 2019. Политическая дальность: зачем был нужен пакт Молотова-Риббентропа. – Baltnews, 13.08.2019. <https://baltnews.ee/authors/20190813/1017948425/politicheskaya-dalnozorkost-sovetskogo.html> (22.11.2020).

¹¹² **Ministry of Foreign Affairs of Latvia** 2019. Latvia expresses protest to Russia over efforts to exonerate crimes by Stalin and Hitler. Ministry of Foreign Affairs of Latvia. <https://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/63878-latvia-expresses-protest-to-russia-over-efforts-to-exonerate-crimes-by-stalin-and-hitler> (01.10.2020).

¹¹³ **Носович, А.** 2017. Выстрел в Прибалтику: Белый дом назвал национализм идеологией неудачников. – Rubaltic.ru, 18.08.2017. <https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/15072019-moskovskie-salyuty-napominayut-pribaltike-o-porazhenii-vo-vtoroy-mirovoy/> (09.10.2020).

¹¹⁴ **Рекеда, С.** 2015. По “оккупированному мифу” Прибалтики ударили архивными фактами. – Rubaltic.ru, 17.12.2015. <https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/17122015-okkupacija/> (21.06.2020).

riigisüsteemi¹¹⁵. See väide ei pea paika, sest Moskva äärelinnas elasid tookord ja elavad tänini peamiselt venelased. Ajaloolise Mälu Fond võttis enda peale „Läti vabatahtliku liitumise NSV Liiduga“ ja leegionäride kui „natside kaasosaliste“ kuritegude dokumenteerimise. Nende tegevus kutsus esile Läti valitsuse reaktsiooni, mida omakorda tõlgendati kui püüet rehabiliteerida ja heroiseerida endisi natse.

Ka Russki Mir on ettevõtte, mis uurib ajaloo moonutamist. Nad korraldavad sel teemal konverentse ja foorumeid¹¹⁶. Näiteks korraldas Russki Mir 4.–5. märtsil 2018 Moskva rahvusvahelisel foorumil arutelu teemal „Koos Venemaaga“ (“Together with Russia”). Ettevõtte veebilehe andmetel oli selle peamine eesmärk arutada alaliselt välismaal resideeruvate Venemaa Föderatsiooni kodanike ja venekeelse diasporaa esindajate (mh Eestis) päevakajalisi murekohti, teha ettepanekuid nende aktiivseks kaasatuseks Venemaa sotsiopolitiilisse ellu ja koordineerida nende osalust Venemaa Föderatsiooni presidendivalimistel. Baltnews.ee artiklis käsitletakse Venemaa rolli võitluses natsismi vastu, Venemaa tegevusi ajaloo moonutamisega võitlemisel ja Surematu polgu tähtsust:

Venemaa on alati oma kodanikke toetanud, aidates neil tugevdada seoseid oma kodumaaga. See on avalikus poliitikas kesksel kohal. Nüüd on aeg küsida, mida saavad meie kaasmaalased oma elukohariigis teha Venemaa toetamiseks – levitada Venemaa ideid, võidelda ajaloomälu säilitamise eest, edendada Venemaa kohta käivat tõde ja meie kodanike rolli natsismivastases võitluses kõigis selle vormides, vaidlustada ajaloo moonutamine, osaleda Surematu polgu tegevustes jne.¹¹⁷

Erinevates Venemaa telekanalites, ajalehtedes, raamatutes ja dokumentaal-filmides levitatakse arvamust, et Balti riikides vohab fašism ning suur hulk natsismi pooldajaid üritab natsirežiimi taastada¹¹⁸. Kreml-meelsed kanalid ja

¹¹⁵ Александрова, В. 2017. Латвийское общество приветствовало вхождение страны в состав СССР. – Rubaltic.ru. <https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/15122017-latviyskoe-obshchestvo-privetstvovalo-vkhozhdzenie-strany-v-sostav-sssr/> (29.10.2020).

¹¹⁶ Baltnews 2018. Международный форум “Вместе с Россией” пройдёт в Москву. – Baltnews.ee. 27.02.2018. https://baltnews.ee/in_russia/20180227/1016561301.html (21.06.2020). [Baltnews 2018]

¹¹⁷ Baltnews 2018.

¹¹⁸ Baltnews 2017. Эксперт: нацисты в НАТО – это враги, и их вновь придётся разбить. – Baltnews.ee, 26.07.2017. <http://baltnews.ee/mir/20170726/1016170075.html> (29.19.2021). [Baltnews 2017]

isikud süüdistavad Eestit Teise maailmasõja, Nõukogude Liidu ja Kolmanda riigi võitmisega seotud ajaloonarratiivide muutmises:

*Neonatsistlikud liikumised, monumentide eest võitlemine, Venemaa televisiooni ja raadiokanalite keelamine, NATO kohaloleku tugevdamine ja soovitused Venemaa riigipiir mineerida – see kõik toimub meie riigi vahetus läheduses. See kõik toimub Balti riikides.*¹¹⁹

Eesti venekeelsele elanikkonnale suunatud Vene meediakanalid süüdistavad oma väljaannetes pidevalt Eesti elanikke natsidega koostöö tegemises, et juute tappa¹²⁰. Selliste arvamuste kaudu üritatakse näidata, et juutide genotsiidis Teise maailmasõja ajal osales massiliselt tavalisi eestlasi ning nüüd peetakse Eestis neid natsikurjategijaid kohalikeks kangelasteks¹²¹.

Ka metsavennad on olnud propaganda sihtmärk. Eestis, Lätis ja Leedus levinud metsavendade liikumine oli põrandaalune vastupanuliikumine Nõukogude okupatsiooni ja võimu vastu. Vene meedias kujutatakse neid natsidena või natsismi pooldajatena ning sageli mõrtsukate, argpükside, marodööride, fašistide ja natsirežiimile kaasatöötajatena¹²². Kremli- ja Nõukogude-meelsed grupid on sama ideed propageerinud juba 20. sajandi algusest¹²³. Siinkohal on märkimisväärne Kremli-meelse Vene poliitanalüütiku Mihhail Demurini väide, nagu oleksid metsavennad „bandiidid, kes tegutsesid Balti riikides pärast Teist maailmasõda“. Demurin usub, et metsavendade terroristlik kuri-tegevus tuleks süsteemselt kirja panna¹²⁴.

¹¹⁹ Баранов, А.; Афонина, Е. 2016. Прибалтийская русофобия и её истоки. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 08.04.2016. <https://www.kp.ru/daily/26511/3531281/> (22.11.2020).

¹²⁰ Holokaust oli kahtlemata ulatuslik ja hirmus massikuritegu, mis leidis aset kogu Kolmanda Reichi territooriumil. Seda korraldasid eri riikide, sealhulgas okupeeritud Balti riikide territooriumil tegutsevad natsid. Venemaa süüdistus, et kõik või enamik eestlasi osales Eestis massilises juutide tapmises, on aga vale.

¹²¹ Татарчук, А. 2019. Эстонцы на службу фюрера и Рейха: что говорит архивы. – Baltnews.ee, 18.02.2019. <https://baltnews.ee/authors/20190218/1017411457/Estonci-na-slu-zhbe-furrera.html> (02.06.2020).

¹²² Тихомиров, В. 2017. Трусy, убийцы, мародёры: чем занимались лесные братья в Прибалтике. – Rупosters.ru, 26.07.2017. https://ruposters.ru/news/26-07-2017/trusy-ubijcy-marodery?utm_campaign=transitandutm_source=mirtesenandutm_medium=newsandfrom=mirtesen (29.06.2020).

¹²³ Evans, F. B. (ed.) 2007 [1955]. Worldwide Communist Propaganda Activities. New York: Macmillan.

¹²⁴ Baltnews 2017.

7. Kokkuvõte

Eesti ja Läti ajaloosündmuste põhinarratiivid, nagu neid Kremli-meelsetes ideoloogilistes eesmärkides ja samuti diskursustes esitletakse, on tihedalt seotud Teise maailmasõja, fašismi ja Nõukogude ajaga. Kreml kasutab kõiksugu vahendeid, sõnumeid ja narratiive, et mõjutada Vene, Eesti ja ka Läti (eriti venemeelseid lätlasi) sihtgruppe oma tõlgendustega Eesti, Läti, Nõukogude Liidu ja Teise maailmasõja ajaloost. Mõjutuskanalid, mis loovad Kremli-meelset diskursust, ei ole mitte lihtsalt tõsiseltvõetavad ajaloolised uurimused (artiklid, monograafiad, kogumikud), populaarteaduslikud tööd, konverentsid ja seminarid, vaid ka televisioon, sotsiaalmeedia, populaarsed raamatud, artiklid, dokumentaalfilmid, ajaloajakirjad jms. Veelgi rohkem materjale on aga saadaval neile vähestele, keda huvitab lähiajalugu.

Narratiivide põhiteemad on Teine maailmasõda ja Molotovi-Ribbentropi pakt (1939), Nõukogude okupatsioon Eestis ja Lätis aastatel 1940 ja 1944 ning sõjajärgne Nõukogude periood. Põhilised osalised, kes kujundavad Venemaa arusaama Läti ja Eesti ajaloo kohta, on kahtlemata riigiametnikud ehk president ja tema kamraadid. Selliseid keskseid teemasid nagu Molotovi-Ribbentropi pakt (1939), Läti ja Eesti annekteerimine 1940. aastal ning Läti leegioni ja eestlaste tegevus Teises maailmasõjas 1941.–1944. aastal esitletakse Nõukogude propagandale ja ajalooteadusele omasel moel. Nõukogude ja Saksamaa mitteagressioonipakti ja mõjusfääride piiritlemist kujutatakse Kremli-meelses diskursuses kui midagi, mis sõlmiti vastu tahtmist Lääne liitlaste tegevusetuse ja NSV Liidu soovimatuse tõttu sõda alustada. Kremli ametliku narratiivi kohaselt peaksid lätlased ja eestlased nägema NSV Liitu (ja selle õigusjärglast Venemaad) kui jõudu, mis päästis Balti riigid tagajärgedest, millega pidid tegelema sõjas kaotanud riigid ja natside partnerid. Venemaa ametivõimude sellise seisukoha eesmärk on salata maha okupeerimine ja maalida pilt Balti riikidest kui partneritest.

Umbes 2010. aastast alates on Venemaa akadeemilistes ringkondades loodud mitu klišeed, mis on liikunud ametlikust narratiivist teadusuuringutesse, politiseerides ajalooprojektid, mille eesmärk on toetada riigijuhi versiooni ehk ainsat tõde. Seejärel levitatakse propagandat Kremli kontrolli all olevates meedia- ja telekanalites, kus meediaruum on täidetud heakskiidetud sisuga ning esitatud lihtsa kodaniku jaoks arusaadavas ja lihtsustatud keeles.

Kirjandus

- Andriukaitis, L.** 2020. Russian propaganda efforts in the Baltics and the wider Region. Vilnius Institute for Policy Analysis.
https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/05/VIPA_Andriukaitis_2020_Iv4-1%D0%B5.pdf (09.10.2020).
- Annual Review of the Estonian Internal Security Service 2007.** Tallinn.
- Annual Review 2014 of Estonian Internal Security Service 2014.** Tallinn.
- Apryshchenko, V.** 2018. Memory as Security: Images of the Past in 2014 National Referenda in Europe. – Strukov, V.; Apryshchenko, V. (eds.). *Memory and Securitization in Contemporary Europe*. London: Palgrave Macmillan, pp. 23–50.
- Baltnews** 2017. Эксперт: нацисты в НАТО – это враги, и их вновь придётся разбить, *Baltnews.ee*, 26.07.2017.
<http://baltnews.ee/mir/20170726/1016170075.html> (29.19.2021).
- Baltnews** 2018. Международный форум “Вместе с Россией” пройдёт в Москву. – *Baltnews.ee*. 27.02.2018.
https://baltnews.ee/in_russia/20180227/1016561301.html (21.06.2020).
- Beķere, K.; Engīzers, E.; Ivanauskas, V.; Kopŏtin, I.** 2014. Die sanfte Geschichtspolitik Russlands. Anmerkungen zu einer internationalen Sommerschule in Zvenigorod 2013. – *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 9/2014, S. 285–291.
- Bernhard, M.; Kubik, J.** 2014. A Theory of the Politics of Memory. – Bernhard, M.; Kubik, J. (eds.). *Twenty Years After Communism: The Politics of Memory and Commemoration*. Oxford: Oxford University Press, pp. 7–36.
- Confino, A.** 1997. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. – *The American Historical Review*, Vol. 102 (5).
- Djukov, A.** 2009a. Deporteerimised Eestis: kuidas see toimus tegelikult: Nõukogude võimude repressioonidest Eestis 1940–1953. Tallinn: Tarbeinfo, lk 132–136.
- Evans, F. B.** (ed.) 2007 [1955]. *Worldwide Communist Propaganda Activities*. New York: Macmillan.
- Garejev, M. A.** 1988. *M. V. Frunze, Military Theorist*. Macmillan.
- Garejev, M. A.** 1998. *If War Comes Tomorrow: The Contours of Future Armed Conflict* (Cass Series on Soviet Military Theory and Practice). Routledge.
- Gill, G.** 2011. *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. Cambridge.
- Gill, G.** 2013. *Symbolism and Regime Change in Russia*. Cambridge.
- Interfax** 2010. Половина россиян не знает о существовании пакета “Молотова-Риббентропа”.
<https://www.interfax.ru/russia/152013> (16.10.2020).
- Interfax** 2015. Путин согласился с Мединским по пакту Молотова-Риббентропа, 10.05.2015.
<http://www.interfax.ru/russia/440996> (16.06.2020).
- Kopŏtin, I; Sazonov, V.** 2016. Russian information war against Ukrainian Armed Forces in 2014–2015. – *Sõjateadlane*, Vol. 2, pp. 73–75.

- Kremlin.ru** 2014. Встреча с молодыми учёными и преподавателями историй. Президент России. – Kremlin.ru, 05.11.2014.
<http://kremlin.ru/events/president/news/46951> (11.10.2020).
- Król, A.** 2017. Russian Information Warfare in the Baltic States – Resources and Aims. The Warsaw Institute, 20.07.2017.
<https://warsawinstitute.org/russian-information-warfare-baltic-states-resources-aims/> (14.10.2020).
- Kurilla, I.** 2014. The Implications of Russia’s Law against the “Rehabilitation of Nazism”. – PONARS Eurasia Policy Memo, No. 331, pp. 1–5.
- Langenbacher, E.** 2010. Collective Memory as a Factor in Political Culture and International Relations. – Langenbacher E., Shain Y. (eds.). Power and the Past. Collective Memory and International Relations. Washington: Georgetown University Press, pp. 13–49.
- Levchenko, G.** 2018. How Russia prosecutes its own people for ‘falsifying history’. – Meduza.
<https://meduza.io/en/feature/2018/05/11/how-russia-prosecutes-its-own-people-for-falsifying-history> (18.10.2020).
- Liik, K.** 2007. The ‘Bronze Year’ of Estonia-Russia relations. – Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook 2007, pp. 71–76.
https://icds.ee/wp-content/uploads/2010/03/Kadri_Liik_Bronze_Year.pdf (29.11.2020).
- Makarychev, A.; Sazonov, V.** 2019. Populisms, popular geopolitics and the politics of belonging in Estonia. – European Politics and Society, Vol. 20 (4), pp. 450–469.
- Mälksoo, L.** 2003. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Study of the Tension between Normativity and Power in International Law. The Erik Castren Institute. Monographs of International Law and Human Rights, Vol. 5. London/Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Mälksoo, M.** 2009. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. – European Journal of International Relations, Vol. 15, No. 4, pp. 653–680.
- Mälksoo, M.** 2015. Memory must be defended: Beyond the politics of mnemonical security. – Security Dialogue, Vol. 46 (3), pp. 221–237.
<https://doi.org/10.1177/0967010614552549>.
- Miller, A.** 2011. The Labyrinths of Historical Policy. – Russia in Global Affairs, No. 2.
<https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-labyrinths-of-historical-policy/> (19.01.2021).
- Ministry of Foreign Affairs of Latvia** 2019. Latvia expresses protest to Russia over efforts to exonerate crimes by Stalin and Hitler. Ministry of Foreign Affairs of Latvia.
<https://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/63878-latvia-expresses-protest-to-russia-over-efforts-to-exonerate-crimes-by-stalin-and-hitler> (01.10.2020).
- Morozov, V.** 2009. Protecting ‘Our’ History: Politics, Memory, and the Russian State. – PONARS Eurasia Policy Memo, Vol. 64, pp. 1–5.

- Mölder, H.; Sazonov, V.** 2018. Information Warfare as the Hobbesian concept of Modern Times – Principles, Techniques and Tools of Russian Information Operations in Donbass. – *Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 31 (3), pp. 308–328.
- Mölder, H.; Sazonov, V.** 2019. The Impact of Russian Anti-Western Conspiracy Theories on the Status-related Conflict in Ukraine – the Case of Flight MH17. – *Baltic Journal of European Studies*, Vol. 9 (3), pp. 96–115.
- Mölder, H.; Sazonov, V.** 2020. Kremlin Information Campaign in the Baltic States During the COVID-19 Pandemic Escalation of Springe. – *Modern Management Review*, XXV (4), pp. 83–97.
- Pakhomenko, S.; Gridina, I.** 2020. Securitization of Memory in the Pandemic Period: The Case of Russia and Latvia. – *Mezinárodní vztahy / Czech Journal of International Relations*, Vol. 4 (55), pp. 94–116.
- Piirimäe, K.** 2020. From an ‘Army of Historians’ to an ‘Army of Professionals’: History and the Strategic Culture in Estonia. – *Scandinavian Journal of Military Studies*, Vol. 3 (1), pp. 100–113.
- Prus, J.** 2015. Russia’s Use of History as a Political Weapon. The Polish Institute of International Affairs.
https://www.pism.pl/files/?id_plik=19763 (17.01.2021).
- Putin, V.** 2020a. The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. – *The National Interest*, 18.06.2020.
<https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982> (22.06.2020).
- Putin, V.** 2020b. Putin Publishes Essay on ‘Real Lessons’ of WWII. – *The Moscow Times*, 18.06.2020.
<https://www.themoscowtimes.com/2020/06/18/putin-publishes-essay-on-real-lessons-of-wwii-a70623> (12.06.2020).
- Regnum** 2017. 45% жителей России ничего не знают о пакете Молотова-Риббентропа: опрос 2017, 13.09.2017.
<https://regnum.ru/news/polit/2321277.html/> (19.10.2020).
- Riismandel, V. J.** 2004. Balti riikide annekteerimine ja rahvusvaheline õigus. – *Estonian World Review*, 23.12.2004.
<https://www.eesti.ca/kommentaar-balti-riikide-annekteerimine-ja-rahvusvaheline-oigus/article8657> (10.10.2020).
- Rubaltic.ru** 2019. Шойгу призвал СНГ противостоять попыткам переписать историю Великой Отечественной Войны.
<https://www.rubaltic.ru/news/30102019-shoygu-prizval-sng-protivostoyat-popytkam-perepisat-istoriyu-velikoy-otechestvennoy-voyny/> (18.10.2020).
- Rubaltic.ru** 2020a. Шойгу попросил предусмотреть уголовную ответственность за снос советских памятников за рубежом.
<https://www.rubaltic.ru/news/08042020-shoygu-poprosil-vvesti-ugolovnyu-otvetstvennost-za-snos-sovetskich-pamyatnikov-za-rubezhom/> (05.11.2020).
- Rubaltic.ru** 2020b. Искажения не пойдут: Следственный комитет поборется с переписыванием истории.
<https://www.rubaltic.ru/news/08042020-shoygu-poprosil-vvesti-ugolovnyu-otvetstvennost-za-snos-sovetskich-pamyatnikov-za-rubezhom/> (18.10.2020).

- Rus.delfi** 2018. Эстонский историк рассказал об участии в сомнительной конференции в Санкт-Петербурге, 09.02.2018.
<https://rus.delfi.ee/daily/estonia/estonskij-istorik-rasskazal-ob-uchastii-v-somnitelnoj-konferencii-v-sankt-peterburge?id=81058973> (26.01.2021).
- Sazonov, V.; Gontšarenko, A.** 2020. Venemaaltpärinevad narratiivid ja ajaloo õpetamine. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Sazonov, V.; Mölder, H.; Müür, K.; Pruulmann-Vengerfeldt, P.; Kopõtin, I.; Ermus, A.; Salum, K.; Šlabovitš, A.; Veebel, V.; Värk, R.** 2016. Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Sazonov, V.** 2020. Case Study: Estonia. Molotov-Ribbentrop Pact, World War II and Soviet Legacy. – Varna, M. (ed.). Falsification of History as a Tool of Influence. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, pp. 18–29.
- Sazonov, V.; Pakhomenko, S.; Kopõtin, I.** 2021. Between History and Propaganda: Estonia and Latvia in Russian Historical Narratives. – Mölder, H.; Sazonov, V.; Kerikmäe, T.; Chochia, A. (eds.). The Russian Federation in the Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood. Springer Nature, pp. 397–423.
- Sinialu, A.** 2008. Propaganda, Information War and the Estonian-Russian Treaty Relations: Some Aspects of International Law, pp. 154–162.
https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2008_XV_154.pdf (12.06.2019).
- Snegovaya, M.** 2015. Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare. USA: Institute for the Study of War.
- Sputnik** 2020a. Латышские легионеры СС: героизация в Латвии, связи по всему миру, безнаказанность, 16.03.2020.
<https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200316/13388309/Latyshskie-legionery-SS-geroizatsiya-v-Latvii-svyazi-po-vsemu-miru-beznakazannost.html> (23.10.2020).
- Sputnik** 2020b. Латвии кирдык – непонятно, откуда братские средства: Линдерман о коронавирусе и хамство, 20.03.2020.
<https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200320/13416997/Latvii-kirdyk---neponyatno-otkuda-brat-sredstva-Linderman-o-koronaviruse-i-khamstve.html> (28.10.2020).
- Sputnik** 2020c. Сквозь ревизионизм, фейки и мифы: как Латвия, Литва и Эстония готовы к юбилею Победы. – Sputniknews.ru, 08.05.2020.
<https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20200508/13695601/Skvoz-revizionizm-feyki-i-mify-kak-Latviya-Litva-i-Estoniya-gotovvatsya-yubileyu-Pobedy.html> (23.10.2020).
- Strukov, V.; Apryshchenko, V.** 2018. Introduction. – Strukov, V.; Apryshchenko, V. (eds.). Memory and Securitization in Contemporary Europe. London: Palgrave Macmillan, pp. 1–21.
- Topolski, J.** 1999. The Role of Logic and Aesthetic in Constructing Narrative Wholes in Historiography. – History and Theory, Vol. 38 (2), pp. 198–210.
<http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201512310038.pdf> (25.10.2020).
- Valge, J.** 2019. Intervjuu dr Jaak Valgega, 26.08.2019. Tartu.

- Vázquez Liñán, M.** 2010. History as a propaganda tool in Putin's Russia. – *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 43 (2), pp. 167–178.
<https://online.ucpress.edu/cpcs/article-abstract/43/2/167/144/History-as-a-propaganda-tool-in-Putin-s-Russia?redirectedFrom=fulltext> (29.11.2020).
- Verovšek, P.** 2016. Collective memory, politics, and the influence of the past: the politics of memory as a research paradigm. – *Politics, Groups, and Identities*, Vol. 4 (3), p. 542.
<https://doi.org/10.1080/21565503.2016.1167094>.
- Winnerstig, M.** 2014. Tools of destabilization: Russian soft power and non-military influence in the Baltic States. FOI-R-2990-SE.
http://appc.lv/wp-content/uploads/2014/12/FOI_Non_military.pdf (20.12.2020).
- Yablokov, I.** 2015. Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: the case of Russia Today (RT). – *Politics*, Vol. 35, No. 3–4, pp. 301–315.
<https://doi.org/10.1111/1467-9256.12097>.
- Yablokov, I.** 2018. *Fortress Russia: Conspiracy Theories in the Post-Soviet World*. Cambridge, UK and Medford, MA: Polity.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780190844073.003.0024>.
- Александрова, В.** 2017. Латвийское общество приветствовало вхождение страны в состав СССР. – *Rubaltic.ru*.
<https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/15122017-latviyskoe-obshchestvo-privetstvovalo-vkhozhdenie-strany-v-sostav-sssr/> (29.10.2020).
- Апрыщенко, В.** 2016. Память как безопасность. – *Новое прошлое*, No. 3, с. 86–108.
<https://doi.org/10.18522/2500-3224-2016-3-86-108>.
- Баранов, А.; Афонина, Е.** 2016. Прибалтийская русофобия и её истоки. – *Комсомольская Правда. Северная Европа*, 08.04.2016.
<https://www.kp.ru/daily/26511/3531281/> (22.11.2020).
- Великая Отечественная война 1941–1945 годов: Т.1. Основные события войны** 2015. Москва: Кучково поле.
- Великовский, Д.** 2008. 7 вопросов Махмуду Гарееву, генералу армии. – *Русский репортёр*, No. 17 (47), 08.05.2008.
https://expert.ru/russian_reporter/2008/17/gareev/ (29.11.2020).
- Виталь, В.** 2019. Политическая дальность: зачем был нужен пакт Молотова-Риббентропа. – *Baltnews*, 13.08.2019.
<https://baltnews.ee/authors/20190813/1017948425/politicheskaya-dalnozorkost-sovetskogo.html> (22.11.2020).
- Воробьева, Л. М.** 2011. *История Латвии от Российской империи к СССР*. Москва: Издательство “ФИВ”.
- Дубровская, Л.** 2014. Путин напугал Запад своими заявлениями о пакте Молотова-Риббентропа. – *Московский Комсомолец*.
<https://www.mk.ru/politics/2014/11/07/putin-napugal-zapad-svoimi-zayavleniyami-o-pakte-molotovaribbentropa.html> (30.11.2020).
- Дюков А.** 2007. Миф о геноциде. Репрессии советских властей в Эстонии (1940–1953). Москва: Алексей Яковлев.

- Дюков, А.** (ред.) 2009a. “Уничтожить как можно больше ...”. Латвийские коллаборационистские формирования в Белоруссии. Москва.
- Дюков, А.** 2009b. Милость к падшим: Советские репрессии против нацистских пособников в Прибалтике. Москва, с. 79–82.
- Дюков, А.** (ред.) 2012. Накануне Холокоста: Фронт литовских активистов и советские репрессии в Литве, 1940–1941 гг. Москва.
- Дюков, А. Р.** 2013. Протекторат “Литва”. Тайное сотрудничество с нацистами и нереализованный сценарий утраты литовской независимости 1939–1940 гг. Москва: Фонд “Историческая память”.
- Гареев, М. А.** 2014. Великая Победа и современные интересы международной безопасности. – Военно-исторический журнал, Но. 9, с. 30–34.
- Загошкин, Д. В.; Черняк, Э. И.; Ширко, К. Н.** 2013. Музей – фальсификатор истории: субъект или инструмент? – Вестник Томского государственного университета, Но. 372, с. 106–109.
- Зубкова, Е. Ю.** 2008. Прибалтика и Кремль. 1940–1953 гг. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина.
- Ибрагимов, Г. Ш.** 2016. Проблема фальсификации событий Великой Отечественной. Исторические исследования: материалы И. В. Междунар. науч. конференции (г. Казань, май 2016 г.). Казань: Бук, с. 61–63.
- Инкорпорация Прибалтики в состав СССР. Архивные документы** 2019. “Рассекречено. Прибалтика 1939–1941”.
<https://baltic1940.ru/2020/09/15/o-proekte/> (19.10.2020).
- Ионов, Б. В.; Харитонов, Н. И.** 2013. Проблема фальсификации истории на постсоветском пространстве. – Вестник Московского университета. Сер. 21. Управление (государство и общество), Но. 4, с. 110–127.
- Кантор, Ю. З.** 2011. Прибалтика: война без правил (1939–1945). Санкт-Петербург: Журнал “Звезда”.
- Кирчанов, М. В.** 2007. Латвия и страны Балтии: проблемы дипломатической и политической истории. Воронеж: Воронежский государственный университет.
- Комментарий директора фонда 2020 = Комментарий директора фонда “Историческая память”** в связи с высказываниями посла Латвии в России, 2020. – Фонд “Историческая память”.
<http://historyfoundation.ru/2020/07/06/riekstins/?fbclid=IwAR1DuhFILIEbBdZgV2z3bJRtKZX5nzMjCfW4g9XJOD5sa4aN5OpnjEoLSSI> (23.10.2020).
- Кремлевские историки и войны памяти** 2020. EU vs DESINFORMATION.
<https://euvsdisinfo.eu/ru/кремлевские-историки-и-войны-памяти> (10.10.2020).
- Линдемани, И.** 2020. Шойгу заявил о росте попыток официальных лицевых зарубежных стран фальсифицировать правду о Второй мировой войне. – TV Zvezda, 08.04.2020.
https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/2020481834-7C2Qa.html?utm_source=tvzvezdaandutm_medium=longpageandutm_campaign=longpageandutm_term=v1 (18.10.2020).

- Литвинов, М. Ю.** 2015. Фальсификация довоенной истории Прибалтики в исторической науке. – Исторические науки и археология/ Historical science and archaeology, Vol. 93/94, с. 58–60.
<https://www.geopolitica.ru/en/article/falsification-history-ukraine-not-country> (16.11.2020).
- Маковская, Д. В.** 2014. Исторический миф и этнический конфликт: теория, методология, технология конструирования. – Научная мысль Кавказа, No. 1, с. 78–85.
- Малинова, О. Ю.** 2015. Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности. – Москва: Политическая энциклопедия.
- Малинова, О. Ю.** 2016. Память о войне: как великая Победа кобеля “нашим всем” и чем это грозит. – РБК, 06.05.2016.
<https://www.rbc.ru/opinions/society/06/05/2016/572b1b209a794723991b17bb> (25.10.2020).
- Малинова, О. Ю.** 2018a. Политика памяти как область символической политики. – Миллер, А. И.; Ефременко Д. В. (ред.). Методологические вопросы изучения политики памяти, Москва-Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 27–54.
- Малинова, О. Ю.** 2018b. Коммеморация столетия революции(й) 1917 года в РФ: сравнительный анализ соперничающих нарративов. – Полис. Политические исследования, No. 2, с. 37–56.
- Новый текст Конституции с поправками 2020.** Государственная Дума Федерального Собрания РФ.
<http://duma.gov.ru/news/48953/> (29.11.2020).
- Носович, А.** 2017. Выстрел в Прибалтику: Белый дом назвал национализм идеологией неудачников. – Rubaltic.ru, 18.08.2017.
<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/15072019-moskovskie-salyuty-napominayut-pribaltike-o-porazhenii-vo-vtoroy-mirovoy/> (09.10.2020).
- О фонде.** Фонд “Историческая память”.
<http://historyfoundation.ru/about/> (17.10.2020).
- Об ассоциации** 2015. Российская ассоциация прибалтийских исследований.
<http://baltstudies.ru/company/> (31.10.2020).
- Подберезкин, А.** 2009. Противодействие попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России. Научно-практическая конференция МГИМО (У) МИД России. Стенограммы выступлений.
- Путин, В.** 2009. Страны истории – повод для взаимных претензий или основы для примирения и партнерства? – Inosmi.ru, 31.08.2009.
<https://inosmi.ru/russia/20090831/252071.html> (19.10.2020).
- Путин, В.** 2020a. 75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим. Президент России. – Kremlin.ru, 19.06.2020.
<http://kremlin.ru/events/president/news/63527> (18.10.2020).
- Рекеда, С.** 2015. По “оккупированному мифу” Прибалтики ударили архивными фактами. – Rubaltic.ru, 17.12.2015.
<https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/17122015-okkupacija/> (21.06.2020).

- Шнирельман, В.** 2000. Ценность прошлого: этноцентристские исторические мифы, идентичность и этнополитика. – Сувары.рф.
<https://xn--80ad7bbk5c.xn--p1ai/ru/content/cennost-proshlogo-etnocentristskie-istoricheskie-mify-identichnost-i-etnopolitika> (19.01.2021).
- Симиндей, В. В.** (ред.) 2015a. Прибалтийские исследования в России. Сборник статей. Москва, издательский центр фонда “Историческая память”.
- Симиндей, В. В.** 2015b. Огнем, штыком и лестью. Мировые войны и их национальная интерпретация в Прибалтике. Москва: Фонд “Историческая память”, Алгоритм.
- Татарчук, А.** 2019. Эстонцы на службу фюрера и Рейха: что говорит архивы. – Baltnews.ee, 18.02.2019.
<https://baltnews.ee/authors/20190218/1017411457/Estonci-na-sluzhbe-furrera.html> (02.06.2020).
- Тихомиров, В.** 2017. Труссы, убийцы, мародёры: чем занимались лесные братья в Прибалтике. – Ruposters.ru, 26.07.2017.
https://ruposters.ru/news/26-07-2017/trusy-ubijcy-marodery?utm_campaign=transitandutm_source=mirtesenandutm_medium=newsandfrom=mirtesen (29.06.2020).
- Указ** 2015. Указ Президента Российской Федерации “О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации” от 31.12.2015, Но. 683. Официальный сайт Президента России.
- Худолей, К. К.** 2013. Советизация балтийских государств летом 1940 года и ее последствия. – Вестник Санкт-Петербургского университета, Но. 6 (1), с. 94–110.
- Чекинов, Р.** Прибалтийская стратегическая наступательная операция (14 сентября – 24 ноября 1944 г.). Министерство Обороны Российской Федерации.
http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?c=11983690@mail.ru (02.11.2020).
- Шегедин, А.** 2009. Лаар и Хиё на презентацию книги Дюкова не пришли. – Дельфи, 27.03.2009.
<https://rus.delfi.ee/daily/estonia/laar-i-hijo-na-prezentaciyu-knigi-dyukova-ne-prishli?id=22506287> (29.06.2020).

VLADIMIR SAZONOV, PhD

Kaitseväe Akadeemia rakendusuurigute osakonna vanemteadur ja Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor

SERGII PАННОМENKO, PhD

Mariupoli ülikooli (Ukraina) politoloogia ja rahvusvaheliste suhete osakonna dotsent

IGOR KOPŌTIN, PhD

Kaitseväe Akadeemia strateegia ja sõjaajaloo õppetooli juhataja

VENE TEABEMÕJUTUSTEgevusele VASTAMINE BALTI RIIKIDES: EESTI, LÄTI JA LEEDU LÄHENEMISTE VÕRDlus

Johannes Voltri

ÜLEVAADE. Alates 2016. aastast on avaldatud arvukalt uuringuid ja teadusartikleid, mis käsitlevad teabemõjutustegevuse (peamiselt väärteabe) olemust, levimust ja põhjuseid, kuid võrdlemisi vähe on uuritud seda, millised on üldse demokraatlike riikide võimalused teabemõjutustegevusele vastu seista. Artikli^{*} põhieesmärk on uurida ning võrrelda Eesti, Läti ja Leedu valitsuste lähenemisi Vene teabemõjutustegevusele vastamisel. Töö annab samal ajal ka põhjaliku ülevaate kolme väikeriigi tegevusest. Autor uurib, kuidas mõistavad Balti riigid teabemõjutustegevusele vastamist oma strateegilistes dokumentides, ning keskendub seejuures kolmele valdkonnale: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus.

Märksõnad: infomõjutustegevus, Venemaa, propaganda, Eesti, Läti, Leedu, riigikantselei, meedia, ajakirjandus, Hellman, Nothhaft

Keywords: information influence, Russia, propaganda, Estonia, Latvia, Lithuania, government office, media, journalism, Hellman, Nothhaft

1. Sissejuhatus

Meie meediaruumi haavatavus väärteabe ja teabemõjutustegevuse suhtes, nagu trollimine, robotvõrgud (*botnet*) või rohujuurepesu¹, ei tohiks 2021. aastal enam kellelegi üllatusena tulla. Viimast aastat ei iseloomusta mitte ainult koroonaviiruse pandeemia, vaid ka niinimetatud infodeemia: omamoodi teabekorratus, mis valitsuste usaldusväärsust õõnestades pidurdab ülemaailmseid jõupingutusi saada viirus kontrolli alla, seades näiteks kahtluse alla kaitsemaskide kohustuslikkuse või vaktsiinide ohutuse². 2018. aastal

* Uurimistööd on finantseerinud projekt SHVEI19127.

¹ Inglise keeles *astroturfing*. Eesti keeles on kasutatud ka terminit *võlts-rohujuureliikumine*.

² Hansson, S.; Orru, K.; Torpan, S.; Bäck, A.; Kazemekaityte, A.; Meyer, S. F.; Ludvigsen, J.; Savadori, L.; Galvagni, A.; Pigrée, A. 2021. COVID-19 information disorder: six types of harmful information during the pandemic in Europe. – Journal of Risk Research, Vol. 24 (3–4), pp. 380–393. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1871058> (01.09.2021).

tunnetas 80% eurooplastest väärtetavet probleemina enda riigile, aga ka demokraatiale laiemalt³. Vassimine ei ole ebaseaduslik demokraatlikes ühiskondades, mis on rajatud ideede vaba levitamise põhimõttele, nagu ei ole tingimata taunitav ka kogu väärtetave, mida levitatakse. On palju riiklikke legitiimsete õiguste ja kavatsustega huvirühmasid (nt lobistid, suhtekorraldajad), kes võivad kasutada väärtetabe edastajatega sarnaseid meetodeid. Seega on oht, et teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel piirame ka avalikku debatti.

Kui riigijuhtide, näiteks Bolsonaro või Trumpi, tegevust hindab kodanikond valimiskastide ees, siis välismaalt pärinevad koordineeritud teabeoperatsioonid, mille eesmärk on avalikku debatti mõjutada, ohustavad riigi üldist julgeolekut ja nõuavad otsekohesemat vastust. Balti riikidele pole see uudiseks – neile polnud vaja uut kriisi, mis tuletaks meelde väärtetabega seotud võimalikke ohtusid ühiskonnale. Juba iseseisvuse taastamisest saati on Eesti, Läti ja Leedu pidanud vastu seisma Vene teabeoperatsioonidele, mis on eriti intensiivistunud pärast Krimmi annekteerimist 2014. aastal.

Alates 2016. aastast on avaldatud arvukalt uuringuid ja teadusartikleid, mis käsitlevad teabemõjutustegevuse (peamiselt väärtetabe) olemust, levimust ja põhjuseid. Samas on võrdlemisi vähe uuritud seda, millised on üldse demokraatlike riikide võimalused teabemõjutustegevusele vastu seista või seda mõjusalt hallata. Nagu Pamment jt⁴ märgivad, keskendub vaid vähem kui üks protsent viimastel aastatel avaldatud enam kui tuhandest väärtetavet käsitlevast artiklist selle tõrjumisele.

Mõistmata teiste riikide arusaamu ja lähenemisi, on demokraatlikel riikidel keerulisem kujundada tõhusat poliitikat teabemõjutustegevuse vastu võitlemiseks. Siinne artikkel soovib anda sellesse oma panuse. Töö põhieesmärk on uurida ja võrrelda Eesti, Läti ja Leedu valitsuste lähenemisi Vene teabemõjutustegevusele vastamisel, samal ajal antakse ka põhjalik ülevaade kolme väikeriigi tegevustest. Töö keskendub avaliku sektori tegevusele, jättes kõrvale meedia ja kolmanda sektori algatused, näiteks meedia faktikontrollid või haridusprojektid. Samuti ei ole eesmärk Baltimaade lähenemisviiside

³ Euroopa Komisjon 2018b. Flash Eurobarometer 464. Fake news and disinformation online, April. <https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2183> (06.05.2021).

⁴ Pamment, J.; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, versioon 1.4. Strateegilise kommunikatsiooni osakond, Lundi ülikool. Teadusraport, p. 174. <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28697.pdf> (05.05.2021). [Pamment *et al.* 2018]

võrdlemisel mõista, miks riigid käituvad nii, nagu nad käituvad, ehk millega seletada riikidevahelisi erinevusi.

Töös uuritakse ja võrreldakse Balti riikide vastumeetmeid Vene teabeoperatsioonidele vastamisel, eesmärk on luua uus arusaam parimatest tavast, millest teised riigid võiksid sarnase poliitika kujundamisel lähtuda. Ehkki töö keskmes on Venemaalt pärineva vaenuliku teabemõjutustegevuse tõkestamine, usub autor, et saadud teadmised osutuvad viljakaks ka üldsemalt teabekorratuse⁵ haldamisel.

Selleks, et mõista viise, kuidas riigid võivad üldse teabemõjutusele reageerida, tuginetakse Maria Hellmani ja Charlotte Wagnssoni⁶ analüütilisele raamistikule, mis keskendub samuti suuresti Balti riikidele. Hellman ja Wagnsson pakuvad välja neli strateegiat, mis on demokraatlike riikide käsutuses, et Vene teabemõjutustegevusele vastata: vastandumine (*confronting*), naturalisatsioon (*naturalising*), tõkestamine (*blocking*) ja eiramine (*ignoring*). Autor pole siiani teadlik ühestki teisest suuremast uurimusest, milles Hellmani ja Wagnssoni raamistikku päriselu juhtumitele kohaldataks.

Teoreetiliselt toetub autor teabemõjutustegevuse mõistmisel ka Howard Nothhafti, James Pammenti, Henrik Agardh-Twetmani ja Alicia Fjällhedi⁷ süsteemse haavatavuse mudelile, mis aitab mõista, mis teeb teabemõjutustegevuse nii illegitiimseks, et seda saab pidada juba vaenulikuks. Ühtlasi selgitab mudel ka lääne liberaalse demokraatia kimbatust teabemõjutustegevusele reageerimisel. Nothhaft jt väidavad, et internetiajastu saabudes on Lääne arvamusloome mudel üha enam pööratud just nende ühiskondade vastu, mida see toetab, kuna teabemõjutust (nt trollid või robotvõrgud) on järjest raskem ehedast suhtlusest eristada. Nad pakuvad⁸ välja ka

⁵ Wardle ja Derakhshan (2017) kasutavad sõna *teabekorratus* (*information disorder*) vääртеabe katusterminina. See vääртеave jaguneb nende raamistiku järgi misinformatsiooniks (vääртеave, mis ei ole pahatahtlik), desinformatsiooniks (pahatahtlik vääртеave) ja malinformatsiooniks (pahatahtlik teave, mis on tõene). Vt Wardle, C.; Derakhshan, H. 2017. Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policy making. Euroopa Nõukogu. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (05.05.2021). [Wardle, Derakhshan 2017]

⁶ Hellman, M.; Wagnsson, C. 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. – European Security, Vol. 26 (2), pp. 153–170. <https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1294162> (05.05.2021). [Hellman, Wagnsson 2017]

⁷ Nothhaft, H.; Pamment, J.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Information influence in Western democracies: a model of systemic vulnerabilities. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London ja New York: Routledge, pp. 28–43. [Nothhaft et al. 2018]

⁸ Pamment et al. 2018, pp. 16–17.

diagnostikavahendi, niinimetatud DIDI-kriteeriumid (pettus ‘*deception*’, kavatsus ‘*intention*’, häirimine ‘*disruption*’, sekkumine ‘*interference*’), et teha kindlaks, kas kommunikatsioonivõtted jäävad väljapoole seda, mida võib pidada legitiimseks suhtluseks.

Kokkuvõttes vastab autor artiklis järgmistele uurimisküsimustele:

- esiteks, kuidas mõistavad Eesti, Läti ja Leedu teabemõjutustegevuse vastu võitlemist;
- teiseks, milliseid meetmeid on Eesti, Läti ja Leedu võtnud vastu teabemõjutustegevuse tõrjumiseks;
- kolmandaks, millised erinevused on Eesti, Läti ja Leedu lähenemistes.

Järgnevatel lehekülgedel antakse esmalt ülevaade akadeemilisest kirjandusest, kus tuuakse esile, millised on üldse valitsuste võimalused teabemõjutustegevusele vastata ning mis muudab selle niivõrd keerukaks. Seejärel tutvustatakse materjale ja meetodeid, mida kasutati uurimisküsimustele vastamisel. Vastused uurimisküsimustele esitatakse tulemuste peatükis, kus antakse alguses ülevaade, kuidas Balti riigid mõistavad teabemõjutustegevust oma strateegilistes dokumentides. Seejärel vaadeldakse lähemalt, kuidas kolm riiki teabemõjutustegevusele vastavad, keskendudes kolmele valdkonnale: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus. Tulemustele järgneb ka põgus arutelupeatükk.

2. Valitsuste võimalused teabemõjutustegevusele vastamisel

Uus teabekeskond, kus poliitilise või mõttelise ruumi kontrollimine on olulisem füüsilise maa-ala kontrollimisest, on muutnud ka strateegiaid ja meetodeid, kuidas inimeste südamele ja mõistusele ligi pääseda ning inimesi kontrollida. Nagu Bjola ja Pamment⁹ mainivad, saab samu vahendeid, mis võimaldavad riikidel ehitada digisildasid välismaailmaga, et hõlbustada rahvusvahelist koostööd ja elavdada ettevõtlust, kasutada ka „nende riikide poliitilise ja sotsiaalse struktuuri õõnestamiseks“.

⁹ Bjola, C.; Pamment, J. (eds.) 2018. Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London, New York: Routledge, p. 2. [Bjola, Pamment 2018]

Teabemõjutustegevuse illegitiimsus (kuid mitte tingimata ebaseaduslikkus¹⁰) tuleneb Nothhafti jt sõnul kolmest moraalsest põhjusest¹¹: (1) nad rikuvad reegleid (nt valetatakse), (2) nad kasutavad ära haavatavust ja nõrkusi (nt muudab sotsiaalmeedia kommentaaride anonüümsus võimatuks „otsustada, kas poliitilised kommentaarid esindavad kodanike tõelist enamust või võõrriigi mõju“) ja (3) nad toetuvad pettusele, jälgendades inimeste ära kasutamiseks avaliku arutelu seaduslikke vorme.

Pamment jt¹² on pakkunud välja veel neli tegurit, et teha kindlaks, kas teabemõjutustegevus kujutab endast mõjutuskampaaniat, millele peaks vastama: pettus (nt desinformatsioon), kavatsus (osaline sooritab tegusid vaenulike kavatsustega), häirimine (teod õõnestavad, kahjustavad või takistavad ühiskondlike institutsioonide toimimist) ja sekkumine (nt välismaised toimijad, kellel teiste siseasjadesse asja pole). Neid nelja kriteeriumit tuleb sündmusteahelas, mille osa nad on, vaadelda terviklikuna, kuna kriteeriumi olemasolu võib olla osa täiesti normaalsest poliitilisest ja suhtekorralduslikust tegevusest. „See pole juhus, et teabemõjutustegevuses rakendatavad tehnikad kattuvad ajakirjanduse, avalike suhete, avaliku diplomaatia, lobitöö ja avalike suhetega, nende tehnikate matkimine on osa *modus operandi*st“¹³.

Mõjutustegevuse taga olevad isikud ei pea tingimata olema vaenulikud ega töötama teiste riikide valitsuste heaks, kuigi nad võivad üksteist avitada. Nagu Wardle ja Derakhshan¹⁴ märgivad, on desinformatsioonikampaaniaid kavandavate tegelaste motivatsioon väga erinev nende omast, kes sotsiaalmeedias lõpuks postitusi teevad. Lisaks poliitilisele motivatsioonile, näiteks Vene teabeoperatsioonid, on tihtipeale olulised ka rahalised, sotsiaalsed ja ideoloogilised tegurid¹⁵. Reklaamitulu (niinimetet *clickbait*) teenimiseks võidakse luua terveid vääртеabeettevõtteidki¹⁶.

¹⁰ Legitiimsuse all peab autor silmas mõjutustegevuse vastavust ühiskonnas kehtivatele (käitumis)normidele. Kuigi mõjutustegevus võib olla igati seaduslik, ei pruugi see ühiskonna silmis siiski olla aktsepteeritav või eetiline.

¹¹ Nothhaft *et al.* 2018, p. 42.

¹² Pamment *et al.* 2018, pp. 16–17.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Wardle, Derakhshan 2017, p. 23.

¹⁵ Marwick, A.; Lewis, R. 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute. https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf (05.05.2021); vt ka Wardle, Derakhshan 2017.

¹⁶ Tambini, D. 2017. How advertising fuels fake news. LSE Media Policy Project Blog, February 24. <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/02/24/how-advertising-fuels-fake-news/> (05.05.2021).

Me teame palju rohkem teabemõjutustegevuse tehnikate ja olemuse¹⁷ kohta kui tõhusatest meetmetest selle vastu võidelda. Nii märgivad Bjola ja Pamment¹⁸, et sellise kirjanduse osakaal, mille lähtekohaks on just teabemõjutustegevusele vastamine või selle tõrjumine, on vähem kui protsent kogu infomõjutust käsitlevast kirjandusest.

Olukorra teeb tüsilikuks tõsiasi, et teabemõjutustegevust kui sellist on keeruline tõendada. Kuna piir sõja ja rahu vahel on infosõjas hägune, on keeruline reageerida ka infooperatsioonidele¹⁹. „Kuna muud nähtavat kriisi ei ole, ei soovi me mõista mõjutustegevust sellisena, nagu ta on – rünnakuna. Kuna me ei usu, et võiksime olla rünnaku sihtmärk, ei leia me ka jõudu, et end selle vastu kaitsta.“²⁰ Pammenti jt²¹ arvates teeb teabemõjutustegevuse tõendamise probleemseks veel ka asjaolu, et välised toimijad püüavad ära kasutada ühiskondlikku haavatavust, töötades kodumaiste varisalist (proxy) kaudu, kes tegutsevad seaduskuulekalt ning keda ei saa seega aruteludest välistada. „Ühest küljest võib *laissez-faire*-suhtumine tuua kaasa üha rängemad ja ebaõiglasemad katsed mõju avaldada, teisalt ohustavad nõudmised diskussiooni modereerida või maha suruda avatud ja vaba arutelu kui liberaalse ühiskonnakorralduse üht suurimat voorust,“ leiavad nad²².

Demokraatlike riikide jaoks on seega põhiküsimus, kuidas võidelda teabemõjutustegevuse vastu, kahjustamata seejuures demokraatlikke institutsioone ja protsesse ning austades sõnavabadust. Kuna valitsuse sekku mist võib tõlgendada sõnavabaduse piiramisena, väidavad mõned²³,

¹⁷ **Darczewska, J.** 2014. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study. – Point of View-OSW Centre For Eastern Studies 42. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf (05.05.2021); vrd **Giles, K.** 2016. Handbook of Russian information warfare. Rooma: NATO Kaitsekolledž. Fellowship Monograph Series. <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=506> (05.05.2021); vrd ka **Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., Radin, A., Magnuson, M., Mendelsohn, J., Marcellino, W.; Bega, A.; Winkelman, Z.** 2018. Russian social media influence. Understanding Russian propaganda in Eastern Europe. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2200/RR2237/RAND_RR2237.pdf (05.05.2021). [**Helmus** 2018]

¹⁸ **Bjola, Pamment** 2018, p. 174.

¹⁹ **Jantunen, S.** 2018. Infosõda. SA Kultuurileht. Esimest korda avaldatud 2015. aastal, lk 38. [**Jantunen** 2018]

²⁰ **Jantunen** 2018, lk 204.

²¹ **Pamment et al.** 2018, pp. 87–88.

²² **Pamment et al.** 2018, p. 11.

²³ Nt **Gordon, G.** 2017. Canada's government shouldn't be in the business of policing 'fake news'. – CBC News, February 22. <https://www.cbc.ca/news/opinion/government-fake-news-1.3993128> (05.05.2021).

et teabemõjutustegevuse vastu võitlemine ei peaks üldse olema valitsuste ülesanne.

Kuna lihtsaid lahendusi pole, peab edukas vastus teabemõjutustegevusele hõlmama kõiki ühiskonnaosi²⁴. Sellise avara julgeolekukäsituse peamine põhimõte peaks olema usalduse loomine. Nagu märgib ka Euroopa Komisjon²⁵, loovad „madala usaldustasemega kõrgelt polariseerunud ühiskonnad soodsa pinnase ideoloogiliselt motiveeritud väärteabe tootmiseks ja levitamiseks“. Ühiskonnad peaksid seega püüdma saavutada kerksust, kus avalikke asutusi ja meediat usaldatakse (nii on inimesed manipuleeriva teabe suhtes kriitilisemad) ning riik on võimalikeks ohtudeks valmis ja nendest teadlik, olles samas ka võimeline nende korral tegutsema²⁶.

Kerksa ühiskonnani jõudmise võti on teadlikkuse suurendamine strateegilise kommunikatsiooni kaudu. Bolt ja Haiden²⁷ näevad strateegilist kommunikatsiooni kui „terviklikku lähenemist suhtlemisele, mis põhineb väärtustel ja huvidel, hõlmates kõike, mida toimija keskkonnas eesmärkide saavutamiseks teeb“. Tõhus strateegiline kommunikatsioon peaks hajutama desinformatsiooni, propaganda ja valed, mille eesmärk on eksitada avalikku arvamust, süvendada sotsiaalseid pingeid ja õõnestada usaldust valitsuste vastu²⁸.

Strateegiline kommunikatsioon on siiski pelgalt abivahend psühholoogilise kaitse laiemas käsituses, mis näiteks Rootsis kätkeb endas pettuse

²⁴ **Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. (eds.). Fake news: a roadmap, pp. 68–77. Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021); vrd ka: **European Integration Studies Centre [EISC]** 2018. Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence. Policy brief. [http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief\(1\).pdf](http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief(1).pdf) (06.05.2021). [EISC 2018]; **Milo, D.; Klingová, K.** 2016. Countering Information War Lessons Learned from NATO and Partner Countries: Recommendations and Conclusions. Bratislava: Globsec. https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/countering_information_war.pdf (05.05.2021); **Pamment et al.** 2018.

²⁵ **Euroopa Komisjon.** 2018a. A multi-dimensional approach to disinformation. Internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegeleva kõrgetasemelise komisjoni eksperdirühma raport. Luxembourg: Euroopa Liidu kirjastus, p. 11. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en> (05.05.2021). [**Euroopa Komisjon** 2018a].

²⁶ **EISC** 2018.

²⁷ **Bolt, N.; Haiden, L.** 2019. Improving NATO strategic communications terminology. NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/improving-nato-strategic-communications-terminology-0> (05.05.2021).

²⁸ **Shea, J.** 2016. Resilience: a core element of collective defence. – NATO Review, March 30. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (05.05.2021).

ja desinformatsiooni vastu võitlemist, kättesaadava platvormi võimaldamist riigiasutustele kriisi korral, et levitada teavet ja tugevdada kodanike taht kaitsta riiki²⁹. Avalikkuse teadlikkuse suurendamiseks võib korraldada näiteks koolitusüritusi ja meediakampaaniaid, kuid rõhku tuleks pöörata ka inimeste omavastutuse suurendamisele hariduse ja meediakirjaoskuse edendamise kaudu³⁰.

Teadlikkuse suurendamiseks on hädavajalik keskenduda teabemõjutustegevuse sihtrühmadele: mõista tegureid, mis muudavad need rühmad mõjutatavaks (nende motivatsiooni, hirme ja ootusi), samuti viise, kuidas nende rühmadega sobilike narratiivide abil kontakti saada. Pamment jt rõhutavad, et erilist tähelepanu tuleks pöörata otsustajate, ajakirjanike, riigiametnike ja teiste ühiskonnas olulise tähtsusega osaliste teavitamisele³¹. Kirjanduses³² märgitakse ka seda, et kuna inimesed kipuvad veenmisele mitte alluma ja võivad selle asemel oma olemasolevaid veendumusi veelgi tugevdada, on mõjusam välja selgitada tehnikad, kuidas teabemõjutustegevus toimib, mitte võidelda manipulatsioonide vastu. Nagu Jantunen³³ rõhutab, ei ole hübriid-ohtude vastu võitlemiseks paremat lahendust kui sage ja süstemaatiline avalik arutelu nendel teemadel.

Polyakova ja Fried³⁴ nendivad, et lääneriikide valitsused on alles viimastel aastatel avastanud teabemõjutustegevusega võitlemise olulisuse. Nad kirjutavad³⁵, et valitsused on nüüd liikunud probleemi tunnistamisest kaugemale „katse-eksitusperioodile, kus katsetatakse uusi ideid ja lahendusi desinformatsiooniga võitlemiseks ja selle vastu kerksuse saavutamiseks, ehkki ebaühtlaselt ja tagasilöökidega“. Mõned Euroopa riigid, näiteks Baltikum, Põhjamaad ja Ühendkuningriik, on juba mõnda aega olnud kindlameelsed Vene mõjutustegevusele vastu seismisel. Teised, näiteks Põhja-Makedoonia pärast Venemaa püüdlusi rikkuda Kreeka ja Põhja-Makedoonia lepingut või Hispaania

²⁹ EISC 2018, p. 4.

³⁰ Pamment *et al.* 2018; Polyakova, A.; Fried, D. 2019. Democratic defense against disinformation 2.0. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/democratic-defense-against-disinformation-2-0/> (05.05.2021). [Polyakova, Fried 2019]

³¹ Pamment *et al.* 2018, p. 92.

³² Jantunen 2018; Paul, Chr.; Matthews, M. 2016. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. RAND Corporation. <https://www.jstor.org/stable/resrep02439> (05.05.2021).

³³ Jantunen 2018, lk 244.

³⁴ Polyakova, Fried 2019.

³⁵ *Ibid.*, p. 1.

pärast Venemaa mõjuoperatsioone Kataloonias, on alles hiljuti n-ö ärganud³⁶. Hispaanias loodi näiteks enne 2019. aasta valimisi eriüksused, et võidelda hübriidohtude vastu³⁷.

Pöörates tähelepanu ühiskondade käsutuses olevatele teabemõjutustegevuse vastu võitlemise strateegiatele ja meetmetele, tunnistas Stray³⁸, et kuigi meil on külma sõja ajal desinformatsiooni vastu võidelnud asutuste kohta häid andmeid, on siiski puudu kirjandusest, mis arvestaks tänapäeva võrguühiskonda. Võrreldes Euroopa Liidu idasuunalise strateegilise kommunikatsiooni rakkerühma, Facebooki ja Hiina infoforežiimi tegevust, rühmitab Stray³⁹ selle kuue strateegia alla ümberlukkamise (*debunking*), ebaautentsuse paljastamise (nt robotvõrkude avalikustamine), alternatiivsed narratiivid, algoritmidega manipuleerimise (nt otsingumootorite sisu kategoriseerimisel), avaliku diskussiooni reguleerimise (*speech laws*, nt trahvid väärteabe jagajatele) ja tsensuuri. Althuis ja Strand⁴⁰ omakorda on esitanud vahendid, mis on riikidel kasutada. Nad väidavad, et valitsused tegelevad peamiselt kahte tüüpi tegevustega. Esiteks rakendavad nad seadusi, et piirata võltsuudiste levikut. Teiseks toetavad nad võltsuudiste kohta ühiskonna teadlikkust suurendavaid ning üldsust harivaid ühinguid ja ettevõtteid. See tähendab, et lihtsustatult on valitsustel regulatiivsed ja mitteregulatiivsed hoovad.

Terviklikuma teooriapõhise lähenemisviisi selle kohta, millised on demokraatlike valitsuste võimalused infosõjas vaenulikele narratiividele vastu

³⁶ *Ibid.*, p. 4.

³⁷ **Abellán, L.** 2019. Spain launches unit to fight disinformation ahead of elections. – El País, 11. märts. https://english.elpais.com/elpais/2019/03/11/inenglish/1552290997_611483.html (05.05.2021). – Desinformatsiooni ja teabemõjutustegevuse ohjamiseks vastu võetud seadustest annavad põhjalikuma ajakohastatud ülevaate järgmised tekstid: **Robinson, O.; Coleman, A.; Sardarizadeh, S.** 2019. A report of anti-disinformation initiatives. Oxford Internet Institute. <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/08/A-Report-of-Anti-Disinformation-Initiatives> (05.05.2021); **Plasilova, I.; Hill, J.; Carlberg, M.; Goubet, M.; Procee, R.** 2020. Study for the assessment of the implementation of the Code of Practice on Disinformation. Brüssel: Euroopa Komisjon. https://ec.europa.eu/newsroom/dac/document.cfm?doc_id=66649 (05.05.2021).

³⁸ **Stray, J.** 2017. Defense Against the Dark Arts: Networked Propaganda and Counter-Propaganda. – Medium, February 27. <https://medium.com/tow-center/defense-against-the-dark-arts-networked-propaganda-and-counter-propaganda-deb7145aa76a> (05.05.2021).

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ **Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. (eds.). Fake news: a roadmap, p. 69. Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021).

seista, on esitanud Hellman ja Wagnsson⁴¹ oma analüütilise raamistikuga. Autorid pakuvad välja neli ideaalmudelit, mis kujutavad demokraatlike valituste käsutuses olevaid strateegiaid, mille abil Vene teabemõjutustegevusele vastata: vastandumine (*confronting*), naturalisatsioon (*naturalising*), tõkestamine (*blocking*) ja eiramine (*ignoring*).

Strateegiate uurimisel võetakse arvesse kaht mõõdet (joonis 2): aktiivne-passiivne (*engaging-disengaging*). Samuti seda, kas strateegia on suunatud sisse- või väljapoole (*inward projection – outward projection*). Aktiivsuse all peavad Hellman ja Wagnsson⁴² silmas, et vaenulikele narratiividele astutakse vastu, tootes ja levitades oma vastunarratiive või luues selleks vastavad kanalid. Passiivsus see-eest tähendab, et vaenulikele narratiividele ei pöörata üleliia tähelepanu, neist ei tehta väljagi. See võib tuleneda näiteks sellest, et riigid ei ole üldse teadlikudki neile suunatud narratiividest. Teine mõõde jagab strateegiad selle järgi, kas need on mõeldud eeskätt kodumaistele või välismaistele sihtrühmadele⁴³. Riigid võivad näiteks suunata narratiive välispublikule, et edendada oma mainet või teatud maailmavaadet ja saada seeläbi rohkem võimu. Teisalt võivad nad keskenduda kodumaisele publikule, kaitstes riigi diskursust välise mõju eest (nt meediakanalite tõkestamise teel) või võtmata konkreetseid kaitsemeetmeid. Seejuures tuginetakse hoopis demokraatlike institutsioonide võimele teaberuumi kaitsta ehk eiratakse välisnarratiive.⁴⁴

	Suunatud väljapoole	Suunatud sissepoole
Aktiivne	Vastandumine	Tõkestamine
Passiivne	Naturaliseerumine	Eiramine

Joonis 2. Hellmani ja Wagnssoni neli ideaalmudelit, mida demokraatlikud riigid kasutavad infosõjale vastamisel

Eestit mainivad Hellman ja Wagnsson vastanduva strateegia näitena, viidates venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingukanali ETV+ käivitamisele 2015. aastal. Kanali sihtauditoorium on Eesti venekeelne vähemus, kes saab oma uudised ja teabe peamiselt Venemaalt pärinevatest telekanalitest, mille sisu on

⁴¹ Hellman, Wagnsson 2017.

⁴² *Ibid.*, p. 157.

⁴³ *Ibid.*, p. 158.

⁴⁴ *Ibid.*

kohandatud Balti riikidele. Nagu Helmus jt⁴⁵ ka mainivad, on „Moskva rahastatud meedia toodangu väärtus ja meelelahutustase tavaliselt oluliselt kõrgem“ valitsuse toetuste ning suurema mastaabisäästu tõttu. Hellman ja Wagnsson kirjutavad, et ETV+ eesmärk on „tasakaalustada ja tõrjuda Eestis paiknevate Vene telekanalite narratiive“ ning „takistada Venemaad vene vähemusele Eestis mõju avaldamast“⁴⁶.

Läti ja Leedu toovad Hellman ja Wagnsson⁴⁷ esile tõkestamisstrateegia näidetena, kus vastase olemasolu on selgelt tunnustatud ja sellega tegeletakse. Selmet sellele oma tegelikkuse versioone projitseerides vastu astuda, kaitses riik aga oma narratiivi, tõrjudes vastase omi. Strateegia on seega kaitsva loomuga ning suunatud siseauditooriumile: „Praktiline rõhk on piirangutel ja kontrollimeetmetel, nagu strateegiad teabe valikuliseks tõkestamiseks“⁴⁸. Ka Läti ja Leedu on valinud selle tee, piirates ajutiselt Venemaa telekanalite (nt RTR Planeta või REN TV) taasedastusõigust ja tõkestades sedasi ebasobivate narratiivide levikut. Alates 2013. aastast on Leedu ja Läti tõkestanud juurdepääsu Vene telekanalitele vastavalt kümnel ja viiel korral, karistades kanaleid valdavalt vaenu- või sõjaõhutamise eest.⁴⁹

Nagu Hellman ja Wagnsson ka märgivad⁵⁰, on ebatõenäoline, et need neli idealmudelit peegeldavad täpselt seda, kuidas valitsused infosõjale lähevad. Pigem eeldavad autorid, et riigid sobitavad strateegiaid omavahel. Nii

⁴⁵ Helmus *et al.* 2018, p. 67.

⁴⁶ Hellman, Wagnsson 2017, p. 159.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 161.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Sisuldasa on Lätis näiteks kõige karmimalt karistatud RTR-Planetat, kui 2016. aasta aprillis peatas riiklik elektroonilise massimeedia nõukogu (NEPLP) kanali taasedastusõiguse kuueks kuuks. Nõukogu tuvastas rahvusvaenu õhutamise märgid saates „Pühapäevaõhtu Vladimir Solovjoviga“, mis oli eetris 18. ja 19. jaanuaril 2015, ning 6. juulil 2015 eetrisse jõudnud saates „Vesti“. Näiteks 18. jaanuaril eetris olnud saates „Pühapäevaõhtu Vladimir Solovjoviga“ mõistavad saatejuht ja peaaegu kõik osalejad hukka Ukraina ning selle presidendi Porošenko agressiooni, mida toetavad Euroopa ja USA. Nõukogu tõi esile, et saateosalised suhtuvad Ukrainasse vaenulikult, viidates talle kui agressorile, ja väljendavad Donbasi separatistidele toetust. Näiteks, rääkides olukorrast Ukrainas, ütleb V. Rogov järgmist: „Nats, mittenats, fašist – see kõik on ainult retoorika. Peate mõistma, et Ukraina on natside (või fašistide – kuidas iganes te neid nimetate) okupeeritud territoorium. Nendega ei saa midagi kokku leppida. Saate neid ainult alistada.“ NEPLP 2016. NEPLP restricts rebroadcasting and distribution of Rossiya RTR in Latvia for six months, April 19. <https://www.neplpadome.lv/en/home/news/news1/neplp-restricts-rebroadcasting-and-distribution-of-rossiya-rtr-in-latvia-for-six-months.html> (05.05.2021).

⁵⁰ Hellman, Wagnsson 2017, p. 158.

näiteks on ka Lätis avalik-õiguslik televisioonikanal LTV7, mis edastab infot osaliselt vene keeles. Eestis seevastu oli uudisteagentuur Sputnik sunnitud 2019. aasta detsembris oma tegevuse lõpetama, ehkki Eesti valitsus viitas sulgemise põhjusena Euroopa Liidu Ukraina sanktsioonirežiimi rikkumisele, mitte kanalites edastatud infole (s.o väärtetebe).

3. Materjalid ja meetodid

Artikli empiiriline osa põhineb kuue strateegilise dokumendi eritlusel ja 13 ekspertintervjuul. Dokumendianalüüs kätkes endas võrdlust strateegia-dokumentidest, mis on kolmes Balti riigis alus vaenuliku teabemõjutus-tegevuse vastu võitlemisel. Nendeks on avalikult kättesaadavad riiklikud julgeoleku- ja kaitsestrateegiad, mille on enamasti heaks kiitnud kas parla-ment või valitsus (vt tabelit 1). Autor eritles teabemõjutustegevuse rõhu-asetust dokumentides ja kavandatud vastumeetmeid. Oluline on siinkohal rõhutada, et ainult strateegilistele dokumentidele tuginemine ei saa anda piisavat ülevaadet riiklikust lähenemisest ja meetmetest, sest suur osa teabest on salastatud või muul viisil avalikult kättesaamatu. Isegi mõned avalikult kättesaadavad dokumendid, näiteks Eesti riigikaitse arengukava 2017–2026 (2017), koosnevad salastatud osadest. Seega täiendab dokumendianalüüs riigiametnikega peetud usutelusid.

Tabel 1. Dokumendianalüüsis eritletud strateegilised dokumendid

Riik	Eritletud strateegilised dokumendid
Eesti	<ul style="list-style-type: none"> • Julgeolekupoliitika alused 2017. <i>Koostas valitsus ja kiitis heaks riigikogu.</i> • Riigikaitse arengukava 2017–2026 avalik osa. <i>Kiitis heaks valitsus.</i>
Läti	<ul style="list-style-type: none"> • Riiklik julgeolekukontseptsioon 2019. <i>Kiitis heaks seim.</i> • Riiklik kaitsekontseptsioon 2020. <i>Koostas kaitseministeerium, kiitis heaks valitsus, võttis vastu seim.</i>
Leedu	<ul style="list-style-type: none"> • Riiklik julgeolekustrateegia 2017. <i>Kiitis heaks seim.</i> • Julgeolekupoliitika valge paber 2017. <i>Koostas kaitseministeerium.</i>

Poolstruktureeritud ekspertintervjuud tehti nende institutsioonide riigi-asutuste esindajatega, millel on kas otsene või kaudne roll vaenulikule teabe-mõjutustegevusele vastamisel (vt tabelit 2). Lisaks strateegilise kommunikati-siooni üldistest arusaamadest, ülesehitusest ja koordineerimisest ülevaate andmisele, keskenduti ka valitsuse tegevusele valdkondades, mis pole otseselt

riigi julgeolekuga seotud, s.o meediakirjaoskusele ja kultuuripoliitikale. Rahaajal on haridus- ja kultuuriministeeriumitel relvajõududega võrreldes palju suurem roll ühiskonna pikaajalise vastupanuvõime suurendamisel infoohtude vastu. Ühtlasi on kaitse- ja julgeolekusektori tegevuse uurimine tüsilik, kuna suur osa teabest on salastatud. Kokku tegi autor 13 usutlust.

Tabel 2. Ekspertintervjuude jagunemine institutsiooniti ja riigiti

Riik	Asutus	Asutuse ülesanded
Eesti	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, meediapädevuse arendamine ühiskonnas, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine
	3. Haridus- ja teadusministeerium	Meediakirjaoskuse lõimimine põhi- ja keskkooli õppekavadesse
	4. Kaitsevägi	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas
Läti	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine, meediapädevuse edendamine ühiskonnas
	3. Riiklik Hariduskeskus	Meediakirjaoskuse lõimimine põhi- ja keskkooli õppekavadesse
	4. Välisministeerium	Euroopa demokraatia tegevuskava seisukohtade väljatöötamine, rahvusvaheline koostöö, välis-auditooriumiga suhtlemine
	5. Kaitseministeerium	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas
Leedu	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine, meediapädevuse edendamine ühiskonnas
	3. Välisministeerium	Euroopa demokraatia tegevuskava seisukohtade väljatöötamine, rahvusvaheline koostöö, välis-auditooriumiga suhtlemine
	4. Kaitsevägi	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas

Teabemõjutustegevus ja desinformatsioon kitsamalt on akadeemikute huvi-orbiiti sattunud eeskätt viimase nelja-viie aasta jooksul, pärast Brexitit ja Donald Trumpi saamist USA presidendiks. Seetõttu pole artikli autor teadlik ka ühestki teisest põhjalikust teooriapõhisest uuringust, mis võtaks tähelepanu alla valitsuse (või avaliku sektori) tegevuse teabemõjutustegevusele vastamisel. Viimastel aastatel on küll avaldatud riikide kaupa ülevaateid, näiteks välispoliitika nõukogu Ukraina Prisma ja EAST-keskuse välja antud „Desinformatsioonikerksus Kesk- ja Ida-Euroopas“, mis keskendus riikide haavatavusele ning valmisolekule võidelda välisriikidest tuleneva väärteabe vastu 14 Ida- ja Kesk-Euroopa riigis, sealhulgas Balti riikides⁵¹. See uuring ei olnud siiski eriti ülevaatlik (nt ei hõlma see meediakirjaoskust formaalhariduses) ega põhjalik (riikide peatükid on lühikesed ja kokkuvõtlikud). Samuti keskendus uuring liialt desinformatsioonile, arvestamata muid teabemõjutustegevuse alaliike, näiteks ebaeetsad sotsiaalmeedia kasutajad (trollid vms).

4. Tulemused

Uurimistulemuste põhjal antakse esmalt ülevaade dokumendianalüüsi tulemustest ehk sellest, kuidas mõistavad Eesti, Läti ja Leedu lähemalt teabemõjutustegevuse vastu võitlemist. Seejärel näidatakse riigiametnikega toimunud ekspertusutluse põhjal, kuidas Balti riigid teabemõjutustegevust tõrjuvad ning milliseid jooni kolme riigi lähenemistes võib leida. Esile tuuakse riikide tegevused kolmes valdkonnas: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus.

4.1. Teabemõjutustegevusele vastamine alusdokumentides

Julgeolekupoliitiliste otsuste aluseks olevate strateegiliste dokumentide eritlus näitab, et teabemõjutustegevusele vastamisele saab läheneda terminoloogiliselt erinevalt. Eestlased käsitlevad julgeolekut laias perspektiivist ja näevad teabeohtude tõrjumist osana avaramast psühholoogilise kaitse kontseptsioonist, mis on vahend kerksa ja sidusa ühiskonna loomisel. Leedukad seevastu vaatlevad seda küsimust traditsioonilisemast vaatenurgast, rõhutades

⁵¹ Damarad, V.; Yeliseyev, A. 2018. Foreword. – Damarad, V.; Yeliseyev, A. (eds.). Disinformation resilience in central and eastern Europe, Kiiev, pp. 5–12. http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (05.05.2021).

riiklikus julgeolekustrateegias⁵² vajadust tagada infoturve ühes majandus-, energia-, keskkonna-, küber- ja sotsiaalkaitsega. Nagu ka geograafiliselt, paiknevad lätlased kuskil vahepeal. Nad on alles 2020. aasta oktoobris kasutusele võtnud uue, Eestiga sarnase, kõikehõlmava riigikaitseüsteemi. Terminoloogilised erinevused ei peegelda siiski põhimõtteliselt erinevaid seisukohti teabemõjude vastu võitlemisel. Nii nagu ka mitmed intervjueeritavad tunnistasid, kõneldakse lihtsalt ühest ja samast asjast eri nimedega. Usutletu Leedu kaitsevääst ütles näiteks, et psühholoogilist kaitset kutsuvad nad lihtsalt ühiskonna harimiseks vaenuliku propaganda vastu.

Vastupidi sellele, mida võiks eeldada avarat julgeolekukäsitust järgivatest julgeolekudokumentidest, ei mainita Eesti alusdokumentides ühiskonna harimist infoohtude korral, olgu siis näiteks meediakirjaoskuse arendamise teel. 2017. aasta julgeolekupoliitika alustes keskendutakse peamiselt ühiskonna kerkuse ja sidususe edendamisele, millele aitab kaasa kõigi ühiskonnagruppide lõimimine ja tõhus strateegiline kommunikatsioon, põimituna psühholoogilise kaitsega. Julgeolekupoliitika alused⁵³ jäävad aga võrdlemisi abstraktseks, nenditakse vaid, et „psühholoogilise kaitse eelistatav abinõu on teavitada ühiskonda rünnakutest, manipulatsioonidest ja valetest ning tagada kõikidele ühiskonna osistele võimalikult mitmekesise teabe kättesaadavus“.

Kõige mitmekülgsemalt on Vene teabemõjutustegevuse vastu võitlemise vahendid ära märgitud Läti riiklikus julgeolekukontseptsioonis⁵⁴. Lisaks strateegilise kommunikatsiooni arendamisele ja koordineerimisele (nagu Eestiski) toetub dokument reguleerivatele ja mittereguleerivatele meediapoliitika meetetele (sh telekanalite taasedastusõiguse piiramine) Venemaa teaberuumi ohjeldamiseks⁵⁵. Ühtlasi on kontseptsioonis olemas ka eraldi lõik⁵⁶, mis suunab Euroopa Liidu tasandil toimuvaid meediapoliitilisi arutelusid (peamiselt ettekirjutused sotsiaalmeediaettevõtetele väärteabe leviku takistamiseks, eeskätt Euroopa demokraatia tegevuskava kaudu).

⁵² **National Security Strategy of the Republic of Lithuania** [Leedu riiklik julgeolekustrateegia] 2017. Heaks kiitnud seim, p. 12. <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> (06.05.2021). [**National Security Strategy of the Republic of Lithuania** 2017]

⁵³ **Riigikogu otsuse „Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine, lisa**. Eesti julgeolekupoliitika alused. 2017, lk 19. https://www.riigiteataja.ee/akti/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf# (06.05.2021).

⁵⁴ **On Approval of the National Security Concept** [Läti riiklik julgeolekukontseptsioon]. 2019. Heaks kiitnud seim. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept> (06.05.2021). [**On Approval of the National Security Concept** 2019]

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 17–20.

⁵⁶ *Ibid.*

4.2. Strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus

Balti riikide strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus on kolmes riigis võrdlemisi sarnane – näha on nii sarnaseid arusaamu kui ka tegevusi. Ekspertidega tehtud usutlustest selgus, et viimaste aastate jooksul on kõik kolm riiki eraldanud strateegiliseks kommunikatsiooniks tunduvalt rohkem vahendeid ja loonud riigikantseleide juurde ka vastavad osakonnad, mis riigi strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise eest hoolt kannavad. Leedu 2020. aasta augustis vastu võetud asutustevaheline kord teabeintsidentidele (nt desinformatsioonikampaaniad) vastamiseks on ka avalikult kättesaadav⁵⁷: iga riigiasutus jälgib oma inforuumi, hindab intsidente vastavate kriteeriumide põhjal⁵⁸ ja teavitab vajadusel riigikantseleid, kes siis juba asutustevahelist suhtlust edasi koordineerib. Kõige tugevam reageering eeldaks näiteks peaministri ja valitsuse liikmete osalust. Siim Kumpas riigikantseleist väitis, et Eestis on sarnane asutustevahelise kommunikatsiooni koordineerimise mudel kehtinud juba 2000. aastate algusest peale. Lätis on selline mudel aga alles loomisel, nagu ütles Läti riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise osakonna juhataja Daiga Holma.

Strateegilise kommunikatsiooni ülesehitus pole siiski identne ning erineb natuke, sõltudes näiteks kaitseministeeriumidele ja kaitsevägedele seatud ülesannete erinevast rõhuasetusest. Nii näiteks on Eestis ja Leedus infokeskkonna seiramisel ja väärtetele reageerimisel suurem roll relvajõududel, Lätis seevastu on kaitseväge avalike suhete osakond ühendatud kaitseministeeriumi omaga ning moodustatud kaitseministeeriumis ühine sõjaline avalike suhete osakond. Dace Kundrāte Läti kaitseministeeriumist selgitas, et see süsteem sai loodud majanduskriisi ajal 2010. aastate alguses, mis tõi kaitseväes kaasa suured isikkoosseisu kärped. Toetav tegur on tõenäoliselt ka tõik, et võrreldes Eesti ja Leeduga pole Lätis ajateenistust, mis tähendab, et relvajõudude üldine mõju, maine ja suutvus on väiksemad. Ajateenistuse puudumine tähendab ka erinevaid võimalusi edendada psühholoogilist kaitset relvajõududes ja ühiskonnas laiemalt. Nii näiteks antakse Eestis kõigile reservväelastele edasi nüüdisaegse info-sõja ja psühholoogilise kaitse põhialused – Lätil selline võimalus aga puudub.

⁵⁷ **Nutarimas dėl strateginės komunikacijos nacionalinio saugumo srityje koordinavimo tvarkos aprašo patvirtinimo.** Leedu valitsus, nr 955, 26. august 2020. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3f019ef4eb8511eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-kyrux9aae> (05.05.2021).

⁵⁸ Teabeintsidentide hindamisel (Nutarimas dėl strateginės komunikacijos ... 2020) võetakse arvesse selle allikat (teabelevitussvõime, mõju), sisu (võimalused mõjutada avalikkust või riigi julgeolekuga seotud otsustusprotsesse) ja konteksti (kas (geo)poliitiline kontekst võib mõjutada otsustusprotsesse).

4.3. Meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse

Mitmed usutletud sõnasid, et pikas perspektiivis on kõige tõhusam info-korratust hallata, suurendades inimeste teadlikkust ja arendades nende kriitilist mõtlemist. Üks võimalus selleks on meediakirjaoskuse (meediapädevuste) lõimimine kooliharidusse. Tuleb nentida, et Läti ja (väiksemal määral) Eesti on saanud meediakirjaoskuse formaalharidusse lõimimisega hakkama edukamalt kui Leedu. Lätis on meediakirjaoskus lõimitud meediapoliitika alusdokumentidesse 2016. aastal ning riigis minnakse hetkel üle uuele õppekavale. 2022. aasta septembriks peaksid kõik põhi- ja keskkooliõpilased õppima juba uue õppekava järgi. Nagu ütles Läti riikliku hariduskeskuse peaekspert Ansis Nudiens, oli meediakirjaoskuse osa vanades põhi- ja keskkooli õppekavades, mida viimati muudeti 2013. ja 2014. aastal, suuresti puudulik. Uute õppekavade koostamisel nähti meediakirjaoskuse lõimimist aga kui prioriteeti, vähemalt sotsiaalhariduses. Põhi- ja keskkooli õppekavad sisaldavad nüüd sotsiaal- ja kodanikuõpetuse õppevaldkonnas eraldi osa allikakriitika jaoks. Keeleõppes on keskkoolis ka eraldi teema „Meedia, keel ja mõjutamine“, mis eeldab, et õpilased suudavad tekstis tuvastada „mõjutamisvõtted ja manipuleerimisvahendid“⁵⁹.

Eesti koolihariduses on meediakirjaoskuse edendamine koondatud peamiselt gümnaasiumiastmesse. Üks kohustuslikest eesti keele kursustest on näiteks „Meedia ja mõjutamine“, mille eesmärk on kujundada kriitilisi meediakasutajaid. Kursuse õppesisu sisaldab muu hulgas ülevaadet kvaliteetajakirjanduse ja meelelahutuse erinevustest, demokraatliku teabeühiskonna eripäradest, demagoogia- ja manipuleerimisvõtetest, meediaeetikast ja meediakriitikast, aga ka reklaamist⁶⁰. Põhikooliastmes pole meediakirjaoskusele nii silmatorkavalt rõhku pandud, kuigi enamik kursusi sisaldab allikatega töötamist ja nende usaldusvääruse hindamist. Ka Eesti on hakanud oma õppekavasid üle vaatama ning uued versioonid peaks vastu võetama juba lähiaastail, nagu ütles haridus- ja teadusministeeriumi alus- ja põhihariduse osakonna üldpädevuste peaekspert Britt Järvet.

⁵⁹ **Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem.** Valitsuse määrus nr 416. Jõustunud 1. septembril 2020. <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> (06.05.2021).

⁶⁰ **Gümnaasiumi riiklik õppekava**, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2. Jõustunud 1. septembril 2014, lk 9–10. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/7202/0013/2m_lisa1.pdf# (06.05.2021).

Eesti puuduseks on see, et võrreldes eesti keelt emakeelena õppivate õpilastega on meediakirjaoskuse arendamine vene keelt emakeelena õppivatele õppuritel suuresti vaeslapse rollis. Ka eelnimetatud kohustuslik kursus „Meedia ja mõjutamine“, mis on nii-öelda meediakirjaoskuse nurgakivi keskkoolihariduses, ei ole vene keelt ja kirjandust emakeelena õppivatele õpilastele kättesaadav. Üldisema konteksti loomiseks olgu mainitud järgmised andmed: 2019/2020. õppeaastal õppis keskkoolis haridusstatistika portaali Haridussilm andmetel 4966 õpilast (22% kõigist õppuritest) vene keelt ja kirjandust emakeelena. Sarnane vastuolu, ehkki väiksemal määral, on olemas ka põhikooliastme õppesisus: kui eesti keelt emakeelena õppivate laste õppes on ette nähtud arusaam peamistest keelelistest mõjutamisvõtetest, meedia olemusest, meediaeetikast, sõnavabadusest, kvaliteetajakirjandusest, reklaamist ja sellega seotud avalikust ning varjatud mõjutamisest⁶¹, siis neid teemasid vene keelt emakeelena õppivate laste õpetajatel kohustuslik käsitleda ei ole. Läti ja Leedu kooli õppekavades sarnaseid lahknevusi ei esinenud.

Võrreldes Läti ja Eestiga on Leedu õppekavades meediakirjaoskusele veidi vähem rõhku pandud ning see pole nii selgelt ühe teemavaldkonna alla paigutatud kui Eesti ja Läti õppekavades. Leedu keskkooliõppekavas puudub eraldi ka teema või kursus, mis käsitleks just tänapäeva infokeskkonda või meediakirjaoskuse teemasid. Põhihariduses on meediakirjaoskuse osa väiksem ka seetõttu, et see ei ole nii tugevalt lõimitud õppekavaüleste teemadesse ega pädevustesse kui teistes Balti riikides.

4.4. Meediapoliitika ja regulatiivne tegevus

Ehkki Eesti, Läti ja Leedu lähenemised Venemaa teabemõjutustegevusele vastamisel on pigem sarnased, mis puudutab strateegilise kommunikatsiooni üldist ülesehitust ja koordineerimist ning meediakirjaoskuse lõimimist õppekavadesse, ei ole seda riikide kultuuripoliitika. Et olla veelgi täpsem, on eestlastel lätlaste ja leedukatega võrreldes oluliselt erinev arusaam sellest, mil määral peaks riik suunama ja vormima meediat, et oma eesmäärke saavutada. See on seotud nii sellega, kuivõrd peaks nägema meediapoliitikat psühholoogilise kaitse vahendina, osana üldisest teabemõjutustegevusele vastamise tööriistakastist, aga ka kitsamalt sellega, kuivõrd toetada meediat meediakirjaoskuse arendamisel või kuivõrd tõkestada Vene telekanalite edastamist

⁶¹ Põhikooli riiklik õppekava, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 1. Jõustunud 1. septembril 2014, lk 15. [https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf# \(06.05.2021\)](https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf# (06.05.2021)).

Balti riikides, et takistada Kremli narratiivide levikut (venekeelse) elanikkonna seas.

Eristuvad arusaamad meediapoliitikast kui teabemõjutustegevuse tõkestamise vahendist taanduvad lõpuks erinevale õiguskultuurile Eestis ja teistes Balti riikides. Kõige enam torkab see silma, kui võrrelda, kui aktiivselt üritavad riigid meediat mõjutada või suunata. Nii näiteks puudub Eestil meedia-ruumi mõjutamiseks selge strateegia, kui välja arvata spetsiifiliselt rahvusringhäälingu visiooni ja eesmärgi määratlev ERRi arengukava 2021–2024⁶². Erinevalt Eestist on Lätil massimeedia poliitikasuunised 2016–2020, mis on vastu võetud koos valitsuse kinnitatud rakenduskavaga⁶³. Ka Leedul on olemas kultuuriministri kinnitatud avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022⁶⁴, mille üks eesmärk on lisaks meediakirjaoskuse ja kriitilise mõtlemise arendamisele edendada näiteks kvaliteetse, analüütilise ja usaldusväärse avaliku teabe levitamist ja kättesaadavust, vähendades sotsiaalselt kõige ebasoodsamas olukorras olevate rühmade ja rahvuskogukondade infoühikut.

Kõuts-Klemm jt⁶⁵ on märkinud, et Eesti meediapoliitikat võib iseloomustada Freedmani⁶⁶ mõistega *negatiivne poliitika* (*negative policy*), mille põhiidee on järgmine: „kui riik ka peab vajalikuks asju korraldada, siis vähe ja peale tükkimata“. Asjaolu, et Eestil puudub meediastrateegia, märkis ka usutletav Leedu kultuuriminister. „See on mulle sõnumiks, et Eesti meediapoliitika seisneb meedia reguleerimata jätmises,“ ütles meedia- ja autoriõiguste poliitika üksuse juht Deividas Velkas. Teabemõjutustegevusele

⁶² ERR 2020a. Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024. https://files.err.ee/info/Arengukava_2021-2024.pdf (05.05.2021). [ERR 2020a]

⁶³ Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020 [Massimeedia poliitikasuuniste rakenduskava]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 666. https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Plan%20for%20Implementation%20of%20the%20Mass%20Media%20Policy%20Guidelines.pdf (06.05.2021). [Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020. 2016]

⁶⁴ Įsakymas dėl visuomenės informavimo politikos strateginių kryptių 2019–2022 metams patvirtinimo [Leedu avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022]. Heaks kiidetud 19. veebruaril 2019. Kultuuriministri määrus nr IV-91. Vilnius. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/95c4cf60344211e99595d005d42b863e> (06.05.2021).

⁶⁵ Kõuts-Klemm, R.; Harro-Loit, H.; Ibrus, I.; Ivask, S.; Juurik, M.; Jõesaar, A.; Järvekül, M.; Kauber, S.; Koorberg, V.; Lassur, S.; Loit, U.; Tafel-Viia, K. 2019. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tallinna Ülikooli meediainnovatsiooni ja digikultuuri tippkeskus. Tartu, Tallinn, lk 20. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:399372/341746/page/1> (05.05.2021). [Kõuts-Klemm et al. 2019]

⁶⁶ Freedman, D. 2014. The Contradictions of Media Power. London: Bloomsbury.

vastamiseks on Leedu ja Läti julgeolekustrateegiates eraldi regulatiivsed ettekirjutused, samas kui Eesti julgeolekupoliitika alustest ja riigikaitse arengukavast neid ei leia ning seal keskendutakse pigem salliva, ühtse ja sidusa ühiskonna loomisele. Läti riiklikus julgeolekukontseptsioonis⁶⁷ on näiteks selgelt kirjas, et „[kui] vaadata riikliku julgeoleku vaatenurgast, ei lahenda meediatgevuse praegune õiguslik raamistik Läti teaberuumi turvalisusega seotud päevakajalisi probleeme“.

Liberaalsem suhtumine tähendab ka, et Eestil puuduvad võimalused meediaväljaandeid toetada ja meediakirjaoskust või uurivat ajakirjandust (või üldiselt kvaliteetajakirjandust) edendada. Lätis ja Leedus on sellised meediatoetusmeetmed olemas. Lätis on näiteks asutatud massimeedia toetusfond, mille kaudu püütakse suurendada meediakeskkonna mitmekesisust, võimaldades erameedial saada riiklikke vahendeid avalikult olulise sisu loomiseks⁶⁸. Läti kultuuriministeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristerš Pļešakovsi sõnul rahastati programmi 2020. aastal 1,2 miljoni euroga ja sellega toetati projekte üheksas kategoorias, näiteks meediakirjaoskus, meediakriitika, vähemused ning uuriv ajakirjandus. Leedus on samuti sarnane meediatugifond, mis toetab umbes 2,6 miljoni eurose aastaeelarvega kultuuri-, haridus-, avaliku infoturbe ja meediakirjaoskuse projekte, nagu ütles Leedu kultuuriministeriumi meedia- ja autoriõiguste poliitika üksuse juhataja Deividas Velkas.

Ainuüksi meediastrateegia olemasolu ei tähenda samas, et kõike selles sisalduvat alati ka järgitaks. Nii näiteks näeb Läti riiklik julgeolekukontseptsioon⁶⁹ Läti teaberuumi haavatavuse algpõhjusena meedia, eriti just aga avaliku meedia pidevat alarahastatust, mis on turu väiksuse ja puuduliku reklaamitulu tõttu pidurdanud kvaliteetse sisu loomist.⁷⁰ „Aasta-aastalt peame tegelema selle probleemiga, et valitsus ei eralda avalikule meediale piisavalt vahendeid,“ nentis ka Läti kultuuriministeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristerš Pļešakovs. Alarahastamine pole muidugi ainult Läti probleem, ka Eesti rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024 märgib,

⁶⁷ **On Approval of the National Security Concept** 2019, p. 19.

⁶⁸ **Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020**. 2016.

⁶⁹ **On Approval of the National Security Concept** 2019, p. 16.

⁷⁰ Piirideta reporterid (2019) märgivad, et Läti avalik-õiguslikku meediat rahastatakse oluliselt vähem kui Eestis ja Leedus. Riiklik rahastus moodustab vaid 0,1% SKTst võrreldes Euroopa keskmise 0,17%-ga. Vt **Piirideta reporterid** 2019. Crise au sein de l'audiovisuel public letton: RSF appelle les autorités à résoudre le conflit, 25. juuli. <https://rsf.org/fr/actualites/crise-au-sein-de-laudiovisuel-public-letton-rsf-appelle-les-autorites-resoudre-le-conflit> (05.05.2021). Eestis moodustas ringhäälingurahastus 2020. aastal 0,14% SKTst. Vt **ERR** 2020a, lk 21.

viidates riigikontrolli hinnangule, et praegune rahastamismudel ei ole kestlik ning ohustab ERRi programmide kvaliteeti, stabiilsust ja ajakirjanduslikku sõltumatust⁷¹.

Üks vastukäivus Läti 2019. aasta riikliku julgeolekukontseptsiooniga on ka venekeelse ringhäälingu telekanali LTV7 venekeelse programmi kavandatav lõpetamine ja veebi üleviimine 2021. aastal. Julgeolekukontseptsioon näeb see-eest ette vajadust suunata veelgi rohkem vahendeid avalikku ja erameediasse, et pakkuda Kremli teaberuumile pikaajalist alternatiivi. Kui olla veel konkreetsem, nähakse avalik-õigusliku ringhäälingu kohta strateegias ette⁷², et vähemustele tuleks luua hea kvaliteediga alternatiiv Venemaa infoallikatele, et neil oleks valikuvabadus. Kuna ka venekeelne PBK lõpetas 2020. aasta märtsis kohapeal toodetud õhtuse uudistesaaate edastamise, tähendab LTV7 venekeelse uudisteprogrammi lõpetamine, et märkimisväärsel osal Läti elanikkonnast puuduks tõsiseltvõetav alternatiiv Vene telekanalite, näiteks RTR-Planeta või REN TV uudistele. Iseäranis puudutaks see vanemaealist venekeelset elanikkonda, kelle läti keel on vilets ja kes ei tunne end interneti kasutamisel niivõrd mugavalt. Nagu märgib ka julgeolekukontseptsioon⁷³, võib meedia mitmekesisuse vähendamine või lõpetamine, eriti venekeelsetes piirkondades, ohustada ja põhjustada tõsist riski riiklikule julgeolekule.

Nagu usuteludest selgus, on Läti riigiasutustes LTV7 veebi kolimise kohta erinev suhtumine. Kaitseministeeriumis ja kultuuriministeeriumis olid usutletud kriitilised. Nii näiteks ütles kaitseministeeriumi sõjalise avaliku teabe sektsiooni juht Dace Kundrāte, et see vähendab riigi võimet kõigi oma elanikega tõhusalt suhelda, samas kui kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristeris Pļešakovs uskusi, et see lükkab osa ühiskonnast Venemaa infosfääri. Riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise osakonna juhataja Daiga Holma seevastu toetas otsust, sõnades, et aina enam inimesi, sealhulgas vanemaealisi, liigub teabe saamiseks internetti, mistõttu on nüüdisaegne internetiplatvorm parem kui näidata LTV7s paari saadet päevas.

Võrreldes Lätiga, kus venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingu mahtu vähendatakse, on Eesti valinud teise tee. Kuigi seda üheski strateegias kirjas pole, ütlesid Eesti kultuuriministeeriumi usutletud, et pikaajaline alternatiiv Kremli inforuumile Eestis on ERRi venekeelne toodang nii televisioonis

⁷¹ ERR 2020a, lk 18.

⁷² *On Approval of the National Security Concept* 2019, p. 17–18.

⁷³ *Ibid.*, p. 16.

(ETV+), raadios (Raadio 4) kui ka veebis (rus.err.ee). Peamine probleem, millega ETV+ peab võitlema nagu Läti LTV7gi, on madal reiting: 2021. aasta veebruaris oli ETV+ Eesti kümne kõige vaadatuma kanali seas alles viimasel kohal⁷⁴. Mitte-eestlaste usaldus kanali vastu on seejuures sarnane PBK või teiste Venemaa telekanalitega⁷⁵. Kultuuriministeeriumi ametnikud märkisid, et COVID-19 kriisi ajal 2020. aasta kevadel suurenes ETV+ õhtuse „Aktuaalse kaamera“ vaatajaskond kolm korda⁷⁶, mis näitab, et isegi kui kanalit iga päev ei jälgita, on siiski õnnestunud välja teenida mitte-eestlaste usaldus ja olla neile usaldusväärseks teabeallikaks kriisiolukordades, mil vajadus tõepärase teabe järele on kõige kriitilisem.

Leedus erinevalt Eestist ja Lätist vene- (või poola)keelsed avalik-õiguslikud televisiooni- ja raadiokanalid puuduvad, selliseid kanaleid pole plaanis ka luua. Avalik-õiguslikul ringhäälingul LRT on samas olemas venekeelne uudisteportaal lisaks leedu- ja ingliskeelsele. Nagu selgitas analüütik Tomas Čeponis Leedu kaitseväge strateegilise kommunikatsiooni osakonnast, on venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingukanali loomisest loobutud, kuna eraldi telekanalit peetakse liiga kulukaks, et hästi rahastatud Vene kanalitega võistelda. Ta märkis ka, et Leedu, kus rahvusvähemused moodustavad vaid umbes 16% elanikkonnast, „mängib erinevate reeglite järgi“ võrreldes Läti ja Eestiga, kus vähemuste osakaal rahvastikust on vastavalt 38% ja 30%, sest niiviisi on Kremlil keerulisem vähemusi mobiliseerida ja neid mõjutada, saavutamaks poliitilisi muutusi.

Üks peamisi erinevusi Baltimaade lähenemistes Venemaa teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel seisneb samuti Vene telekanalite taasedastus-õiguse piiramises ehk nende telekanalite leviku tõkestamises, nagu on osutanud Hellman ja Wagnsson⁷⁷. Meede on esile toodud ka Leedu ja Läti julgeolekustrateegiates. Leedu riiklikus julgeolekustrateegias⁷⁸ on näiteks kirjutatud, et Leedu püüab õiguslikult takistada sellise teabe levitamist, mis

⁷⁴ Kantar Emor 2021. Teleauditooriumi ülevaade. <https://www.kantaremor.ee/teleauditooriumi-ulevaade/> (04.05.2020).

⁷⁵ Kaldur, K.; Vetik, R.; Kirss, L.; Kivistik, K.; Seppel, K.; Kallas, K.; Masso, M.; Anniste, K. 2017. Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017. Balti Uuringute Instituut, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, lk 76. <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/EIM2017.pdf> (05.05.2021). [Kaldur et al. 2017]

⁷⁶ ERR 2020b. Eriolukorra ajal on uudistesaadete vaadatavus televisioonis tõusnud, 9. aprill. <https://menu.err.ee/1074998/eriolukorra-ajal-on-uudistesaadete-vaadatavus-televisioonistousnud> (05.05.2021).

⁷⁷ Hellman, Wagnsson 2017.

⁷⁸ National Security Strategy of the Republic of Lithuania 2017, p. 13.

õhutat jõuga muutma Leedu põhiseaduslikku korda, riivab riigi suveräänsust, territoriaalset terviklikkust ja poliitilist iseseisvust või mis õhutat sõda või vaenu. Läti riiklik julgeolekukontseptsioon⁷⁹ viitab muudetud Euroopa Liidu audiovisuaalsete meediateenuste direktiivile, mis lihtsustab telekanalite taasedastusõiguse piiramist juhul, kui kanal on registreeritud teise liidu liikmesriigis.

Leedu ja Läti usutletavad olid arvamisel, et Vene teabemõjutustegevuse tõrjumiseks peaks kasutama kõiki õiguslikke meetmeid, mis on demokraatlike riikide käsutuses, kaasa arvatud telekanalite taasedastusõiguse piiramist. Nagu ütles Leedu riigikantselei nõunik Romanas Judinas, „on õiguskaitse samuti kaitse. Võib-olla mitte ainus ja parim viis, kuid mõnikord peaks seda kasutama“. Sarnane hoiak, et seaduse rikkumise korral (nt viha- või sõjaõhutamise) on õigustatud telekanalile juurdepääsu tõkestamine, oli ka Läti kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhatajal Kristers Pļešakovsil. Kõik usutletud rõhutasid siiski, et telekanalite piiramisel tuleb silmas pidada sõna- ja väljendusvabadust, mistõttu peab kanalite piiramisel järgima rangeid reegleid.

Eesti (samuti osa laiemast Euroopa Liidu õiguskeskkonnast), nagu Läti ja Leedugi, ei ole seni ühtegi Venemaa telekanalit karistanud ja on olnud vabameelsem. Usutletavad Eesti kultuuriministeeriumist nimetasid telekanalite piiramise peamise vastuargumendina sõnavabadust. Ühtlasi ütlesid nad, et Vene telekanalite aktiivsem tõkestamine tekitaks ühiskonnas lisapingeid ega oleks tõhus, kuna suurt osa teabest jagatakse niikuinii ka internetis. Sama meelt oli ka valitsuse kommunikatsioonibüroo strateegilise kommunikatsiooni nõunik Siim Kumpas, kes sõnas, et Vene meediale juurdepääsu piiramine muudaks Venemaa sarnaste tegevuste kritiseerimise palju keerulisemaks. „Mittevabas riigis on inforuum alati kontrolli all, olgu kas läbi tseensuuri või ajakirjanike ähvardamise või mingi sisu keelamisega. Kui võtame kasutusele mõnegi nendest meetoditest, siis tekib minul küsimus, et mis meid kaht siis eristab,“ väitis ta.

5. Arutelu

Strateegiliste dokumentide eritlus ning ekspertusutlused näitasid, et Baltimaade arusaamad teabemõjutustegevusele vastamisest on võrdlemisi sarnased. Sama kehtib ka üldisema strateegilise kommunikatsiooni ülesehituse

⁷⁹ On Approval of the National Security Concept 2019, pp. 19–20.

kohta. Nagu varem juba mainitud, pole strateegilise kommunikatsiooni ülesehitus kolmes riigis identne, näiteks on erinev kaitseministeeriumidele ja kaitsejõududele seatud ülesannete rõhuasetus. Ühe erinevusena võib veel nimetada ka avatust. Nimelt, võrreldes Eesti ja Läti kolleegidega näib Leedu kaitsevägi olevat oma töös natuke läbipaistvam. Seda just selles suhtes, mis on seotud teabemõjutustegevusele vastamisega. Lisaks sellele, et osa nende strateegilise kommunikatsiooni sõnumitest on avalikud (autoril olemas), hakkasid Leedu relvajõud 2020. aastal koroonapandeemia tõttu avalikustama ka igakuiseid teabekeskonna kokkuvõtteid, andes ülevaate peamistest Vene narratiividest ja vääртеabest Leedu inforuumis või Leedu kohta⁸⁰. Autor ei ole teadlik sarnastest avalikest ülevaadetest Eestis ega Lätis.

Infokeskkonna ülevaadete (nt desinformatsiooni levik sotsiaalmeedias) avalikustamist tuleks enamgi julgustada, kuna see aitab suurendada üldist teadlikkust ja võib kannustada ka akadeemilist uurimistööd Venemaa kohta. Samas peaksid valitsused olema metoodikas ranged ehk määratlema täpselt, mida liigitada vääртеabeks või vaenulikeks narratiivideks ja mida mitte. Lõdvd standardid võivad teha karuteene ja muuta valitsused haavatavaks kriitika suhtes, mis on seotud sõnavabaduse piiramisega.

Nagu Pamment jt⁸¹ mainivad, peaks mõjutustegevuse vastane teravik olema suunatud just sihtrühmadele, kes on mõjutamiskatsete suhtes kõige haavatavamad. Valitsuste jaoks on hädavajalik mõista tegureid, mis muudavad need rühmad mõjutustele vastuvõtlikuks: nende motivatsiooni, hirme ja ootuseid. Samuti peaks valitsusel olema oma arusaam, kuidas ise nende sihtrühmadega kommunikatsioonitegevuse kaudu kontakti luua. Seetõttu

⁸⁰ Vt nt **BNS** 2020a. Kariuomenės ekspertai: dezinformacijos srautas socialiniuose tinkluose nemažėja. – Delfi, 25. mai. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomenes-ekspertai-dezinformacijos-srautas-socialiniuose-tinkluose-nemazeja.d?id=84366943> (05.05.2021); **BNS** 2020b. Lietuvoje nuo vasario pradžios užfiksuota 1248 klaidinančios informacijos atvejų apie koronavirusą. – Delfi, 24. mai. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nuo-vasario-pradzios-uzfiksuota-1248-klaidinancios-informacijos-atveju-apie-koronavirusa.d?id=84357877> (05.05.2021); **BNS** 2020c. KAM: dėl Baltarusijos įvykių rugpjūtį žymiai išaugo dezinformacijos atvejų. – 15 Min, 12. september. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kam-del-baltarusijos-ivykiu-rugpjuti-zymiai-isaugo-dezinformacijos-atveju-56-1375558> (05.05.2021); **BNS** 2020d. Kariuomenė: melagingos informacijos kampanija siekta diskredituoti JAV pajėgas Europoje. – Delfi, 1. juuni. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomene-melagingos-informacijos-kampanija-siekta-diskredituoti-jav-pajegas-europoje.d?id=84425661> (05.05.2021); **Delfi** 2020. Klaidinančios informacijos apie koronavirusą sumažėjo dvigubai, tačiau svarbu išlikti budriems, 30. juuni. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/klaidinancios-informacijos-apie-koronavirusa-sumazejo-dvigubai-taciau-svarbu-islikti-budriems.d?id=84653309> (05.05.2021).

⁸¹ **Pamment et al.** 2018, p. 99.

on ka Balti riikide valitsustel soovitatav koondada oma jõupingutused Vene teaberoomist teavet ammutavatele vähemustele, kes on seetõttu ka kõige haavatavamad. Valitsused peaksid tagama nendele kogukondadele vajaliku meediapädevuse, et vähemused oleksid võimelised meediast saadavat teavet iseseisvalt ja kriitiliselt töötlema.

Koolide õppekavade võrdluse põhjal selgus, et õppekavades oleks ruumi lõimida veelgi rohkem tänapäeva teabekeskonna tahke. Wardle ja Derakhshan⁸² näiteks soovivad õppekavasse lisada ka sotsiaalmeedia teabe kontrollimise oskuse, statistilised arvutused, tehisintellekti, algoritmide ja nende tagajärgedega seonduva (nt kõlakambriefekti lahtiseletamine) ning „emotsionaalse skepsise tekitamise tehnikad, mis aitaksid meie aju kalduvuse vastu olla vähem kriitiline emotsionaalset reaktsiooni tekitava sisu suhtes“. Kõik need oskused puuduvad praegu kohustuslikest õppekavadest. Kuigi Eesti, Läti ja Leedu õppekavades on algelised programmeerimiskursused, mis hõlmavad ka algoritmide uurimist, ei vaadelda neid praegu sotsiaalmeedia kõlakambrite ja filtrimullide kontekstis. Positiivsena võib aga esile tuua, et alates 2019. aastast on Eesti koolidel võimalik pakkuda valikkursust „Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas“, mis annab ülevaate meediast ja mõjutustegevusest ning hõlmab ka selliseid teemasid nagu suurandmed, sotsiaalmeedia algoritmid, trollimine, vihakõne, propaganda, *astroturfing* või faktikontroll⁸³.

Teiseks tuleb meediakirjaoskust õppekavadesse lõimimisel silmas pidada, kui võrd õpetajad õppekavades esitatud nõuetest klassiruumis tegelikult lähtuvad ja õppekavasse kirjapanud edasi annavad. Selleks, et õpetajatel oleks vajalik mõtteviis ja tööriistakomplekt meediakirjaoskuse ja allikakriitika edasiandmiseks, on oluline lisada kriitilise meediakirjaoskuse moodulid ülikoolide õpetajakoolituskursustele ning julgustada õpetajate elukestvat õpet, nagu soovitas 2018. aastal ka internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegelev kõrgetasemeline eksperdirühm⁸⁴.

Eesti, Läti ja Leedu meediapoliitika võrdlusest jäi autori peas kõlama mõte, et kuigi Eesti meediapoliitikat võib praegu iseloomustada Freedmani⁸⁵ mõistega *negatiivne poliitika*, ei pea see tingimata nii olema. Eesti võiks samuti nagu lõunanaabridki kaaluda toetusmehhanismi loomist kohalikule meediale,

⁸² Wardle, Derakhshan 2017, p. 70.

⁸³ **Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas** 2019. Valikkursus gümnaasiumile. Valikkursuse tööversioon 2019. https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2019/03/Inimene-kaasaegses-teabekeskonnas_15_03_2019-1.pdf (05.05.2021).

⁸⁴ Euroopa Komisjon. 2018a.

⁸⁵ Freedman 2014.

et suurendada inimeste teadlikkust meedia mõjust, aga ka mõjutustegevusest laiemalt. Vajadust luua ajakirjanduse (kohaliku meedia) toetusmeetmete süsteem ning toetada kvaliteetsete programmide loomist ühes meedia-kirjaoskuse projektide rahastamise suurendamisega, mainisid Eesti meedia-eksperdid juba 2019. aastal⁸⁶. Et need meetmed jõuaksid Kremli mõjutustegevuse suhtes kõige haavatavama ühiskonnarühma, kohalike venekeelseteni, peaks selline mehhanism kaasama ja arvesse võtma ka kohalikku venekeelset meediat, mis konkureerib iga päev hästi rahastet Vene meediaga (peamiselt televisiooniga).

Eesti erines lõunanaabritest (peamiselt Lätist) meediamaastikul positiivselt aga selle poolest, kuidas suhtutakse venekeelsele elanikkonnale avalik-õiguslike saadete tootmisesse. Kui Lätis on plaan telekanali LTV7 venekeelset osakaalu vähendada, siis Eestis on tendents risti vastupidine. Usutletud Eesti kultuuriministeriumist tõdesid, et nende arvates võiks venekeelseid avalik-õiguslikke saateid ja uudiseid toota ja levitada veelgi rohkem. Autor nõustub selle väitega: seni, kuniks on olemas märkimisväärne osa ühiskonnast, mis ei ole piisavalt hästi lõimitud, et olla eesti, läti või leedu inforuumis, on vaja, et venekeelne avalik-õiguslik ringhääling kõnetaks seda ühiskonnaosa. See on oluline, et tagada inimestele usaldusväärne ja tasakaalustatud teave ning olla kindel, et nad ei langeks väärinfo või teabemõjutustegevuse kätte. Eriti kehtib see kriisiolukorras, kus võimalikud tagajärjed on rängemad, kui selle teabelünga peaksid täitma Kremli strateegilised narratiivid. Televisioon on vanemaealiste elanike jaoks endiselt väga oluline. Näiteks näitas Eestis tehtud lõimumisuuring⁸⁷, et 50–64-aastaste inimeste jaoks oli televisioon endiselt kõige olulisem massilõit: Venemaa televisioon oli oluline 81% vastanutest, samas kui 49% pidas tähtsaks Eesti venekeelseid uudisteportaale ja vaid 19% eestikeelseid uudisteportaale. Need kontrastid olid veelgi suuremad 65-aastaste ja vanemate seas⁸⁸.

Kokkuvõtteks oli Hellmanil ja Wagnssonil⁸⁹ õigus, kui nad ennustasid, et nende välja pakutud neli ideaaltüüpi ei kajasta ilmselt täpselt seda, kuidas riigid infosõjas osalevad, vaid eeldavad, et riigid sobitavad erinevaid strateegiaid. Ideaaltüübid on lõppude lõpuks pelgalt heuristilised vahendid, mille abil toimuvat õigesti mõtestada. Nii näiteks panevad Läti ja Leedu rõhku

⁸⁶ **Kõuts-Klemm** *et al.* 2019, lk 25.

⁸⁷ **Kaldur** *et al.* 2017, lk 72.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ **Hellman, Wagnsson** 2017, pp. 163–164.

inimeste meediapädevuste arendamisele, tõkestades samal ajal vaenulikke Vene telekanaleid. Hellmani ja Wagnssoni neljases jaotuses liigituks meediapädevuste arendamine ignoreerimise strateegia alla, Vene telekanalite leviku piiramine aga tõkestamisstrateegia alla. Ka Eesti edendab aktiivselt inimeste, eriti aga koolinoorte, meediapädevusi.

Empiirilise uurimuse põhjal tehtud peamine järeldus on, et erinevad lähenemised teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel Baltimaades tulenevad eeskätt sellest, kuidas suhtutakse laiemalt meediapoliitikasse. See hõlmab küsimusi, milline peaks olema riigi ja erameedia suhe ning kuivõrd peaks valitsus püüdma meediakeskkonda oma arusaama põhjal kujundada või vormida. Kas riik peaks edendama meediakirjaoskust erameedias meediatoetusfondide kaudu või takistama Vene narratiivide levikut telekanalite leviku piiramise teel? Eestlased arvavad siin ühtmoodi, lätlased ja leedukad aga teistmoodi.

6. Kokkuvõte

Uuringud mitmesuguste illegitiimsete teabemõjutustehnikate kohta, nagu mis- ja desinformatsioon, trollimine või robotvõrgud, on muutumas üha populaarsemaks. Osalt on see reaktsioon üldisele *Zeitgeist*'ile, mida iseloomustavad populistlikud liikumised ja autoritaarsemad valitsused, kes püüavad ära kasutada lääne informuumi haavatavust. Osalt on see tingitud tehnoloogilisest arengust, mis võimaldab teadlastel tegeleda varem tundmatute distsipliinidega, näiteks sotsiaalmeediaanalüütika või võrguanalüüsiga. Kahtlemata on sellised uuringud vajalikud, sest avalik sektor peab mõistma teabemõjutustegevust, et olla ise oma suhtluses teistele võimalikult mõistev. Sellele vaatamata on uurimused teabemõjutustegevuse ohjamise või selle tõrjumise kohta jäänud siia maani suures osas tagaplaanile, millega kaasneb ka teadmiste nappus, kui jutt on terviklikust arusaamast, kuidas tõhusalt informõjutustegevusele reageerida.

Selle akadeemilise töö eesmärk on leevendada teadmiste nappust, aidates kaasa laiemale mõistmisele, millised on demokraatlike riikide käsutuses olevad meetmed selle teabekorratusega toimetulemiseks. Empiiriline eritelu näitas, et kui vaadata suurt pilti, on Eesti, Läti ja Leedu arusaamad teabemõjutustegevuse ohjamisel ning nende vastumeetmete valik suures osas sarnased. Kõik kolm Balti riiki on viimastel aastatel suurendanud oma suutlikkust strateegilise kommunikatsiooni alal, luues riigikantseleide juurde kindla otstarbega strateegilise kommunikatsiooni toimkonnad, kes vastutavad ametivahelise kommunikatsiooni kooskõlastamise ja olukorrateadlikkuse

tagamise eest. Ehkki Eesti ja Läti (alates 2020. aastast) julgeolekudokumentides käsitletakse infoohte Leedu omadega võrreldes laiemalt, kõneldes psühholoogilisest kaitsesest ja vajadusest saavutada ühiskonna kerksus, näitas eritelu, et need terminoloogilised erinevused ei too endaga lõppkokkuvõttes kaasa teistsugust maailmavaadet.

Ka meediakirjaoskuse lõimimisel riiklikesse õppekavadesse on kolm riiki tegemas edusamme: kes kiiremini, kes aeglasemalt. Kõige paremini on meediakirjaoskuse komponendid kajastatud uutes Läti põhikooli- ja gümnaasiumiõppekavades, mida praegu koolides tutvustatakse. Ka Eesti õppekavades on meediakirjaoskuse mõõde sees, kuid ebaühtlaselt: võrreldes eesti keelt emakeelena õppivate õpilastega on meediakirjaoskuse arendamine vene keelt emakeelena õppivatel õppuritel, keda on umbes viiendik, suuresti vaeslapse rollis. On oluline, et meediapädevusi antaks edasi ka vene vähemustele, kes sõltuvad suuresti Vene inforuumist ning on sestap ka kõige haavatavamad sealt pärineva väärteabe ja mõjutustegevuse suhtes.

Seetõttu on ka Balti riikide valitsustel soovitatav koondada oma jõupingutused Vene inforuumist teavet ammutavatele vähemustele, kes on seetõttu ka kõige haavatavamad. Valitsused peaksid tagama nendele kogukondadele vajaliku meediapädevuse, et vähemused oleksid võimelised meediat saadavat teavet iseseisvalt ja kriitiliselt töötleva.

Põhilised erinevused Balti lähenemistes tulenevad erinevast õigus- kultuurist. Täpsemalt öeldes on eestlastel oluliselt erinev arusaam sellest, mis peaks olema riigi roll meediamaastiku kujundamisel ja suunamisel, et oma eesmärgi saavutada. Lätlaste ja leedukatega võrreldes lähenevad eestlased meediamaastikule minimalistlikust vaatenurgast: puudub meediastrateegia ning julgeolekupoliitika alused ja riigikaitse arengukava ei sisalda õiguslikke suuniseid teabemõjutustegevuse ohjamiseks. Liberaalsem suhtumine meediamaastikku tähendab ka, et Eestil puuduvad võimalused edendada kohalikku meediat toetusmeetmete kaudu. Lätis ja Leedus seevastu on aga meediatugifondid, mis võimaldavad erameedial taotleda riiklikke vahendeid avaliku tähtsusega teabe loomiseks, näiteks toetada meediakirjaoskuse või uuriva ajakirjanduse projekte.

Regulatiivne meede on ka telekanalite taasedastusõiguse piiramine: alates 2013. aastast on Läti ja Leedu tõkestanud juurdepääsu Venemaa telekanalitele vastavalt viiel ja kümnel korral, karistades kanaleid valdavalt vaenu- või sõjaõhutamise pärast. See meede on esile toodud ka nende riiklikes julgeolekustrateegiatel.

Siinset uurimust saaks edasi arendada mitmel viisil. Üks võimalusi oleks lisada valimisse rohkem erisuguse taustaga riike, et saada niiviisi parem

ülevaade erinevatest võimalustest, kuidas valitsustel teabemõjutustegevuse vastu astuda. See uuring võiks hõlmata ka meedia ja kodanikuühiskonna tegevusi, näiteks faktikontrolli ja mitmesuguseid teadlikkuse suurendamise projekte. See tähendaks aga, et uurimiskese ei oleks enam kitsalt Vene või mõne muu riikliku toimija teabemõjutustegevusele vastamisel, vaid laiemalt illegitiimse teabemõjutustegevuse ohjamisel. Selleks, et õpetajatel ja teistel haridustöötajatel oleks meediakirjaoskuse ja kriitilise teabekogumise vaatenurgast õpetamiseks sobiv mõtteviis ja oskused, tasuks eritleda ka seda, mil määral on meediakirjaoskus lõimitud ülikoolide õpetajakoolituskursuste õppekavadesse.

Strateegiline kommunikatsioon on muutumas üha enam mõjupõhiseks ajal, mil riigid ja organisatsioonid parandavad oma olukorrateadlikkust, et seeläbi võimalikult tõhusalt avalikkusega suhelda. Seetõttu tuleks ka vastumeetmete hindamisel arvestada just nende mõju. See võib näiteks tähendada desinformatsiooni ja ebaautentse käitumise uurimist sotsiaalvõrgustikes, strateegilise kommunikatsiooni eritlemist, hinnates, kuidas valitsuste edastatavad narratiivid ühiskonnas resoneerivad. Samuti võib uurida, kas telekanalite sulgemisel on üldse arvestatav mõju, nagu seda Lätis ja Leedus eeldatakse. Loodetavasti hõlbustab teabemõjutustegevuse vallas teadustegevust 2020. aasta detsembris Euroopa Komisjoni avaldatud uus Euroopa demokraatia tegevuskava, mis püüdleb selle poole, et teadlastel oleks sotsiaalvõrgustike uurimiseks vähem takistusi ja internetiplatvormid oleksid oma tegevustes veelgi läbipaistvamad.

Kirjandus

- Abellán, L.** 2019. Spain launches unit to fight disinformation ahead of elections. – *El País*, 11. märts.
https://english.elpais.com/elpais/2019/03/11/inenglish/1552290997_611483.html (05.05.2021).
- Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. Fake news: a roadmap (eds.). Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus, pp. 68–77.
<https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021).
- Bjola, C.; Pamment, J.** (eds.) 2018. Countering Online Propaganda and Extremism. *The Dark Side of Digital Diplomacy*. London, New York: Routledge.
- BNS** 2020a. Kariuomenės ekspertai: dezinformacijos srautas socialiniuose tinkluose nemažėja. – *Delfi*, 25. mai.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomenes-ekspertai-dezinformacijos-srautas-socialiniuose-tinkluose-nemazeja.d?id=84366943> (05.05.2021).

- BNS 2020b.** Lietuvoje nuo vasario pradžios užfiksuota 1248 klaidinančios informacijos atvejų apie koronavirusą. – Delfi, 24. mai.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nuo-vasario-pradzios-uzfiksuota-1248-klaidinancios-informacijos-atveju-apie-koronavirusa.d?id=84357877> (05.05.2021).
- BNS 2020c.** KAM: dėl Baltarusijos įvykių rugpjūtį žymiai išaugo dezinformacijos atvejų. – 15 Min, 12. september.
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kam-del-baltarusijos-ivykiu-rugpjuti-zymiai-isaugo-dezinformacijos-atveju-56-1375558> (05.05.2021).
- BNS 2020d.** Kariuomenė: melagingos informacijos kampanija siekta diskredituoti JAV pajėgas Europoje. – Delfi, 1. juuni.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomene-melagingos-informacijos-kampanija-siekta-diskredituoti-jav-pajegas-europoje.d?id=84425661> (05.05.2021).
- Bolt, N.; Haiden, L.** 2019. Improving NATO strategic communications terminology. NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus.
<https://www.stratcomcoe.org/improving-nato-strategic-communications-terminology-0> (05.05.2021).
- Damarad, V.; Yeliseyeu, A.** 2018. Foreword. – Damarad, V.; Yeliseyeu, A. (eds.). Disinformation resilience in central and eastern Europe, Kiiev, pp. 5–12.
http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (05.05.2021).
- Darczewska, J.** 2014. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study. – Point of View-OSW Centre For Eastern Studies 42.
https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf (05.05.2021).
- Delfi 2020.** Klaidinančios informacijos apie koronavirusą sumažėjo dvigubai, tačiau svarbu išlikti budriems, 30. juuni.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/klaidinancios-informacijos-apie-koronavirusa-sumazejo-dvigubai-taciau-svarbu-islikti-budriems.d?id=84653309> (05.05.2021).
- European Integration Studies Centre [EISC]** 2018. Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence. Policy brief.
[http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief\(1\).pdf](http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief(1).pdf) (06.05.2021).
- ERR 2020a.** Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024.
https://files.err.ee/info/Arengukava_2021-2024.pdf (05.05.2021).
- ERR 2020b.** Eriolukorra ajal on uudistesaadete vaadatavus televisioonis tõusnud, 9. aprill.
<https://menu.err.ee/1074998/eriolukorra-ajal-on-uudistesaadete-vaadatavus-televisioonis-tousnud> (05.05.2021).
- Euroopa Komisjon** 2018a. A multi-dimensional approach to disinformation. Internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegeleva kõrgetasemelise komisjoni ekspertrühma raport. Luxembourg: Euroopa Liidu kirjastus.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en> (05.05.2021).

- Euroopa Komisjon** 2018b. Flash Eurobarometer 464. Fake news and disinformation online, April.
<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurvey-detail/instruments/flash/surveyky/2183> (06.05.2021).
- Freedman, D.** 2014. *The Contradictions of Media Power*. London: Bloomsbury.
- Giles, K.** 2016. *Handbook of Russian information warfare*. Rooma: NATO Kaitsekolledž. Fellowship Monograph Series.
<http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=506> (05.05.2021).
- Gordon, G.** 2017. Canada's government shouldn't be in the business of policing 'fake news'. – CBC News, February 22.
<https://www.cbc.ca/news/opinion/government-fake-news-1.3993128> (05.05.2021).
- Gümnaasiumi riiklik õppekava**, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2. Jõustunud 1. septembril 2014.
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/7202/0013/2m_lisa1.pdf# (06.05.2021).
- Hansson, S.; Orru, K.; Torpan, S.; Bäck, A.; Kazemekaityte, A.; Meyer, S. F.; Ludvigsen, J.; Savadori, L.; Galvagni, A.; Pigrée, A.** 2021. COVID-19 information disorder: six types of harmful information during the pandemic in Europe. – *Journal of Risk Research*, Vol. 24 (3–4), pp. 380–393.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1871058> (01.09.2021).
- Hellman, M.; Wagnsson, C.** 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. – *European Security*, Vol. 26 (2), pp. 153–170.
<https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1294162> (05.05.2021).
- Helmus, T. C., Bodine-Baron, E.; Radin, A.; Magnuson, M.; Mendelsohn, J.; Marcellino, W.; Bega, A.; Winkelman, Z.** 2018. *Russian social media influence. Understanding Russian propaganda in Eastern Europe*. RAND Corporation.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2200/RR2237/RAND_RR2237.pdf (05.05.2021).
- Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas** 2019. Valikkursus gümnaasiumile. Valikkursuse tööversioon 2019.
https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2019/03/Inimene-kaasaegses-teabekeskonnas_15_03_2019-1.pdf (05.05.2021).
- Įsakymas dėl visuomenės informavimo politikos strateginių krypčių 2019–2022 metams patvirtinimo** [Leedu avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022]. Heaks kiidetud 19. veebruaril 2019. Kultuuriministri määrus nr IV-91. Vilnius.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/95c4cf60344211e99595d005d42b863e> (06.05.2021).
- Jantunen, S.** 2018. Infosõda. SA Kultuurileht. Esimest korda avaldatud 2015. aastal.
- Kaldur, K.; Vetik, R.; Kirss, L.; Kivistik, K.; Seppel, K.; Kallas, K.; Masso, M.; Anniste, K.** 2017. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017*. Balti Uuringute Instituut, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis.
<https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/EIM2017.pdf> (05.05.2021).

Kantar Emor 2021. Teleauditooriumi ülevaade.

<https://www.kantaremor.ee/teleauditooriumi-ulevaade/> (04.05.2020).

Kõuts-Klemm, R.; Harro-Loit, H.; Ibrus, I.; Ivask, S.; Juurik, M.; Jõesaar, A.; Järvekülg, M.; Kauber, S.; Koorberg, V.; Lassur, S.; Loit, U.; Tafel-Viia, K. 2019. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tallinna Ülikooli meediainnovatsiooni ja digikultuuri tippkeskus. Tartu, Tallinn.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:399372/341746/page/1> (05.05.2021).

Marwick, A.; Lewis, R. 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute.

https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf (05.05.2021).

Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020 [Massimeedia poliitika-suunised]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 667.

https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Mass%20Media%20Policy%20Guidelines%20of%20Latvia%202016-2020.pdf (06.05.2021).

Milo, D.; Klingová, K. 2016. Countering Information War Lessons Learned from NATO and Partner Countries: Recommendations and Conclusions. Bratislava: Globsec.

https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/countering_information_war.pdf (05.05.2021).

National Security Strategy of the Republic of Lithuania [Leedu riiklik julgeolekustrateegia] 2017. Heaks kiitnud seim.

<https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> (06.05.2021).

NEPLP 2016. NEPLP restricts rebroadcasting and distribution of Rossiya RTR in Latvia for six months, 19. aprill.

<https://www.neplpadome.lv/en/home/news/news1/neplp-restricts-rebroadcasting-and-distribution-of-rossiya-rtr-in-latvia-for-six-months.html> (05.05.2021).

Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem. Valitsuse määrus nr 416. Jõustunud 1. septembril 2020.

<https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> (06.05.2021).

Nothhaft, H.; Pamment, J.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Information influence in Western democracies: a model of systemic vulnerabilities. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London ja New York: Routledge, pp. 28–43.

Nutarimas dėl strateginės komunikacijos nacionalinio saugumo srityje koordinavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. Leedu valitsus, nr 955, 26. august 2020.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3f019ef4eb8511eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-kyrux9aae> (05.05.2021).

- On Approval of the National Security Concept** [Läti riiklik julgeolekukontseptsioon] 2019. Heaks kiitnud seim.
<https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept> (06.05.2021).
- Pamment, J.; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A.** 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, versioon 1.4. Strateegilise kommunikatsiooni osakond, Lundi ülikool. Teadusraport.
<https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28697.pdf> (05.05.2021).
- Paul, Chr.; Matthews, M.** 2016. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. RAND Corporation.
<https://www.jstor.org/stable/resrep02439> (05.05.2021).
- Piirideta reporterid** 2019. Crise au sein de l’audiovisuel public letton: RSF appelle les autorités à résoudre le conflit, 25. juuli.
<https://rsf.org/fr/actualites/crise-au-sein-de-laudiovisuel-public-letton-rsf-appelle-les-autorites-resoudre-le-conflit> (05.05.2021).
- Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020** [Massimeedia poliitikasuuniste rakenduskava]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 666.
https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Plan%20for%20Implementation%20of%20the%20Mass%20Media%20Policy%20Guidelines.pdf (06.05.2021).
- Plasilova, I.; Hill, J.; Carlberg, M.; Goubet, M.; Procee, R.** 2020. Study for the assessment of the implementation of the Code of Practice on Disinformation. Brüssel: Euroopa Komisjon.
https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=66649 (05.05.2021).
- Polyakova, A.; Fried, D.** 2019. Democratic defense against disinformation 2.0. Atlantic Council.
<https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/democratic-defense-against-disinformation-2-0/> (05.05.2021).
- Põhikooli riiklik õppekava, lisa 1**, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 1. Jõustunud 1. septembril 2014.
<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf#> (06.05.2021).
- Riigikaitse arengukava 2017–2026. Arengukava avalik osa.** 2017.
https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/rkak_2017_2026_avalik_osa.pdf (06.05.2021).
- Riigikogu otsuse „Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine, lisa.** Eesti julgeolekupoliitika alused. 2017.
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf# (06.05.2021).
- Robinson, O.; Coleman, A.; Sardarizadeh, S.** 2019. A report of anti-disinformation initiatives. Oxford Internet Institute.
<https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/08/A-Report-of-Anti-Disinformation-Initiatives> (05.05.2021).

- Shea, J.** 2016. Resilience: a core element of collective defence. – NATO Review, March 30.
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (05.05.2021).
- Stray, J.** 2017. Defense Against the Dark Arts: Networked Propaganda and Counter-Propaganda. – Medium, February 27.
<https://medium.com/tow-center/defense-against-the-dark-arts-networked-propaganda-and-counter-propaganda-deb7145aa76a> (05.05.2021).
- Tambini, D.** 2017. How advertising fuels fake news. LSE Media Policy Project Blog, February 24.
<https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/02/24/how-advertising-fuels-fake-news/> (05.05.2021)
- Wardle, C.; Derakhshan, H.** 2017. Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policy making. Euroopa Nõukogu.
<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (05.05.2021).

JOHANNES VOLTRI, MA

Eesti Rahvusringhäälingu ajakirjanik

RAAMATUARVUSTUS

Юлия Кантор. **Прибалтика 1939–1945 гг. Война и память.** Москва: Росспэн, 2020, 359 с., ISBN 978-5-8243-2405-1.¹

Teise maailmasõja sündmused Baltikumis on siinses ajalooteaduses olnud aktuaalne teema juba rohkem kui kolmkümmend aastat. Ajaloolased ja publitsistid hakkasid pöörama sellele teemale suuremat tähelepanu perestroika ajal ning praeguseks on Eestis ilmunud mitmed põhjalikud käsitlused.² Teema pälvib ka Venemaa ajaloouurijate tähelepanu, nendegi sulest on ilmunud mõned käsitlused. Tendentsliku ajalookirjanduse poolest on silma paistnud aga Ajaloolise Mälu Fondi publikatsioonid.³ Möödunud aastal ilmus mainekas Vene akadeemilist ajalookirjandust publitseerivas kirjastuses ROSSPEN uus raamat Teise maailmasõja sündmustest Baltikumis, mille autor on võrdlemisi tuntud Vene ajaloolane dr Julia Kantor, Vene Teaduste Akadeemia Peterburi ajalooinstituudi juhtteadur ja Aleksandr Herzeni nimelise Peterburi Riikliku Pedagoogikaülikooli professor.

Kantori raamatu ajend ja uurimisprobleem on esitatud selgelt selle eesõnas: mitte lihtsalt kirjeldada Teise maailmasõja sündmusi Baltikumis, vaid kirjutada ideoloogiate kokkupõrkest, sise- ja välispoliitilise võitluse strateegiast ning katsetest manipuleerida ajalooga. Kohe alguses möönab autor, et Nõukogude okupatsiooni temaatika olevat Balti riikides ära kasutatud erinevate poliitiliste jõudude valimiskampaaniates ning on perspektiivitu. Venemaa Föderatsiooni seisukoht selles jääb aga muutumatuks: kolme Balti riigi liitmine Nõukogude Liiduga pole olnud okupatsioon.⁴ Selline probleemipüstitus

¹ Artikkel on kirjutatud projekti 253 (O-014) „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana“ (8.03.2019–31.01.2023) raames.

² **Ant, J.** 1991. Baasidelepingust anneksioonini: dokumente ja materjale. Tallinn: Perioodika; **Tarvel, E.** 2004. Sõja ja rahu vahel, I kd. Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Tallinn: S-Keskus; **Tarvel, E.** 2010. Sõja ja rahu vahel, II kd. Esimene punane aasta: okupeeritud Eesti julgeolekupoliitiline olukord sõja alguseni. Tallinn: S-Keskus; **Ilmjärv, M.** 2004. Hääletu alistumine: Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. 1920. aastate keskpaigast anneksioonini. Tallinn: Argo.

³ Vt nt **Djukov, A.** 2009. Deporteerimised Eestis. Kuidas see toimus tegelikult. Nõukogude võimude repressioonidest Eestis 1940–1953. Tallinn: Tarbeinfo.

⁴ **Кантор, Ю.** 2020. Прибалтика 1939–1945 гг. Война и память. Москва: Росспэн, с. 4–5.

on kindlasti intrigeeriv, kuid sisaldab juba eos hinnanguid, mis sunnib lugejat suhtuma raamatusse algusest peale teatud ettevaatusega.

Raamat koosneb kolmest osast. Esimene osa on pühendatud Balti riikide olukorrale Teise maailmasõja eelõhtul ning nende annekteerimisele Nõukogude Liidu poolt, teine osa keskendub Saksamaa okupatsioonile Baltikumis ning kolmas osa käsitleb nõukogude võimu taastamist vahetult pärast Saksa vägede lüüasaamist Baltikumis 1944.–1945. aastal. Raamatu allika- baas on võrdlemisi tagasihoidlik, sest põhineb enamjaolt vene keeles avaldatud sekundaarallikatel. Kasutatud kirjanduse hulgast võib leida mõne kõrgetasemelise publikatsiooni⁵, Vene uurijate varasemaid käsitlusi teema kohta⁶ ja ka varem tendentslikuna mainitud Ajaloolise Mälu Fondi tekste. Kuigi raamatu annotatsioonis märgitakse justkui „uuemaid“ Balti riikide autorite käsitlusi, on Kantor kasutanud raamatu kirjutamisel valdavalt üksnes 2000. aastate esimesel poolel ilmunud üksikute Balti riikide autorite tekste ja sedagi vaid vene, saksa või inglise keele vahendusel. Teisisõnu ei ole kasutatud Balti riikide riigikeeltes avaldatud tekste, mis viitab selgelt keelebarjäärile. See-eest võib leida viite Gustav Naani aegsele venekeelsele Eesti NSV ajalugu käsitlevale raamatule aastast 1952⁷ või stagnatsiooni ajal välja antud dokumendikogumikele.⁸ Arhiiviallikatest on mainitud kaheksat erinevat Vene ja Balti riikide arhiivi, kuid tekstis viidatakse neile pigem juhuslikult kui süsteemselt. Võib arvata, et autor on kasutanud suures osas internetist kättesaadavaid arhiividokumente, eelistades jällegi venekeelseid materjale. Samas tuuakse tekstis kohati esile mõnda dokumenti, mis asub FSB arhiivis, kuhu sissepääs uurijatele on vägagi piiratud.⁹

⁵ Näiteks **Oberländer**, E. (Hrsg.) 2017. Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa, 1919–1944. Paderborn: Schöningh.

⁶ **Зубкова**, Е. 2008. Прибалтика и Кремль 1940–1953. Москва: РОССПЭН; **Мельтюхов**, М. 2014. Прибалтийский плацдарм (1939–1940): возвращение Советского Союза на берега Балтийского моря. Москва: Алгоритм; **Мельтюхов**, М. И. 2002. Упущенный шанс Сталина: Советский Союз и борьба за Европу, 1939–1941 гг.: (документы, факты, суждения); **Крысин**, М. Ю. 2004. Прибалтика между Сталиным и Гитлером. Москва: Вече.

⁷ **Кантор**, *op. cit.*, с. 13. **Моора**, Х. 1952. История Эстонской ССР: с древнейших времен до наших дней. Таллин: Эстонское государственное издательство.

⁸ **Кантор**, *op. cit.*, с. 102. МИД СССР. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. Т. 2. М., 1981.

⁹ Täpsemalt tuuakse esile väljavõte Ostlandi kunagise politseiülemal politseikindral Friedrich Jeckelni ülekuulamisprotokollist, mis asub FSB keskarhiivis, ning muud täpselt määratlemata tsitaadid, vt lk 109–111.

Selektiivsest ja sekundaarsest allikabaasist olenemata on autoril õnnestunud luua võrdlemisi hea ülevaade Balti riikide sündmustest 1939.–1941. aastal. Mõned autori järeldused tunduvad väga täpsed ja langevad kokku Balti riikide ajaloolaste seas levinud arvamustega. Näiteks kirjutab Kantor, et Baltimaade elanikud suhtusid 22. juunil 1941 alanud Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule suure vaimustusega, sest see andis võimaluse taastada riiklik iseseisvus ja vabaneda verisest punaterrorist. Stalinlik terror ja sovetiseerimine Baltimaades muutis paljud elanikud Nõukogude Liidu vaenlaseks, mis tegi taotletud julgeolekukasumi „riigipiiri viimisest läände“ küsitavaks isegi Moskva enda jaoks. Kantor leiab, et kui Baltimaad oleksid jäänud 1939.–1941. aastal iseseisvaks ega oleks talunud nõukogude terrorit, oleksid nad võinud täita tõhusat puhvri rolli Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel.¹⁰ Viimane lause paneb hämmastama, sest on täielikult vastuolus raamatus varem püstitatud probleemiga. Vaatamata sissejuhatuses taotletud eesmärgile analüüsida ideoloogilist vastasseisu minevikusündmuste kajastamisel, keskendub autor siiski ajaloosündmuste kirjeldamisele ja „minevikusündmuste rekonstrueerimisele“.¹¹ Tekstis ei ole tehtud palju järeldusi, kuid see-eest võib mõned järeldused leida raamatu kokkuvõttest. Need järeldused ehk hinnangud tekitavadki küsitavusi ning on lugejale üllatuseks.

Suures pildis näitab autor, et näiteks baaside lepingud Balti riikidega sündisid just Nõukogude Liidu sõjalise surve tulemusel. Erinevate näidete abil tuuakse esile Nõukogude Liidu agressiivset poliitikat oma Baltikuminaabrite vastu, muu hulgas mainitakse erinevaid lavastusi ja vassimist Nõukogude diplomaatias, 1940. aasta juunipöörde tegelikku kulgu, samuti valimisfarssi ning sellele järgnenud Nõukogude repressioonide ulatust. Vaatamata autori enda esitatud faktidele ei nimetata raamatus Balti riikide annekteerimist 1940. aastal okupatsiooniks, vaid loetakse hoopis Nõukogude Liidu põhjendatud ekspansiooniks, et n-ö oma läänepiiri kaitsta. Raamatus kehtib juba Nõukogude Liidu ajal levinud põhimõtteline skeem, mille kohaselt olevat Nõukogude Liit sõlminud Molotovi-Ribbentropi pakti vastukaaluks Müncheneri konverentsile, et pikendada Nõukogude Liidule vajalikku sõjaks ettevalmistumise aega ning laiendada väidetavalt sõjaliseks kaitseks vajalikku maa-ala naaberriikide arvelt. Ühtlasi annab autor ka mõista, et Balti riikide autoritaarsed režiimid sillutasid justkui ise teed riikide sovetiseerimisele, mis vastab vaid osaliselt tõele. Autor kirjeldab 1940.–1941. aastal Baltikumis toimunud massilisi repressioone, kuid annab mõista, et kuigi see

¹⁰ Кантор, *op. cit.*, c. 101.

¹¹ Кантор, *op. cit.*, c. 9.

oli põhjustatud Nõukogude Liidu järskudest ja n-õ ebaõnnestunud sotsiaalpoliitilistest ja majanduslikest muutustest, olevat nendega neutraliseeritud Nõukogude võimu suhtes vaenulikku elementi, kes oleks teinud sakslastega koostööd peatselt alanud Nõukogude-Saksa relvakonfliktis. Kuigi Kantor ei sõnasta selgelt oma suhtumist kirjeldatavatesse sündmustesse ning on hinnangute andmisel liialt ettevaatlik, võib siiski arvata, et ta taunib Nõukogude repressioone Baltimaades.

Erinevalt Nõukogude Liidu ideologiseeritud ajaloonarratiividest esitatakse tänapäeva akadeemilises Venemaa ajalookirjanduses fakte võrdlemisi täpselt, kuid neile antakse ideoloogiline hinnang. Julia Kantori teksti eripära seisneb selles, et ta tihti ei annagi selgeid hinnanguid raamatus kirjeldatud sündmustele, vaid loob lugejas arusaama sündmuste esitusviisi ja rõhuasetuste kaudu, tuues esile arvamust kujundavaid allikatsitaate.

Raamatu teine osa keskendub Saksa okupatsioonile Baltimaades 1941.–1945. aastal. Üldiselt tundub, et ajaloolane opereerib õigete faktidega, kuid küsimus on rõhuasetuses. Nii rõhutab Kantor rohkem Saksamaa repressiivset poliitikat ja inimsusvastaseid kuritegusid. Sellele pööratakse palju rohkem tähelepanu kui esimeses peatükis, kus autor kirjeldas Nõukogude repressioonipoliitikat. Raamatu teise osa põhjal tekib tunne, et autor ei võrdusta Nõukogude ja Natsi-Saksamaa terrorit. Pigem leiab sealt Nõukogude 1940.–1941. ja 1944.–1945. aasta terrorile mõneti objektiivse põhjenduse: võitlus potentsiaalse viienda kolonni, fašistide kaastööliste, kollaborantide ja bandiitidega. Samas viidatakse siiski teatud brutaalsusele nagu Stalini ajastule kohane ehk sellele, et repressioonide ja sovetiseerimisega on veidi üle pingutatud (stalinlik *golovokruženije ot uspehov*). Natside okupatsiooni kirjeldades aga näidatakse, et nende režiim oli Nõukogude omast palju hullem ja verisem. Autor mainib, et natside jaoks olid Balti rahvad alamrass, kelle jaoks riikliku iseseisvuse taastamine ebasoovitav ning Baltikum tervikuna sakslaste toorainebaas ja eluruum (sks *Lebensraum*) Saksa kolonistidele. Balti rahvaid kasutati Saksa relvateenistuses ennekõike abijõuna inimsusvastaste kuritegude elluviimiseks Venemaal, Ukrainas ja Valgevenes.

Raamatu teises osas möönab autor muu hulgas, et Nõukogude režiimi repressioonid Baltimaades hoogustusid 22. juunil 1941. Nendel aladel, mida sakslased ei olnud veel hõivanud, toimusid massilised mahalaskmised, vahistamised ja konfiskeerimised. Samas polevat Nõukogude repressioonid olnud midagi suurt võrreldes Läti ja Eesti Omakaitse ehk metsavendade elluviidud eksekutsioonidega.¹²

¹² Kantor, *op. cit.*, c. 170–171.

Raamatu teises osas kirjeldab autor põhjalikult Saksa natside kuritegelikke plaane ja inimsusvastaseid kuritegusid Baltimaades. Üsna palju tähelepanu pööratakse aga Balti rahvaste koostööle natsidega, tuuakse esile Eesti ja Läti politseipataljonide osalust massimõrvades Venemaa territooriumil ning seda tehakse sekundaarsete või isegi tendentslike ajalooallikate põhjal.¹³

Kuigi Kantor ei käsitle Balti riikide tänapäeva ajalugu süsteemselt, on sattunud tema kriitika alla üle kahekümne aasta tagasi kirjastuses Koolibri ilmunud Andres Adamsoni ja Sulev Valdmaa ajalooõpik.¹⁴ Sellele õpikule viitab Kantor pidevalt ning huvitaval kombel just sellele käsitlusele tuginedes väidab, et Eesti Omakaitse tegevus 1941. aasta sügisel oli palju jõhkram kui hävituspataljonide tegevus 1941. aasta suvel.¹⁵

Kantori raamatus käsitletakse ka balti rahvaste osalust Nõukogude Liidu ja Saksamaa relvaüksustes. Autor näitab, et kui 1941. aastal ei soosinud natsid balti rahvastest sõjaväeüksuste moodustamist, siis 1944. aastal olid balti rahvad Kolmandale Reichile vajalikud nii kaotuste korvamiseks kui ka propaganda eesmärkidel, mistõttu muutus natside suhtumine nendesse. Kantori väidete kohaselt komplekteeriti Saksa armee eesti üksused paljuski mobiliseeritustest ning nendes olevat olnud keelatud kasutada Eesti riigi sümboloid, mis ei vasta aga täielikult tõele. Eestlaste teenistus Punaarmees oli aga autori kirjelduste kohaselt pigem positiivne, sest nad osalesid Eestimaa vabastamisel fašistidest. Kantor ei maini üldse eestlaste raskeid tingimusi Punaarmee teenistuses ja repressioone, küll aga kirjutab põgusalt Punaarmee juhtkonna umbusaldusest eestlaste vastu, mis olevat olnud igati põhjendatud. Autor möönab siiski, et Balti rahvastest moodustatud Punaarmee üksused teenisid ennekõike propaganda eesmärke. Balti riikidele tekitatud majandusliku ja kultuurilise kahju eest näeb Kantor süü lasuvat täielikult vaid sakslastel, jättes mainimata Punaarmee jõhkrad pommitamised 1944. aastal.

Kantori raamatu kolmas osa on pühendatud Baltimaade resovetiseerimisele 1944.–1945. aastal. Selles osas märgib autor, et lääneliitlased ei seadnud Nõukogude Liidu õigust Baltimaid annekteerida Teise maailmasõja lõpus kahtluse alla ning Nõukogude Liit tegutses jõupositsioonilt. Autor kirjutab, et Baltimaade „vabastamine“ 1944.–1945. aastal olevat päästnud Balti rahvad saksastamisest ja hävingust, kuid jätab mainimata, et sõjajärgsel Nõukogude perioodil seadis Nõukogude Liidu rahvastikupoliitika balti rahvaid, ennekõike

¹³ Kantor, *op. cit.*, c. 185.

¹⁴ Kantor, *op. cit.*, c. 214; Adamson, A.; Valdmaa, S. 2000. *История Эстонии: учебник для гимназии*. Таллинн: Коолибри.

¹⁵ Kantor, *op. cit.*, c. 208.

eestlasi ja lätlasi ohtu, suunates siia oma „koloniste“. Selles osas võib Nõukogude rahvastikupoliitikat võrrelda mõneti Saksa asumisplaanidega. Ühtlasi ei pea paika Kantori väide Punaarmee „vabastaja“ rollist, sest n-ö pruunid koonduslaagrid asendusid punastega.

Kirjutades nõukogude võimu meetmetest rahvusliku vastupanu vastu, püüab Kantor õigustada nõukogude režiimi repressioone. Kantori käsitlusest võib esile tõsta kolm tema peamist teesi:

- metsavendade liikumine ei koosnenud mitte ainult ideelistest nõukogudevastastest, vaid nende seas oli ka massimõrvades osalenud endisi kol-laborante ja kriminaalset elementi;
- Nõukogude julgeolekuorganid viisid repressioone kohalike elanike vastu ellu selleks, et metsavendade tegevus lõpetada, kuid metsavennad olivat ise sooritanud kohalike vastu hulganisti kuritegusid;
- sõjajärgne sovetiseerimine toimus valdavalt kohalike rahvuskommunistide tegevuse tulemusena.

Sellest võib teha järelduse, et autor ei eita nõukogude terrorit Baltimaades, kuid püüab seda õigustada. Metsavendade terror olivat olnud palju verisem kui nõukogude oma ning seega oli nõukogude repressiivorganite tegevus põhjendatud. Pealegi olivat Nõukogude Liit taaselustanud Baltimaade majandust, muutes Baltimaad sedasi Nõukogude Liidu n-ö jõukaks majandusvitriiniks. Tegemist on Vene ajalookirjanduses ja poliitikas levinud klišeega, mille kohaselt polnud Balti rahvastel Nõukogude Liidus millegi üle nuriseda.

Lugeja tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, et umbes pooled raamatus avaldatud illustratsioonid pärinevad FSB Keskarhiivist, kuhu tavalisel ajaloo-uurijal on võimatu pääseda. Samuti paistab silma paljude kohalike toponüümide vale kirjapilt, näiteks Kreenholmi asemel *Kremsholm*, Wesenbergi (Rakvere) asemel *Wesenburg*, Tapa asemel *Tape*. Ilmselt on saksakeelsest dokumendist võetud *Narvasche Straße* ehk Narva maantee, millest on raamatus saanud asukoht *Narvaschen*.¹⁶ Ideoloogilistel põhjustel kirjutatakse raamatus Tallinn läbivalt ühe n-iga.

Lõppkokkuvõtteks peab ütlema, et kuigi Kantor ei valda suure tõenäosusega Baltimaade keeli ning on kasutanud raamatu kirjutamisel valdavalt sekundaarset ajalookirjandust, on ta suutnud luua siiski tervikpildi Baltimaade ajaloost Teise maailmasõja päevil. Vaatamata autori deklaratsioonile

¹⁶ Vt nt Kantor, *op. cit.*, c. 23, 210.

sissejuhatuses, et raamatus hakatakse käsitlema ajaloosündmuste erinevaid tõlgendusi, ei tehta seda palju. Tekst ise on deskriptiivne ning väheanalüütiline, kuid sündmused on järjestatud sellisel moel, et tekitada lugejas teatud ehk moonutatud arusaam Baltimaades toimunud sündmustest kirjeldataval perioodil. Seega võib Kantori raamatut pidada tendentslikuks.

On raskes öelda, kas arvustatava raamatu puhul on tegemist taotlusliku propagandaga või oli kogenud Vene ajaloolane sunnitud sobitama oma uurimuse ideoloogiliste vaadetega, mis valitsevad Venemaal praegu Baltimaade ajaloosündmuste kohta. Igal juhul saab ülalpool kirjeldatud nüanssidest aru ainult ettevalmistatud lugeja ehk spetsialist. Tavalugejal võib aga tekkida kirjeldatavatest sündmustest moonutatud pilt, mistõttu peaks raamatut kasutama äärmiselt ettevaatlikult.

IGOR KOPÕTIN, PhD

Kaitseväe Akadeemia strateegia ja sõjaajaloo õppetooli juhataja

SUMMARIES

Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power

Laura Roselle, Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin

Soft power in its current, widely understood form has become a straitjacket for those trying to understand power and communication in international affairs. Analyses of soft power overwhelmingly focus on soft power 'assets' or capabilities and on ways to wield them, not the ways how influence does or does not take place. It has become a catch-all term that has lost explanatory power, just as hard power once did. The authors argue that the concept of strategic narrative gives us intellectual purchase on the complexities of international politics today, especially with regard to how influence works in a new media environment. They believe that media and war studies would benefit if more attention was being paid to strategic narratives.

Global Knowledge Warfare, Strategic Imagination, Uncertainty, and Fear

Holger Mölder, Eric Shiraev

The modern security environment has been constantly changing in the recent years. The wars of tomorrow will no longer necessarily be a conventional confrontation between two armies on restricted battlefields to which we are historically accustomed, but rather a battle between competing narratives, supported by a limited number of special military operations. Instead of human lives, the target of modern information warfare will be knowledge, and strategic imagination will be the method for creatively and critically assessing possible scenarios of new security threats. This new situation could be called Global War of Knowledge; its strategic goal would be to affect the emotions of an opponent, create cultures of fear and insecurity around them, and make them behave irrationally. We are increasingly confronted with psychological

warfare, but also with ideological warfare that has been successfully applied by revisionist powers whose strategic goals are related with the changing status quo (Russia, China, Iran, etc.). Information warfare conducted by revisionist powers is aimed at weakening the foundations of the Western liberal democratic society. The Internet and social media networks are turning into a promising battleground in the Global War of Knowledge. Digitalised communication tools are skilfully used, especially for manipulating national and international public opinions. Using examples of apparent troll activities on the web, the authors discuss prospective methods in the Global Knowledge Warfare, among others, targeting democratic elections, targeting public opinion, attacking the reputation of public figures, creating chaos, building historical myths, promoting own leaders' images, insulting Western liberal values, scorning key government policies, and exaggerating difficulties.

What Happens to Public Diplomacy During Information War? Critical Reflections on the Conceptual Framing of International Communication

Joanna Szostek

Discussions about state-sponsored communication with foreign publics are increasingly framed in the language of “information war” rather than “public diplomacy,” particularly in Eastern Europe. For example, media projects supported by Western governments to engage Ukrainian audiences, and the efforts of the Ukrainian government to engage international audiences via the media are considered necessary responses in information war with Russia. This article highlights several potentially problematic assumptions about communicative influence that are embedded in the language of information war. First is the assumption that communication can be targeted like a weapon to achieve a predictable impact. Second is the assumption that audiences relate to the communication of an adversary because they are “vulnerable.” Third is the assumption that “winning” in information war means getting citizens to believe particular facts. Although these assumptions may hold to some degree, this article argues that adopting them uncritically may have detrimental consequences in policymaking.

Antithetical Identity Formation in the Strategic Narratives of the Russian Federation

Daniel Tamm

This article serves three main goals. The first goal is largely theoretical as the article seeks to develop an original framework of analysis, connecting collective identity formation with strategic narratives.

According to Ernesto Laclau and Chantal Mouffe from the Essex School of Discourse Analysis, political identities always entail a form of antagonism, a type of exclusion. Connecting this notion with the framework of the Tartu–Moscow Semiotic School allows me to delineate how the nature of such an exclusion can be used to interpret the goals of these narratives. In the present case, I will focus my efforts on antithetical identity: the idea of a collective “self” being first and foremost perceived in relation with its polar opposite. As a strategic narrative, antithetical identity formation entails a specific form of projection: the image of an enemy is first created internally and then used to consolidate the power of a given hegemon.

The second goal of the article is to demonstrate the ways in which an antithetical identity formation can become dangerous to others and how this threat can be dealt with. First, I will outline the ways in which the discursive strategies of 1) semiotic disarming, 2) discursive mimicry, 3) preventive projection, 4) moral victimisation, and 5) justified aggression are used to legitimate attacks against alleged adversaries and as a means to avoid blame. Then, I will illustrate how an antithetical identity can lead to a security dilemma and how this can be alleviated by applying an inverted reading model of the narrative.

The third goal of the article is to argue that the forces guiding Russian foreign policy towards the West can be better understood through the lens of an antithetical identity formation. Relying on numerous secondary sources, I will investigate the strategic narratives of 1) “the Russophobic West”, 2) Russia as a “besieged fortress”, and 3) Russia as the ruler of the “Russian world”. Drawing from these, I will interpret the narratives of 4) “Ukraine as a fascist state”, and 5) “the European Union in decay” that have been used to justify Russian aggression towards the two.

A Projection of Conspiracies and Conspiracy Theories About COVID-19 in Strategic Narratives: A Semiotic Analysis of the Content of RT and Sputnik

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel

In spring of 2020, a study was published on conspiracies/conspiracy theories regarding the projection of the coronavirus in Russian state-financed Anglophone media outlets RT and Sputnik. In our analysis, we outlined five major motifs regarding the narration of conspiracies and conspiracy theories in RT and Sputnik. Russian outlets generally express explicitly negative attitudes towards conspiracy theories. However, we detected two peculiarities of strategic narration in such representations: (a) criticism towards conspiracy theories and (b) conspiracy-based explanation of the circulation of conspiracy theories.

We identified three motifs regarding the criticism on conspiracy theories. First, the viral dissemination of conspiracy theories that blame 5G for the rapid spreading of COVID-19 was fiercely condemned in RT and Sputnik for being an expression of irrational fear and weakness of the Western people. The growing popularity of anti-vaccine conspiracy theories was denounced in a similar, sometimes even ridiculing manner. Conspiracy theories that refer to the coronavirus as a bioweapon were treated as a particularly dangerous form of COVID-19 infodemic and the USA leaders were severely condemned for spreading them. These three motifs enabled RT and Sputnik to position themselves as media-literate and critical channels.

In relation with these three motifs, we distinguished two dominant ways in which RT and Sputnik are using a strategic depiction of conspiracy theories. Firstly, an anti-conspiracy discourse was used to support the strategic narrative of the Russian Federation in their general resentfulness towards the West, i.e. a story about a morally corrupt elite and frightened, easily manipulative people. Such a narrative enables to strengthen the anti-Western attitudes and present the Russian Federation and the people who consume Russian media as insightful and moral agents. Secondly, the Russian Anglophone media outlets presented selective criticism on conspiracy theories. The USA, EU, and the Western mainstream media were blamed for voicing and circulating COVID-19 plots.

Regarding the conspiracy-based explanation of the circulation of conspiracy theories, we identified two recurring motifs. First, several articles

spoke about the covert malicious manipulation of the Western public opinion that harms a great number of people. This conspiracy narrative matches the aforementioned strategic narrative of a decadent West. Second, the alleged false accusations of Russia spreading the COVID-19 conspiracy theories were themselves presented as a part of a conspiracy, plotted by the USA and EU and the Western mainstream media. Such supposedly groundless accusations were depicted as part of a vast hostile information influence campaign against Russia. It appears that RT and Sputnik have internalised the criticism of several researchers and media experts who have accused them of conspiracy theorising. Now, the Russian Anglophone media channels blame their opponents for the same sin. Evidently, the explicit condemnation of conspiracy theories enables RT and Sputnik to mask their own representations of the alleged Western conspiracies. Conspiracy theories have become the new “fake news” because they function as a universal accusation that can be used to undermine the reputation of an opponent.

5G-Related Blame Narratives in Russian Strategic Communication: A Comparative Analysis of Media Coverages by RT, Sputnik, Pervij Kanal, NTV, and ITAR-TASS

Andreas Ventsel, Mari-Liis Madisson, Sten Hansson

In this paper, we analysed the ways in which Russian state-funded news portals have used certain articulations of blame regarding the adoption of the 5G cellular technology for strategic purposes. In the Kremlin-backed Russophone and Anglophone media, the coverage of 5G technology has revealed a multi-layered blame discourse. In this discourse, the US is depicted as a distributor of false information on the 5G technology, groundlessly slandering China and forcefully pressuring its allies; China has also accused the US for its pressuring politics. Both the Russophone and Anglophone coverages were characterised by the following: even though the US accusations against China originated mainly from American politicians, the stories and their tone were framed by comments (both by experts and journalists), highlighting the groundless nature of these accusations.

The main differences between Russophone and Anglophone media are the following. Firstly, the Russophone media over-emphasised the pressure that the US put on its allies. Secondly, at the end of the analysed period, the

Russophone media explicitly presented, for the first time, Russian position in the global confrontation between the US and China. Evidently, Russia supports the technological alliance with China because they “trust them more than the USA”.

Strategic narratives can be interpreted on three levels: on a policy, identity, and system level. On the level of a strategic policy narrative, the blaming devices used in both Russophone and Anglophone media outlets concerned two aspects. Firstly, it was stressed that the US government has not presented any clear evidence to the public about the security risks accompanying the use of Chinese 5G technologies; thus, the US accusations against China are, in fact, slander. The other aspect concerns a depiction of the confrontation between the US and China in terms of a trade war policy narrative: by smearing China, the US is, in fact, covering up its actual concern about coming off as the second-best from the economic and technological progress race with China.

On the level of identity narratives, these articulations of blame frame the roles and relations of international actors in the following ways: the US is depicted as an ill-willed and aggressive blame-maker and an undemocratic spying hypocrite; the Western countries – the US and its allies – are portrayed as being at odds or in conflict with each other, as supposedly evidenced by mutual attributions of blame; China is framed as a ‘victim’ of groundless accusations by the US, but also as a technologically advanced superpower that can put the US to shame. These three strands of blame combined in an identity narrative are used to damage the reputation of an antagonist. The purpose of damaging the reputation of an antagonist is to subvert the international position of the US and NATO.

On a more general level of system narratives, the blame structure on a global political playfield is referred to in the following three ways: the stories convey the idea of an erosion of the US (Western) global hegemony, paralleled by the rise of China (Asia); relatedly, the stories allude to the erosion of Western democracy as the dominant (or exemplary) political system (including the erosion of civil rights and rational debates as political values); the media has created an alliance between Russia and China.

A Construction of Narratives on Estonian and NATO Cyber Defence Capabilities in Estonian Journalism

Maia Klaassen

The objective of this article is to outline the ways in which the media constructs the ability of Estonia and NATO to resist e-threats from international actors and the changed information environment. I wanted to describe the thematic narratives, the manner in which the characters and activities are portrayed, and determine which narratives featured signs of securitisation. For this purpose, I searched for articles published in the Estonian media before, during, and after the cyber security incidents of 1 November 2020 and 31 March 2021, using predetermined keywords with the Station. ee media monitoring tool. After constructing the sample, I analysed 109 thematic articles from various publications and encoded them with MaxQda software. From these publications, I identified 11 narratives and divided them into four thematic clusters: hybrid threats from Russia (1. “Information war is particularly dangerous in Russia’s case, as it is a precursor for military aggression,” 2. “The West is overly paranoid about Russia’s propaganda machine,” and 3. “Russian information operations have convinced many that Sputnik is the only safe vaccine.”), an expansion of Chinese resources and influence (4. “China applies spying, manipulation, and economic power to avoid criticism on human rights’ violations,” 5. “Technological advancements make China a dangerous superpower,” and 6. “China aims to export and realise the party’s authoritarian values internationally.”), the weakened international status of Estonia as an e-state (7. “Estonia has failed as an e-state because not enough e-solutions were used during the pandemic,” and 8. “Estonia lacks a political will to adequately coordinate information security.”), and modern information environment as a global security threat (9. “Radicals prepare themselves in the cyberspace and go on to wreak havoc in the physical world,” 10. “Information environment has made spying and attacking national systems easy and catching criminals hard,” and 11. “NATO has not been able to adequately adapt with the new strategic environment.”).

Since narratives can be fragmented and intertwined in media texts, a narrative analysis is often subjective and open to interpretation by a researcher. In order to mitigate this risk, I asked some experts in the defence field to evaluate the narratives: whether these are new or developed from earlier narratives, which party could benefit from their spreading, and whether the narratives

are efficient. For this purpose, I also carried out a focus group interview with six experts from the Chancellery of the State, the Estonian Internal Security Service, the NATO Strategic Communications Centre of Excellence, the Information System Authority, Propastop, and the Estonian Military Academy.

Although several narratives appeared to be developed from previous hostile narratives, they are not necessarily spread by a hostile force, but could just stem from constructive criticism. Narratives that criticise e-Estonia can have a huge impact as the image of Estonia as the digital state has been tarnished from within: even though allies and foreign partners consider us a success story, Estonians can be the world champions in self-criticism. Criticism, if adequately received and responded to by consecutive advancements, can be useful. However, if it makes people feel powerless and weak, then not so much. At the same time, experts from the focus group interview said that making e-risks seem more dangerous than they actually are is not always a negative thing as it encourages people to be more cautious.

The results of the analysis raised the question of how to de-securitise the field. It is dangerous to construct e-threats as something inevitable to using technology on a daily basis but too complicated for anyone outside of the ICT field; perhaps even more dangerous than the e-threats themselves, as it can lead to idleness and surrendering. In future studies, researchers could analyse the ways in which to teach media and information literacy in an empowering manner and increase the resilience of society without intimidating the inhabitants.

Between History and Propaganda: Estonia and Latvia in Russian Historical Narratives

Vladimir Sazonov, Sergii Pakhomenko, Igor Kopõtin

This article analyses the main historical narratives and events of Latvia and Estonia concerning the Second World War, fascism, and the Soviet period more generally, and their representation in the pro-Kremlin ideological discourse.

Moscow is using several narratives and messages to try to influence different target audiences in Russia, but also in Estonia and Latvia (especially the Russophone audience) with its own interpretation of the historical events and narratives concerning Estonia, Latvia, the Soviet Union, and the Second World War.

Several different channels are used to promote the pro-Kremlin ideological agenda: not only profound historical studies (monographs, collective volumes, and articles), popular-scientific overviews, conferences, workshops and seminars, but also TV series, social media platforms, documentaries, and so on. Even more materials are available to the narrow audience that has a strong interest in contemporary history, especially the Soviet period and the Second World War. The main topics of these narratives are the Second World War and the Molotov-Ribbentrop pact (1939), the occupation of Estonia and Latvia by the USSR, both in 1940 and in 1944, and the consequential post-war Soviet era. The main actors that design the pro-Kremlin understandings of Estonian and Latvian history are undoubtedly state officials, i.e. the president and his entourage. Major subjects such as the Molotov–Ribbentrop Pact (1939), the annexation of Latvia and Estonia in 1940, and the activities of the Latvian Legion and Estonians in the Second World War in 1941–1944 are presented in a manner that is characteristic to the Soviet propaganda and historical science. According to the pro-Kremlin discourse, the Soviet–German pact on non-aggression and the delimitation of the spheres of influence were forced into existence by the inactiveness of the Western allies and the unwillingness of the USSR to enter into the war. Moreover, according to the official Kremlin narrative, Latvians and Estonians should think of the USSR (and its legal successor the Russian Federation) as the force that saved them from being in the same position as the countries that were defeated in the war that had collaborated with the Nazis.

The goal of the Russian political elite is to disavow the concept of ‘occupation’ and paint a picture of the Baltic people as collaborators. We argue that from around 2010 and the anniversaries of the Great Victory, the Russian academic science has developed several clichés that have been transferred from the official narrative to scientific research in order to politicise the historical projects designed to support the only true theses as promoted by the state leader. The same propaganda is then spread by the Moscow-controlled media outlets and TV channels that actively saturate the media space with the same approved content in an intelligible and simplified form to make it understandable for everyman.

Responding to the Russian Information Campaign in the Baltic States: A Comparison of Approaches Adopted by Estonia, Latvia, and Lithuania

Johannes Voltri

In the recent years, numerous studies have been published on information influence activities such as mis- and disinformation or inauthentic behaviour on social media, mainly concerning their prevalence, characteristics, and causes. Yet, comprehensive research on the manner in which governments manage this “information disorder” has remained largely on the sidelines, contributing to a lack of knowledge when it comes to adequate responses to information influence activities. This study seeks to contribute to relevant literature by focusing on the responses of the Baltic States to Russian information influence.

The main objective of this article is to examine and compare Estonian, Latvian and Lithuanian governmental responses to Russian information influence activities. In order to obtain a comprehensive understanding on the ways in which the Baltic States have dealt with information influence in general and which countermeasures the three countries have undertaken, focusing on the setup of strategic communication, media literacy in formal education, and media policy, the author of this article analysed the main strategic documents and interviewed state officials. In order to make sense of various strategies that different democracies might opt for, the author used the analytical framework proposed by Hellman and Wagnsson (2017). The research focuses on governmental action, excluding the activities of the media and the third sector, such as independent fact-checking or educational projects.

The author argues that although the approach adopted by the Baltic States to counter the Russian information influence is generally quite similar, the three countries have different understandings about the extent to which the state should regulate the media to achieve its goals. Latvia and Lithuania seek to actively shape the media environment, either through supporting the media to encourage media literacy and raise awareness, or by restricting access to Russian television channels to respond to the incitements of hatred. Estonia, on the other hand, decided to develop its own Russian-language public media as an alternative to the Russian information space that is still influential.

AUTORID

STEN HANSSON, PhD, on Birminghami ülikooli (Ühendkuningriik) teadur ja Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kaasprofessor.

MAIA KLAASSEN, MA, on Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi arendusspetsialist.

IGOR KOPÕTIN, PhD, on Kaitseväe Akadeemia strateegia ja innovatsiooni õppetooli juhataja.

MARI-LIIS MADISSON, PhD, on Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur.

ALISTER MISKIMMON, PHD, on Londoni Royal Holloway ülikooli (Ühendkuningriik) poliitika ja rahvusvaheliste suhete osakonna professor ja juhataja ning Belfasti Queen'si ülikooli ajaloo, antropoloogia, filosoofia ja poliitika kooli juhataja.

HOLGER MÖLDER, PhD, on Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete dotsent.

BEN O'LOUGHLIN, PhD, on Londoni Royal Holloway ülikooli (Ühendkuningriik) rahvusvaheliste suhete professor ja uue poliitilise kommunikatsiooni osakonna kaasdirektor.

SERGII PAHHOMENKO, PhD, on Mariupoli ülikooli (Ukraina) politoloog ja rahvusvaheliste suhete osakonna dotsent.

LAURA ROSELLE, PhD, on Eloni ülikooli (Ameerika Ühendriigid) politoloogia ja poliitikauuringute professor ning Duke'i ülikooli (Ameerika Ühendriigid) avaliku poliitika külalisprofessor.

ANDRES SAUMETS, MTh, on Kaitseväe Akadeemia rakendusauuringute osakonna toimetus- ja terminoloogiagrupi peatoimetaja-juhataja.

VLADIMIR SAZONOV, PhD, on Kaitseväe Akadeemia rakendusuringute osakonna vanemteadur ja Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor.

ERIC B. SHIRAEV, PhD, on George Masoni ülikooli (Ameerika Ühendriigid) poliitikateaduskonna professor ja mainepoliitika uurimiskeskuse juht.

JOANNA SZOSTEK, PhD, on Glasgow' ülikooli (Ühendkuningriik) sotsiaal- ja poliitikateaduste kooli poliitilise kommunikatsiooni lektor.

DANIEL TAMM, MA, on Tartu Ülikooli semiootika ja kultuuriteooria doktorant.

ANDREAS VENTSEL, PhD, on Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika kaasprofessor ja Tartu Kõrgema Kunstikooli Pallas semiootika lektor.

JOHANNES VOLTRI, MA, on Eesti Rahvusringhäälingu ajakirjanik.

CONTRIBUTORS

STEN HANSSON, PhD, is a Marie Skłodowska-Curie Research Fellow at the University of Birmingham (the United Kingdom) and an Associate Professor in the Institute of Social Studies at the University of Tartu.

MAIA KLAASSEN, MA, is a Specialist for Development in the Institute of Social Studies at the University of Tartu (Estonia).

IGOR KOPÕTIN, PhD, is the Head of the Chair of Strategy and Innovation at the Estonian Military Academy (Estonia).

MARI-LIIS MADISSON, PhD, is a Research Fellow of Semiotics in the Institute of Philosophy and Semiotics at the University of Tartu (Estonia).

ALISTER MISKIMMON, PhD, is a Professor and Head of the Department of Politics and International Relations at Royal Holloway, the University of London (the United Kingdom), and Head of the School of History, Anthropology, Philosophy and Politics at the Queen's University of Belfast (the United Kingdom).

HOLGER MÖLDER, PhD, is an Associate Professor of International Relations at the Tallinn University of Technology (Estonia).

BEN O'LOUGHLIN, PhD, is a Professor of International Relations at the Royal Holloway University of London (the United Kingdom) and a Co-Director of the New Political Communication Unit at Royal Holloway, the University of London.

SERGII PAHHOMENKO, PhD, is an Associate Professor in the Political Science and International Relations Department at the Mariupol State University (Ukraine).

LAURA ROSELLE, PhD, is a Professor of Political Sciences and Policy Studies at the Elon University and a Visiting Professor of Public Policy at the Duke University (USA).

ANDRES SAUMETS, MTh, is an Editor-in-Chief and the Head of the Editorial and Terminology Group in the Department of Applied Research at the Estonian Military Academy.

VLADIMIR SAZONOV, PhD, is a Senior Researcher at the Estonian Military Academy and an Associate Professor of Ancient Near Eastern Studies at the University of Tartu (Estonia).

ERIC B. SHIRAEV, PhD, is a Professor in the Political Science Department at the George Mason University (USA) and the Head of a Research Laboratory to Study Reputational Politics.

JOANNA SZOSTEK, PhD, is a Lecturer in Political Communication (Politics) in the School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (the United Kingdom).

DANIEL TAMM, MA, is a PhD student in Semiotics and Cultural Theory at the University of Tartu (Estonia).

ANDREAS VENTSEL, PhD, is an Associate Professor of Semiotics in the Institute of Philosophy and Semiotics at the University of Tartu (Estonia) and a Lecturer at the Pallas University of Applied Sciences in Tartu.

JOHANNES VOLTRI, MA, is a Journalist of the Estonian Public Broadcasting.